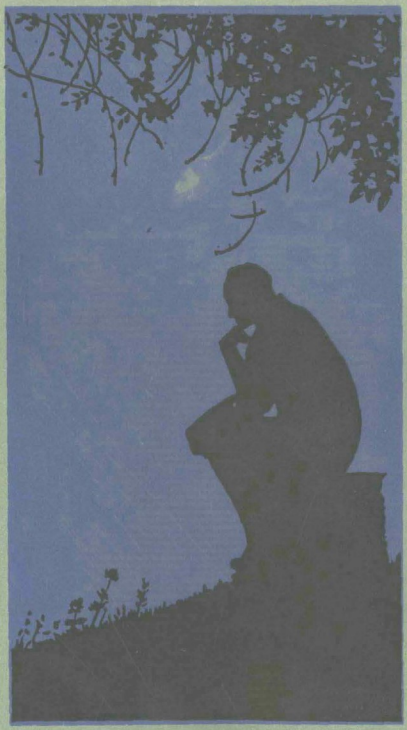

سېغىنىش

مىللەتلەر نەشرىياتى

سپغنش

مللەتلەر نەشریاتی

مۇندەرىجە

تېپىچان ھادى — پالۋان كەلدى..... 1
قېيۇم تۇردى — گۈلزارلىق ھويلىدىكى كىشىلەر 23
جاپپار قاسىم — ھازاۋۇل 57
ئەخمەت تۇردى — ئۇ،يولۇاستىن چوشتى... 81
مۇھەممەت باغراش — "ساۋاپ"..... 110
ھېلىم موللايۇپ — دەل مۇشۇ ئورۇندا..... 127
ئېزىز ساۋۇت — سېغىنىش 144
قاھار جېلىل — چاكار 178
توختى ئايۇپ — ۋىسال كېچىسى..... 206
ئىسلام سادىق — ناخشىچى قىز 230
مۇھەممەت روزى — گۈل - چېچەكىكە پۈر - كەنىگەن قەۋرە 250
تۇرسۇن قاسىم — بۇلۇڭ - پۇشقاقتىكى ئىشلار..... 260
ھەسەن ساماق — ئۇچرىشىش..... 271
مەمتىمىن ھوشۇر — يىراقتىن يېزىلغان خەت 285
ھىلىمىياز قادىرى — ئەجدەرھا جىلغىسىدا... 295
ئابدۇرېھىم تۇنىياز — كومۇلگەن كىتاپ..... 305

پالۋان كەلدى

تېيپىجان ھادى

1

سۇمبۇلە ئېيىنىڭ باشلىرى. قىيامدىن ئېگىلىگەن ئوچۇق كۆن غۇلجا شەھرىنىڭ ئۇستىدە يالتىرايتتى. بەيتۇللانىڭ ئارىكلىق تاشر قارىق دەرۋازىسىدىن زىندانغىچە سوزۇلغان مەيدانىدا جۇمە نامزدر دىن يانغان جامائەت مغلدىشىپ جامەنىڭ ئېچىگە قاراپ تۇراتتى. دەرۋازا ئېچىدىن يۇرت چوڭلىرى سېپايە ھالىدا چىقىپ كېلىشۋاتاتتى. توپ دەرھال ئىككىگە بولۇنۇپ، يول ئېچىپ، ئەدەپ بىلەن قوللىرىنى قوشتۇرۇپ، باشلىرىنى ئېگىپ ئېھتىرام بىلدۇرۇشتى. ئىگىز بوي، كەكە ساقال، دوقا ماڭلاي، يېشى ئاتمىشتىن ھالقىغان مەززەم زات ھىكىم كىمخاپ تۇماق، موۋۇت پېرىنجە كىيگەن ھالدا ئادىيپ ھەممىنىڭ ئالدىدا كىبرانە قەدەم تاشلاپ چىقىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئاپپاق ساقال، سېرىق يىمەك سەللىلىك موللا ناسىر ئەلەم ئاخۇن، كەك ماڭلاي، قوي كوز، قىسقا قارا ساقال، بېشىغا ئورە موۋۇت توپە كىيگەن ئابدۇرۇسۇل شاغىبەگ ۋە باشقا يۇرت ئولىمالىرى ياندىشىپ كەلمەكتە ئىدى.

جامەنىڭ شىمال دوخمۇشىدا ئىگەر ـ جابدۇقلىرى ياسداق، سېمىز، چىرايلىق بوز ئات باغلاقلىق ئورندا تېپىچەكلەپ تۇراتتى. ئوردا خىزمەتكارلىرى توپنىڭ ئالدىدا چىقىپ كېلىۋاتقان مەززەم زات

هىكمىنى كورۇپ، دەرھال ئاتىنى ئۇنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلدى. شۇ ئەسنادا ھەممىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە تارتىپ شەنگەن يامۇل تەرەپتە جاڭ-جاڭ قىلغان كۆچىلۇك جاڭ ئاۋازى كوتىرىلدى. مەززەم زات ھىكمىنىڭ خىيالى بولۇندى، قول ئىشارىتى بىلەن ئاتىنى بىر يەس نېرىراق تۆتۈپ تۇرۇشنى بۇيرۇپ، جاڭ ئاڭلانغان شەنگەن يامۇل تەرەپكە قارىدى. گۈزەن تومۇرلىرىنى كوپتۈرۈپ، جاڭ ئۇرۇپ جېنىنىڭ بېرىچە توۋلاپ كېلىۋاتقان باقى لوزۇڭنا كوزى چۈشتى. ئۇنىڭ يان تەرىپىدە چېرىكچە ئالا بۇلماش كىيىم كىيگەن، بويۇنلىرىغا ئۇزۇن قىلىچ ئېسىپ، پۇتىغا گوجەينى گۈل چىقىرىپ يوگىگەن توت چېرىك بىللە كېلىۋاتاتتى. باقى لوزۇڭ مەززەم زات ھىكمىگە كوزى چۈشكەندىن كېيىن ئادەت بويىچە ئوڭ قولىنى كوكسىگە ئېلىپ سالام بىجا كەلتۈرۈپ قۇلاقۇق قىلدى ۋە ئۇنىڭ جاۋاپ سالمىنى ئىجازەت بىلىپ قولىدىكى جاڭنى قاتتىق بىر-ئىككى ئۇرغاندىن كېيىن، كوپچىلىككە قاراپ ۋاقىرىدى:

—ئەيبۇھانناس، ئاڭلىمىدىم دىمەڭلا خالايىق! شەنگەن دارىنىڭ بۇيرۇغى: كېلەر كۈنى جۈمە نامىزىدىن كېيىن، سوگو سادىر-نىڭ خوتۇنى شەرۋانىخان ئىككى بالىسى بىلەن تىرەكلىكتە چېپىلىدۇ. ياخشىلار بۇنىڭدىن ئىبرەت ئالسۇن، يامانلار ئوز كۇنىنىڭ نىمە بولىدىغانلىغىنى بىلسۇن. جاڭ-جاڭ-جاڭ...

تۈيۈقسز قارا بوران چىقىپ ئوچۇق-سوزۇك ھاۋانى چاڭ-توزاڭ بىلەن بۇلغىغاندەك، جۈمە نامىزىدا خۇداغا سىغىنىپ ياخشى ئار-زۇلار بىلەن كوڭلى بوروپ تۇرغان شەھەر ئاھالىسى سەراسىمىلىققا چومدى. ئۇلار سادىرنى ئوز ئوغلىدەك ياخشى كورەتتى. سادىرنىڭ خەلقنىڭ غېمىنى يەپ، جېسىنى ئالقىنىغا ئېلىپ زالىملارغا قارشى

كۆرەشكە ئاتلانغانلىغىغا قايىل ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن چەكسىز ھورمەت ۋە قايىللىق ھىسسىياتى بىلەن "سادىر پالۋان" دەپ ئاتىشاتتى. شەنگەن دارىنىڭ سادىرغا تەڭ كېلەلمەي، جەنى سەزدۈاتقان قىيامەتلىك تەقدىرىدىن ئەسەبىلىشىپ، سادىرنىڭ بىگۈنا خوتۇن، بالا-چاقىسىغا چاڭ سالماقچى بولغانلىغى ئۈلارنىڭ زۇلۇم ۋە ئازاپتىن يارىلانغان قەلبىدىكى غەزىۋىگە سەرەڭگە ياقتى. جامە ئالدىدىكى كويچىلىك شەنگەن دارىنىڭ سۈئىقەستىدىن غەزەپلىنىپ ئوپۇر-توپۇر بولۇپ كەتتى.

ئەمما ئۇ جاكا مەززەم زات ھىكمىدە تەسىرات پەيدا قىلمىغاندەك ئىدى. باقى لوزۇڭ كاكىراپ جاڭ ئۇرۇپ ئالدىدىن ئوتۇپ كەتكەندىن كېيىن، خىزمەتكارلارغا شەرەت قىلىپ ئاتىنى كەلتۈردى. "ئويناشماڭ ئەرباپ بىلەن، ئەرباپ سالۇر ھەر باپ بىلەن، سەن سوگوغا شەنگەن دارىنغا پۇت ئېتىشنى كىم قويۇپتۇ،—مەززەم زات ھىكىم خىزمەتكارلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن، ئاتىنىڭ ئۈستىدە ئوردىغا قاراپ كېتىۋاتقان ئوز ئوزىگە پىچىرلىدى،—پۇقراغا خانىنىڭ ئەمرى پەرز، ئوز ئالدىڭغا ئىش تۇتساڭ، ئاقىۋاتتىدە ئوز بېشىڭنى يەيسەن گادايى، سوگودا كاللا نەمە قىلسۇن، ھەي، پوق-پوق..."

مولا ناسىر ئەلەم ئاخۇنۇم ھىكمىنى ئوز ئويىنىڭ ئۈدۈلىغچە ئۈزىتىپ كەلدى-دە، قىسقىغىنا خوشلىشىپ ئويىگە—يان كوچىغا بۇرۇلدى. ئەلەمنى مۇشۇ سائەتتە ئوزىدە ناھايىتى ئاز ئۈچرايدىغان جىددىلىك باسقان ئىدى. ئىشىك ئالدىدا پەرىشانلىق بىلەن بىر ھازا تۇرۇپ قالدى، قوشۇمىلىرىنى تۇرۇپ، يادىغا بىر ئىشنى ئالدى-دە، كىمكى خۇدا يولىدا خالىس جەڭ قىلسا، ئۇ، جەننىتى، دىگەن مەنىدە بىر ئايەتنى ئۇنلۇك ئوقۇپ بوسۇغا ئاتلاپ ھويلىغا

كىردى.

ئەمىر ئابدۇرۇسۇل شاغىبەگ جاكاچىنىڭ ھەر بىر سوزىنى خۇددى ئوزىگە قارىتىپ ئېيتىلىۋاتقاندەك دىققەت ۋە چىدام بىلەن ئاڭلىدى. سالماقلىق بىلەن بۇرۇلۇپ توپقا نەزەر تاشلىدى، نۇرغۇن كىشىلەر بۇ جاكادىن خۇددى ئوزىگە ئوخشاش غەزەپلىنىۋاتقانلىغىنى ھىس قىلىپ، مەززەم زاتىنى سوغاقىغا ئوزىتىپ قويۇپ، كىشىلەرنىڭ سالامىغا سائاتلىرغا سۈسلا جاۋاپ بېرىپ، ئوز ئويىگە قايتىپ كەلدى. پىشايۋاندا قارشى ئېلىپ ئالدىغا چىققان ئاغچىغا موۋۇت توپىسى ۋە پىرىجىسىنى تۇتقۇزۇپ، ئارتۇقچە گەپسوز قىلماي مېھمانخانىغا كىردى. ئۇ، ئويىنىڭ توردىكى كارۋاتقا جەينىگى بىلەن تايىنىپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ قالدى. "ئەلنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ، ئوتىدا كويۇپ، سۈيىدە ئوچكەنلەرنى سوگو، ئوغرى، بۇزۇق—دەپ ئويلايتتى ئۇ، —ئەلنىڭ ئۈستىدە ئات چاپتۇرۇپ، گوشىنى شىلىپ، قېنىنى شورغانلارنى بولسا بەگ، ئۇلۇغ. ھەي، بۇ جاھانىدا ئادالەت، ئىناپ قالمىدى. ھوسۇل① ئىلگىرى 8 خو ئىدى، ھازىر 16 خوغا چىقتى. دىخانىنىڭ ھالىغا ۋاي، بىر يىل قاتتىق ئىشلەپ ئارا-گۈزجەكنى قۇرۇق قۇچاقلاپ قېلىش ئاقۇشتىدىن قۇتۇلالمايۋاتىدۇ. سادىر مانجۇ ھاكىملىرىنىڭ—زالىم بەگلەرنىڭ زۇلمىغا قارشى ئاتلىنىپ چىقىشتا ئوز قايغۇسىنى ئەمەس، خەلقنىڭ قايغۇسىنى قىلغان، خەلقنىڭ كوز يېشى، نالىسى ئەپيۇنكەشلەرنىڭ ئىسلاشقان دىلىنى ئېرىتەلمەيدۇ. ئەمما خەلق پەرزەنتى سادىرنىڭ دۇشمەنگە بولغان غەزەپ-نەپرىتىنى ئۇلغايتتى، سادىر قوزغىلىپ

---

① ھوسۇل — مانجۇ ھاكىمىيتى ۋاقتىدىكى دىخانچىلىق بېجى.

ياخشى قىلدى. ئۇ توغرا ئويلىدى، ئۇنىڭ ھەركىتى ھازىرچە ئۇچۇق-قۇندەك كىچىك كورۇنگەن بىلەن، خەلقنىڭ غەزەپ ئوتلىرى قوشۇ-لۇپ ئاخىرى چوڭ گۈلخانغا ئايلىنىدۇ. بىر-ئىككى ئادەمنى ئولتۇرۇش، چاناش، قىرغىنچىلىق دۇشمەننى قۇرشاۋغا ئالغان ئوت يالقۇنلىرىنى ھەرگىز ئوچۇرەلمەيدۇ."

2

شەنگەن يامۇلنىڭ ئارقىسىدىكى شەنگەن سارىيىدا ئۇستى قىزىل سىرلانغان جوزا قويۇلغان ئىدى. شەنگەن ئوز ئادىتى بويىچە جوزىغا داستىخان سالمىدى. كىچىك-كىچىك تەخسىلەردە ناۋات، ياڭاق مېغىزى، قارا گازىر، خاسىڭ ھەم كوك كىشمىشلەرنى تىزىپ جوزا-نىڭ ئۈستىنى تولدۇرۇۋەتكەن ئىدى. جوزا ئەتراپىغا يۈگلىرى ئوسۇ-كىلەڭ، كىچىكرەك ئىپيىق تېرىسى ۋە قىزىل رەخ بىلەن ئەستەرلەپ، چورىسىگە جىيەك تۆتقان يىلپىز تېرىسى سېلىنغان، ئۇنىڭ ئۈستىدە پۇتىغا قېلىن چەملىك خەي، ئۇچمىسىغا تەيجى① ئۇنۇڭلۇق ساغۇچ گۈللۈك تاۋار پىرىجە كىيىپ، ئۇزۇن، يالغۇز ئورۇمە چېچىنى ئارقا-سىغا تاشلاپ مەززەم زات ھىكىم ئولتۇراتتى، جوزا يېنىدا ئۇزۇن ئورۇمە چېچىنىك ئۇستىدىن قالپاق جۇڭزا كىيۈالغان، يېشى ئەللىك-تىن ئاشقان قىيىسىق كوز شەنگەندىن باشقا ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا تونۇش ئابدۇروسۇل شاغىبەگمۇ بار ئىدى.

ــ پىقىرىڭلارغا مۇشۇ يېقىنىدىن ئۇرۇمچى جياڭجۇنى جاناپلىرى

---

① تەيجى ــ مانجۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ مەنسەپ دەرىجىسى.

هەم كۆرە ئۇلۇغمىزدىن نۇرغۇن مەكتۇپلار كەلدى. ــ شەنگەن مىھ-مانلارنى جوزىددىكى نازۇ-نىمەتكە تەكلىپ قىلىدى ۋە ئەجدەرھا سۈرەتلىك سركاي چىنىددىكى چايىنى بىر يۈتۈم ئوتلاپ قويۇپ سوزىنى داۋام قىلدى. ــ بۇ مەكتۇپلارنىڭ تولىسىدا ھوسۇلنى ۋاق-تىدا يەغمۇر ئۇرۇمچى، قۇمۇلنى ئۇزۇلدۇرمەي ئاشلىق بىلەن تەمىن-لەپ تۇرۇشىمزدا ھەرقايسىكلارنىڭ دولەتكە ساداقەتلىك كورسىتىپ قىلغان ياردىمىكلارغا تەشەككۇر بىلدۇرۇلگەن.

بۇ گەپتىن تاۋى تاغدەك ئوسكەن مەزىم زات ھىكىم گەۋدىسنى كېرىپ قىمرلىتىپ قويدى.

ــ مەكتۇپلارنىڭ ئىچدە كەمنە خىزمەتكا رلاردىن ئۇلۇقلىرىمز يەنە قانداق خىزمەتلەرنى كۈتىدىكەن؟ ــ دىدى مەزىم زات ھىكىم.

ــ بۇگۈن بىر يەرگە دەرقەمدە بولۇشىمز ئۇلۇقلىرىمزنىڭ سالە-مىنى ھەر بىرىكلارغا يەتكۈزۈش، بىزلەر بىجا كەلتۇرۇشكە تىگىش-لىك بولغان خىزمەتلەر توغرىسىدا ئاز-تولا كېڭىشىپ ئېلىش ئۈچۈن ئىدى، ــ دىدى شەنگەن ئوزىگە مۇناسىم كورۈنۈش بېرىپ.

ــ قېنى ئىلتىپات قىلسلا ئۇ خىزمەتلەرنى، ئىجرا قىلىشقا بىزلەر بېشىمىز بىلەن تەييار، شۇنداق ئەمەسمۇ شاغىبەگ جاناپلىرى، ــ دەپ مەزىم زات ھىكىم ئابدۇروسۇل شاغىبەككە قارىدى.

ــ ئەلۋەتتە، ــ ئابدۇروسۇل بەگ سۆسلا جاۋاپ بەردى.

ــ ھازىر ئۇرۇمچى، قۇمۇل، ماناسلاردا چېرىكلەرنىڭ سانى كوپەيدى. جياڭجۇن جاناپلىرى كۆرە سىلىڭغا يەنە چېرىك ئەۋەتىشنى ئەمر قىپتۇ. بۇنىڭدىن مەقسەت پۇقرالارنىڭ خاترجەم-ئەمنىلە-گىنى قوغداش، چېرىككە ئاش كېرەك. ئاش تېخى پۇقرانىڭ قولىدا، توكۇلمىگەن ھوسۇلنى قانداق يىغىۋېلىش ھەققىدە پىقىر جانابىكلارنىڭ

ئەقىل ـ مەسلىھەتلىرىگىلارغا بەكمۇ مۇھتاج.

ئارىنى جىمجىتلىق ۋە كۆڭۈلسىزلىك باستى. خېلىدىن كېيىن بۇ جىمجىتلىقنى بىرىنچى بولۇپ مەززەم زات ھىكىم بۇزدى ۋە سوزگە كىرىشتى.

ـ پۇقرانىڭ ھوسۇلنى توكمىگەنلىگى ئاشلىق ئەمدىلەتىن ئورۇلۇاتىدۇ، قوشۇلغان ھوسۇلنى بالدۇرراق ئۇقتۇرمىغانلىق يەنە بىر ۋەجى بولماقتا. دەرھەقىقەت، بويۇن تاۋلىق قىلىۋاتقان پۇقرالارمۇ يوق ئەمەس. ئاشلىق يىغىلىپ بولسىلا قولىمىزدا ھوكۇم بولغاندىن كېيىن ھەرنىمە قىلىپ بولسىمۇ ھوسۇلنى تولۇغى بىلەن يىغىۋىلىپ ئۇلۇقلىرىمىزنى خاترجەم قىلىشقا جېنىمىز پىدا.

شەنگەن شاغىبەككە تىكىلدى. ئەمىر ئابدۇروسۇل شاغىبەگ ئوزدىدىكى غەزەپنى چىدام بىلەن بېسىپ ئولتۇراتتى. ئۇ، شەنگەنىڭ مۇددىاسىنى، دىخانىڭ گوشىنى ئوز ئىچىدىن چىققان مۇناپىقلارنىڭ پىچىغى بىلەن شىلۇۋىلىش مەقسىدىگە يەتمەكچى بولۇۋاتقانلىغىنى ھىس قىلغان ئىدى. ئۇ چىرايىغا زور بىلەن كۆلكە يۈگۈرتۈپ گەپكە كىرىشتى:

ـ ھوسۇلنىڭ توكۇلمىگەنلىگىگە ئاشلىقنىڭ يىغىلىپ بولمىغانلىغى مۇھىم سەۋەپ ئىكەنلىگىنى ھەكىم جاناپلىرى ئۇچۇر قىلدى، ـ دىدى شاغىبەگ، ـ لېكىن بىچارە خەلقنىڭ تۇمەن مىڭ خىل ئالۋاڭ ـ ياساقتىن ھالسىزلانغانلىغى يەنە بىر سەۋەپ دەپ ئېيتىمەن. پېقىر سەھرالارغا چىقىپ يۇرتنى ئارىلاپ كوردى. خېلى ھاللىق دىخانلىرىمىز ياز بويى ئوزۇق ـ تۇلۇكتىن قىسىلىپ قاخشىماقتا. ئاشلىق تېخى ئېتىزدا، دىخانىڭ ئىشىگىگە ھوسۇل سۇيىلەپ بېرىش سوگەتتىن ئامۇت ئۇزىمەن دىگەن ئەخمەقنىڭ ئىشى بولۇپ قالارمىكەن دەپ

ئويلايمەن. ئاۋال ئاشلىق يەغلىسۇن، دېخان خاماندا چەش تەييارلىسۇن. شۇڭغىچە نەمە ئىش قىلىپ تۇرۇش توغرىسىدا شەنىگەن دارىننىڭ مەسلىھەتىنى ئاڭلاشقا مۇمكىنمىكەن.

شەنگەنگە ئەمىر ئابدۇروسۇل شاغىبەگنىڭ سوزى ياقمىدى، ئۇنىڭ چاپاق قاينىاپ تۇرغان كوزلىرى شاغىبەگنىڭ ئوتكۇر كوزلىرى بىلەن ئۇچراشتى.

ـــ شاغىبەگ جاناپلىرىنىڭ قوشۇمچە پىكرى مەن ئۇچۇن تولىمۇ يېڭىلىقتۇر، ـــ شەنگەن مۇغەمبەرلىك بىلەن چېشىلىرىنى كورسىتىپ ھىجايدى، ـــ شاغىبەگ بەك سادداً، تۇز كوڭۇل ئىنسان. ھالىلىق دېخانىنىڭ ئوزۇقلۇغى تۇگەپ قالدى، دېگەن قانداق گەپ. بىر ھالىلىق دېخان 16 خو ھوسۇلىنى توكەلمەسە، بۇ ئىلىخونى قانداقمۇ "خو"① دېگىلى بولسۇن؟!

سوھبەت تالاش ـ تارتىشلىق مۇزاكىرە تۇسىنى ئالدى. شەنگەن بىردىن جەددى كەيپىياتقا ئوتتى، يۇمشاقلىق، سىپاپ ـ سىلاپ ئىش قىلىش ئۇنىڭ نەزىرىدە بۇ يۇرتتا ئاقمايدىغاندەك ئىدى. ئۇ پۇقرالارغا قاتتىق قوللۇق بولۇپ ھوسۇلنى ۋاقتىدا يىغىۋېلىش دولەتنىڭ تەغدىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىش بولۇپ قالغانلىغىنى، شۇ كۇنلەردە ئىلىدىمۇ خەلق ئىچىدە "بۇزاقى"②لارنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىغىنى، جياڭجۇن جاناپلىرىدىن كەلگەن مەكتۇپتىن ئۇلارنىڭ ماناس، ساندىخوزلا، ئۇرۇمچىدىكى "بۇزاقى"لار بىلەن ئالاقە باغلىغانلىغىنىڭ مەلۇم ئىكەنلىگىنى ئېيتتى. ھوكۇمەتنىڭ بۇنداق "بۇزاقى"لارنى باستۇرىدىغان-

---

① خو ـــ خەنزۇ تىلىدىكى "خاۋ" دېگەن سوز بولۇپ، ياخشى مەنىسىدە.

② بۇزاقى ـــ بۇزۇق مەنىسىدە.

لىغى، شۇنىڭ ئۈچۈن پەن تامى، مىڭ تەيلەرنىڭ① بۇنىڭدىن ئون بەش كۈن ئىلگىرى دارغا ئېسىلغانلىغىنى ئالاهىدە ئەسكەرتتى.

ـــ ئۇتكەن پەيشەنبە كۈنى سادىق خىزمەتكارلاردىن بىرى هوسۇلغا بويۇنتاۋلىق قىلمۇاتقان بۇزاقىلار توقۇپ چىقارغان بىر قوشاقنى پېقىرغا يەتكۈزدى:

ئالمۇاڭ هوسۇلۇم تولا،
قۇياي دەسەم ئېشىم يوق.
بۇ هوسۇلنى قۇيمىسام،
تىرىكلىكتە بېشىم يوق!

ـــ قاراڭلار، نەمە دېگەن زەھەرلىك قوشاق بۇ، قوشاقنى ئاۋام خەلق كوچىدا ناخشا قىلىپ ئېيتىپ يۈرەرمىش. بۇ ئىغۇا جانابىڭلارنىڭ سەمىگە چۈشمىگەندىمۇ؟!

ـــ پېقىر تولۇق خەۋەردار ئىش، ـــ دېدى مەززەم زات هىكىم بىرئاز ئوڭۇپ-تاتىرىپ، ـــ بۇ سوگو سادىرنىڭ ئېچىدىن تامغان زەھەر. هوسۇلنىڭ يىغىلماسلىغىدا، بەزى پۇقرالارنىڭ بويۇنتاۋلىق قىلمۇشىدا بۇ بۇزاقىنىڭ ئارقا تەرەپ ئىكەنلىگىگە ئەسلى گۇمانىم يوق.

شەنگەن هىكىمنىڭ مولچەرىنى باش ئىشارىسى قىلىپ تەستىقلىدى.

ـــ سوگو سادىرنىڭ خوتۇنى، ئىككى بالىسى بىلەن قوشۇپ چانىلىدىغانلىغى جاكا بولدى، خەۋەردار بولغانسىلەر؟

---

① پەن تامى، مىڭ تەيـــئىلدىكى تۆگىگان چوڭلىرى بولۇپ، قوزغىلاڭ كوتىرىشكە كىرىشكەندە پاش بولۇپ دارغا ئېسىلغان.

—بۇ ئىش ھازىر پۈتۈن يۇرت ئەھلىگە مەلۇم.

—سادىر ئۇچىغا چىققان بۇزاقى بولغانلىغى ئۈچۈن سىلەرنىڭ سەمىگلارغا سالماي بۇ ھوكۇمنى كۆرە دارىنى بىلەن چىقارغان ئىدۇق، —ددى شەنگەن ئاچچىقتىن چاچراپ تۇرۇپ، —ئۇنىڭ كالـ لىسىنى ئېلىپ كەلگەنلەرگە بىر مىليون سوپيۇ① ئىنئام قىلىدىغانلىـ غىمىزنى ئېيتقان ئىدۇق. بۇگۈن ئۇنى تۇتۇپ كېلىش ئۈچۈن 200 باتۇر چېرىك يولغا سېلىندى. ئۇمۇ جازا مەيدانىغا كەلتۈرۈلۈپ، خوتۇن، بالا-چاقىسى بىلەن بىللە چانلىدۇ.

سوھبەت سادىرنىڭ خوتۇن، بالا-چاقىسى چانلىدىغان كۈنى ئىبرەت بولسۇن ئۈچۈن ھوسۇل توكۇشكە بويۇنتاۋلىق قىلمۇاتقانلار كوپرەك قاتناشسۇن دىگەن مەسلىھەتتىن كېيىن ئاخىرلاشتى. سوھـ بەتنى يەنە داۋام قىلدۇرۇشقا كوزلىرى پۇرۇلۇپ قىزارغان، ئەسەبىلـ شىپ تىترەك ئولاشقان شەنگەن بەرداشلىق بېرەلمەيتتى، بۇنىڭدىن ئەپيۇن خۇمارىنىڭ قىستىغانلىغى مەلۇم ئىدى، جوزا ئەترايىدىكىلەر ئوزىنى بىلىپ ئاستا ئورنىدىن قوزغالدى. شەنگەن مېھمانلىرىنى ئۈزىتىپ قويغاندىن كېيىن ھوجرىغا كىرىپ تەييار تەھىگە جەينەكـ لەپ، شولانغان ئەپيۇننى ئاچكوزلۇك بىلەن شوراشقا باشلىدى.

3

سۇبھى كوتىرىلىپ، تاڭ ئەندىلا غۇۋا يورۇشقا باشلىغان ئىدى. سەھەرنىڭ سەلكىن شامىلى شەبنەم باسقان ئوتلار ئۈستىدىن غۇر-

---

① سوپيۇ — شۇ چاغدىكى ھوكۇمەت تارقاتقان پۇل.

غۇر ئۇچماقتا. ئەتراپ جىمجىت، پەقەت سەھەرچى تورغايلارنىڭ كوكۇل مەيدانلىق ئۇستىدىن غۇيۇلداپ ئۇچۇپ چوقچۇقلىغان ئاۋازى يېڭى بىر تاڭنىڭ باشلانغانلىغىدىن دېرەك بېرەتتى.

سادىر پالۋان 20 نەچچە ئاتلىق كىشىنى ئەگەشتۈرۈپ، تاڭ سەھەردە روزىمەتيۈزنىڭ ئاق ئوستەڭ قۇيغىنى ئاستىدىكى چوڭ كورۇكتىن ئوتتى. شەھەر يولىنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدىكى قوناقلىقىنىڭ يېنىغا كەلگەندىن كېيىن ئاتلارنى بىرئاز سوۋۇتۇپ، تاسما چۇلغۇۋۇرلىرى بىلەن چۈشەپ ئوتقا قويۇشۇپ، ئوزلىرى يانپاشلاپ ئارام ئېلىپ يېتىشتى.

سادىر خەلق ئارزۇسىنى يۈرەكىكە تېگىپ، مانجۇ زالىملىرىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ئىسيان كوتەرگەندىن كېيىن ئۈچ قېتىم زىندانغا تاشلاندى، قۇمۇلغا پالاندى. ئاخىرى ئۇ تومۇر قەپەزدىن ئۇچۇپ چىققان قۇشتەك قۇتۇلۇپ چىقىپ ئىلگىرىكىدىن نەچچە ھەسسە زور غەزەپ ۋە نەپرەت، ئاجايىپ قەھرىمانلىق بىلەن كۈرەشكە ئاتلاندى. شەنگەن ئەسەبىلىشپ سادىرنى تىرىك تۇتۇپ كەلگەنلەرگە بىر مىليون سوپيۇ مۈكاپات بېرىشنى جاكا قىلدى، ئىز قوغلاپ يېزا-قىرلارغا چىققان چېرىكلەر گوچەيلىرىنى سورەپ، ئاغزى-بۇرنى قان، ئاقساق-چولاق بولۇپ، دەلدەڭشىپ شەھەرگە ئارانلا كىرىۋالاتتى ياكى قازانچى غوللىرىدا يەر چىشلەپ، سوغ يەرنى قۇچاقلاپ يېتىپ قالاتتى.

شەنگەن ئۇسۇلىنى ئوزگەرتتى. يامۇل خىزمەتچىلىرىدىن "نىياز شۇمپەن" دېگەن سادىر بىلەن بۇرۇن كۆرەدىكى زىنداندا بىللە ياتقانلىغىنى نىقاپ قىلىپ، "سادىرغا قوشۇلىمەن" دەپ ئۇچ ھەمراھىنى ئېلىپ سادىرنىڭ ئويىگە چىقتى. شەرۋانخان بۇ ئىشتىن بىر

كۈن ئىلگىرى خەۋەر تېپىپ ئوزۇندىن يىراق تۇرۇۋاتقان سادىرغا يەتكۈزدى. سادىر شۇ كېچىسى يوشۇرۇنچە توت-بەش ھەمرا بىلەن كەلدى. نىياز شۇمپەننى يالىڭاچلاپ، يۈز-كۆزىنى قاپ-قارا بويىاپ، مىنىپ كەلگەن ئېتىغا تەتۈر مىندۈرۈپ، چىرماپ باغلاپ شەھەرگە يولغا سالدى. ئۇنىڭ ھەمرالىرى سادىرغا قوشۇلۇپ قازانچى غولىغا چىقىپ كەتتى. بۇ ئەلەملىك ئىش شەنگەنگە ئولگەنىنىڭ ئۇستىگە تەپمەك بولدى. دەرھال ئون چىرىك چىقىرىپ شەرۋانىخاننى ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى—ئىگەم قۇل، دەۋران قۇل بىلەن تۇتۇپ كېلىپ زىندانغا تاشلىدى. بۇلارنى ئولتۇرۇش جاكاسى زىنداندىكى سوراقتا سادىر ھەققىدە تېگىشلىك مەلۇمات ئالالمىغاندىن كېيىن چىقىرىلغان ئىدى. ئەمما بۇ ئىشتىن سادىر ۋاقتىدا خەۋەر تاپتى.

ئۇلار بىرئاز ئارام ئالغاندىن كېيىن بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى بېسىپ سۇپ-سۇزۇك ئاق ئوستەڭنىڭ بويىغا كەلدى. قىردا چوقچىيىپ ئولتۇرۇپ يۈزىنى يۇيۇشتى. ئاندىن پوتىلىرىغا تۇگۈپ ئالغان قاتتىق نانلىرىنى سۇغا چىلاپ ئۇشتىپ ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى.

—ئوتنى مەن تۇتتۇم، شەنگەننىڭ بىگىسى بولسا مەن بىلەن ئىلىشىۋن، نىمە ئۈچۈن خوتۇنۇم، بالىلىرىمنى چانىماقچى بولىدىكەن؟—سادىر ئوستەڭ قىرىدا ئولتۇرۇپ غەزەپ بىلەن سوزلەيتتى.—ياق، بېشىم ئامان بولىدىكەن، بۇ سۈئىقەستنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا يول قويمايمەن.

سادىر ئوتكۈر كوزلىرىنى يۇگۈرتۈپ، ھەممە ئەتراپقا بىر نەزەر سېلىپ چىقتى. سەل كەينىگە چۈشۈپ قالغان جىيەكلىك ئاق مالنى يېنى قىرلاپ قويۇپ، سېپىغا سېرىق سىم ئورالغان قامچىنى ئالقىنىغا ئېلىپ سقىمداپ چىڭ تۇتۇپ ئولتۇراتتى. ھەمرالىرى ئۇنىڭ سوزىنى

دىققەت بىلەن تىڭشايتتى.

ـــبىزدە نىياز شۇمپەندەك مۇناپىقلارمۇ بار، ئەمما "ھوششەرە" دەپ ئىشمىزغا يار-يولەك بولىدىغان ياخشىلار، مەسىلەن، ئەمر ئابدۇرۇسۇل شاغىبەگ، موللا ناسىر ئەلەم ئاخۇنۇمدەك ئادەملىرىمىز مۇناپىقلاردىن كوپ. بىز بۇنداق ئادەملەر بىلەن بىرلەشسەك، ئۇلار-نىڭ خەلقنى تەشكىللەش، باشقۇرۇش ماھىرلىغىنى ئۆزىمىز ئۆچۈن خىزمەت قىلدۇرساق، شەنگەن-دارىنلارنى داغدا قالدۇرىدىغانلىغىمىزدا گەپ يوق.

ـــھوي سادىركا، سەن دىگەن ئۇ زاتلار مانجۇ تەختىسىنىڭ بىر بۇرجىگىدىن بولسىمۇ ئورۇن تۇتۇپ تۇرۇپتۇ، ئۇز بەختىنى قۇربان قىلىپ بىز بىلەن بىللە بولارمۇ؟ـــدىدى ياش شىريازدان.

ـــبىز تۇنۇگۈن چىققان "باتۇر چىرىكلەر"نى تېرى-پىرەڭ قىلىپ، بۇگۈن بۇ يەردە خاتىرجەم ئولتۇرۇشمىز نىمىدىن؟ـــدەپ سادىر شىريازدانغا ئەھۋالنى چۈشەندۈردى. ـــشاغىبەگ قاتارلىقلار بىزگە ئالدىن خەۋەر بەردى، بىزمۇ بۇ ئىبلەخلەرنى ئەپلەش يوللىرىنى ئالدىنالا تەييارلاپ قويدۇق. شەنگەن بىزنى نەچچە مىليون سوپيۇ خەجلەپ تۇتالمىغان ئىدى. بۇگۈن بىز قىلىچ ئويناتىپ جازا مەيدانىغا ئۇزىمىز كىرمەكچى بولىۋاتىمىز. بىز قانداق قىلىپ بۇ ئىشلارنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرالىدۇق؟ زالىم مانجۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ زۇلمى خەلقىمىزنى ئۈيۈلتاشتەك ئۈيۈشتۇردى ئۇكا، خەلقىنىڭ قەلبى بىز بىلەن بىللە.

سادىر بۇ گەپلەرنى ئۇستۇن روھ بىلەن ئېيتتى. ھەمراللىرىمۇ ئۇنىڭ سوزىدىن تەسىرلىنىپ روھلانغان ھالدا ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ ئاتلارغا قاراپ ماڭدى. ئۇلار ئەمدى ئۇزلىرى مولچەر قىلىنغان

ۋاقىتتا جازا مەيدانغا يېتىپ بېرىپ باتۇرلۇق بىلەن پاراسەتنى ئىشلىتىپ، شەرۋانىخان ۋە ئۇنىڭ ئىككى بالىسىنى ئولۇم تەقدىرىدىن قۇتۇلدۇرماقچى ئىدى. شىريازدان تورۇق قاشقا ئاتنىڭ ئېغىزدۇرۇقىنى سېلىپ، ئولاڭلىرىنى چىگىتىپ سادىرنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلدى.

سادىر كۈن چىقىشقا — خۇددى شىرەڭ سوزۇلۇپ ياتقان ئاۋرالغا، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ئالتۇنىدەك يالتىراپ تۇرغان قۇياشقا، قۇياش نۇرىغا چومۇلۇپ تۇرغان گۈزەل ئىلى ۋادىسىغا ئۈن-تىنسىز، زوق بىلەن تىكىلىپ، نامازغا قىيامدا تۇرغانىدەك بەستىلىك قامىتىنى تىك تۇتۇپ قاراپ تۇرماقتا ئىدى. ئۇنىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلۇپ، سوزۇلغان قاشلىرى همىرىلدى. ئۇ مۇنۇ قوشاقنى پىچىرلىدى:

ئىلى ئولكىسى دەيدۇ،
ئوتتۇرسى ئاب-راۋان تاغ.①
تاغلىرىدىن ماي ئاقار،
ئەتراپلىرى شەرۋەت باغ.

ئۇ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى، بۇرۇلۇپ شىريازدانغا قارىدى.

— كەچ قالمىدۇقمۇ سادىركا؟ — دىدى شىريازدان سادىرغا خۇش چىراي بىلەن قاراپ.

— ياق، — دىدى سادىر، هازىر جاۋاپ سوز قىلىپ، — كۈن تېخى ئەتىگەن، شەھەرگە كىرىپ، جۇمە نامىزىنى ئوقۇپ، ھەدەڭنى شەنگەنگە پەتە ئوقۇتۇپ، بازارىدىن ئوتياش ئېلىپ كوچۇرۇپ چىقساق، ھەدەڭ بۇ يەرگە كېلىپ بىزگە لەڭمەن ئېتىپ بېرىشكىمۇ ئۇلگۈرىدۇ ئۇكا، — دىدى سادىر چاقچاق قىلىپ.

① ئاب-راۋان — سۇيى راۋان دىگەن مەنىدە.

لېكىن ئۇنىڭ يەنە بىر ھەمرىيى ئازنىباقى سەل جىددىلىشىپ قالدى بولغاچ ئەتىسالىم، سادىرنىڭ گەپلىرىنى ماقۇل كورمىگەن ئاھاڭدا سوز قىلىپ:

ــ چاقىقانراق بول سادىر، ۋاخ قالدۇق ھوي، ــ دەپ ئۇنىڭ ئاۋازدا ئېيتتى.

ــ تولا قاينىماي ئاستىراق ۋاقىرا، ــ سادىر ئازنىباقى بىلەن چېقىشىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، ــ توخۇ يۇرەك، قورقۇۋاتامسەن نېمە؟

ئازنىباقى كوزلىرىنى ھەيرانلارچە ئوينىتىپ سادىرغا مەنىلىك قارىدى. سادىر شۇ تاپتا ئۇنىڭ كوڭلىدە كېچىۋاتقان خىيالنى دەرھال سەزدى. ئۇنىڭ ھىلىلا قىلغان سوزىدىكى "قاينىما" دىگەن گەپ ئالدىراشلىقتا ئۇنىڭ ئېغزىدىن چىقماي دىمىغىدىن چىققاندەك تەسىرات پەيدا قىلغانلىغىنى سېزىپ چاقچىغىنى داۋام قىلىپ دىدى:

ــ كۆلمە ھوي شەيتان، ــ دىدى ئۇ ئاتىنىڭ بېشىنى شەھەر تەرەپكە قاراپ بۇراپ تۇرۇپ، ــ ئاكاڭنىڭ بۇنچىلىك ھۇنىرى بولمىسا سادىر ئېتىمغا شوھرەت قوشۇپ "خاكرۇق"① دەپ داڭ چىقارمايدۇ! جۇرۇكلار ئاغىنىلەر، كەتتۇق...

ھەممە تەڭ كۈلۈشتى، يولدىن چاڭ ـ توزاڭ ئۇچۇرۇپ، شەھەرگە قاراپ ئاتلارنى بولۇشچە چېپىپ كېتىشتى.

4

غۇلجا شەھىرى ئىگىز سېپىل ئىچىگە ئورۇنلاشقان، شەھەر خەلقى

---

① خاكرۇق ــ سادىرنىڭ لەقىمى.

خەنزۇچە پەشتەقلىق قىلىپ يېپىلغان ئارىلىق چوڭ قوش دەرۋازىدىن قانىناپ سىرت بىلەن ئالاقە قىلىدۇ. شەھەرنى ئوراپ سوقىقان سېپىل ئۈچۈن توپا ئېلىنغان خەندەكلەر ناھايىتى كەڭ ۋە چوڭقۇر بولۇپ، بۇ يەر توختام سۇ ۋە شەھەر ئىچىدىن ئېلىپ چىقىپ توككەن ئەخلەت-چاۋالار بىلەن چىرىپ سېسىپ پاسكىنىلىشىپ تۇرىدۇ.

ئولۇم جازاسى ھوكۇم قىلىنىدىغان جىنايەتچىلەرنىڭ تولىسىنى شەنگەن ئوز داتىدا سوراق قىلىپ، شۇ يەردە ھوكۇم ئېلان قىلىدۇ. ھوكۇم كۆرە دەرۋازىدىن چىقىقاندىن كېيىن سېپىل يېقىنىدىكى خەندەك بويىدا ئىجرا قىلىنىدۇ. "قىلمىش-گۇناھلىرى چوڭ، پۈتۈن يۇرت ئىبرەت ئالمىسا بولمايدىغان گۇناھكار"لارنى سېپىلنىڭ سرتىدا سەھنە ياساپ، "ئىبرەت ئالسۇن" ئۈچۈن پۈتۈن خەلقىنى قاتناشتۇرۇپ شەنگەن يېكى چوڭ ئەمەلدارلاردىن بىرسى سوراق قىلىپ، ھوكۇم ئېلان قىلىدۇ، ئاندىن يېكى چاپىدۇ.

شەرۋازىنىڭ سوراق قىلىنىدىغان جازا سەھنىسى دەرۋازىدىن چىقىپ ئازراق ماڭغاندا يەتكىلى بولىدىغان تېرەكلىك ئارىسىدىكى ئوچۇق مەيدانغا قۇرۇلغان ئىدى. سەھنە سەككىز تال لەرنى تىكلەپ ئاددىغىنا ياسالغان، ئەتراپىدىكى بورا بىلەن تورالغان، سوراقچى ئۈچۈن سەھنىنىڭ ئالدى تەرىپىگە قارا سىرلانغان توت چاس جوزا، جوزا ئۈستىگە بىرنەچچە پالاق قويۇلغان ئىدى. شەرۋازىنىڭ جازا مەيدانغا ئىلگىرىكى مەھبۇسلارغا ئوخشاش كوچىدا يالاپ، تاماشىچى توپىنى ئولاشتۇرۇپ ئاشكارا ئېلىپ كېلىنمەي، ئالدى بېپىق سايۋانلىق مەپىدە خۇپىيانە كەلتۈرۈلدى.

بىگۇنا ئايال ئۈچۈن يۇرەكلىرى ئورتەنىگەن خەلق ئۈنىڭ ئەتراپىغا دۈكۈرۈشۈپ كېلىشكە باشلىدى. بويۇنلىرىغا قىلىچ، قارا

مىلتىق ئاسقان چېرىكلەر تەۋرەپ كېلىۋاتقان خەلقنى چەتتە تۇرۇشقا بۇيرۇپ، ۋاقىراپ ـ جاقىراشماقتا ئىدى.

ئادەتتە ئادەم ئاتقاندا تاماشىچى ناھايىتى ئاز چىقاتتى، ئادەم چاپقاندا بولسا كوپ چىقاتتى، بۇنىڭ سەۋەبى، ئادەم چاپقۇچى جاللاتلار بۇ يەردە ئوز ماھىرلىغىنى كورسىتىشەتتى. ئۇلار ئالدى بىلەن گۇناكارلارنى تىزلاندۇرۇپ ئولتۇرغۇزىدۇ، ئاندىن جاللات بىر پۇتىنى كوتىرىپ، بىر تۇرلۇك ماھىرلىق بىلەن ئۇزۇن غىلاۋدەك قىزىل پوپۇكلىك، ئوتكۇر قىلىچىنى "شارت" قىلىپ سۇغۇرۇپ ئالىدۇ، قىلىچىنى ئايلاندۇرۇپ، كۆن نۇرىدا يالتىرىتىپ چامباش ئارىلاش قىلىچ ئويۇنى كورسىتىدۇ. ئويۇن ئارىسىدا خەلق توپى ئىچىدىكىلەرنىڭ بىر ـ ئىككىسىنىڭ بېشى ئۇستىدىن قىلىچنى يالغاندەك چاپقاندەك قىلىپ ئوتكۇزىدۇ. موللاق ئېتىپ يەنە قىلىچ ئويۇنى كورسىتىدۇ. گۇناكارمۇ تىكىلىپ قاراپ قالىدۇ. جاللات تۇيۇقسىز ئۇنىڭغا قىلىچ ئۇرىدۇ، ئۇزۇلگەن باش پوكىزەكتەك قاكىلىپ يەرگە چۈشىدۇ. جاللاتلارنىڭ يەنە بىرسىنىڭ قولىدا يوغان، ئاق چىكمۇما بولۇپ، باش كەسكەن جاللات قانلىق قىلىچىنى چىكمۇمىغا سۈركەپ ئۇنىڭدىن بىر چىشلەم يەيدۇ، قالغان جاللاتلارمۇ يىيىشىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار قانغا تويۇپ، يۇرىكى توختاپ، باتۇرلۇغىنى ئاشۇرغان بولىدۇ.

لېكىن بۇگۈن تېرەكلىكتىكى خەلق توپى ئادەتتىكىدىن كوپ ئىدى. كوپلىگەن خەلق "كاللا كېسىش تاماشىسىنى" كورۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئوزلىرى سويىگەن پالۋانىنىڭ بىگۇنا ئايالى بىلەن ۋىدالىشىش ئۈچۈن كەلگەن ئىدى.

شەرۋانىخان سەھەنە ئالدىغا كەلتۈرۈلدى. ئوغۇللىرى بېشىغا كېلىـ

ژاتقان بالايى-ئاپەتتىن گاڭگىراپ، قوي كوزلىرىنى مولدۇرلىتىپ ئانىسىنىڭ ئىككى يېنىدا تۇراتتى. شەرۋانىخانىسىنىڭ بىلەكتىكى ئىككى قارا ئورۇمە چېچى چۈگۈلغان، ئۇنىڭ بىرسى ئالدى تەرەپكە، يەنە بىرسى ئارقىسىغا تاشلانغان، چولپان كوزلىرىنىڭ ئاقلىرى بىرئاز قىزارغان، قاڭشارلىق بۇرنى ئۈچىدا بولسا تەر تامچىلىرى دانە-دانە يالتىراپ تۇراتتى. بىر پەستە سەھەنە ئۈستىگە ئۈزۈن كوك تاۋاردا چاڭزا، بېشىغا بىر ئوقاتلىق قالپاق جۈكزا كىيگەن ئۈزۈن ئورۇمە چاچلىق ژاڭ دارېن چىقتى. تۈكچىغا ئىشارەت قىلىپ شەرۋانىخاننى سوراق قىلىشقا باشلىدى:

ـــ ئېتىڭ نېمە سېنىڭ؟!

ـــ...

ـــ ھەي، پاڭمۇ سەن، ئېتىڭ نېمە دەۋاتىمەن؟!

ـــ ئىككى ئايدىن بېرى مېنىڭ ئېتىمىنىڭ نېمە ئىكەنلىگىنى بىلمۇالالمىدىگمۇ؟ـــ دېدى شەرۋانىخان ھېچ ئەيمەنمەي تەمكىنلىك بىلەن.

شەرۋانىخاننىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغان خەلق بىر بىرىگە كوز يۈگۈرتۈپ خۇپيانە كۈلۈۋېلىشتى.

ئەمما ژاڭ دارېن قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ، ئۆزىنى بېسىپ، سىپايى ئاھاڭدا:

ـــ ھەي ياڭگاڭزا، بۇ سوراق رەسمىيىتى، ئالدى بىلەن ئېتىڭنى ئېيت، ـــ دېدى.

شەرۋانىخان غەزەپ بىلەن، ھەممە ئاڭلىغۇدەك قىلىپ، ئۈنلۈك ئاۋازدا "شەرۋانىخان!" دېدى.

ـــ داداڭنىڭ ئېتى نېمە؟

— موللا توختى.
— سەن قايسى يۇرتتىن؟
— موللا توختى يۇزدىن.
— سادىرغا تەككىلى نەچچە يىل بولدى؟
— 15 يىل.
— ھازىر سادىر نەدە؟
— مەن ئىككى ئايدىن بېرى زىنداندا، سادىرنى سەن بىلمىسەڭ مەن نەدىن بىلەي.

ژاڭ دارېننىڭ جۇدۇنى قوردى، شەرۋانىخاننىڭ شۇ تۈرقىدىن سادىرنىڭ قەيەردە ئىكەنلىگىنى بىلىش، نىسبەت شۇمپەنىڭ ئويىگە بارغانلىغىنى سادىرغا خەۋەر قىلغانلىغىنى ئىقرار قىلدۇرۇش، سادىرنىڭ قانداقچە يوشۇرۇن كېلىپ كەتكەنلىگىنى، ئۇنىڭ ھازىر يۇرت ئىچىدە ھوسۇل توكۇشكە بويۇنتاۋلىق قىلىۋاتقان، ماناس، ساندۇخوزىدىكى چېرىكلەرگە ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىشكە پۈتلىكاشاڭ بولۇۋاتقان "بۇزۇقى"لار بىلەن قانداق ئالاقە قىلىپ تۇرۇۋاتقانلىغىدىن مەلۇمات ئېلىش مەقسىدىگە ئېرىشەلمەيدىغانلىغىنى ھىس قىلىپ، دۇردايى كالپۇكلىرىنى لىپىلدىتىپ جېنىنىڭ بېرىچە "دا، دا" دەپ ۋاقىرىدى.

چېرىكلەر چىشلىرىنى ھېگىيىتىپ، غۇلاچلىرىنى كېرىپ، ئادەم ئۇرىدىغان پالاقلىرىنى ھاۋاغا كوتەردى. باللار "ئاپا" دەپ ئوزىنى ئاتتى. خەلق غەزەپتىن داۋالغۇپ، خۇددى قىرغاقىقا ئۇرغان دېڭىز ئورىكىشىدەك سەھنە تەرەپكە قاراپ سىلجىشقا باشلىدى.

— ھەي ياڭگاڭزا، جازا يېنىكلىتىلدۇ، سەن بىلگەننى يوشۇرماي ئېيت، — ددى دارېن يەنە.

ـــمەن زىنداندا، ھەچنىمە بىلمەيمەن!

ـــھەي دارېن، راست گەپ، بۇ خوتۇن ھەچنىمە بىلمەيدۇ، ـــ دىگەن سالماقسلىق، يوغان ئاۋاز بىردىن كوپچىلىكنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى. ھەممە ھاڭ-تاڭ بولغان ھالدا ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى. ئاق سەللە يوگىگەن، قامەتلىك، ئاپئاق ساقالسلىق بوۋاي ئاستىدىكى ئاتنى كۆچلۈك قامچىلاپ، توپنى يېرىپ ئوتوپ شەرۋاـ نىخانىنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ توختىدى.

ـــسەن، ....مەن كىم سەن، بۇ ئىشقا ئارىلىشىدىغان، ـــ دىدى دارېن بۇ ھادىسىدىن ئىسەنكىرەپ.

ـــمېنى تونىمايسەن دارېن، بۇ ئايالنىڭ يۇرتلۇغى بولىمەن، ـــ دىدى ئاپئاق ساقاللىق بوۋاي، ـــبۇ خوتۇن ھەقسىقەتەن ھەچنىمىنى بىلمەيدۇ. مەسىلەن، نىياز شۇمپەن ئويگە كەلسدى دەپ بۇ خوتۇن سادىرغا خەۋەر قىلغان ئەمەس. سادىر ئوزى كەلگەن، بۇگۈن سادىرغا كىم خەۋەر قىلدى، باغلاقلىق تۇرغان مۇشۇ خوتۇنمۇ؟ سادىر يەنە ئوزى كەلدىغۇ!

ـــھە....سادىر كەلدى؟ ـــدارېن ئالاقزادىلىك ئىچىدە قاتتىق ۋاقىرۋەتتى.

ـــئەگە بىر مىليون سوپيۇنى، سادىرنى مەن تۇتۇپ ئەكەلدىم. بۇگۈن بۇ جازا مەيدانىدا كاللىسىنى ئېلىپ، شەنگەنىنى خوش قىلىپ نۇرغۇن ئىنئاملار ئالىسەن!

ـــما؟

ـــمەن ما ئەمەس، بۇركۇت! سەن ما بولساڭ يەيدىغىنىڭ چۇجە، بىكارلا بۇ يوغان مىكىيانغا ئېسىلىپسەن، مە رىسقىڭنى، چۇجىنى قولۇڭغا ئال.

بوۋاي قولىنى ساقلىغا ئاپىرىپ، ئاپپاق ساقلىنى يۇلۇپ ئېلىپ سەھىدىكى دارىنغا ئاتتى. بۇ ھالىدىن ھەيران بولغان خەلق ئات ئۈستىدىكى ئادەمنى تونۇپ، خوشالىق بىلەن ئىختيارسىز "سادىر" دەپ ۋاقىراشتى.

—ھەي دارېن، رەھمسىز ئەبلەخ، —سادىر دېۋەيلەپ سەھىنىنىڭ ئالدىغا ئېتىنى دېۋىتىپ كەلدى. ۋاڭ دارېن ئىسەنكىرەپ غال-غال تىترەپ كەتكەن ئىدى، سادىر غەزەپ بىلەن سوزىنى داۋام قىلىپ، ئاندىن مۇنۇ قوشاقنى ئېيتتى:

موللىغا بەردىم ئوقى، دەپ،
بورچىغا بەردىم توقى، دەپ.
كىم سېنى خوراز قىلدى،
سكىيانىنى چوقى، دەپ.

سادىر قوشاقنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، "شارت" قىلىپ قويىندىن قىسقا، مۇشتۇمدەك بېشى بار تۆشلىغا چومالىقنى چىقاردى. شەرۋانخانىنى يالاپ ئىككى چېتىدە تۇرغان چېرىكنىڭ باشلىرىغا كۈچ بىلەن ئۇر-دى. بۇنى كورگەن دارېن "ئەيبا" دەپ قوللىرىنى كوتىرىپ ئارقا-سىغا شوخشىدى. خەلق توپى دەريادەك داۋالغۇپ ئوپۇر-توپۇر بولۇپ كەتتى. سادىر پالۋان قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ "كەل شەرۋان" دەپ، باغلاقلىق شەرۋانىخانىنى يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ، ئېگەنىڭ ئالدىغا يېنىچە ئولتارغۇزۇپ، توپنى يېرىپ چىقىپ كەتتى. ياش شېرىيازدان بىلەن ئازنىباقى ئۇنىڭ ئىككى بالىسىنى ئېگەنىڭ ئالدىغا ئېلىپ، ئاتلىرىغا قامچا سالدى...

1863-يىلنىڭ ياز پەسلى. كوز باغلىنىپ قاش قارايغان چاغ. ئىگىز تاغ غارلىرىدا، تاشتىن ياسالغان ئوچاقلارغا ئېسىلغان مىس قازانلاردا

كىيىك گوشى ئىشتىھانى غىدىقلىغۇدەك پۇراق چىقىرىپ قايناپ تۇراتتى، مايلىق ئارچا خۇش پۇراق چىقىرىپ لاۋۇلداپ يانىاتتى. گۈلخان ئەتراپىدا توپ-توپ بولۇپ، بەستلىك كىشىلەر ئولتۇرۇشماقتا. ئۇلار بىر كۈنلۈك جەڭ ئۇستىدىن ھەۋەس بىلەن گەپ ئېچىپ، دۇنيادىن بىغەم ھالدا گوگۇر-مۆگۈر سوزلەشمەكتە. يىراق-تىن ناخشا ئاۋازى كەلدى. ئاي كوتىرىلىپ تاغ ئىچى يورۇپ قالغان، ئىگىز خادا تاشلار، قويۇق ئورمانلار يېشىل چوپىلەر ئۈستىگە ئالا-بۇلىماش سايە چۈشۈرۈپ تۇراتتى...

.....

.....

كىم سېنى خوراز قىلدى،
مىكىيانىنى چوقى، دەپ.

ھەممە بىر پەس شۇك بولۇپ، قۇلاقنى قازانچى غولى تەرەپكە تىكتى. جىمجىت كېچىدە شاقىراپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيىنىڭ ئۈستىدىن بېسىپ سادىرنىڭ ئاۋازى كېلەتتى. ئىسيانكارلار جانلىنىپ، خوشال-لىق تەنتەنىلىرى قىلىشتى. ناخشا سادىرنىڭ غەلىبىسىدىن دېرەك بېرەتتى. ئۇلار ئىختىيارسىز ئالدىغا قاراپ مېڭىشتى. بارغانسېرى تىكلىشىپ ئىگىزلەپ كېتىۋاتقان قاپتالدىكى چىغىر يولدا سادىر، شەرۋانىخان ۋە ئۇلارنىڭ ھەمراللىرى كورۇنىدى. يەرگە گۈگۈم چۈشۈش بىلەن جىمىپ قالغان تاغ قاينام-تاشقىنلىقتا چومدى...

(«ئىلى دەريالىسى» ژورنىلىنىڭ 1981 - يىل 3 - سانىدىن)

گۈلزارلىق هويلىدىكى كىشىلەر

قىيۇم تۇردى

1. سەيلگاھ

شەھەر مەركىزىگە يېقىن تۇپ-تۇز كەتكەن يان كوچىدا شەھەر-لىك ئوي-جاي ئىدارىسىگە تەۋە چاقىرىنغىنا بىر قورا بولۇپ، بۇ يەردە جەمئى ئون ئىككى ئائىلىلىك ئوقۇتقۇچى، دوختۇر، ماگازىن خادىمى ۋە ئىشچى-كاسىپلار كوپ يىللاردىن بۇيان خولۇم-خوشنا بولۇپ بىللە ئولتۇرۇپ كەلمەكتە.

كىشىلەر بۇ قورانى "گۈلزارلىق هويلا" دەپ ئاتىشاتتى. ئېيتقاندەك، قورانىڭ دەرۋازىسىدىن هويلا ئىچىگە قارىغىنىدا، چىنىدەك تاپ-تازا هويلا سەيناسىنىڭ ئىككى قاسنىغىدا ئاقارتىلغان ئاپپاق ئويلەر، ئويلەرنىڭ ئىشىك-دەرىزىلىرى ئالدىدا هۆپپىسىدە ئېچىلىپ كەتكەن رەڭگا-رەڭ گۈللەر پۈتۈن قورانى قاپلىغان هالىدا 5-ئايدىن تاكى 10-ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ جۇلالىنىپ كوزگە چۇشەتتى ۋە ئۇ يەردىن خۇش بوي گۈل پۇراقلىرى ئەتراپقا تارىلىپ تۇراتتى.

يولدىن ئوتكەن-كەچكەن كىشىلەر گۈلزارلىق هويلىغا هەۋەس قىلىپ قارىشىپ:

—قانداق ياخشى تەبىەتلىك كىشىلەر-هە! نېمە دېگەن چىرايلىق، تەكشى ئېچىلغان گۈللەر... بۇ يەردە تازىمۇ كىشىلىك

خوشنىلار ئولتۇرسا كېرەك، ــ دەپ سەممى ماختىشاتتى...

مەدىنىيەت ئىنقىلاۋى باشلىنىپ، ئاز ۋاقىتتىن كېيىن گۈلزارلىق هويلىدىكىلەرنىڭ گۈلگە بولغان ئىشتىياقىغا دەز كەتتىمۇ ياكى گۈل سەيلىسى قىلىشقا هەپسىلىسى بولماي قالدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئىشلەـدەرىزىلىرى ئالدىدىكى گۈللۈكىلەرنى بىردىن، ئىككىدىن بۇزۇپـتۇزلەپ، ئورنىغا تام چورۇپ، چايخانا، ئىگىز ـ پەس كىچىك يان ئويلەرنى سېلىشۋالدى. ئىككى يىلغا قالماي گۈلزارلىق هويلىنىڭ ئەسلىدىكى ئىسكەتى ئۇزگىرىپ ـ قاغجىراپ، گۈلزارلىقتىن ئەسەرمۇ قالمىدى...

"گۈلزارلىق هويلا"نىڭ ئاخىرقى بۇرجىگى ــ شەرقىي تام تەرەپتە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى مۇتەللىپ ئولتۇرىدۇ. پەقەت مۇشۇ ئادەملا ئەمە ئۇچۇندۇ ئۇز گۈللۈگىنى بۇزمىدى، تام قوپىرىپ چايـخانا، يان ئويمۇ سالمىدى. ئەمما، ئۇمۇ ئۇز گۈللۈگىنى خېلى يىللارغىچە پەرۋىش قىلىشقا مۇۋاپىپق بولالمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، كىشىلەر ئۇنىڭ ئىشىك ـ دەرىزىسى ئالدىدا ياز كېلىشى بىلەنلا بىرنەچچە تال گۈلنىڭ چىرايلىق ئېچىلىپ تۇرغانلىغىنى كۆرەتتى...

گەپنى مۇتەللىپتىن باشلايمىز:

مۇتەللىپ ئۇزگىچە مىجەز ـ خۇلۇقتا، ئىخلاس ـ ئەقىدىگە ئىگە ئادەم. مۇتەللىپ توغرىسىدا گەپ ـ سوز بولۇپ قالسا، گۈلزارلىق هويلىدىكى بەزى ياشانغان كىشىلەر:

ــ ئوهۇ... مۇتەللىپ ئەپەندىمىنى دەمسىلەر؟ ئاجايىپ ئىسىل ئادەم ئۇ، بۇ ئىقلىمدا هىچكىم ئۇز كەسپىگە مۇتەللىپتەك پىششىق بولمىسا كېرەك. ئۇ ئوقۇتقان بالا ئىككى ـ ئۈچ ئايدىلا ساۋاتلىق بولىدۇ. ئاتا ـ ئانىسىنى جېنىدىن جاق تويغۇزغان بىۋاش ـ كەپسىز

بالمۇ ئۇنىڭ قولىدا يىكتەك تۇزلىپ، ئەقىللىق، ئەدەپلىك بولۇپ ئۆزگىرىدۇ. بىر ئائىلىدۇق، ئۇنىڭ سىنپىدا توقسان بەشتىن توۋەن نومۇر ئېلىپ ئوقۇيدىغان بىرمۇ بالا يوقىكەن، ــ دەپ تەرىپىنى قىلىشاتتى. يەنە بەزىلەر بولسا:

ــ ئەقىدە ــ ئويۇن گەپ ئەمەس. مۇتەللىپ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا مۇئەللىم بولۇشقا ئەھدە قىلغان ئىكەن. كېيىن ئۇ دارىلمۇئەللىمىنى ئوقۇپتۇ. دارىلمۇئەللىمىنىدە ئوقۇۋاتقاندىن تارتىپ، ئۇنىڭ قاتىق سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ يۇگۇرىدىغان، تورنىك ئويناپ، توپ تېپىپ بەدەن چىنىقتۇرىدىغان ئادىتى بار ئىكەن. قورايمىزغا كوچۇپ كەلگىلى يىگىرمە يىلچە بولىدى، يېشى قىرىققا بارغاندۇ. شۇندىن بېرى قانچە ـ قانچە ئۆزگىرىشلەر، كوچۇلۇك ـ كوچۇلىسز ۋەقەلەر بولۇپ ئوتتى. ئويلىنىدى. لېكىن، ئۇنىڭ سەھەر تۇرۇپ چىنىقىش ئادىتى بىر كۈنمۇ ئۆزگىرىپ باقمىدى. سەۋەپ، بۇ بىر خىل ئەقىدە، ئادەت ـ دە! ــ دەيتتى.

بۇ، راست ئىدى.

مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىنىڭ قالايمىقانچىلىغى راسا ئەۋجىگە چىققاندىمۇ، ئۇ ئوز ئادىتىنى تاشلىمىدى. ئەكسىچە، مەيدانغا بېرىپ چىنىقىش مۇمكىن بولمىغاندا، ئىشىگى ئالدىدىكى گۈللۈك ئورۇندىنىڭ بىر قىسمىنى ئەتىگەنلىك چىنىقىش مەيدانى قىلىپ راسلىۋالدى ـ دە، ئەتىگەنلىك چىنىقىشنى بىر ئىسكەتتە داۋام قىلدۇردى.

شۇنداق بولغاچقا، "گۈلزارلىق ھويلا"دا مۇتەللىپتىنمۇ سەھەر تۇرۇپ كېتىدىغان ھېچكىم يوق ئىدى.

بىراق، كېيىنكى ئۇچ ـ توت يىل مابەينىدە، ئويلىرىنىڭ ئىشىك ـ دەرىزىسى بىر بىرىگە قارىشىپ تۇرىدىغان ئۇدۇل خوشنىسى ئەمەت

ئۇستا، گويا مۇتەللىپ بىلەن مۇسابىقىگە چۈشكەندەك، كۆتۈلمىگەن-
دە، ئورنىدىن بارغانچە سەھەر تۇرۇپ كېتىدىغان بولدى. دەسلەپكى
يىلى بىر مەزگىل بۇ ئادەم سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپلا قولىغا
سۇپۇرگە ئېلىپ، ھويلا-ئارامنى چىندەك تازىلاپ، سۇ سېپىپ كوك
مۇزدەك قاتۇرۇپ يۇردى. كېيىنرەك ئىشلىك-دەرىزىسى ئالدىغا گۈل-
لۈكنى بۇزۇپ چورۇڭالغان مايماق تام بىلەن قىيىسىق ئويىنى بىر
ئەتىگەندىلا تۆيۈقسىز بۇزۇپ تاشلىدى-دە، بىرمۇنچە ۋاقىت ئەجرى
قىلىپ، كىچىكرەك ئىككى ئېغىز ئوي ئورنى كېلىدىغان بوش يەردە
رەڭمۇ-رەڭ گۈللەر ئېچىلىپ تۇرىدىغان گۈللۈك بىنا قىلدى.

ئەمەت ئۇستا كېيىنكى ئىككى يىلدا گۈلگە شۇنچىلىك ئىشقۇازلىق
بىلەن بېرىلدىكى، ئويىگە كىرىپ-چىقىدىغان يېرىم مېتىرچە كەڭلىك-
تىكى يولدىن باشقا، ئىشىك-دەرىزە ئالدىنىڭ ھەممە يېرى گۈلزار-
لىق سەيلىگاھ بولۇپ چىراي ئاچتى. تامىلارغا يېپىشىپ، يىپلارغا
يامىشىپ ئوسىدىغان قۇلماق، ھەشقىپىچەك گۈللىرى سوسۇنە، قىز-
غۇچ ۋە كوپ-كوك رەڭلىنىپ ئەتراپنى قاپلىدى. ئۇ، يەنە ئەللىك-
ئاتمىشچە تەشتەك، سوغا ۋە كونا چىلەكلەرنى تېپىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا
قىش-ياز ئېچىلىپ تۇرىدىغان گۈللەرنى كوچۇرۇپ، گۈلزارلىقنىڭ
ئالدىغا قاتار قىلىپ تىزىۋەتتى...

خولۇم-خوشنىلار ئەمەت ئۇستىغا ھەيران ئىدى. دەسلەپتە،
بەزىلەر، ئۇنىڭ ئەسلىگە كەلگەن گۈلزارلىغىغا قىزىقسىنغان ھالدا
يىراقتىن ئەزەر سېلىشىپ:

—ئەمەت ئۇستا قالتىستۇ. خۇددى كىرپە تىكىنىدىن گۈل ئۈن-
گەندەك، تۆيۈقسىز ئۇنى يەنە گۈل خۇمارى تۇتىتىغۇ...—دېيىشسە،
بەزىلەر:

ـــنىمە دىگۈلۈك، ئادەم ئوزگىرىمەن دىسە، ئوزگىرىدىكەنغۇ... ئەسلىدە قولىدىن خېلى ئىش كېلىدىغان تۇرۇكلا ئادەم ئىكەن... توۋا...ـــدەپ يۇرۇشتى.

كېيىن بىرىپ، ئەمەت ئۇستىنىڭ گۈلزارلىغى كىشىلەرنى مەپتۇن قىلىپ، ئوزىگە ئوبدانلا تارتىۋالدى. خوشنا ئىشچى-خىزمەتچىلەر كەچتە ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن، كىچىك ئورۇندۇقلىرىنى كوتەرىشىپ، بىردىن-ئىككىدىن گۈلزارلىق ئالدىغا كېلىشەتتى-دە، ئۇنى "بىزنىڭ سەيلىگاھ، خۇش پۇراقلىق باغچىمىز" دەپ ئاتىشىپ، چوغدەك تەكشى ئېچىلىپ، خۇش پۇراق تارقىتىپ تۇرغان گۈللەرنىڭ پەيزىنى سۈرگەچ قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كېتەتتى. بەزىلەر بولسا، چاي جوزىلىرىنى چوركەپ ئولتۇرۇشۇپ، ھەۋەس بىلەن شاخمات، دامكا ئويناياتتى...

ئەمەت ئۇستا بۇنىڭدىن ناھايىتى خوشال ئىدى ھەمدە خولۇم-خوشنىلىرىنىڭ ئوزىگە بېقىنلىشىۋاتقانلىغىدىن مەمنۇن بولۇپ، سەيلىگاھ ئالدىغا كەلگەن ھەر بىر خوشنىنى ئىززەت-ئىكرام بىلەن قارشى ئالاتتى، ئورۇندۇق قويۇپ بېرەتتى ۋە ئۇلارنى ئاچچىق دەملەنگەن قارا چاي، بەزىدە ھەتتا كوفى، پۇلار بىلەن مېھمان قىلاتتى...

سەيلىگاھ ئالدىغا پۇتۇن قورا بويىچە پەمەت بىرلا كىشى-دەرۋازىنىڭ سول تەرىپىدىكى بىرىنچى ئويدە ئولتۇرىدىغان ساتتارلا كەلمەيتتى، خوشنىلىرىغىمۇ ئارىلاشمايتتى. ساتتار مۇتەللىپنىڭ دارىلمۇئەللىمىندىكى ساۋاقدىشى ئىدى. ئۇ، مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىغىچە مەھەللە ئىش باشقارمىسىنىڭ كاتىۋى بولۇپ ئىشلىگەن، مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىدا قايسىبىر "تەرەپ"كە باشلىق بولغان. ھازىر بولسا، گۈلزارلىق ھويلىغا يېقىنلا بىر ئىدارىدە ئادەتتىكى خىزمەتچى ئىدى.

ساتتارنىڭ سەيلىگاھ ئالدىغا كەلگەن-كەلمىگەنلىگى ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كىرىپ-چىقمىسىمۇ، ئەمما بۇنىڭغا مۇتەئەللىپ دىققەت قىلاتتى. بىراق، بىز ھازىر بۇ گەپنى قويۇپ تۇرۇپ يەنە ئوز گېپىمىزگە كېلەيلى:

شۇنداق قىلىپ خوشنىلار بارا-بارا ئەمەت ئۇستىنىڭ ئىشىك-دەرىزىسى ئالدىدىكى مۇھىت ئوزگىرىشىدىنمۇ كورە، ئۇنىڭ مىجەز-خۇلقى، غايە-ئىستەكلىرىدىكى ئوزگىرىشكە ھەۋەس قىلىپ قالدى. بۇ ئوزگىرىشنىڭ سەۋەبلىرىنى ھەر خىل تەھلىل قىلىشاتاتتى، لېكىن بۇ ھەقتە ئۇنىڭ ئالدىدا يوز تۇرانە سوز ئېچىشتىن ھەركىم ئېھتىيات بىلەن ئوزىنى تارتاتتى.

چۇنكى، بۇنىڭدىن توت-بەش يىل ئىلگىرىلا ئەمەت ئۇستا بۇ قورادا "چىقىشپ ئوتمەك قېيىن بولغان ئالاھىدە ئائىلە"، "مىجەزى بوزۇلغان سەپرا"، "جىدەل-ماجرانى پۇلغا سېتىۋالىدىغان كوكەمە" ھىساپلىنىپ، كىشىلەر ھەزەر ئەيلىگەن ھالدا ئۇنىڭدىن ئوزىنى قاچۇرۇشقا مەجبۇر ئىدى.

بىراق، مۇنداق "ئوزىنى قاچۇرۇش" كېيىنچە، خوشنىلارنىڭ ئەمەت ئۇستىغا بولغان ئىشەنچ-ھورمىتىنىڭ كۇنسېرى ئېشىپ بېرىشىغا توسقۇن بولمىدى. چۇنكى، بۇ كەلەردە ئۇنىڭ گەپ-سوزلىرىدىكى ئەدەپ-قائىدە، مۇئامىلىسىدىكى ئىززەت-ھورمەت ۋە ئۇنىڭدىكى بۇرۇن بايقالمىغان بىرمۇنچە ئىسىل خىسلەت-پەزىلەتلەر بارغانچە گەۋدىلىنىپ، خۇددى سەيلىگاھتىكى خۇش پۇراق گۇلزار-لىقتەك، خوشنىلارنىڭ زوق-ئېتىۋارىنى قوزغىماقتا ئىدى...

مۇتەللىپ بولسا بۇ ئۇدۇل خوشنىسىدىكى ئوزگىرىشلەرگە قايىللىق بىلەن نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭغا چوڭقۇر رازىمەنلىك بىلەن قاراپ

كېلەتتى.

بىر كۈنى مۇتەللىپ ئەتىگەنلىك چىنىقىشتىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، دەرۋازا ئالدىدا، ئالدىراپ ئىشقا ماڭغان ئەمەت ئۇستا بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى.

ئەمەت ئۇستا ئۇستىگە نىل رەڭ سارجىدىن كاستيۇم-بۇرۇلكا، بېشىغا قىزىل مانچىستىر دوپپا، پۇتىغا پاقىراپ تۇرغان بەتىنكە كىيگەن بولۇپ، ساقال-بۇرۇتلىرىنى پاكىز ئالدۇرغان ئىدى. قولىدىكى تور سومكىدا دەزمالانغان ئاپپاق خالات بىلەن ئاق خەسە بوك كوزگە چۈشۈپ تۇراتتى.

—سالام، ئۇستام، ئوبدان قوپۇپلىمۇ؟—دىدى مۇتەللىپ ئۇنىڭ بىلەن سالاملىشىپ،—ئۇستام، بۈگۈن باشقىچىغۇ... يېڭى كىيىملەرگە مۇبارەك بولسۇن...

—رەھمەت، ئەپەندىم، ئوزلىرىدىن بولسۇن،—دىدى ئەمەت ئۇستا مۇتەللىپكە ھورمەت بىلەن قاراپ،—ئاخشام سىلىگە كىرىپ مۇڭدىشىپ چىقاي دېۋىدىم، ئاۋارە قىلىشنى خالىمىدىم. يېڭى گەپ، مېنىڭ خىزمەت ئورنۇمدا ئاز-تولا ئوزگىرىش بولدى، چەتئەل مېھمانخانىسىغا يوتكىدى. ئۇ يەردە ماڭا كەڭ، ئىسسىل ئويلەرنى تەييارلاپ قويۇپتۇ... لېكىن، مەن بۇ "گۈلزارلىق ھويلا"دىن زادىلا يوتكەلمەسلىكنى قارار قىلدىم، ئويدىكىلەرنىڭ خىيالىمۇ شۇ...

—شۇنداقمۇ؟! تولا ياخشى، ئۇستام،— دىدى مۇتەللىپ خوشاللىق بىلەن ئەمەت ئۇستىغا قاراپ،—يېڭى خىزمەت ئورۇنلىرىنى تەبرىكلەيمەن. بۇ بىر-ئىككى يىلدىن بۇيان ئاپتونوم رايونىمىزغا خەلقارا دوستلار كوپلەپ كېلىۋاتىدۇ. بىز ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن مېھماندوست خەق. مېھمانلارنى مەزىلىك مىللى تائاملار بىلەن

كۆتۈۋېلىش بىزنىڭ ئۇيدان ئەنئەنىمىز. سىلى بۇ ئىشقا تازىمۇ باپ-تە!...

—رەھمەت، ئەپەندىم، —ددى ئەمەت ئۇستا مۇلايىملىق بىلەن بېشىنى ئېگىپ ۋە كېيىن تۇيۇقسىز بىر ئىش يادىغا يەتكەندەك قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ، كۆلۈمسىرىدى، —ئەپەندىم، ئەمدىغۇ "ئەجنە-بىلەرگە ياخشىچاق بولغان" دىگەن گەپنىڭ گورىگە ئوت كەتكەندۇ...؟

بۇ گەپكە مۇتەللىپنىڭ جاۋاۋى قاقاقلاپ كۈلۈشلا بولدى. ئۇ كۈلگەندە بۇغداي ئۆڭلۈك يۈزى نۇرلىنىپ، قويۇق قوشۇما قاشلىرى سەكرەپ، ئۈزۈن كىرپىكلىك چوڭ كوزلىرى چاقناپ كەتتى.

ئەمەت ئۇستا بولسا:

—ئەپەندىم، ئويلىسام خىجىل بولىمەن، ئۆزەمنى قورقۇنچلۇق، يامان چوش كورۈپ ئويغانغاندەك سېزىمەن... ھەي... مەن باستان ئاشۇ قىڭغىر يوللار-ھە؟... —ددى-دە، مۇتەللىپ بىلەن قولىنى كوكسىگە ئېلىپ خوشلىشىپ، ئالدىراپ ئۆز يولىغا كەتتى.

مۇتەللىپ ئەمەت ئۇستىغا كەينىدىن زوقلىنىپ قارىدى ۋە ئىخ-تىيارسىز ئۇنىڭ "قىڭغىر يوللار" دىگەن سوزى ئۇستىدە ئويلىنىپ قالدى...

2. قىڭغىر يوللار

ئەمەت ئۇستا شەھەرلىك بىمەك-ئىچمەك شىركىتى مەركىزىي ئاشخانىسىنىڭ ئاشپىزى بولۇپ، مۇتەللىپنىڭ ئۇنىڭ بىلەن بىر ھويلىدا ئولتۇرۇپ كېلىۋاتقىنىغا يىگرمە يىلچە بولدى. ئاتمىشىنچى

بىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدىلا ئەمەت ئۇستا مەركىزىي ئاشخانىدا مەزىلىك-لەززەتلىك غىزا-تائاملىرى بىلەن خېرىدارلارنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان داڭلىق ئۇستىلاردىن ئىدى. ئۇ يەنە ناھايىتى خۇش پېئىل، چاقچاق خۇمار، دىلكەش ئادەم ئىدى. ھاراق، تاماكا ۋە يامان سوزنى ئۇنىغىزىغا ئالمايتتى. ياز پەسلى يېتىپ كەلگەندە، كوپىنچە ئۇنى بوغدا كولى، نەسەن يايلىغىنى زىيارەت قىلىشقا قىزىققان چەتئەللىك مېھمانلارغا ھەر خىل كاۋاپ، پەرمۇدە ۋە ئىسسل مىللى غىزا-تائاملارنى ئېتىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىپ، ئېلىپ كېتىشەتتى...

ئەمەت ئۇستا "گۈلزارلىق ھويلا"دىكى خولۇم-خوشنىلىرى بىلەنمۇ ئەپ-ئىناق ئوتەتتى. ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن بىر دەم گۈللۈكنى پەرۋىش قىلىش بىلەن بەنت بولاتتى. ئاندىن گۈللۈك ئالدىدا كىچىك ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋېلىپ، ھەۋەس بىلەن دۇتار چالاتتى. ئۇنى ئۇستا دۇتارچى دېگىلى بولمايتتى، لېكىن سازغا قەۋەت ئىشقى بار ئىدى. دۇتار چېلىشتىن زېرىكسە، كىچىككىنە ئوغلى ئادىلنى تىزىغا ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ، قىيناپ-كۆلدۇرۇپ ئۇزاق ئەركىلىتەتتى.

بەزىدە كىچىككىنە ئادىلنى ئەركىلەتكەچ، مۇتەللىپ بىلەن پاراڭلىشاتتى:

—ئەپەندىم، —دەيتتى ئۇ سەممى ساددىلىق بىلەن مۇتەللىپكە قاراپ، —كوڭلۇمدە بىر گەپ بار، سىلىگە ئېيتاي. ئادىل يېشىغا توشسا، ئوزلىرىدە ئوقۇتاي دەيمەن، بولارمۇ؟

—ئەلۋەتتە بولىدۇ، —دەيتتى مۇتەللىپ. مۇتەللىپ مۇنداق چاغلاردا كوپىنچە ئىشك ئالدىدا كۆرسىدا ئولتۇرۇپ، يا كىتاپ

كورۇڭاتقان، يا بولمسا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى تەكشۈرۈڭاتقان بولاتتى، ــ ئادىلنى هازىردىن باشلاپ ئوقۇشقا، مەكتەپكە هەۋەسلەندۈرۈش كېرەك...

ــ دادام رەھمەتلىك، ــ دەيتتى ئەمەت ئۇستا قانداقتۇ ئۇمىتسىز-لىك بىلەن بېشىنى سىلىپ، ــ مېنى ئوقۇتماقچى بوپتىكەن، بىراق، مەندىن هېچنىمە چىقمىدى. ئوقۇيالمىدىم ــ دە...

ــ ئۇ دېگەن، ئۇستام، كونا جەمىيەت ــ دە، ــ دەيتتى مۇتەللىپ قەغەزلەرگە قانداقتۇ نومۇرلارنى سىزىپ ــ چىزىپ تۇرۇپ، ــ كورۇپ تۇرۇپلا، هازىرقى دۇنيا ئىلىم ــ پەن بىلەن ئوره تۇرۇڭاتىدۇ. زامان يەنە تەرەققى قىلىشى كېرەك. ياش ــ ئوسمۇرلەر بىزنىڭ كىلىچىگىمىز، بىللىرىمىز ئەلۋەتته ئوقۇپ، بىلىم ئىلىشى كېرەك.

ــ ماقۇل، ئەپەندىم، ــ دەيتتى ئەمەت ئۇستا ئاتىلىق مېهرى بىلەن ئادىلغا قاراپ، مەڭزىدىن سويۇپ، ــ بوپتۇ، ئوقۇسۇن. ئەپەندىم، مېنىڭ يەنە بىر ئويلىغىنىم بار. ئادىل ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، مۇئەللىم، ياكى دوختۇر بولسا، سىلىچە قانداق بولار، بولالارمۇ؟...

ــ بولىدۇ، هەر ئىككىسى هاجەتلىك كەسىپ، ــ دەيتتى مۇتەللىپ قەغەزدىن بېشىنى كوتەرمەي، ــ ئارزۇ ياخشى. ئاۋال ئوقۇسۇن. كېيىن ئۇزىنىڭ نىمىگە، قايسى كەسپىگە ئىختىدارلىق ئىكەنلىگىنى ئۇزى سېزىدۇ، ئۇزى دەڭسەپ تاللىۋالىدۇ...

شۇ پاراڭ بولۇپ بىرەر يىل ئوتكەندىن كېيىن، ئەمەت ئۇستا ئادىلغا ئىككى ئالقانچىلىك بىر تاختا ياساپ بەردى. ئادىل بۇ تاختىسىنى كوتىرىپ، كەچلەردە مۇتەللىپنىڭ ئويىگە كىرەتتى. مۇتەللىپ ئۇنىڭغا ئاددى هەرپ ۋە سېپىرلارنى ئۆگىتىپ قوياتتى. مۇتەللىپتە ئوسمۇرلەرنىڭ بالىلىق تىلى ۋە هەۋەسلىرىنى بىلىدىغان، ئاسان

چىقىشىپ - كېلىشەلەيدىغان ماھارەت بولغاچقا، ئاز كۈندىلا ئادىل بىلەن خېلى ئىناق دوستلاردىن بولۇپ قالدى. ئادىل زېرەك، ئەقىللىق ئىدى. ئاردىدىن بىر - ئىككى يىل ئوتۇپ، ئۇ بىردىن يۇزگىچە سېغىرلارنى يازىدىغان، ئوتتۇز ئۇچ ھەرپنى تونۇيدىغان، ھەرپلەرنى بىر بىرىگە قوشۇپ ئاددى جۈملىلەرنى تۇزىيەلەيدىغان، بالىلار كىتابلىرنى ئوقۇپ، ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولىدىغان بولۇپ قالدى.

ئەمەت ئۇستا بۇنىڭدىن تولىمۇ خوشال ۋە رازى ئىدى.

ئادىلنىڭ مەكتەپكە كىرىش يېشى تولغان يىلى مەدىنىيەت ئىنقىلابى باشلىنىپ كەتتى. ئەمەت ئۇستا بۇ ھەركەتكە دەسلەپ خېلىلا قىزىقسىنىدى:

— ئەپەندىم، قالتىس ئىشلار بولۇۋاتىدۇ، جۇمۇ، — دەيتتى ئۇ مۇئەللىپ بىلەن كەچتە ئىشىك ئالدىدا ئۇچرىشىپ قالغانلىرىدا، — خەقلەر بىزنى زېرىكىپ قالمىسۇن دەپ چېغى. مەن مەركىزىي ئاشخانىغا بېرىپ - قايتقىچە يولدا كۆندە مىڭ خىل يېڭىلىقنى كۆرىدىغان بولدۇم... ئادەملەر نېمە دېگەن جانلىنىپ كەتكەن - ھە؟...

ئاردىدىن بىر مەزگىل ئوتۇپ، بىر كۈنى ئەتىگەنىدە ساتتار بىر تۇركۈم ئىسيانچى كوچا ياشلىرىنى "گۈلزارلىق ھويلا"غا باشلاپ كىردى - دە، "پۇرولېتارىياتنىڭ پولات سۇپۇرگىسى" بىلەن گۈلزارلىقلارنى دەسسەپ - چەيلەپ، سىرىپ - سۈپۈرۈۋەتتى. غەزەپلەنگەن مۇئەللىپ ساتتارغا:

— ساتتار، توختا. بۇ نېمە قىلغىنىڭ! — دەپ ئۇنىڭ ئالدىنى توسقان ئىدى، ساتتار:

— مۇئەللىپ، سەن كوزۇڭنى ئېچىپ يۇر. شېۋجېڭجۇيىنىڭ

سېسىق گۈللىرىنى پۇراپ ئولتۇرۇشقا ئەمدى بەس! يا سەن بۇ قورانى بۇرژۇئازىيىنىڭ ھوزۇر-ھالاۋەتخانىسىغا ئايلاندۇرماقچىمۇ؟ــ دەپ گولەيدى.

ئەمەت ئۇستا ساتتارغا شۇ يەردىلا نېمىندۇ دېمەكچى بولۇۋىدى، لېكىن ئەلپازى بۇزۇلغان ساتتار:

ــ ئۇستا، سىز دېگەن ئىشچى ئادەم. سېسىق زىيالىلارنىڭ دېپىغا ئازراق ئۇسۇل ئويناڭ-ھە؟ــ دەپ دوق قىلغىنىچە كەينىگە ياندى.

ئارىدىن خېلى بىر مەزگىل ئوتۇپ، بىر كۈنى ئەمەت ئۇستا ئىشتىن چۈشۈپ ئويىگە تولىمۇ خاپا قايتتى. ئۇ ئويىگە كىرە-كىرمەي ئىشكىنى جالاق-جۇلۇق ئېچىپ-يېپىپ، ئايلىغا ئورۇنسىز بىرمۇنچە قوپال گەپلەرنى قىلىۋەتتى-دە، ئوزۇچە تېرىكىپ-چېچىلىپ يەنە بېسىقىپ قالدى. شۇ كۈنى قاش قارايغان مەزگىل بىلەن مۇتەللىپ ئىشىگى ئالدىدا ئەمەت ئۇستىنىڭ خىيالغا چوكىكەن ھالدا بىر تال تاماكىغا ئوت تۇتاشتۇرۇۋاتقانلىقىنى بايقىدى. ئەتىسى كەچتە ئەمەت ئۇستا قوراغا كوزى قىزارغان، چىرايى تاتارغان ھالدا مەس كېرىپ كەلدى.

ئۇلار چەيلەنگەن گۈلزارلىق ئالدىدىلا ئۇچرىشىپ قالدى.

ــ ئۇستام، ــ دېدى مۇتەللىپ ھەيران بولغان ھالدا ئەمەت ئۇستىغا قاراپ، ــ سىلىگە نېمە بولدى؟ ھاراق. تاماكا دېگەننى ئېغىزلىرىغا ئالمايدىغانغۇ...

ــ نېمە بولدى؟! مەن ئوزەم شۇنداق قىپتىمەنمۇ؟! ــ ئەمەت ئۇستا بويۇن تومۇرلىرىنى كوپتۇرۇپ، زەردە بىلەن ئېغىر تىندى ۋە مۇتەللىپكە قاراپ، قايناپ سوزلەپ كەتتى، ــ شۇمۇ گەپمىكەن! چوكە-

نىڭ ئۇچىدىمۇ سىنىپىي كۆرەش بار دېگىنى ئەمەسمۇ؟ چوكىنىڭ ئۇچىدا سىنىپىي كۆرەش بولسا، چومۇچتە بالا-قازالىق ئېلىشىش، ئالا-توپىلاڭ بولىدىكەن-دە! مەن سىلىگە ئېيتسام، بىز چومۇچ تۇتىدىغان ئاشپەزلەر قانداق قىلساق خېرىدارنى ئۆيدان رازى قىلىمىزكىن، رەھمىتىگە ئېرىشىمىزكىن، دەپ ئويلايدىغان خەق. مانا بىرنەچچە كۈن بولدى، ئاشخانىدا ئىش توختىتىپ ماڭا يېپىشۇۋېلىشتى. ھە دىسلا: "سەن چومۇچ تۇتقاندا، قايسى سىنىپنىڭ مەيدانىدا تۇرىدۇڭ، چومۇچنى قايسى سىنىپ ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرىدۇڭ؟..." دەپلاۋاتىدۇ. سىلى ئېيتسىلا، مەن قايسى سىنىپنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپتىمەن؟ كىم ئاشخانىغا كىرگەن خېرىدارنىڭ پىشانىسىگە قەغەز چاپلاپ، بۇ پالانى سىنىپنىڭ ئادىمى دەپ يېزىپ قويۇپتۇ. يەنە پۇلىمۇ بار. پۇلچۇ؟... پۇل دېگەن ھەممە ئۇچۇن ئوخشاش ئەمەسمىكەن؟!

ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئوتۇپ، بىركۈنى ئېغىر ياتقۇ مەزگىلىدە ئەمەت ئۇستا ھەچبىر تەكەللۇپسىزلا مۇتەللىپنىڭ مېھمانخانا ئويىگە ئۇسۇپلا كىردى. ئۇ، يەنىلا ئېغىر مەس ئىدى.

ــ ئەپەندىم، ــ دېدى ئۇ مېھمانخانا ئويىنىڭ يان ياغاچلىرىنى ئىككى قولىنى كېرىپ تۇتقان ۋە بىر پۇتىنى بوسۇغىغا قويغان ھالدا، ــ قېنى، سىلى بىر ئېيتىپ باقسىلا. بىز خەقتە، ئويىمىزگە مېھمان كەلسە، ئۇچۇق چىراي بىلەن ئالدىغا چىقىپ، ئىززەت-ھورمەت بىلەن كۇتۇۋالىدىغان ئادەت بارمۇ، يوق؟ نەق بىر ئېغىزلا گەپ، زادى بارمۇ، يوق؟...

ــ ئەلۋەتتە، ــ دېدى مۇتەللىپ تەمكىنلىك بىلەن، ــ خوش ئۇستام، يەنە نېمە گەپ. قېنى، ئويگە كىرسىلە، ئۇستەلگە...ئولتۇرۇپ پاراڭلاشمايمىزمۇ...

ـــ ياق! ـــ دىدى ئەمەت ئۇستا ئادەت بولمىغان بىر خىل قوپاللىق بىلەن رەت قىلىپ، ـــ مەن سىلىگە ئېيتسام، ـــ دىدى ئۇ غەزەپلىنىپ يەنە، ـــ ئاڭلاپ قويسىلا، گەپىنىڭ يوغىنى ئەمدى چىقتى. مەن چەنتە للىكلەرنىڭ ئالدىدا كۆچۈكلىنىپتىمەنمەش، ئەجىنەبىلەرگە ياخشىچاق بولۇشقا مەۋسۇم قىلىپ قاپتۇمەنمىش، ئۇلارنىڭ سوغىتىنى ئاپتۇمەنمىش!... كۆچۈكلىنىش دېگەن نېمە ئىكەن ئۇ؟ ياخشىچاقمىش!... قۇرۇپ كەتسۇن. ھەممىسى قۇرۇق گەپ. قايسى ئەخمەق ئويىگە مېھمان قوبۇل قىلىدىكەنۇ ـ تېگىشلىك ئىززەت ـ ھورمىتىنى قىلمايدىكەن؟!

ئەمەت ئۇستا گويا شۇ بىرنەچچە ئېغىز گەپنىلا ئېيتىپ قويسىغىنى بوشتىن ئالغىلى كىرگەندەك، گېپى تۈگەش بىلەن كەينىگە "شارت" قىلىپ بۇرۇلدى ـ دە، دەلدەڭشىگەن پېتى ئويدىن چىقىپ كەتتى...

كەچكۈز كۆنلىرىنىڭ بىرىدە، مۇتەللىپمۇ بىرنەچچە ئۇقۇتقۇچىلار بىلەن بىللە سازايى قىلىندى. قايتىشتا، يول بويى ئۇزۇنىي ئۇزى سازايى قىلىپ مېڭىش بۇيرۇلدى. مۇتەللىپ "گۈلزارلىق ھويلا"نىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئون ـ يىگىرمىچە ئۇششاق بالىلار ئولاشتى. ئۇلار ھەيرانلىق بىلەن كوزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، مۇتەللىپنىڭ يۈز ـ كوزلىرىدىكى قارا ـ قۇرۇغا، بېشىدىكى ئۇزۇن كۆلاغا قارىشاتتى. بەزىبىر ئۇششاقلار بولسا، ئۇنى بىرەر قىزىقچىلىق كورسىتىدۇ، دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك، خوشال بولۇپ چاۋاك چېلىشىپ كەتتى...

مۇتەللىپ بالىلارغا غەمكىنلىك بىلەن قاراپ قويۇپ، ئويىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ دالان ئويدە يۈز ـ كوزىنى يۇيۇۋاتقاندا، كىمدۇر بىرسىنىڭ بىركىمنىڭ يۈزىگە "چاك" قىلىپ بىر تەستەك سالغانلىغى،

ئارقىدىنلا كېچىككىنە ئادىلنىڭ "چىر" قىلىپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. مۇتەللىپ يۈز-كۆزىنى چالا-بۇلا سۈرتۈپ، ئالدىراپ ئىشىك ئالدىغا چىققاندا، ئەمەت ئۇستا كېچىككىنە ئادىلنىڭ قۇلىغىدىن تارتىپ تۇرغۇزدى:

— ھوۋ... يۈرسىز! — دەپ تىللاۋاتاتتى.

مۇتەللىپ تىترەڭگەن ھالدا ئەمەت ئۇستىغا قاراپ:

— ئۇستام، بۇ قانداق گەپ؟ — دېدى ئۇزىنى بېسىۋېلىپ، — بۇ نىمە قىلغانلىرى؟... سىلىزە...

ئەمەت ئۇستا قولىنى سىلكىدى-دە، كېچىككىنە ئادىلنىڭ قۇلىغىدىن تارتقىنىچە ئۆيىگە ئەكىرىپ كەتتى. ئۇستىنىڭ ئايالى مۇتەللىپكە قاراپ خىجىللىق بىلەن:

— ئەپەندىم، سىلى خاپا بولمىسلا. بۇ نادان ئەخمەق سىلىنى خارلاپتۇ، — دېدى.

— نىمە؟ كىمنى خارلاپتۇ، مېنى؟...

— ئۇ سىلىنى خارلاپ چاۋاك چاپتۇ...

— ھەي... شۇمۇ گەپمۇ؟ — مۇتەللىپنىڭ بولۇق قوشۇما قاشلىرى ئۈگىز كوتىرىلىپ، ئۈزۈن كىرپىكلىك كوزلىرى ئەلەم بىلەن يالتىراپ كەتتى، — مەن ئادىلنى كورمىدىم. كورگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ نىمىنى بىلدۇ. ئۇ تېخى كېچىككىنە بالا ئەمەسمۇ...

— بالا ئەمەسمۇ؟! — ئەمەت ئۇستا ئىشكىتىن بېشىنى چىقىرىپ بوغۇلۇپ سوزلىدى، — قانداق كېچىك بالا ئىكەن. يەتتىگە كىردى، يەتتىگە...! ئېغىزىغا ئىلىم سالغان موللىسىنى خارلىغان بالدىن ئاتا-ئانىسىغا نىمە ياخشىلىق كەلسۇن؟!... قېپ-قىزىل ئەخمەق-دە، ئەخمەق!... مەن ئوز پۇشتۇمدىن تامغان بالىنىڭ خوي-پەيلىنى

بۇگۈن بىلمۇالدىم، يۇزسىز!...دادىسىنىڭ ساقلىنى، ئانىسىنىڭ ئەمچىگىنى كېسىدىغان يۇزسىز!...

ئەمەت ئۇستا، بۇ گەپنىڭ تاشنى تاياقتا تاڭغانىدەك ھەچبىر ئەپلەشمىگەنلىگىنى، تولىمۇ چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىۋاتقانلىغىنى سەزمەيتتى...

شۇ ئىشتىن بىرنەچچە كۈن ئوتۇپ، مۇتەللىپ ئەمەت ئۇستىنىڭ "چومۇچ تۇتۇش ھوقۇقى"نىڭ ئېلىپ تاشلانغانلىغىنى، ئوچاقتا ئوت قالاش، يۇندا توكۇشكە قويۇلغانلىغىنى ئاڭلىدى. ئەمەت ئۇستا بارغانچە جاھىل، تېرىككەك، غەرەز ئۇقمايدىغان بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدىن ئوتمەيدىغان نەرسىلەر ناھايىتى كوپ ئىدى. ھەر كۈنى بىر يېڭى خاپىلىق، "نىمە ئۈچۈن؟" دىگەن سوئال بىلەن ئويمگە قايىتاتتى ۋە ئاچچىغىنى ھاراقتىن، موخۇركىدىن، بەزىدە خوتۇنىغا ئازار بېرىشتىن چىقىرىدىغان بولۇۋالدى. جەمىيەتتە "تەرەپ" شاملىلى كوتىرىلگەنىدە، بۇ شامال بىردىنلا "گۈلزارلىق ھويلا"غا بېسىپ كىردى-دە، خوشنىلارنىڭ مۇناسىۋىتى ئاستىن-ئۈستۈن بولۇشقا باشلىدى. ئۇزۇنارا ئىشەنمەسلىك ئۇرۇغى ھەممە يەرگە سىركىدەك تېرىلىپ كەتتى. ئەمەت ئۇستا گۈمانخور بولۇپ قالدى ۋە دائىم مەس يۈرەتتى. كىچىككىنە ئەرزىمىگەن بىر ئىش ئۈچۈن ھەرقانداق ئادەمنى ھاقارەت قىلىپ تىللايدىغان، ھە دىسلا چاپىنىنى سېلىپ تاشلىۋېتىپ، كوكەملىك بىلەن ئوتتۇرىغا ئېتىلىپ چىقىدىغان بولۇۋالدى... ئۇنى بىرەر ئىشتا ماختاشمۇ، ئەيىپلەشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ھەممىدىن گۈمانلىناتتى. ئارىلاشتىكىمۇ-بولدى، جەزمەن ئوزەكگە بىرمۇنچە كوكۈلسىزلىكلەرنى تېپىۋالاتتىك...

خوشنىلار ئەمەت ئۇستىنىڭ "داۋاسى يوق كېسەل"گە گىرىپتار

بولغانلىغىنى سېزىپ، چوچۇگەن هالدا ئۇنىڭدىن قاچىدىغان بولدى. بۇ كەمدە ئەمەت ئۇستا پەقەت ساتتار بىلەنلا ئانچە-مۇنچە ئالاقە قىلاتتى ۋە ئۇنىڭ ئويىگە كىرىپ-چىقاتتى. ساتتارنىڭ ئويىنى كىشلەر ئىش باشقارمىسى تەۋسىيىكى بىر "تەرەپ"نىڭ "ئالاقە مەركىزى" دەپ ئاتىشاتتى ۋە ئۇ ئويىدىن كىرىپ-چىقىپ يۈرگەن ناتونۇش كىشلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى. ئەمەت ئۇستا ساتتارنىڭ ئويىگە كىرىپ-چىقىدىغان بولغاندىن كېيىن، مۇتەللىپكە ئۇشتۇمتۇت باشقىچە كوزدە قارايدىغان، ئۇنىڭغا بىر خىل نەپرەت بىلەن تىكلىدىغان بولۇپ قالدى. باشقا بەزى خوشنىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنىمۇ بىراقلا ئۆزدى...

ئەمما، مۇتەللىپ بىلەن كىچىككىنە ئادىلنىڭ مۇناسىۋىتى يەنىلا ساقلىنىپ قالدى.

هىلىقى ۋەقەدىن كېيىن ئادىل بىر مەزگىل نىمىدىنىدۇر خىجىل بولغاندەك، مۇتەللىپنى كورسىلا تىرىنغىنى تاتلاپ ئوگايسىزلىنىپ يۈردى. كېيىنرەك، پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مۇتەللىپنىڭ ئويىگە كىرىپ ئوزىنىڭ هىچقانداق "چاۋاك چېلىش"قا قاتناشمىغانلىغىنى مىسپاتلاپ ئاۋارە بولدى. مۇتەللىپكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ، هىچبىر سۇرۇشتۇرگۇچىلىگى يوق ئىش، ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇتەللىپ تېخى ئۇنىڭ سىنىپتىكى رەسمىي ئوقۇتقۇچىسىمۇ ئەمەس. شۇنداق بولغاچقا، مۇتەللىپ ئادىلنىڭ يۇمران كوڭلىنى خىرە قىلغان تۇمانىنى ئاسانلا كوتىرىۋەتتى-دە، يەنە ئوبدان دوستلاردىن بولۇپ قالدى. ئادىل يەنە كەچلەردە مۇتەللىپنىڭ ئويىدە ساۋاق ئېلىپ ئۇگىنىشكە كىرىشتى...

ئادىلنىڭ مەكتەپكە كىرىش يېشى تولغان يىلى ئەلۋەتتە مەكتەپ-

نىڭ ئۇزىدە ئوقۇش بولمىدى. كېيىنكى يىلى ئوسمۇرلەرنى مەكتەپكە ئانچە-مۇنچە تىزىملىغان چاغدا، ئەمەت ئۇستا ئۇمتىسزلىك بىلەن غەزەپلىنىپ:

—ئوقۇش! قانداق ئوقۇش ئىكەن ئۇ؟ ئوقۇغانىنىڭ سازايىنى تاز كورمىدىم. دامولا ئولىماسمۇ، دوختۇر-ئەپەندىسىمۇ—ھەممىسى خار بولدى، بىر تىيىن! پىشانەمىنىڭ ئاستىدىكى تامىنىڭ توشۇگى ئەمەس، كوز! ھەممىنى كورۈۋاتىمەن. يەنە تېخى ئوقۇشمىش!... جاھانىنىڭ نىمە بولارىنى كىم بىلسۇن. ئوقۇپ-بىلىپ خارلانغاندىن، ئوقۇماي-بىلمەي ئوتكەن تۇزۇك. ھەممدىن نوچىسى ئىككى بىلەك. ئادىل ئاشپەز بولمدۇ. ئۇستا بولالمسا، نىمكارغۇ بولار!—دىدى دە، ئادىلنىڭ مەكتەپكە كىرىش يولىنى توستى.

ئەلۋەتتە، ئۇ كەمدە ئەمەت ئۇستىغا ئەسھەت قىلىپ كوندۇرۇشىتىن ھىچقانداق ئۇمىت يوق ئىدى. ئادىل ئامالسز مەكتەپنىڭ سىرتىدا قالدى ۋە مۇتەللىپنىڭ ئويىگە كىرىپ ئۇگىنىشتىنمۇ چەكلەندى.

ئەمەت ئۇستا، ئوزى ئېيتقانىدەك، ئادىلنى كەينىگە سېلىپ ئانچە-مۇنچە كوزى پىشسۇن، دەپ ئاشخانىغا ئېلىپ بېرىپ يۇرگەن يىلى مۇتەللىپ ئۇشتۇمتۇت چەت بىر ناھىيىگە—"7-ماي كادىرلار مەكتىۋى"گە ئىدىيە ئوزگەرتىشكە ئەۋەتىلدى. ئىككى يىلدىن كېيىن مۇتەللىپ قايتىپ كەلگەندە، ئادىل باشقىچە بىر بالا بولۇپ، پۇتۇنلەي ئوزگىرىپ كەتكەن ئىدى.

مۇتەللىپ شۇ كۇنى دەرۋازىدىن كىرىپلا ئادىلنى كىيىم-كېچەكلىرى يىرتىلغان، چاچلىرى ئوسۇپ پاخپىيىپ كەتكەن، يۇز-كوزلىرى تاتىلانغان ۋە قورادىكى بەزى تەڭ-تۇشلىرى ئالدىدا چۇجە خوراز-دەك ھوۇرپىيىپ، مۇشتۇملىرىنى تۈگۈپ تۇرۇپ:

ـــهه، قېنى، قايسىڭ دو چىقسەن، مانا، دەتتىكام دەيسەن. تەلەيدە بوڭ-بوڭ. يا بۇرنۇڭنىڭ بېزىنى ئېلىپ قويايسۇ؟ـــدەپ، جىددەل تېرىشقا تەييار تۇرغان هالدا كوردى.

بىراق، ئادىل ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان مۇتەللىپنى كورۈپلا، دەررۇ ئۇزىنى چەتكە ئالدى.

ئەتسى مۇتەللىپ چوڭ يولدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، ئادىلنىڭ يول بويىدىكى يەتتە-سەككىز مېتىر ئىگىزلىكىدىكى بىر دەرەخنىڭ ئۇستىگە چىقىۋېلىپ، سۇنۇپ كېتەيلا دەپ قالغان بىر تال ئاجىز شاخىنى قەستەن لىگىشتىپ دەسسىگەن هالدا، يەردە ئوزىگە تەلمۇرۈپ تۇرغان ئانسىنى ئالاقزادە قىلىپ:

ـــئانا، نەقلا بىر كوي چىقار. بىر كوي چىقارساڭ سەكرىمەيمەن. بولمىسا، سەكرەيمەن دىدىمۇ سەكرەيمەن!ـــدەپ قورقتۇراتقانلىغا كوزى چۈشتى.

مۇتەللىپ توختىدى. ئادىل مۇتەللىپنى كورۈپ ئاجىز شاختىن چېكىندى ۋە مۇتەللىپتىن كوزىنى قاچۇرۇپ، كەينىنى قىلىۋالدى. مۇتەللىپمۇ ئۇنى كورمەسكە سېلىپ، ئادىلنىڭ ئانسىنى ئوزى بىلەن بىللە قايتىپ كېتىشكە دەۋەت قىلدى.

ـــئادىل بالا ئەمەس، بېشىغا بالا بولدى،ـــدىدى ئانا مۇتەللىپ بىلەن قايتىپ كېتىۋېتىپ هەسرەتلەنگەن هالدا،ـــئالدىنقى يىللىرى ئۇ دادىسىغا ئەگىشىپ ئاشخانىغا بېرىپ يۇرگەن. كېيىن ئۇ يەرگىمۇ بارماس بولدى، زېرىكتى. دادىسىنىڭمۇ كارى بولمىدى. دادىسى ئىشتىن كېلىپلا ساتتارنى تاپىدۇ، كەچكىچە ئۇنىڭ ئويىدە هاراق ئىچكىنى ئىچكەن. ساتتار بىر مەزگىل ئادىلنىمۇ كەينىگە سېلىپ يۈردى. ئۇنىڭ تېخى "كىچىك ئالاقچى" دىگەن نامىمۇ بار.

كېيىنچە، ئادىل ئۇنىڭدىنمۇ زېرىكتى. مانا بىر-ئىككى يىل بولدى، قۇلىغىغا زادى گەپ كىرمەس بولدى. كۆندە نەچچە ئادەمنىڭ دەۋا، تاپا-تەنىلىرىنى ئاڭلايمەن. دادىسى سەپرا دەسلەپ نەدىكى بىر خەلقەرنىڭ گېپىگە كىرىپ، ئادىلنى ئوقۇشقا بەرمىدى، چىڭ تۇتمىدى. مانا ئەمدى كىچىككىنە بىر ئىش بولسلا، قالايمىقان ئۇرۇپ، دەشنەم بېرىپ بالىنى يۇرىگالدى قىلىۋەتتى. ئاتا بولماي كەتكەن ئىلايىم. بالا ئويدىن تېزىدى، قاچىدۇ. كىنوخانىنىڭ بوتكىسىدا، كوچىدا قونۇپ قالغان چاغلىرىمۇ بار. يامان يولغا كىرىپ قالامدىكىن، دەپ يۇرىگىم سۇ. كەچكىچە كەينىدە يۇرگىنىم يۇرگەن. دادىسىنىڭ بولسا مىجەزى بۇزۇلغان، خاپىلىغى بەكمۇ كوپ، ھەممە نىمىدىن خاپا. ئۇنىڭ ئىچىدىكىنى زادى بىلەلمىدىم. كىچىككىنە ئادىلدىنمۇ ئالەمچە خاپا، زادى كارى يوق... ئەپەندىم، ئويلاپ باقسىلا، ئوبدانلا بىر بالا ئىككى-ئۈچ يىل ئىچىدىلا شۇنچىۋالا ئاينىپ بۇاش-لىشىپ كەتكەن بارمۇ؟...

ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئوتكەندە، مۇتەللىپ مەكتەپتىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، ئادىلنىڭ ئازراق سەيىسىاسى بار بىر بۇلۇڭ كوچىدا بىر-نەچچە تەڭ-تۆش دوسىلىرى بىلەن قىزغىن توپ تېپىپ ئويناۋاتقان-لىغىغا كوزى چۈشتى. شۇ تاپىتا ئادىل توپ تېپىشكە شۇنچىلىك بېرىلگەن ئىدىكى، كوزىگە ھېچنىمە كورۈنمەيتتى.

مۇتەللىپ توختىدى. ئادىل توپنى ئىككى پۇتى ئارىسىدا ئويناتىپ باشقىلارغا ئالدۇرماي، قى-چۇلار ئىچىدە تۇيۇقسىز مۇتەللىپنىڭ قېشىغا يېقىنلاپ كەلدى ۋە تامىغا قارىتىپ قاتتىق تەپتى. توپ ئۇچۇپ بېرىپ، مۇتەللىپنىڭ بېلىگىدىكى سائەتكە "پاق" قىلىپ تەگدى-دە، سائەتنىڭ ئەينىگىنى چۈل-چۈل قىلىپ سۇندۇرۇۋەتتى.

ئادىل توپنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن يۈگۈرۈپ بارغانىدا، توپ مۆتەللىپنىڭ پۈتلىرى ئارىسىدا "قولغا چۈشكەن" ئىدى.

ئادىل مۆتەللىپنى كورۇپ ھودۇقۇپ كەتتى.

ــ ئادىل، ــ دىدى مۆتەللىپ ئۈنىڭ بىلىگىدىن ئاستا تۈرتۈپ، ــ سەن توپ تېپىشنى ياخشى كورەمسەن؟...

ئادىل بېشىنى توۋەن سېلىپ گەپ قىلمىدى. لېكىن، ئادىلنىڭ تىكىرقاپ قالغان تەڭ-تۇشلىرى:

ــ ئادىل، قاچ! قارىغىنا، سائەتنى سۈندۈردۇڭ، تولىتىدۇ، دادائاڭغا ئايىرىدۇ، تولەيسەن، چاتاق! ــ دەپ چۈقۇراشتى.

ئادىل شۇ چاغدىلا چۈل-چۈل بولغان سائەتنى كوردى ۋە نېمە قىلىشنى بىلمەي تەمتىرەپ قالدى.

ــ ھېچ گەپ يوق، قورقما، ــ دىدى مۆتەللىپ ۋە ئادىلنىڭ پاخپىيىپ كەتكەن چاچلىرىنى سلاپ تۇرۇپ ئېيتتى، ــ سائەت ئەينى-گىنى تۈزەش ئاسانغۇ، كەچتە ئۈزىمىزلا تۈزەۋالىمىز. ناھايىتى ئەيىبىنگىنى ئالماشتۇرساق بولدى ئەمەسمۇ...

ئادىل كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا ئىشەنمەسلىك بىلەن سائەتكە قاراپ قويدى ۋە ئوڭايسىزلىنىپ بېشىنى توۋەن سالدى. مۆتەللىپ بولسا قىزغىن بىر كەيپىياتتا:

ــ ئادىل، مەن سېنى توپ تېپىشتە مۇنچىلىك ماھارىتى بار دەپ زادى ئويلىمىغان ئىكەنمەن. ياخشى، ناھايىتى ياخشى. مېنىڭ بىر تەكلىۋىم بار، سەن بىزنىڭ مەكتەپىنىڭ پۈتبول كوماندىسىغا كىرەمسەن؟...

ئادىل ئىتتىك بېشىنى كوتەردى ۋە تىرىسىغىنى تاتىلىدى:

ــ مەن مەكتەپتە بولمىسام...

ـــسەن رازى بولساڭ، بىز ئالمىز...

ـــدادام ئۇنمايدۇ، ئوقۇما دېگەن...

ـــئۇنايدۇ، ئۇنتىمىز، هازىر ئۇنىمسا، ئاستا-ئاستا ئۇنتۇۋالىمىز، ـــدېدى مۇتەللىپ ئۇنىڭ كىيىملىرىدىكى توپا-چاڭنى قېقىپ تۇرۇپ، ـــقانداق، سەن رازىمۇ؟ سەن مەكتەپ كومانىدىسىغا كىرسەڭ، ئاز كۇندىلا ئالغا بېسىپ كېتىسەن. ئويلاپ باق، مۇنداق كىچىككىنە قىشلاق يولدا سەن قانداقمۇ ئوز ماهارىتىڭنى ئوستۇرەلەيسەن...

"قۇتقۇزۇۋېلىش" شۇنىڭدىن باشلانىدى. ئادىل ئاستا-ئاستا، لېكىن خېلى قىيىنلىق بىلەن يەنە مۇتەللىپكە ئۇگىنىشكە باشلىدى.

ئەمما، ئەمەت ئۇستا ئاشۇ تەرسالىغىدىن تېخى يانمىغان ئىدى، مۇتەللىپ بىلەن سوزلىشىشنى زادى خالىمايتتى. بىراق، ياخشى يېرى، بۇ قېتىم مۇتەللىپنىڭ ئادىل بىلەن مەشغۇل بولۇشقا باشقىچە ئىپادىدە بولمىدى.

ئادىل زېھنى ئوتكۇر، جىگەرلىك بالا ئىدى. دەسلەپكى يىلى ئۇ مۇتەللىپنىڭ سىنىپىدا "ئىشتاتىتىن سىرت" ئوقۇغۇچى بولۇپ ئوقۇدى، ئۇنىڭدىن ئايرىلمايتتى، ئەتىگەندە مۇتەللىپ بىلەن بىللە توپ تېپەتتى، مەكتەپ كومانىدىسىدا ئويناياتتى، كەچتە مۇتەللىپنىڭ ئويىدە ئۇگىنەتتى. ئۇ گەرچە مەكتەپكە ئۇچ يىل كېچىكىپ كىرگەن بولسىمۇ، ئاستا-ئاستا، لېكىن ئىجتىهات بىلەن بېرىلىپ، قەيسەرلىك بىلەن تىرىشىپ، ئاخىر تەڭ-تۇشلىرىغا يېتىشۋالدى.

ئادىل باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرىدىغان يىلى ئەمەت ئۇستا كوپ يىللاردىن تۇنجى قېتىم مۇتەللىپ بىلەن يۇزتۇرانە سوزلىشىشكە جۇرئەت قىلدى:

ـــ ئەپەندىم، ـــ دېدى ئۇ بىر كۈنى ئىشىك ئالدىدا ئاندا-ساندا ئېچىلىۋاتقان گۈللەرنى پەرۋىش قىلىۋاتقان مۇتەللىپكە يېنىچە قاراپ، ـــ سىلىزە ئاز بولسىمۇ، گۈل ئوستۇرۇشنى تاشلىمىدىلا-دە...

ـــ ئەلۋەتتە، ـــ دېدى مۇتەللىپ، ـــ گۈل، بۇ ياخشى نەرسە...

ئەمەت ئۇستا تۈيۇقسىز گەپنى باشقا تەرەپكە يوتكىدى:

ـــ ئەپەندىم، ـــ دېدى ئۇ، ـــ ئادىل مۇشۇ كۈنلەردە توم-توم كىتابلارنى ئوقۇپ يۈرىدۇ، ئۇنىڭدىن نېمىنىدۇ كوچۇرۇپ يېزىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئوقۇۋاتقىنى، كوچۇرۇۋاتقىنى نېمە؟ بۇ كىتابلارنى سىلى بەردىلىمۇ؟...

ـــ ئەلۋەتتە، ـــ دېدى مۇتەللىپ يۇمشاق ۋە سەمىمى ئاھاڭ بىلەن، ـــ ئۇنىڭ ئوقۇۋاتقىنى بەلەن كىتابلار. ئۇمۇتسۇزارلىقتا، ئۇزىگە ئىشىنىشكە، ياخشى ئەخلاق-پەزىلەتكە ئۇندەيدىغان كىتابلار. كوچۇرۇۋاتقىنى بولسا ـــ شىرنە. ھەسەل ھەرىسى گۈللەردىن شىرنە يىغىدىغۇ... ھە، شۇ. ئوقۇغان كىتابتىن خاتىرە يېزىش ـــ ھەر خىل گۈللەردىن شىرنە يىققاندەك ئىش...

بۇ گەپ ئەمەت ئۇستىغا ياقمىدىمۇ، ياكى ياقسىمۇ، بىرەر نەرسىدىن ئۇڭايسىزلاندىمۇ، نېمە ئۈچۈندۇ ھېچنېمە دېمەي تۈيۇقسىزلا كېتىپ قالدى...

شۇ يىلى ئادىل ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقتى. ئاز ئوتمەي "4 كىشىلىك گۈرۇھ"نىڭ چاۋىسى چىقتا يېپىلدى... ئەمەت ئۇستا يامان چۇش كورۇپ ئويغانغان ئادەمدەك، تىكىرقاپ ئەجەپسىنىپ، ئەتراپقا خىيالچان قارايدىغان بولۇپ قالدى... كېيىنرەك، نېمە ئۈچۈندۇ بىردىنلا پۈتۈن ئىشقىنى گۈلگە ۋە گۈل ئوستۇرۇشكە ئاتىۋەتكەندەك بولدى...

3. چىراق ئۆزىنى يورۇتمايدۇ...

مۇتەللىپ بۇگۈنمۇ كۈندىكى ئادىتى بويىچە ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپ، لوڭگىنى مۇرىسىگە تاشلاپ، مايكىچانلا ئىشىك ئالدىغا چىقتى. گۈللۈك ئىچىدە گۈل تېرىش، كوچۇرۇش، تەشتەكلەرگە گۈل يوتكەش بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۈرگەن ئەمەت ئۇستا مۇتەللىپ-نىڭ چوڭ دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىۋاتقانلىغىنى كورۇپ، مۇھىم بىر ئىشنى ئەسكە ئالغاندەك، ئىتتىك ئۇيى تەرەپكە قاراپ:

ــ ئادىل، ئوغلۇم، تۇردىڭمۇ؟ قارىغىنا، بۇگۈنمۇ يەنە ئەپەندىمدىن كېيىن قالدىڭغۇ، ــ دەپ توۋلىدى.

ئاردىدىن بىرئاز ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن، ئادىل لوڭگىنى بوينىغا سېلىپ، مۇتەللىپنىڭ كەينىدىن يېتىشىپ چىقتى. كېيىنكى بەش يىل ئىچىدە ئادىل بوي تارتىپ، يوغىناپ، يۈزلىرى يۇپ-يۇمۇلاق، خېلى كېلىشكەن چوڭلا يىگىت بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ، مۇتەللىپ بىلەن بىللە، مەيدانغا بىرىپ بىر دەم يۇگۈرگەن، تورنىڭ ئوينىغان ۋە گارغا توپ تاشلاپ "چىنىقىش ھەركىتى" قىلغاندىن كېيىن، مۇزدەك سۇدا يۇز-كوزلىرىنى يۇيۇپ، بەدەنلىرىنى سۇرتۇپ، تېتىكلىشىپ گۈلزارلىق ھويلىغا قايتتى.

مۇتەللىپ ھويلىغا كىرىپلا بۇلۇڭ مەھەللىنىڭ بىر دەمدىلا ئۆزگىرىپ، ھوسنىگە تولغان رەڭدار باغچىدەك گۈزەللىشىپ كەتكەنلىگىنى كوردى. ئەمەت ئۇستا ئۆزىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى يان خوشنىلىرى ۋە مۇتەللىپنىڭ ئىشىك-دەرىزىلىرى ئەتراپىغا قىشىچە ئويدە ئۆسىۋاتقان ھەر خىل گۈللەردىن ئوتتۇز-قىرىق تەشتەك گۈلنى يوتكەپ،

قاتار تىزئوەتكەن ئىدى.

مۇتەللىپ بۇ ئىشتىن بىرئاز يېقىملىق تەئەججۇپلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئادەت بويىچە ئاۋال:

ــ سالام، ئۇستام، كەيپلىرى خۇش... ــ دەپ ھال سورىدى.

ــ سالام، ئەپەندىم، رەھمەت، ــ گۈللەرگە چاچما چوگۈنىدىن سۇ قۇيۇۋاتقان ئەمەت ئۇستا بېشىنى كوتەردى، ــ قانداق، بەلەن چۈش كورۈپلىمۇ؟ خۇشۇاق قوپۇپلىمۇ؟...

ــ رەھمەت، ئۇستام. ناھايىتى ياخشى، ــ دىدى مۇتەللىپ ۋە ئەتراپقا تىزىلىپ كەتكەن تەشتەك گۈللىرىگە قاراپ، ــ بۇ ئىش... بىزنى خىجىل قىلىپ...

ــ ياق، ياق، ئەپەندىم، ــ دىدى ئەمەت ئۇستا خوشاللىق بىلەن، ــ ھېچگەپ ئەمەس. سىلىمۇ، دوختۇرمۇ، باشقا خوشنىلارمۇ ساپلا مىڭسى بىلەن ئىشلەيدىغان كىشىلەر ئەمەسمۇ. گۈل خاپىغانىنى ئالىدۇ، زىننەت. مەن يەنە ئەللىك ـ ئاتمىش تەشتەك تېپىپ قويىدۇم. قورايىمىزنىڭ ھەممە يېرىنى گۈلزارلىق قىلىۋېتەي دەيمەن... ھەممىشەم ئېچىلىپ تۇرسۇن...

مۇتەللىپ ئەمەت ئۇستىنىڭ قىزغىنلىغىغا رەھمەت ئېيتتى ۋە خوشاللىق بىلەن مۇنداق دىدى:

ــ ھازىر جاھان تۇزەلدى، گۈلزارلىق ھويلا ئۇز ئىسمىغا لايىق بولۇشى كېرەك. بۇ بىر ـ ئىككى يىلدىن بۇيان خېلى بىر قىسىم خوشنىلار گۈللىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن، قورايىمىزدا قالايمىقانچىلىق بىلەن ئوتكەن يىللارنىڭ داغلىرى خېلى بار. تۇنۇگۈن ئاخشام سىلى كىنوغا كېتىپلا، قورايىمىزدىكى خۇلۇم ـ خوشنىلار يىغىلىپ مەسلىھەتلەشتۇق. ھازىر تازا گۈل تېرىيدىغان

پەيت، ئەتىدىن باشلاپ ئىشلىگەن دەرىزىلەر ئالدىدىكى مايماق تام-توساقلارنى چېقىپ تاشلاپ، پۈتۈن قورايىمىزنى تۈتاش گۈلزارلىققا ئايلاندۇرۇشنى قارار قىلدۇق...

ــ ناھايىتى ياخشى، ناھايىتى ياخشى، ئەپەندىم، ــ دېدى ئەمەت ئۇستا، ــ تۈزىگەن ئىكەنمىز، ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ تۈزىشىمىز كېرەك. بەلەن ئىش... ھەي، ئاخشام خوشنىلار جەم بولغانىدا، مەن بولماي قاپتىمەن ــ دە. ساتتار نېمە دېدى، قاتناشتىمۇ؟...

مۇتەللىپ ساتتارنىڭ تۇنۇگۈن ئاخشام، چاقىرتىسمۇ ئويدە تۇرۇپ كەلمىگەنلىگىنى ئەسلەپ بېشىنى چايقىدى:

ــ مەيلى، ھەچقىسى يوق، ساتتار قاتناشمىغان تەقدىردىمۇ، بىز ئۇنىڭ ئىشىك ــ دەرىزىلىرى ئالدىغا جەزمەن گۈل ئوستۇرۇشىمىز كېرەك. بولمسا، سەت كورۇنمەمدۇ؟ بۇ ئىشنى بىز قىلايلى.

ــ شۇنداق، ساتتار يۇز كېلەلمەيۋاتقان چېغى، ــ ئەمەت ئۇستا نېمىندۇ ئەسكە ئېلىپ، تۇيۇقسىز غەزەپلىنىپ قالدى، ــ خوپ بوپتۇ. ئاغزىغا كەلگەننى جويلىگەن، سانىمايى سەككىز دېگەنىدىكىن خوپ بوپتۇ. ھارام نېيەتنىڭ قازىنى توشۇك دېگەن شۇ!... ھە، راست، ساتتار تېخى بۇ قورادىن كوچۇپ كېتىمەن، دەپ يۈرگەدەك.

ــ شۇنداقمۇ؟ ــ مۇتەللىپ جىددى بىر قىياپەتتە ئېيتتى، ــ بۇ گەپنى سىلىگە كىم ئېيتتى؟

ــ مەن ئاڭلىدىم، ئۇي ئىزلەپ يۈرگىنىمۇ ئاڭلىدىم.

مۇتەللىپ نېمىندۇ ئويلاپ، ئەمەت ئۇستىغا قارىدى:

ــ ئۇستام، ــ دېدى ئۇ، ــ بۇ بولماپتۇ. ساتتار نېمىشقا كوچىدىكەن؟ ھاجەتسىز. مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىدا قايمۇقتان، كاللىسى قىزىپ كەتكەن ئادەملەر ئازمۇ؟ يەنە كېلىپ كىم بۇ سەۋەنلىكىنى ئاشۇلارغا

ئارتىپ قويۇپتۇ... كەچتە ئىككىمىز ساتتار بىلەن سوزلىشەيلى، گۈل-زارلىق هويلىدىن هەرگىز كوچمىسۇن.

ئەمەت ئۇستا ئىپادە بىلدۈرمىدى.

ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن، مۇتەللىپ پوپكىسىنى قولتۇغىغا قىسىپ، مەكتەپكە قاراپ يول ئالدى. چوڭ دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ قاندا، كەينىدىن ئەمەت ئۇستا يېتىشىپ چىقتى:

— ئەپەندىم، — دېدى ئۇ مۇتەللىپكە ياندىشىپ كەلگەن سەمەت يولدا كېتىۋېتىپ، — مەن بۇ ئىككى-ئۈچ كۈندىن بۇيان قەۋەت خوشال. ئادەل بۇ يەل ئالىي مەكتەپكە ئىمتىهان بېرەمكىچى بولۇۋاتىدۇ.

— مەن بۇنى بىلىمەن، ئۇستام، — دېدى مۇتەللىپ تەمكىن، سالماقلىق بىلەن، — ئادەل ئوز سىنىمىدا ئەلاچى ئوقۇغۇچى. ئىنتىياق ياخشىكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى. ئۇنىڭ نۇقتىلىق ئالى مەكتەپلەردە ئوقۇيالايدىغانلىغىدا گەپ يوق.

— رەھمەت، ئەپەندىم، — دېدى ئەمەت ئۇستا ۋە سەل تارتىنغان هالدا ئېيتتى، — مەن بۇ دورەم يەنە سىلىنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم.

— ئۇنداق دېمىسىلە، ئۇستام، — دېدى مۇتەللىپ كۈلۈمسىرەپ، — سىلى خاتىرجەم بولسىلا، ئالى مەكتەپكە رەسمىي ئىمتىهان بېرىشكە يەنە ئىككى-ئۈچ ئاي ۋاقىت بار. مەن ئادەل بىلەن كېلىشتىم، بىللە مۇزاكىرە قىلىمىز، جەزمەن ياردەم بېرىمەن...

ئەمەت ئۇستا هاياجانلىنىپ، لەۋلىرى تىترىدى:

— شۇنداق، ئەپەندىم، رەھمەت، — دېدى ئۇ، — بالا مېنىڭ بولغان بىلەن، ئادەم قىلىش سىلىدىن بولدى. تىكەندىن گۈل

ئۇنگەندەك، ئاسمانغا پىچاق ئاتقاندىغان ئويۇن قېيىدىن خېلىلا ئۇمتىلىك ئوقۇغۇچى يېتىلىپ كېلىۋاتقاندۇ، بۇنىڭ ھەممىسى سىلىنىڭ ئەجرىلىرى...

ــ ياق، ياق، ئۇستام، ئۇنداق دېمىسىلە، ــ دېدى مۇتەللىپ ئورنىدا توختاپ ئەستايىدىللىق بىلەن، ــ بۇنىڭدا كوپ تەرەپلىمە سەۋەپ بار، مۇھىمى، جاھان تۇزەلدى. ئۇنىدىن باشقا، ياش-ئوسمۇرلەرنى يارامليق ئادەم قىلىپ تەربىيىلەش ــ خەلق ئوقۇتقۇچىسىنىڭ بۇرچى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بىز يىگىرمە يىللىق خوشنا ــ دە. مېنىڭ ئادىلغا ياردەم بېرىشىم تېخى كوپ يېتەرسىز.

ئەمەت ئۇستىنىڭ قەلبىدە شادىيانە بىر ھاياجان دولقۇنلىنىپ، خېلىمۇچە نەمە دېيىشنى بىلمەي جىمجىت تۇرۇپ قالدى ۋە سەل ھودۇقۇپ:

ــ ئەپەندىم، كەچۈرىلا، مېنىڭ سىلىنى يەنە ئاۋارە قىلغۇدەك بولدۇم، دېگىنىم باشقا بىر ئىش ئىدى، ــ دېدى.

ــ شۇنداقمۇ؟ ــ دېدى مۇتەللىپ قىزىقسىنىپ، ــ ناھايىتى ياخشى. ئېيتسىلا، نېمىشقا تارتىنىلا، نەمە ئىش ئىدى؟...

ئەمەت ئۇستا كوزلىرى نۇرلانغان ھالدا خوشاللىق بىلەن مۇنداق دېدى:

ــ چىراق ئوزىنى يورۇتمايدۇ، ئەتراپىنى يورىتىدۇ، دېگىنى راست ئىكەن. ئاتا-بوۋىلار: "بىلىم ــ ئەقىلنىڭ چىرىغى. بىلىملىكنىڭ كوزىدە ئالەم بار، بىلىمسىزنىڭ كوزىدە مالەم" دېيىشەتتى. ھەممىسى راست چىقتى. بىز بىلىمىز، سىلى ئادىلنىڭ كوگىلىنى يورۇتىلا، ئادىل بولسا مېنىڭ كوگلۈمنى نۇرلاندۇردى... ئېيتىپ كەلسەم گەپ تولا. مانا ئىككى ھەپتە بولدى، «ئىنگلىزچە-خەنزۇچە

لۇغەت» ئىستەپ كەزمىگەن يېرىم قالمىدى...

مۇتەللىپ قۇلىغا ئىشەنمىگەندەك، ئىنتىلەمەت ئۇستىغا قارىدى:

— نېمە دېدىلە ئۇستام، «ئىنگلىزچە-خەنزۇچە لۇغەت» دەملا؟

— شۇنداق، ئەپەندىم...

— ئۇنى كىم؟... ... لۇغەتنى...

— بىزنىڭ ئادىل ئۇگىنىۋاتىدۇ...

— ئادىل! بىزنىڭ ئادىلمۇ؟ — مۇتەللىپ بۇ خەۋەردىن ھەقىقەتەن ھەيران قالدى.

— شۇنداق، ئەپەندىم، — دېدى ئەمەت ئۇستا ئەستايىدىللىق بىلەن جاۋاپ بېرىپ، — سىلىگە مەلۇم، ئادىل خەنزۇچىدا ياماق ئەمەس، ئىنگلىزچىنى بولسا، بىرەر يىلدىن بۇيان ئۇگىنىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇندىن كېيىن بۇ ھەقتىكى ئۇگىنىشىنى تېخىمۇ كۈچەيتىمەكچى. شۇڭا، ئۇنىڭ غېمىنى يەنىلا ئاشۇ لۇغەتتە قالدى.

— قالتىس گەپ بوپتۇ بۇ! — دېدى مۇتەللىپ چوڭقۇر رازىمەنلىك بىلەن، — بۇرۇن چىققان قۇلاقتىن كېيىن چىقىقان مۇڭگۇز ئېشىپ كېتىدۇ، دېگىنى مۇشۇ-دە! ھازىرقى ياشلارنىڭ بىزنىڭ ياش چاغلىرىمىزغا قارىغاندا ئويلايدىغان، ئارزۇ قىلىدىغانلىرى كوپ، ئىنتىلىشى كۈچلۈك. ئىلىم-پەن ئىشتىياقىدا ئوت بولۇپ يانىدىغان چاغلىرى... ياخشى، مەن ئىزلەپ كۆرەي، مەن جەزمەن بۇ لۇغەتنى تېپىپ بېرىمەن.

مۇتەللىپ شۇ كۈنى ئىزلەپ-سۈرۈشتۈرۈپ، كەچتە «ئىنگلىزچە-خەنزۇچە لۇغەت»نى ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ

ئىشلەيدىغان بىر دوستىنىڭ ئويىدىن تېپىپ كەلدى. ئۇ كىشى يەنە، بەرى قوشۇمچە پايدىلىنىش ماتېرىياللىرىنمۇ تەقدىم قىپتۇ. ئادىل لۇغەتنى تاپشۇرۇۋ ئېلىپ، قەۋەت خوشال بولۇپ كەتتى. مۇتەللىپ ئادىلغا قاراپ:

ــ ئادىل، مېنى ــ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىڭنى ئايىدىڭمۇ، سەن ئىنگلىزچە ئۇگىنىۋاتقىنىڭنى ماڭا نېمىشقا ئېيتمىدىڭ؟ ــ دەپ سوراپ قالدى.

ــ ئېيتقان، مۇئەللىم، ــ دىدى ئادىل، ــ سىز ئۇ چاغدا، قوشۇمچە ئۇگىنىۋاتقان نەرسىلىرىڭ كوپ، خەنزۇچە ئاساسىڭنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەش ئۈچۈن كوپ كۈچ سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، دەگەن ئىدىڭىز. ئالدىنقى يېرىم يىلدا سىناپ كوردۇم. ئانچە تەسىر يەتمەيدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرنەچچە ساۋاقداش بىرلىكتە ۋاقىت چەدۋىلى بويىچە ئۇگىنىۋاتقانلىغىمىز ئۈچۈن، ئۇنۇمى بەك ياخشى بولۇۋاتىدۇ...

4. تەڭ ئېچىلغان گۈللەر

سەككىزىنچى ئاينىڭ بىرى، گۈلزارلىق هويلا هوسنىگە تولغان چاغ، يەكشەنبە.

بۈگۈن ئەمەت ئۇستا سەھەردىلا ئورنىدىن ئالدىراپ تۇردى ــ دە، باشقىلار قول تەۋرىتىپ يارەمگە كەلگىچە، ئۇزىلا پۈتۈن قورانى چىندەك تازىلاپ سۈپۈردى، كوك مۈزدەك قاتۇرۇپ سۇ سەپتى، ئۇ هۇپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن رەڭگا ــ رەڭ گۈللەرگە چاچما چوگۈنىدە سۇ سەپىپ كېلىۋېتىپ، ساتتارنىڭ ئىشىگى ئالدىغا كەلدى. ساتتار

بۇ چاغدا، ئىگىز بەندىكىنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ، چوڭ دەرۋازىنى سۇ بىلەن يۇيۇۋاتاتتى.

ئەمەت ئۇستا ساتتارغا نىمدۇ بىر نەرسىنى تاپىلاپ ئېيتتى-دە، بۇرۇلۇپ دوختۇرنىڭ ئويىغا تەرەپكە كەتتى. ئۇ، دوختۇر بىلەنمۇ قىزغىن، لېكىن قىسقىلا سوزلەشتى-دە، بۇرۇلۇپ شەرقىي تامدىكى ئىشچى خوشنىسىنىڭ ئىشىگىگە كەلدى. ئۇنىڭ بىلەنمۇ ئاقاقىلاپ كۆلۈشۈپ، نىمىندۇ دېيىشتى-دە، قايتىپ مۇتەللىپنىڭ ئىشىگى ئالدىغا كەلدى.

ــ سالام، ئەپەندىم، خۇشۋاق قۇيۇپلىمۇ؟ ــ دېدى ئۇ ساقال، بۇرۇتلىرىنى قىرىۋاتقان مۇتەللىپكە.

ــ رەھمەت، ئۇستام، سالام، ــ مۇتەللىپ شۇ گەپنى ئېيتىپ تۇرۇپ نىمىندۇ ئەسكە ئالدى-دە، ئالدىراپ لوڭگە بىلەن يۇز-كوزىنى سۈرتتى، ــ ئۇستام، ــ دېدى ئۇ قىزغىن بىر كەيپىياتتا خوشاللىق بىلەن، ــ مۇبارەك بولسۇن. تۇنۇگۈن ئاڭلىدىم، ئوزلىرىگە "ئالاھىدە دەرىجىلىك ئاشپەز" دېگەن ئىلمىي ئاتاق بېرىلىپتۇ... تەبرىكلەيمەن!

ــ ھەي... رەھمەت، ئەپەندىم، ــ دېدى ئەمەت ئۇستا يۈز-كوزىدىن مىننەتدارلىق ھىسسىياتى ئۇرغۇپ تۇرغان ھالدا، ــ ئويلىمىغان ئىش. تولۇق بىر ھەپتە ئىمتىھان ئېلىشتى، بىلگىنىمىز شۇنچىلىك. مەن بۇ ھۇنەرنىڭ شۇنچىۋالا قەدرى-قىممىتى بارلىغىنى مۇشۇ بىر-ئىككى يىلىنكىزلا تولۇق چۈشەندىم، ئۇنىدىن قالسا، يېنىمىزدا ئوزلىرىدەك "مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى"، "ئالاھىدە دەرىجىلىك مۇئەللىم" دېگەن شەرەپلىك نام-ئاتىغى بار خوشنىمىز تۇرۇپتۇ. چىراق ئوزىنى يورۇتمايدۇ-دە!...

ئەمەت ئۇستا بىلەن مۇتەللىپ قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ، بىر بىرىنى تەبرىكلەشتى. ئاندىن ئەمەت ئۇستا بايىقى خوشاللىق ھېسسىياتى بىلەن:

ــ ئەپەندىم، بايا خوشنىلارغىمۇ خەۋەر قىلىپ قويدۇم. بۈگۈن پېقىرنىڭ خانىسىغا مېھمان كەلمەكچى، چەتئەللىك دوستلار، ــ دىدى.

ــ ياخشىغۇ، بەلەن گەپ، ــ دىدى مۇتەللىپ قىزىقىپ.

ــ تۈنۈگۈن، ــ دىدى ئەمەت ئۇستا، ــ شىمالىي ياۋروپادىن كەلگەن بىرنەچچە مۇتەخەسسىس كەچلىك غىزادىن كېيىن مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ: "ئۇستام، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئىسسل ئۇيغۇر غىزا ــ تائاملىرىنى ئېتىپ بەرگىنىڭىز ئۈچۈن رەھمەت. ئەتە يەكشەنبە، بىزمۇ دەم ئالماقچى. ۋاقتىڭىز يەتسە، سىزنىڭ ئويىڭىزگە بېرىپ ئۇيناپ كېلىشنى خالايمىز، دەپ چاقچاق قىلىشتى. ياخشى گەپ ئەمەسمۇ، مەن خوشاللىق بىلەن ئۇلارنى ئويگە تەكلىپ قىلىپ قويدۇم. بۈگۈن ئۇزلىرىنىڭ باشقا ئىش ــ كۈشى بولمىسا، بىللە ئوينىساق قانداق؟...

مۇتەللىپ بۇ تەكلىپكە خوشاللىق بىلەن رازى بولدى. ئۇ نەمىنىدۇ دەمەكچى بولۇپ تۇرۇۋىدى، دەل شۇ چاغدا، ئۇلارنىڭ قېشىغا تەمتىرەش بىلەن جۇرئەت ئارىلىشىپ كەتكەن بىر قىياپەتتە ساتتار يېتىپ كەلدى.

ــ ھە، ساتتار، كەل دوستۇم، ــ دىدى مۇتەللىپ ئوچۇق چىراي بىلەن ئۇنى قارشى ئېلىپ، ــ بۈگۈن ئۇستامنىڭ ئويىدە مېھمان بولىمىز. تەمبۇرنى بەكلا ياخشى چالاتتىڭ. قانداق، رايىڭ بارمۇ؟...

ــ بايا، ئۇستام تەكلىپ قىلدى، ــ دىدى ساتتار ۋە بىردىنلا

ئاپپاق بولۇپ تاتىرىپ كەتتى، ــ مۇتەللىپ، مەن بەكمۇ خىجىل. سېنىڭ ئۇستۇڭدىن بىرمۇنچە ئېغىر گەپلەرنى دەپ سالدىم، "تەرەپ" كېسىلى ئاشۇنداق قىلغۇزدى. مېنىڭ كاساپىتىمدىن دەرتىمۇ تارتىۋالدىڭ. ئۇستام بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىڭنىمۇ بۇزدۇم. كوگلۇڭدىن چىقىرىۋەتسەڭ...

مۇتەللىپ ئوڭ قولىنى ساتتارنىڭ مۇرىسىگە قويۇپ، سەمىمىلىك بىلەن:

ــ ساتتار، "مېنىڭ كاساپىتىمدىن" دېگىنىڭ نىمىسى، توغرا ئەمەس، ــ دېدى ۋە كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ ئېيتتى، ــ سېنىڭ ئەمەس، تولىمۇ سول لۇشىيەنىنىڭ كاساپىتىدىن ھەممىمىز ئاز-تولا دەرت تارتتۇق. بۇ ھېساپ تۈگىدى. قايتا تىلغا ئېلىپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق...

ساتتار قۇلىغا ئىشەنمىگەندەك، ئىتتىك بېشىنى كوتىرىپ مۇتەللىپكە قارىدى، مۇتەللىپ ئۇنىڭ قولىنى قىزغىنلىق بىلەن قىستى...

چۈشكە يېقىن يالتىراپ تۇرغان "شاڭخەي" گۈزلىرىدىن ھويلىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا توختاپ، ئۈچ نەپەر چەتئەللىك دوست چۈشۈپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بىرسى قىزىل ساقاللىق بوۋاي، ئىككىسى ساقال بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىرىۋېرىپ ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر ئىدى.

ئەمەت ئۇستا چەتئەللىك مېھمانلارنى دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ، ئىككى قوللاپ كورۇشۇپ، قىزغىن قارشى ئالدى. خولۇم-خوشنىلارمۇ دەرۋازا ئالدىغا چىقىشتى. ئەمەت ئۇستا چەتئەل مېھمانخانىسىدا چالا-پۇلا ئۆگىنىۋالغان ئىنگلىز تىلى بىلەن مېھمانلارنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن، بىردىنلا مېھمانىنى تەكلىپ قىلىپ، تەرجىمان تەكلىپ قىلىشنى ئەستىن چىقىرىپ قويغانلىقىغا چىن كوڭلىدىن ئەپسۇسلىنىپ كەتتى. "مۇنداق يېرىم-

ياتا سوز بىلەن قانداقمۇ ئازادە سۆزلىشىپ ئولتۇرغىلى بولسۇن" دەپ ئويلىدى ئۇ تىت-تىت بولۇپ.

دەل شۇ پەيتتە، ئوغلى ئادىل دادىسىنىڭ ھەمسىياتىنى، قىينىلىپ بارام بولۇۋاتقانلىغىنى چۈشەندى:

—دادا، بارام بولماڭ، —دېدى ئۇ چوڭ كۆزلىرىنى خوشاللىق بىلەن چاقنىتىپ، —مەن ياردەملەشسەم بولامدۇ؟

ئەمەت ئۇستا كۆتۈلمىگەن بىر ئامەت ئاسمانىدىن كېلىپ قولغا چۈشكەندەك چەكسىز خوشال بولۇپ كەتتى:

—ئەھمەي... توگە مېنىپ تۇرۇپ، توگىسىنى ئىزلەپتۇ، دېگەننىڭ ئوزى شۇدە! —دېدى ئۇ مېھمانلارغا خوشاللىق بىلەن قاراپ، —تونۇشۇڭلار، بۇ مېنىڭ ئوغلۇم ئادىل. ئىنگلىز تىلىنى ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتتا ئۆگىنىۋالغان، يېقىندا بېيجىڭغا ماڭىدۇ، چىڭخۇا داشۇبىدە ئوقۇماقچى...

ئادىل چەتئەللىك دوستلارغا بېشىنى مۇلايىم ئېگىپ سالام قىلدى. ئاندىن ئىنگلىز تىلىدا ئالاھىدە دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى مۇنەلىپىنى، يېقىندا باش ۋىراج ئۇنۇۋانىنى ئالغان خوشنىسى كوزەيىنەكلىك دوختۇرنى، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ سايلانغان ئىشچىنى، ساتىتارنى ۋە باشقىلارنى بىر-بىرلەپ تونۇشتۇردى.

چەتئەللىك دوستلار ئادىلنىڭ ئىنگلىز تىلىنى خېلىلا راۋان سۆزلەيدىغانلىغىغا قايىل بولۇپ، ئۇنىڭ قولىنى قىستى، ئادىل دادىسىنىڭ مېھمانلارنى ئويگە تەكلىپ قىلىپ: "قېنى، مەرھەمەت، ئويگە، بىزدە مېھمان خوشاللىق، ئىناقلىقنىڭ ئالامىتى" دېگەن سۆزىنى ئىنگلىزچىغا تەرجىمە قىلىپ بەردى.

(«تارىم» ژورنىلىنىڭ 1981 - يىل 11 - سانىدىن)

هازاڑۇل

جاپپار قاسىم

1

بامدات ۋاقتى، قىلۇددىن ئۇرۇلۇۋاتقان ئاچچىق سوغ شامال قار ئۈچقۇنلىرىنى ئۈچۈرتۈپ كېلىپ، ئۇچرەتتىكىلەرنىڭ يۈز-كۆزلىرىگە نەشتەردەك ئۇراتتى. تومۇر دەرۋازا ئالدىدىكى چىراقلارنىڭ گاھ غۇۋالىشىپ، گاھ نۇرلىنىشىدىن يالتىرىغان قار ئۈچقۇنلىرى كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى. سوت ئالغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى پۈتلىرىنى بىر بىرىگە ئۇرۇپ ئۇ ياق-بۇ ياققا يۈگرۈشەتتى، ئالقانلىرى بىلەن قۇلاقلىرىنى ئۇۋۇلىشاتتى؛ بەزىلىرى تاياقتەك قېتىپ قالغان قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ، يەڭلىرىگە، قويۇنلىرىغا تىقىشاتتى....

سوت ئالغۇچىلار لاۋتاڭنى ئەنە شۇنداق كۈتمەكتە. خىزمەت ۋاقتىغا 40—50 مىنۇتلا قالغان ئىدى، كىشىلەر تەرەپ-تەرەپتىن غودۇڭشىشقا باشلىدى:

—نىمە دېگەن ئۇزۇنغا سوزىمايدىغان ئايال بۇ!

—"غوجامنىڭ قوسىغى توق، قۇلى بىلەن ئىشى يوق" دېگەن شۇ-دە.

—بۇنداق قوپال گەپلەرنى ئىنقىلاۋىي رەھبىرىي كادىرلارغا ئىشلەتسەك بولمايدۇ، ئەلۋەتتە! —مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى ئاراتۇپ قۇلاقچىسىنى رۇسلاپ قويۇپ، گەپكە قوشۇق

سالدى.

ــ ئۇ بۇرۇن كەلسەمۇ، كېيىن كەلسەمۇ، بەربىر ئوخشاش، يولداشلار. مىڭ ئالدىرىساقمۇ ئوچرەتىنىڭ ئالدى، سۈتىنىڭ يۈزى شۇنىڭ...

ــ باشلىق بولغاندىن كېيىن، شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك، ئەلۋەتتە!...

ــ سۈت دېگەن ئاددى گەپمۇ، ژىلايىتىمىزدىكى ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئالدى شۇنىڭ، ھەم نورمىسىز دېمەمسىز!

ــ مېنىڭچە مۇنداق قىلساق، ــ باياتىن بېرى يولداشلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىپ تۇرغان نادىر گەپ ئاچتى، ــ لاۋتاڭنى ئاجاۋەر-گەندىن پايدا چىقمايدۇ، ئۇنىڭدىن كورە، ئۇنىڭ سۈتىنى باشقا فاچىغا ئېلىپ قويۇپ، باشقىلارنىڭ سۈتىنى بېرىۋەرسەك.

ــ سەن تولا ئاتىكاچىلىق قىلماي تۇرۇپ تۇر، بەش مىنۇتقا ئولمەيسەن، ئەلۋەتتە! ــ ئاراتۇپ دەرھاللا نادىرغا تەگدى.

ــ مەن ئولمىگەن بىلەن، چوڭلارغا، كېيىمى پېلىكىلارغا ئۇۋال بولۇۋاتىدۇ، خىزمەت ۋاقتى بولۇپ قېلىۋاتىدۇ،... سىزمۇ گېپىم بار دەپ قىلىۋېرىدىكەنسىز! ــ نادىر ئاراتۇپنىڭ گېپىنى قېقىۋېتىپ، سۈتچىگە بۇرۇلدى. ــ سىزچە قانداق قىلساق بولار، سۈتچى؟!

لېكىن، قايسى بىر چاغدا! شۇنداق قىلىپ قويۇپ، لاۋتاڭدىن تويغىچە دەشنەم يەپ، يۈرىگالدى بولۇپ كەتكەن سۈتچى بۇ گەپكە كونەر ئەمەس ئىدى. سۈت ئالغۇچىلار نادىرنىڭ گېپىنى بىردەك قوللىغان بولسىمۇ، ھېچقايسىسى پەتىنالمىدى. نىمىشقا دېسەڭىز، ئۇلار، يۈرت چوڭلىرى كەلمىگىچە داستىخان سېلىنمىغاندەك، لاۋتاڭ كەلمىگىچە ھەرقانداق ئادەمگە سۈت بېرىلمەيدىغانلىغىنى، ئەگەر بېرىد-

لىدىغان بولسا، دەككسىنى يەيدىغانلىغىنى ياخشى بىلەتتى.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دېدى نادىر، سۈتچىنىڭ رايىچە بولۇپ، ــ بىز كۆتسەك كۆتەيلى. لېكىن مۇنۇ ئىكىكى ھەدىسىزنى يولغا سېلىۋەتسەك قانداق؟ ــ ئۇ بۇرۇلۇپ ياشانغان ئايالنىڭ قولىدىكى سۈت قاچىسىنى ئېلىپ، سۈتچىگە ئۇزاتتى.

تالاش ـ تارتىش، غەيرەت ـ شىكايەت ئۈستىگە لاۋتاڭ چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ، غادىيىپ كېلىپ قالدى. ئۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن كىشىلەر ئالدىغا ئوتتى ـ دە، نادىرنىڭ قولىدىكى سۈت ئېلىش ئۈچۈن ئەمدىلا سۇنۇلغان قاچىنى قېقىۋەتتى ۋە غودۇكشىدى:

ــ كېلىۋاتقىنىمنى كورۈپ تۇرۇپ، تەپ تارتماي قاچىسىنى سۇنۇۋاتقىنىنى قارا! ــ لاۋتاڭ چېلىگىنى سۈتچىگە سۇنۇپ، تۆكۈلۈردىكى سۈتنىڭ يۈزىنى ئېلىشقا بۇيرۇدى. ئۇنىڭ بۇ قىلىغى خېلىدىن بېرى ئۇنى تولا كۆتۈپ جىلى بولغان كىشىلەرنىڭ غەزەپ پىلتىسىگە ئوت ياقتى:

ــ شۇمۇ ئىش بولدىمۇ؟

ــ ماۋۇ يولسىزلىقنى قارامايلار!

ــ ھەممە ئادەم سىزگە ئوخشاش ئەمەسمۇ؟!

ــ ئو...ش، ھەجەپ ھايا دىگەننى بىلمەيدىغان ئايالكەنا، بۇ. شۇجى بولسا ئېرى شۇجى، بۇنىڭغا نىمە يوق؟! ــ يېشى قىرىقتىن ھالقىغان بىر ئايال قاچىسىنى كوتىرىپ كېلىپ، لاۋتاڭنىڭ ئالدىغا ئوتتى ـ دە، سوزىنى داۋام قىلدى، ــ قاغا پوق يىمەستە كېلىپ، خانىشىنى كۆتىكەنسەك كۆتۈپ تۇرغان گۇنايىسىزغا زورلۇق قىلامدىكىنە؟!

ــ ھوي، ھوي، بولدى، ئاغزىڭنى يۇمۇڭ، ئەدەپسىزلىك

بولىدۇ، چوڭ كىشىلەر ئەمەسمۇ، ئەلۋەتتە! ــ ئاراتۇپ ئالمان ـ تالمان قىستۇرۇلدى.

ــ ئو..ش، ماۋۇ ھەم پۇشپۇش، ھەم كۆشكۈش نەمە جېنىمنى چىقىرىدۇ؟ يالاقچىلىق قىلماي نېرى بېرىڭە! بىزمۇ ئوزىمىزگە چۈشلۈق ئادەم.

لاۋتاڭ ئايالنىڭ سوزىنى ئۇقمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئوزىنىڭ ئالدىغا ئوتۈۋالغانلىغىنى كورۈپ، ئەرۋايى قىرىق گەز ئۇچتى:

ــ ھوي، سېنىڭ بېشىڭ نەدە يوغىناپ كەتكەن، شۇنچە؟! ــ لاۋتاڭ كۆرۈڭ توخۇدەك ھورپەيىپ، بېگىز قولىنى ئايالغا جونىدى. ــ يۇزۈڭنى داپتەك. يۇرىگىڭنى قاپتەك قىلىپ، ئالدىمغا ئوتۈۋاتسەنا، تېخى! ئەدەپ ـ ھورمەت دېگەننى بىلمەمسەن؟!

ــ شۇنى دېمەمدىغان! بۇ ئايال تاڭ كېچاڭنى تونۇمامدۇ نېمە؟! يا ئاللا!...ھوي، ئايالۇي، بۇ ۋاڭ شۇجىنىڭ رەپىقىسى بولىدۇ. ــ ئاراتۇپ لاۋتاڭنىڭ كوزىنىڭ ئىچىگە قاراپ قويۇپ، ھىلىقى ئايالغا ئالايدى.

ــ ئو..ش، كىمنىڭ ئايالى بولسا بولمامدۇ!

ــ لاۋتاڭ سىز توغرا قىلمىدىڭىز!

ــ راست دەيدۇ، بۇ قىلغىڭىز قىپ ـ قىزىل يولسىزلىق!

ــ قالغانلىرىڭ بىلجىرلاشما! ــ لاۋتاڭ ئارىلاشقۇچىلارنى قاتتىق سىلكۈۋەتتى. قانچىلىغان كوزلەر ئۇنىڭغا بېگىزدەك قادىلىپ، نەپرەت ياغدۇرماقتا ئىدى.

ــ توختاڭە، ئاۋال سىز گەپنى چۈشىنىڭ! ــ نادىر ئارىغا چۈشۈپ، لاۋتاڭغا چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى. ــ دېمىسمۇ سىزنى كوپ ساقلاپ كەتتۇق. ياخشىسى، ئەتىگەنرەك چىقىپ، چېلىڭگىزنى تاشلاپ

قويۇپلا كەتسىڭىز، مۇشۇ كوڭۈل ئاغرىشىمۇ بولمايتتى، دەڭە. ئۇنىڭ ئۇستىگە، خەقنىڭ قاچىسىنى چۈشۈرۈۋەتكەننى ئاز دەپ، ئىتتىرىدۇ-ئېتىپ ئالدىغا ئوتۇۋالغىنىڭىز ياخشى بولمىدى.

—نادىر، سەن ھوشۇڭنى يىغ! ياخشى بولغان-بولمىغانلىغى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، ئەلۋەتتە! —ئاراتۇپ قوشۇمىسى تۇرۇلگەن ھالدا نادىرغا گولەيدى.

—ياخشى بولمىدى؟ تېخى مەن ياخشى قىلمىدىمما؟! —لاۋتاڭ چىرايى قارىدىغان ھالدا ۋاقىراشقا باشلىدى، —ھوي، سەن تېخى جېنىڭغا چۈشلۈق ئىش قىلماي، مېنى ئەيىپلىگۈدەك بولدۇڭما؟

—شۇنى دەيمىنا، سىز كىچىك ئادەم بولمىسىڭىز،...ئەستەغپۇرۇللا... —ئاراتۇپ قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ قاپىناپ سوزلەپ كەتتى، —باشقا كىشى بولسىمۇ بىر نورى، بۇ —تاڭ كېچاڭ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋاڭ شۇجىنىڭ ئايالى-دە!

—كىمنىڭ ئايالى بولسا بولسۇن! —ددى نادىر كەسكىن ھالدا، —مەن باشلىقنىڭ ئايالى دەپ خالىغانچە يولسىزلىق قىلىشقا، باشلىقنىڭ نامىنى كالتەك قىلىۋېلىپ، ئورۇنسىز ئادەم دۇمبالاشقا يول قويۇلمايدۇ. رەھبىرىي كادىرنىڭ ئايالىدا رەھبىرىي كادىرلارنىڭ ئايالىغا خاس پەزىلەت، ئەخلاق بولۇشى كېرەك، —ئەتراپتىكىلەر رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتىپ، نادىرنىڭ سوزىنى ماقۇللىدى. نادىرنىڭ ئوتكۇر سوزلىرى لاۋتاڭنىڭ زەردىسىگە تازا تەككەن بولسا كېرەك، ئەتىمالىم، ئۇ كوكۈيۇن چېقىۋالغان ئاتتەك چىچاڭشىپ كەتتى.

—ھە، ئۇزەڭ مۇشتەك تۇرۇپ، نوغۇچتەك گەپ قىلىسەنغۇ! — لاۋتاڭ كوكەيلىك قىلىپ نادىرنىڭ كۆزىگە كىرۋالدى، —ئېيتە،

هه، مېنىڭ ئەخلاقىم نىمە بوپتۇ؟ ئېيت!

ــ مانا، مانا، نادىر كەچۈرگۈسز چوڭ خاتالىق ئوتكۈزدى، ــ ئاراتۇپ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، ئوت ئۈستىگە ماي سەپمەكچى بولدى ــ دە، كوپچىلىككە قاراپ ئۇنلۈك ۋاقىرىدى، ــ ئىنقىلاۋي رەھبىرىي كادىرلارنى ئەخلاقسز، ددى، بۇ كىچىك ئىش ئەمەس، يولداشلار، ئەلۋەتتە!

ــ توختاپ تۇر، سېنى! ــ لاۋتاڭ تېخىمۇ قىزىشىپ، بېگىز قولى بىلەن نادىرنىڭ پىشانىسىگە نوقۇپ قويۇپ داۋام قىلدى، ــ ئەخلاقسزلىقىمنى تاپقۇزۇپ، ئاناڭدىن ئەمگەن سۈتۈڭنى بۇرنۇڭدىن بۇلاق قىلمايدىغان بولسام، ۋاڭ چېڭنىڭ ئايالى بولماي كېتەي!

ــ قولىڭنى تارتىڭ! بىزدە "يولدىن چىقما، خانىدىن قورقما" دىگەن گەپ بار. مەن خاتا قىلغان بولسام، ھەممە شارائىتىڭىز بولغاندىن كېيىن، قولىڭىزدىن كەلگىنىنى قىلمامسز!

ئەھۋالنىڭ بارغانسېرى مۇرەككەپلىشىپ كېتىۋاتقانلىغىنى كورگەن سۈت ئالغۇچىلار لاۋتاڭنىڭ چوقماقچىلىغىنى بىلگەچكىمۇ، نادىرنى جېمىلەپ يولغا سېلىپ جىدەلنى توگەتمەكچى بولۇشتى.

ــ بولىدى، ئۇكام! سەن كەت! "پوقىقا چالما ئاتساڭ ئوزەڭگە چاچرايدۇ."

ــ راست دەيدۇ، سز كىچىك بولغاندىن كېيىن، گېپىمزنى ئېلىپ، كېتىڭ ئۇكام.

ــ ھە، نادىر، ساۋاقلار يېتەرلىك،... "ئويناشماڭ ئەرباپ بىلەن، ئۇرىدۇ ھەر باپ بىلەن."

نادىر ئەتراپتىكىلەرنىڭ گېپىنى ئىلىك ئېلىپ، سۈتىنى ئالدى ــ دە، ئويىگە ماڭدى.

ـــنەگە باراتتىڭ، توختا! مەن قولۇمدىن نىمە كېلىدىغانلىغىنى بىر كورسىتىپ قويايى، ـــنادىر ئىش بىناسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، لاۋتاڭ ئارقىدىن كېلىپ توختاتتى، ـــمايا قىلا ماڭ، لۇكچەك! ـــ ئۇ كەلگەن پېتى نادىرنىڭ چاپىنىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ بىر تارتىۋىدى، چاپاننىڭ ياقىسى سوكۇلۇپ، گەجگىسگە بېرىپ توختىدى.

ـــلاۋتاڭ، سوز بولسا چىرايلىق قىلىڭ، كىيىمگە ئېسىلماڭ!

لېكىن، ئەسەبلەشكەن لاۋتاڭ ئىگەر ـ توقۇمىنى قارىغا ئالدى ـ دە، نادىرنىڭ گېپى تۇگە ـ تۇگمەي، ئۇنىڭ قولىدىكى سۇت قاچىسىنى بىر قويۇپ چۇشۇرۇۋەتتى.

ـــنەمشقا ئۇنداق قىلىدىغاندۇ ماۋۇ ھازاۋۇل، نېرىراق تۇرە جېنىمنى ئالدىغان ئىش بولسىمۇ.

نادىر لاۋتاڭنى ئىتتىرىش بىلەن تەڭ، لاۋتاڭ "ۋايجان، ئادەم ئۇردى!" دەپ قاتتىق بىر چىقىرىدى ـ دە، ئوزىنى يەرگە تاشلاپ، جاۋغىيىدىن كوۋۇك چىقىرىپ، خاقىراپ يېتىۋالدى.

ـــيائاللا، مۇنداقمۇ ئۇششۇق ئادەملەر بولىدىكەن ـ ھە!

ـــتووۋا قىلدىم، نەمدىگەن ھازاۋۇل ئايال بۇ!

ـــ"توھمىتىگە توھمەت قىلاي، توھمىتىڭ ھەيران قالسۇن" دىگەن مۇشۇدە.

ئەتراپتىكىلەر تەئەججۇپلىنىپ، ياقىلىرىنى تۇتۇشۇپ تۇرۇپ قېلىشتى.

ـــھەي، يامان بولدى، تاڭ كېچاڭ يامان بولدى، نادىر ئۇردى. دوختۇر كېرەك! ـــ ئاراتۇپ يۇگۇرگەن پېتى چىقىپ كەتتى. ئۇزۇن ئوتمەي، لاۋتاڭ ئاراتۇپنىڭ ھەمراھىدا "فىگتيەن" ماركىلىق كىچىك ماشىنا بىلەن دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېتىلدى.

2

لاۋتاك ئوك تەرىپىگە بىر جۇپ سافا قويۇلغان تاختايلىق ئازادە ئىشخانىدا گىلىزنى ئۆزۈلدۈرمەي چېكىپ، ئۇ ياق-بۇ ياققا تىنماي ماڭاتتى. بەزىدە ئوزنى سافاغا تاشلاپ، چېكسىنى تۆتۈپ ئولتۇرۇپ قالاتتى؛ تۇرۇپ-تۇرۇپ ئېلىشىپ قالغان كىشىلەردەك ئوز ئوزىگە سوزلەپ كېتەتتى. ئۇنىڭ يۈزلىرى چىڭقىلىپ، گۈرەنلىرى كوپۈپ، تومۇرلىرى تېشىغا تەپكەن، سېمىزلىكتىن قىسىلغان كوزلىرىنىڭ چوڕىسى كوكۈرۈپ كەتكەن ئىدى.

ۋاڭ شۇجىنىڭ يىغىنغا كېتىشى، دوختۇرخانە ۋە ج خ ئىدارە-سىدىكىلەرنىڭ لاۋتاڭنىڭ گېپىنى ئاڭلىماسلىغى ئۇنى تولىمۇ بىئارام قىلدى. بىرقانچە كۈنلەردىن بېرى ئۇنىڭ گېلىدىن تاماق ئوتمىدى، قېنىپقىنا ئۇخلىيالمىدى.

ئۇ ئوزنى سافاغا تاشلاپ كوزنى يۇمسىلا ئىچكى كېسەللىكلەر بولۇمىنىڭ مۇدىرى كاك دەيغۇ كوز ئالدىدا پەيدا بولاتتى ياكى ج خ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭى ئىشكىنى ئېچىپ كىرىپ كەلگەندەك تۇيۇ-لاتتى-دە، لاۋتاڭ سەسكىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتەتتى. ئۇ ئويلى-ماسلىققا تىرىشسىمۇ بۇ مەنزىرىلەر ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى.

ئۇ ياك دەيغۇدىن نادىرنىڭ ئوزىنى ئۇرۇپ ھوشسىزلاندۇرۇۋەتـ-كەنلىگى توغرىسىدا ئىسپىراپكا ئېلىۋىدى، كاك دەيغۇ ئۇنى يىرتىپ تاشلاپ، "قان بېسىمى ئورلەپ كەتكەنلىكتىن ھوشىدىن كەتكەن" دىگەن ئىسپىراپكىنى تۇتقۇزۇپ قويدى. كاك دەيغۇ بىلەن ئۇرۇشـ-

ۋەدى، ئۇ، دوختۇرخانە مەسئۇللىرىغا ئەينى ئەھۋالنى ئىنكاس قىلىپ، لاۋتاڭنىڭ چاۋىسىنى چىقىپ بايدى. ئۇ، يەنە شۇ كۆنى چۈشتىن كېيىن ج خ ئىدارىسىنىڭ جۈيجاڭىنى چاقىرتۇۋدى، جۈيجاڭ ئۇ كۆنى كەلمەي، ماجرا ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئەتىسى بىراقلا كەلدى. يەنە كېلىپ، ماجرانى ئۇز كوزى بىلەن كورگۈچىنى ــ مەدىنىيەت ئىدارىسىدىكى جاڭ جۈيجاڭنىڭ ئوغلى، ئامانلىق ساقلاش بولۇمىنىڭ باشلىغىنى بىللە ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ: "مەن ۋاڭ شۇجىنىڭ ئايالى" دەپ ھەممىگە تەڭ چىپىلىپ، قانۇن ئىشلىرىغا خالىغانچە ئارىلىشىپ، باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىشقا مۇتلەق يول قويۇلمايدىغانلىغىنى، "4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ ئوزى بىلگەنچە ئادەم تۇتىدىغان ۋاقىتىنىڭ كەلمەسكە كەتكەنلىگىنى، لاۋتاڭنىڭ قىلمىشلىرى ــ قېپ ــ قەزىل مۇتتەھەملىك، يولسىزلىق ئىكەنلىگىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، لاۋتاڭنىڭ پىكرىنى رەت قىلدى.

لاۋتاڭ بۇ ئىككى ئورۇندا مىققا ئۇسكەندىن كېيىن، گاڭگىراپ قالغان ئىدى. ئۇ، بىرقانچە كۆندىن بېرى، قاتتىق باش قاتۇرۇپمۇ نادىرنىڭ ئەدىۋىنى بېرىشنىڭ تۈزۈك چارىسىنى قىلالمىدى. "قانداق قىلىش كېرەك؟ بولدى قىلىش كېرەكمۇ؟ ياق! بولدى قىلغان بىلەن مۇندىن كېيىن دەخلىسى بولىدۇ." لاۋتاڭ گىلىزىدىن يەنە بىرنى ئۇلاشتۇرۇپ قاتتىق شورىغاندىن كېيىن، ئۇز ئوزىگە پىچىرلىدى:

ــ "كىچىككىنە بىر نەمىلەر پۈتۈن سۇرۇڭ بىر ژىلايەتنى پىقىرتىۋاتقان ۋاڭ شۇجىنىڭ ئايالىغا پۈت ئېتىپتۇ" دىسە، نەمە دېگەن سەتچىلىك ھە؟!...ھەم، مېنى ھازاۋۇل دىدىمۇ، ھازاۋۇللۇغۇمنى بىر كۆرسىتىپ قويماي....مۇتلەق ئابروي تىكلىمەي بولمايدۇ. شۇجىنىڭ ئايالى ئىكەنمەن، كىشىلەر ماڭا شۇجىغا ئوخشاش مۇئامىلە

قىلىشى، مەندىن مەسلىھەت-يولىيورۇق سورىشى كېرەك-تە! چۈنكى، ئۆزەم ئايال بولغىنىم بىلەن، كوپ نەرسىلەردە لاۋۇاڭغا مەسلىھەت بېرەلەيمەن، بىرىنچى قول-ئەملىيەتتە مەن-دە!...ياق، ياق! بىراق، ھازىر لاۋۇاڭدىمۇ ئۆزگىرىش بار.... خېلىلا ئۆزگىرىش بار. يېقىنقى يىللاردىن بېرى، گېپىمگە ئانچە قوناق بەرمەيدىغان بوپقېلىۋاتىدۇ...مەن بىلەن ئۈزەڭگە سوقۇشتۇرغان لاۋلى دىگەن جۈۋاينەمەكنى باپلاشتا لاۋۇاڭ تازا قولىلىغان-يۇ، ئەمما، 1979-يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىمۇ يەنە لاۋۇاڭ كۆچ چىقاردى.... شۇنىسى، ئۇ بايقۇشمۇ تەڭلىكتە قالدى. ئۇ ياقتا تارتسا ئات ئولىدۇ، بۇ ياقتا تارتسا ھارۋا سۆنىدۇ،... ئاخىرى مەركەز خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر يۈزلۈكرەك كەلدى. نىملا بولمىسۇن، بۇ ئىشتا شۇلارنى قوللىمايمۇ لاۋۇاڭ لاۋۇاڭ بولۇپ تۇرالمايدۇ-دە.

لاۋتاڭ ئىستاكاندىكى دەملەنگەن پۇراقلىق چايىنى ئىكىكى-ئۈچ يۇتۇپ، پىچىرلاشنى داۋام قىلدى:

—ماقۇل، ئۇ چاغدىغۇ مەركەز خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر بار، ئىلاجسىز شۇنداق قىلدى، دەيلى. ئەمدىچۇ؟!—لاۋتاڭ ئوزىنى سافاغا تاشلاپ، تورۇسقا تىكىلگىنىچە بىر دەم يانتى-دە، يەنە سوزلەپ تۇرۇپ كەتتى.—ھەي لاۋۇاڭ، ھەي لاۋۇاڭ، مەن سىزنىڭ 30 يىللىق ھەمرىيىڭىز، بىز 30 يىل بىر ئورۇن، بىر قويۇندا بولدۇق...ئەمدى بۇ ئىشتىمۇ ئاشۇ نادىر لۇكچەكنىڭ گېپىنى راست قىلسىڭىز،...ھەم، بۇ—نادىر، ئۇ—لاۋلى، ئىككىسى ئىككى گەپ. —لاۋتاڭ دەرىزىدىن بۇلۇت پارچىلىرى ئۈزۈپ يۈرگەن كوپ-كوك ئاسمانغا تىكىلدى. كوز ئالدىدىكى بوشلۇقتا بىر سا بىر دەم ئورلەپ، بىر دەم پەسلەپ چەمبەر ھاسىل قىلىپ ئايلانماقتا ئىدى. لاۋتاڭ سانى

تاماشا قىلىپ ئاچچىق كۈلدى-دە، سوزىنى داۋاملاشتۇردى. — لاۋژاكنىڭ ئوزگىرىشىدىن قارىغاندا، ئۇ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، كىمنىڭ گېپىنى راست قىلىدىغانلىغى ھەققىدە بىر نېمە دېمىش ھازىرچە قىيىن،... مەيلى قانداق بولمىسۇن، لاۋژاك كەلگىچە، ئۇ لۇكچەكنىڭ ئەدىۋىنى قاتتىق ھېرىپ، چوڭ-كىچىك يېتىم ئاقساقال-لارنى چوچۇتۇپ قويماي بولمايدۇ. ھېچ بولمىغاندا: "ۋاك شۇجى ئۇنداق دېدى، ۋاك شۇجى مۇنداق دېدى" دەپ يۇرۇپ بولسىمۇ بىر ئىش قىلغىلى بولىدۇ... — لاۋتاك بىر دەقىقە جىمىپ قالدى-يۇ، نىمىندۇر ئېسىغا ئېلىپ كۈلۈپ كەتتى. — ھى-ھى-ھى، توغرا، يەنە ھىلىقى ئاراتۇپقا ئوخشاشلاردىن پايدىلانغىلىمۇ بولىدۇ ئەمەسمۇ؟! ھەي، مەن ئېسىم قۇرغۇر... ھى-ھى-ھى، — لاۋتاكنىڭ قارا بۇلۇتنى ئەسلىتىدىغان چىرايى ئېچىلىپ، دادىسىدىن ھېيتلىق ئالغان باللاردەك تېلىقىپ كۈلدى. ئۇ، كىمدۇر بىرسىنىڭ ئىشكنى قاتتىق چېكىشىدىن كېيىن كۈلكىدىن توختاپ، ئىشكنى ئاچتى.

— ۋاك شۇجىنىڭ خېتى، — بىرسى قىيا ئېچىلغان ئىشكتىن خەتنى ھېرىپ كېتىپ قالدى.

— ھى-ھى-ھى، بۇ خەت ئارقىلىقمۇ جىق ئىشلارنى پۈتتۈرۈش مۇمكىن، ھى-ھى-ھى،... — لاۋتاك ئېچىلمىغان سېرىق كونۋېرتكە قاراپ، مەنىلىك كۈلدى.

3

ئاراتۇپ لاۋتاكقا يېقىپ قالغانلىغىدىن مەسخۇش بولۇپ، شىرىن ئارزۇلار بىلەن لاۋتاكنىڭ ئويىگە قاراپ ماڭدى. قانداقتۇ بىر ئاچكوز-

لۇك تاماسى ئۇنىڭ يۇرىگىنى ئويناتماقتا ئىدى.

ــ قىلغان ئەجرىم بىكار كەتمىسە كېرەك، ــ دېدى ئۇ ئۆز ئۆزىگە پىچىرلاپ، ــ تاك كېچاڭنىڭ: ۋاك شۇجى "نادىرنى ئا جۇيجاك بىلەن بىرلىكتە قاتتىق بىر تەرەپ قىلىڭلار" دەپ خەت يېزىپتۇ، دېگىنىگە قارىغاندا، شۇجىنىڭ "ئىلتىپاتى" تېگىپ قالامدۇ، قانداق؟ نادىرنى تەكشۈرتۈش، سوراق قىلىش جەريانىدا كورسەتكەن خىزمەتىمۇ تاك كېچاڭغا ياراپ قالدى، ئەلۋەتتە. باشلىقىنىڭ مەخسۇس مەن ئۈچۈن زىياپەت بېرىشىمۇ مۇشۇ ۋەجىدىن بولسا كېرەك، ئەلۋەتتە. نادىر ئۇستىدە تۇرغۇزۇلغان ماتېرىياللارنى كورسە، مېنى بېشىدا كوتۇرىدۇ، تېخى. بىلىقچى قۇش بىلەن قۇلۇلە تۆتۈشۈپ قالسا، پايدا بىلىقچىغا بولىدۇ ــ دە، ئەلۋەتتە!

ئاراتۇپ ئوزىمۇ نادىرنى سىرغىسىغا بىر تايغۇزۇشنى ئۇزۇندىن بېرى كوڭلىگە پۈكۈپ يۇرەتتى، ئاراتۇپنىڭ سۈئىقەست نەشتىرىنى ۋاقتىلىق مىكىر غىلاۋىغا سىلىپ قويغانلىغىنى نادىر بىلمەيتتى. نادىرنىڭ كۆتۈلمىگەندە "باشلىق"نىڭ ئۈك يانپىشىغا چىققانلىغى ئاراتۇپ ئۈچۈن ھەم نادىرغا تېتىش ھەم "باشلىق"قا ئوزىنى كورسىتىشنىڭ ياخشى ــ بىردىن ــ بىر پەيتى، يۇقۇرىغا يامىشىشنىڭ تازا ئوبدان بالدىغى بولغان ئىدى. بۇنىڭدا مۇنداق سەۋەپ بار ئىدى:

1978 ــ يىلى، تەشكىلات بولۇمى ئوتتۇرا قاتلامدىكى رەھبەرلىك كادىرلارنىڭ خىزمەت قابىلىيىتى، ئىدىيىدە ئازات بولۇشى، 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشقا ماسلىشىپ كېتەلەيدىغان ــ كېتەلمەيدىغانلىغى قاتارلىق جەھەتلەردە پىكىر ئالغاندا، نادىر قاتارلىقلار ئاراتۇپنىڭ باشلىقلارنىڭ قولتۇغىغا سۇ پۈركۈش، سۈخەنچىلىق قىلىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان، پارتىيىلىك كوزقارىشى ئاجىز، ئۇزۇن يىللار مابەينى

نىده "خوپ" بىلەن جان ساقلاپ كېلىۋاتقان، ئەتىدىن-كەچكىچە غەيۋەتخور خوتۇنلاردەك كوتۇلداپ يۇرىدىغان، مەنسەپپەرەس، ئىقتىدارسىز باشلىق ئىكەنلىگىنى، بۇنداق باشلىق بىلەن 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا بولمايدىغانلىغىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. بۇ گەپنى بەزىلەر شۇ كۈنلا ئېقتىماي-تېمتىماي ئاراتۇپقا يەتكۈزگەن ئىدى.

ئاراتۇپ ئىشىك تۆۋىگە كەلگەنىدە، ھاياجاندىن يۈرىگى سوقۇپ كەتتى. ئۇ لامپۇچكا يورۇغىدا بىر دەم تۇرۇپ، كىيىم-كېچىگىنى تۈزەشتۈرۈپ، قۇلاقچىسىنى رۇسلىدى-دە، ئەدەپ بىلەن ئىشىكنى چەكتى.

—ھى-ھى-ھى، ئا جۈيجاڭغۇ دەيمەن؟!—لاۋتاڭ چىقىپ ئاراتۇپنى قىزغىن كۈتۈۋالدى، —كېلىڭ ئا جۈيجاڭ، كېلىڭ. مۇبارەك قەدىمىڭىزگە قۇتلۇق بولسۇن، سوغاقتا ئاۋارە قىپ قويدۇمغۇ، دەيمەن؟! ھى-ھى-ھى...

لاۋتاڭنىڭ يۈزى لامپۇچكا يورۇغىدا، مايلاپ قويغاندەك پاقىراپ تۇراتتى.

—ياق، ياق، ھەرگىز ئۇنداق دېمەڭ تاڭ كېچاڭ، مەن سىزنى ئاۋارە قىپ قويدۇم، ئەلۋەتتە.

—قېنى مەرھەمەت قىلىڭ!—لاۋتاڭ ئاراتۇپنى سول تەرەپتىكى، تولدۇرۇپ خوتەن گىلىمى سېلىنغان، ئادەم ئەيمەنگۈدەك ياسىداق ئۆيگە باشلاپ كىرىپ، سافادىن ئورۇن ئېلىشقا تەكلىپ قىلدى، —ئولتۇرۇڭ! نەچچە كۈندىن بېرى ھىلىقى لۈكچەكنىڭ ئىشى بىلەن بولۇپ كېتىپ بەك چارچاپ كەتتىڭىز.

لاۋتاڭنىڭ بۇگۈنكى قىزغىن مۇئامىلىسى، ئادەتتىن تاشقىرى خۇش

پىللىغى، "لاۋئا" دىمەي، "ۋاي، ئا جۇيجاڭ" دەپ تۇرۇشى بۇ ئويگە خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى بىر-ئىككى ۋاق "سالام" بېرىپ، ساداقتىنى بىلدۈرۈپ، ھازىرغىچىلىك بۇنداق قىزغىن كۈتۈۋىلىشقا مۇيەسسەر بولالمايى، "سالام" بېرىشنىڭ يېڭى ھەم تۇرلۇك ئۇلگىلىرىنى كەشپ قىلىۋاتقان ئاراتۇپنىڭ يۇرىگىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا يوشۇرۇنۇپ تۇرغان تاماگەرلىك ئۇچقۇنلىرىنى بىردىنلا يالقۇنجىتىۋەتتى. ئۇنى دىمىسمۇ، ئاراتۇپ "باشلىق"نىڭ ئويىگە "سالام" بېرىپ تۇرغاندىن تاشقىرى، ھېيتلاردا ئۇلارنى بىللە ھېيتلاشقا تەكلىپ قىلىپ كېلەتتى. بەزىدە ۋاقىتنى ئەتەي باشقىلارنىڭ توپلىشىپ ھېيتلىشىغا توغرا كەلتۈرۈپ، ۋىلايەت رەھبەرلىرى قاتاردا بىللە ھېيتلايتتى. ھەممىدىن كۆلكىلىگى، ئۇ بىرنەچچە قېتىملىق ھېيت، چاغانلاردا ۋاڭ شۇجىنى ئۇچرىتالمىدى. ئۇ، مۇشۇنداق چاغلاردا ئوزىنىڭ ئالايتەن كېلىپ كەتكەنلىگىنى ئاقساقالغا ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن، كوپ باش قاتۇرۇپ، ئاخىرى مۇنداق چارىنى يەنى "مۇھتەرەم ۋاڭ شۇجى، پېقىر ھوزۇرىڭىزغا كېلىپ كەتتى. ئېھتىرام ئىلە: ئاراتۇپ" دىگەن خەتنى ئۇچە خەتلەرنى ئۇگىنۇۋىلىشنى ئويلاپ تاپتى-دە، بىرنەچچە ئاي تىرىشىپ مەشق قىلىپ، ئاران دىگەندە يېزىشنى ئۇگىنىۋالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ۋاڭ شۇجى بولمىسمۇ، يۇقۇرقى خەتلەرنى ئارۇاڭ-سارۇاڭ يېزىپ، ئۇستەل ئۇستىگە باسۇرۇپ قويۇپ، خاتىرجەم چىقىپ كېتىدىغان بولدى. يەنە بىر قىزىق يېرى: بىچارە، ھاماقەت ئاراتۇپ شۇنچىلىك قىلغانغا چۈشلۇق لاۋتاڭ تېخىچە ئۇنىڭ تولۇق ئىسمىنى بىلمەيتتى.

تاماق جوزىسىغا بىرقانچە خىل سەي، ئالى سورتلۇق ھاراق، تاماكا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، لاۋتاڭ كۆلۈپ تۇرۇپ گەپ ئاچتى:

—بۇگۈن كوڭلۇم سىزنى تارتىپ قالدى. بىر دەم-يېرىم دەم مۇڭدىشىپ، گۇڭگۇر-مۇڭگۇر ئولتۇرايلى، دەپ چاقىرتىۋىدىم، ھى-ھى-ھى...

—رەھمەت، رەھمەت! بىكارلا جۇۋاپسىز، تاڭ كېچاڭ، چاقىر-مىسكىزمۇ تولا كىرىپ، قالايمقان قىلغىنىمنۇ يېتىپ ئاشاتتى، ئەلۋەتتە،—ئاراتۇپنىڭ ئىنچىكە تىللىرى چىقىپ، قارىغۇجىدەك سايراپ كەتتى،—مەندەك ئادەدى بىر كىشىنى سىزگە ئوخشاش مەرتىۋىلىك كىشىنىڭ كوگۈل ساناپ چاقىرغانلىغىغا پېقىر كوپ رەھمەت ئېيتىدۇ، چەكسىز مىننەتدارلىق بىلدۈرىدۇ، ئەلۋەتتە!—ئاراتۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ، خوشامەتكويلۇق بىلەن ھېجايدى.

—ئولتۇرۇڭ، ئولتۇرۇڭ، ۋاڭ شۇجى بولغاندىغۇ ئوز قولى بىلەن ھاراق قۇيۇپ بېرەتتى... قېنى، ئىچىۋېتىڭ!... ۋاڭ شۇجى كەلسە، بۇنداق پۇرسەتلەر كوپ... راست، بۇگۈن ئەتىگەن يىغىنغا ماڭغانلار-دىن ۋاڭ شۇجىغا خەت ئەۋەتتىم. سىزنىڭ كورسىتۇاتىقان خىزمەت-ئىزدىن خەۋەر تېپىپ قالسۇن، بىزدە مۇشۇنداق ئىقتىدارلىق كادىر-لار بار، دەپ ئولكە رەھبەرلىرىنىڭ سەمىگە سىلىپ قويىسۇن، دىدىم...—لاۋتاڭ ئاراتۇپقا يەر تېگىدىن سىناش نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى.

—رەھمەت، رەھمەت، تاڭ كېچاڭ، مەن تېخى ھېچ ئىش قىلىپ بېرەلمىدىم، ئەلۋەتتە. ئۇمىدىم بار،... مۇندىن كېيىن،... بېشىم ئامان بولسا،... ئەلۋەتتە....

لاۋتاڭنىڭ ياغلىما گەپلىرىدىن قىن-قىنىغا پاتماي قالغان ئارا-تۇپنىڭ جىن چىراقتەك پىلدىرلاپ تۇرغان كوزلىرى تېخىمۇ كىچىك-لەپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ تاتلىق ئويلىرى بىردىنلا قاناتلىنىپ، ئۇ

ئوزىنى ئاق بۇلۇتلار ئۇستىدە گوردى-دە، شىرىن ئارزۇلىرى كوز يۇمۇپ ئاچقىچە رىياللىققا ئايلانغاندەك بولدى:

"ئاراتۇپ نادىرنى بىر ئامال قىلىپ كوزدىن نېرى قىلىپ، خىزمەت كورسەتكەنلىگى ئۈچۈن، لاۋتاڭنىڭ تونۇشتۇرۇشى، ۋاڭ شۇجىنىڭ قوللىشى بىلەن ئىقتىدارلىق كادىر سۈپىتىدە ۋىلايەتلىك ئىنقىلاۋىي كومىتېتنىڭ رەھبەرلىگىگە ئوستۇرۇلدى. كېچىك ماشىنىدىن چۈشمەيدىغان، بېشى ئاپتاپ كورمەيدىغان بولدى. گۈلدۇراس ئالقىش سادالىرى ئىچىدە سەھنىلەردە 'دوكلات' بەردى. نەگىلا بارسا، 'ئا جۇرېن'نىڭ شەرىپىگە كاتتا زىياپەتلەر بېرىلىپ، پۇتۇن-پۈتۈن قويلار، تۈگىلاپ-تۈگىلاپ ھەسەل-مايلار، يېڭى-يېڭى، تۇرلۇك-تۇرلۇك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار تارتۇق قىلىندى. 'ۋاي، ئا جۇرېن'، 'ھوششەرە، ئا جۇرېن' دېگەنلەرنى يولدى، سىگايان قارىغانلارنى كولدى. ئايالى رەشىدىخان 'ۋاي، رەشىدە ئاپپاي' بولۇپ، كېچىك ماشىنىنى بوش قويمايدىغان، توي-توكۈن، ئولتۇرۇش-چايلاردىن قالمايدىغان، ئۇ كەلمىگىچە داستىخان سېلىنمايدىغان، 'ئا جۇرېننىڭ رەپىقىسى مەن' دەپ، تورنى بەرمەيدىغان بولدى..."

—خوش، ئا جۇيجاڭ، ئۇ، لۇكچەك ئاز-تولا يۇمشاي دەمدۇ؟— لاۋتاڭنىڭ سوئالى بايىدىن شىرىن خىيالىلارنىڭ قۇرۇق سوسكىسىنى ئېمىپ، تازا پەيزە قىلىۋاتقان ئاراتۇپنىڭ خىيالىنى بولۇۋەتتى.

—نىمە؟!... ھە، نادىرنى دەمسىز؟... نىمە دېگەن جاھىل لۇكچەك ئۇ، يېقىن كېلەيمۇ دېمەيدۇ. بولمىسا، بۇگۈن سامسىنىمۇ ھېلى يىدى دېمەمسىز.... ئەلۋەتتە...

—ھىم، ئىقرار بولمىغىنىنى مەن بىر كورەي!—لاۋتاڭ قولىدىكى

رومكىنى كوتىرىۋەتكەندىن كېيىن، چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، قېلىن كالپۇكلىرىنى يىمىرىپ قويۇپ، سوزگە كىرىشتى، ــ ج خ ئىدارىسىگە تاپشۇرۇپ بەرسەم، ئۇنى بىر دەمدىلا ئەيۇبشكە كەلتۈرىدۇ. بىراق، مەن سىزنىڭ يۈزىگىزنى قىلىپ، ئاۋال سىزنىڭ مەسلىھىتىگىزنى ئالاي، دەۋاتىمەن ــ دە، بولمىسا.... قانداقلا بولمىسۇن، سىز شۇ ئىدارىنىڭ مەسئۇلى ــ دە. يولداش لاۋئا.... ئۇنىڭ ئۇستىگە، سىز بۇ ئىشقا ناھايىتى ئېتىۋار بىلەن قاراۋاتىسىز. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، مەن سىزنى كوزگە ئىلمىغاندەك قىلىپ، ج خ ئىدارىسىگە بۇيرۇق چۈشۈرسەم، سىزنىڭ كۆلىگىزگە كېلىدۇ: "مانا قارا ئىگلار، مەن تۇرسام، تاك كېجاك ماڭا ئىشەنمىگەندەك قىلىپ، مۇنداق قىپتۇ ــ ھە؟!" دەپ قالىسىز. ئۇنىڭدىن باشقا، ۋاك شۇجىنىڭ "نادىرنى، ئا جۇيجاك بىلەن بىرلىكتە، قاتتىق بىر تەرەپ قىلىڭلار" دىگەن يولىيورۇغى بار ــ دە!

ــ شۇنداق، شۇنداق، شۇنداق بولمامدىغان، ئەلۋەتتە!

ــ يىغىپ ئېيتقاندا، بۇ، ۋاك شۇجى ئىككىمىزنىڭ سىزگە بولغان ئىشەنچىسى، ــ لاۋتاك قوشۇپ قويدى.

ــ رەھمەت، تاك كېجاك، رەھمەت! مەن سىزدىن تولىمۇ مىننەتدارمەن. ماڭا شۇنچىلىك ئىشەنچ باغلىغىنىڭىزغا مىك رەھمەت! ــ ئاراتۇپ دەرھالا ھول خىشقا دەسسىدى، ــ بۇ تولىمۇ ئاقىلانە مەسلىھەت، ئەلۋەتتە. سىز بىزدىن مەسلىھەت ئالمايمۇ بىر تەرەپ قىلالايسىز، قولىڭىزنى نەگە سۇنسىڭىز، شۇ يەرگە يېتىدۇ، ئەلۋەتتە. مانا ئەمدى پېقىرغا ئىشەنچ باغلىغان ئىكەنسىز، پېقىرنىڭ بۇ ئىش ئۈچۈن بەشى بىلەن مېڭىشىدا گەپ يوق، ئەلۋەتتە. پېقىر سىز ئۈچۈن ئوتقا كىرىشكە تەييار! ھا ــ ھا ــ ھا...

ــ خوش، ئا جۇيجاك، گەپنىڭ توچكىسىغا كېلەيلى. سىزچە. بۇ

لۇكچەكنى قانداق بىر تەرەپ قىلساق بولار؟ قىممەتلىك پىكىر-مەسلىھەتىڭزگە مۇھتاجمەن.

ــھە،... بولىدۇ، بولىدۇ، شۇنداق بولمامدىغان، ئەلۋەتتە.ــ ئاراتۇپ پالشوپكىسىنىڭ قويۇن يانچۇغىدىن قاتلانغان سېرىق قەغەز خالتىدىن ئىككىنى ئېلىپ، ئىككى قولىلاپ تاڭ كېجاڭغا سۇندى ــ مەنچە، مۇشۇنداق قىلساق بولامدىكىن، كورۇپ باقسىڭىز.ــ ئۇ، لاۋتاڭنىڭ كوزىنىڭ ئىچىگە قاراپ ھەجىيىپ تۇرۇپ قوشۇپ قويدى،ــ ئەمما بەزى ئىشلاردا، پارتكوم، ج خ ئىدارىسى، دەپ قاراپتۇرماي، توغرىلاۋېرىمىز... نادىردەك بىغەرەزلەرگە سىياسى جەھەتتىكى ئون چارىدىن، جىسمانى جەھەتتىكى بىر ئارا ياخشى،ــ ئاراتۇپ ئالقىنىنى ئېچىپ لاۋتاڭغا كورسەتتى.

ــ ياخشى، ياخشى. ماۋۇ سوزلەر جايىدا بوپتۇ،ــ لاۋتاڭ ماتىرىيالنى ئوقۇپ، ئېغىز-ئېغىزغا تەگمەي ماختاپ كەتتى،ــ بەك ئوبدان يېزىلىپتۇ،...ھە، بۇ ئۇز قولىڭىز بىلەن يازغان ئىسپات ماتىرىيال ئوخشىمامدۇ؟! "چوڭ خاتالىق"؟! "خاتالىق" ئەمەس، جىنايەت دەك!ــ لاۋتاڭ ئىسپات ماتىرىيالنىڭ تەرجىمىسىنى ئۇزگەرتتى،ــ "پىشقەدەم كادىرلارنى ئۇرۇپ ئولتۇرۇش قەستىدە بولغان" بۇ ئەمەلىيەت. ھە، ھمم،... ياخشى. تەجرىبىلىك، قابىلىيەتلىك، بىلىملىك كادىر دىگەن باشقا گەپ-دە. ھە،...بۇ سىلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىش پىكرىڭلار بولدى-دە؟!.... ياخشى، دېمەك، بىر نۇسخىسى پارتكومغا، بىرى ج خ ئىدارىسىگە يوللىنىدۇ.... ھى-ھى-ھى، ئاقىلانە ئادەم دىگەن ئالايتەن-دە. ئا جۇيجاڭ، سىز-زە، پەيغەمبەردەك ئادەم جۇمۇڭ! ھى-ھى-ھى،ــ لاۋتاڭ ئاراتۇپنىڭ دولىسىغا قېقىپ قويۇپ، سوزىنى داۋاملاشتۇردى،ــ ياخشى، مەن تامامەن قوشۇلمەن، مۇشۇ

بويمچه يوللايـلى، ئەمـما، سىلەرنىڭ جاڭ جۇيـجاڭ كەلگـچە بىر تەرەپ قىلىۋەتمىسەك بولمايدۇ.

ـــشۇنداق بولمامدىغان، تاڭ كېجاڭ، ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ. سىز مۇشۇنداق قوللاپ، تىرەك بولۇپ تۇرىدىغانلا بولسـكىز، پېقىر ھەرقانداق ئىشنى تاپاستۇرماي بىجا قىلىدۇ، ئەلۋەتـتە. شۇنـداق ئەمەسـمۇ، تاڭ كېـجاڭ؟!... ھا ـ ھا ـ ھا!... "توقمـىغى كۆچـلۈك بولسا، كىگىز قوزۇقمۇ يەرگە كىرىۋېرىدۇ" ـ دە، ھا ـ ھا ـ ھا!

ـــھى ـ ھى ـ ھى، شۇنداق بولمامدىغان، سىزگە ئوخشاش قابىل كادىرلارنىڭ قولىـدىن ھەچنەرسە قېچىـپ قۇتۇلالمايـدۇ...سىزدەك تالانت ئىگىلىرىنى يۇرەكـلىك ھالـدا دەرىجە ئاتـلاپ ئوسـتۇرۇش كېرەك. ھېچ بولمىغاندا، بىرىنچى قول قىلىش كېرەك ـ تە! ـــلاۋتاڭ كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا قاراپ قويۇپ، ئاراتۇپنىڭ قۇلىغا پىچىرلىدى، ـــ ھەچكىمـگە ئېيتماڭ، مەن سىزنى يېـقىن كورۇپ دەۋاتـىمەن! جاڭ جۇيجاڭنى يوتكۇۋېتىشنى خېلى بۇرۇنلا ۋاڭ شۇجىنىڭ سەمىگە سىلىپ قويغان دەڭا. بۇ قېتىم ۋاڭ شۇجى يىغىندىن كەلسە،...بۇ مەسىلىنى... ھە، ھى ـ ھى ـ ھى، ئۇ چاغدا، ـــلاۋتاڭ گېپىنى توختىتىپ، قولىدىكى رومكىنى ئاراتۇپـنىڭ رومـكىسىغا "جاڭ" قىلىپ بىرنى قويدى ـ دە، مۇڭەمبەرلىك بىلەن ئاۋازىنى كوتىرىپ، سوزىنى داۋام قىلدى، ـــئۇ چاغدا سىزنى تەبرىكـلەيمەن ـ دە، ھى ـ ھى ـ ھى...

ـــھا ـ ھا ـ ھا!...

4

3 ـ قەۋەتتىكى كىچىك يىغىن زالى يىغىن قاتناشقۇچىلىرى بىلەن

تولغان. ئالدىنقى ئىشكتىن كىرگەنلا يەرگە ئىككى ئۈستەل ئۈزۈنىغا جۈپلەپ قويۇلغان، ئۈستىدە ئىككى دانە چايدان، بىرقانچە قىرلىق ئىستاكان تۇراتتى. قىرو تۇتۇپ كەتكەن دەرىزە ئەينەكلىرىدىن چۈشكەن كۈن نۇرىنىڭ كۆچسىز شولىسى ئىستاكاندىكى قاينىقسۇنىڭ داۋالغۇشىغا ئەگىشىپ، تام-تورۇسلاردا ئەلەڭلەيتتى. زال ئىچىنى قاپلىغان تاماكىنىڭ ئاچچىق ئىسى دىماقلارنى ئېچىشتۇراتتى، يىغىن قاتناشقۇچىلىرىنىڭ ئولتۇرۇشمۇ رەتسىز، ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدىن بىر خىل جىددىلىك چىقىپ تۇراتتى. توپ-توپ بولۇۋېلىپ، ئاللىنىملەرنىدۇ دېيىشۈاتقانلار ئالىيىپ-ئالىيىپ ئۈستەل تەرەپكە قاراپ قويۇشاتتى. ئۈستەل تەرەپتە ئاراتۇپ بىلەن لاۋتاڭ ئارىلاپ نىملەرنىدۇ كۈسۈرلىشاتتى. لاۋتاڭ ئۇزىنى سالاپەتلىك، خاتىرجەم كورسىتىشكە تىرىشسىمۇ، ئۇنىڭ ھازىزۇللۇق تېمپ تۇرغان تەلەتىدىن خاتىرجەمسىزلىك چىقىپ تۇراتتى. ئۇ، پات-پات "بۇگۈن لاۋۈاڭ كېلىدۇ، كىمنى قوللاش ھەققىدە بىر نىمە دېيىش تەس. ئۇتكەنكى خېتىدىن قارىغاندا، نادىرنىڭكىنى راست قىلىدىغانلىغى ئېنىق. ئەمما ئۇ، ئۇزىگە ئوي-ماكان، خوتۇن-بالا كېرەكلىگىنى ئويلىسا، ئىش باشقىچە بولىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئېيتقانىدا، ئازراق ئۇمىت بار..." دىگەننى كوڭلىدىن ئوتكۈزەتتى.

—يولداشلار دىققەت قىلايلى!...ھازىر مەن مەدىنىيەت ئىدارىسى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ نادىرغا چارە كورۇش توغرىسىدىكى قارارىنى يەتكۈزىمەن، —ئاراتۇپ قۇلاقچىسىنى رۇسلاپ، يېنىدا گېلىزە چېكىپ، خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان لاۋتاڭغا قاراپ گېلىنى قىرىپ قويدى-دە، كىسىرلىك بىلەن سوزىنى داۋاملاشتۇردى، —ھە،...نادىر داۋاملىق ھاراق ئىچىپ، ئىزچىل لۇكچەكلىك قىلىپ كەلگەن، قايتا-قايتا

تەربىيە بېرىلىسىمۇ ئۇزگەرمىگەن، ئەلۋەتتە. ھېچ،...10 ـ يانۋار كۈنى ھاراق ئىچىپ مەلۇم ئايال رەھبەرنى ئېغىزغا ئالمىغۇسىز تىللار بىلەن ھاقارەتلەپ، ئۇرۇپ ھۇشسىزلاندۇرۇۋەتكەن، ھەتتا ئولتۇرۇۋەتمەكچى بولغان...دەققەت قىلايلى، يولداشلار! ئۇ بىر ئىنقلاۋىي رەھبىرىي كادىرنى ئەخلاقسىز ئايالالارغا ئوخشاتقان...يېغىن تەرتىۋىنى ساقلايلى، ئاۋۇ تەرەپتىكىلەر كىچىك يېغىن ئاچمايلى. بۈگۈن رەھبىرىي ئورگانىدىن ــ تەشكىلات بولۇمىدىن كەلگەن مەسئۇل يولداشلارمۇ بار، تەرتىپ ساقلىمىساق، ھورمەتسىزلىك بولىدۇ، ئەلۋەتتە، ــ ئاراتۇپ ئۇستەلنى چېكىپ تۇرۇپ، ئاۋازىنى كوتىرىپ داۋام قىلدى، ــ ئۇنىڭدىن باشقا، نادىرنىڭ ئىستىل مەسىلىسى، دادىسىنىڭ مەسىلىسى قاتارلىقلار بار،...

ــ قۇرۇق گەپ!

ــ توھمەت!

ــ يالغان!

ــ زىيانكەشلىك!

ــ بۇ، پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ قارارى ئەمەس! ــ تەرەپ ـ تەرەپ ـ تىن غۇلغۇلا كوتىرىلىپ، ئاراتۇپ سوزنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئىلاجسىز قالدى.

ــ توختاڭلار، يەنە نېمە پاراڭ؟! دەققەت! نىمىدىگەن تەرتىپسىز نېمىلەر بۇ، ــ لاۋتاڭ گورەنلىرى كوپكەن ھالدا ئورنىدىن تۇردى، ــ مانا، بۇنى ۋاڭ شۇجى ئوزى ئورۇنلاشتۇرغان، ۋاڭ شۇجى نادىرنى قاتتىق بىر تەرەپ قىلىشنى ئا جۈيجاڭغا تاپشۇرغان، ــ لاۋتاڭ سول قولى بىلەن سېرىق كونۇپرىتنى ئىگىز كوتىرىپ، ئاستىغى تەرەپتىكى ۋاڭ چېڭ دىگەن ئىككى خەتنى ئوڭ قولىنىڭ كورسەتكۈچ بارمىغى

بىلەن كورسەتتى، ــ ئا جۇيجاڭ يەنە پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن زۇجاڭى، شۇنداق تۇرۇقلۇق گۇرۇپپىغا ۋەكىللىك قىلالمامدىكەن؟!

ــ ئەلۋەتتە، ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. يولداشلار توغرا ئېيتتى! ــ كۆتۈلمىگەندە جاڭ جۇيجاڭنىڭ يېغىن زالىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن لوڭكىدە تۇرۇشى يىغىن ئەھلىنى ھاڭ ــ تاڭ قالدۇردى. جاڭ جۇيجاڭنىڭ نادىر بىلەن ئارقا ئىشكىتىن كىرىپ، ھەممىسىنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇرۇۋالغانلىغىنى ھېچكىم بايقىمىغان ئىدى.

ئاراتۇپنىڭ كوزلىرى مۇشۇكنىڭ چاڭگىلىغا چۈشكەن چاشقاننىڭ كوزىدەك ئالاق ــ جالاق بولۇپ، چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتتى. لاۋتاڭ بولسا، كونۇبرتىنى تۇتقان پېتىچە، گويا گېلىنى بىرسى بوغۇۋالغاندەك، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، تۇنجۇقۇش ئىچىدە كوكۇرۇپ كەتتى. جاڭ جۇيجاڭ سوزىنى كەسكەن داۋام قىلىپ، لاۋتاڭغا قاراپ كەلمەكتە ئىدى:

ــ بۇ پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ قارارى ئەمەس، مەلۇم شەخسنىڭ ئوچ ئېلىشى، ياخشى يولداشقا زىيانكەشلىك قىلىشى. ۋاڭ شۇجىنىڭ ئۇنداق خەت يېزىشى مۇمكىن ئەمەس ھەم يازمايدۇ. ۋاڭ شۇجىنىڭ بۇ ئىشلاردىن ــ كىملەرنىڭ ئوز نامىنى سېتىپ، كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلماقچى بولۇۋاتقانلىغىدىن تولۇق خەۋىرى بار، ــ جاڭ جۇيجاڭ بىرسىنىڭ كېلىشىنى كۆتكەندەك سائىتىگە قاراپ قويۇپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ مەسىلە ۋاڭ شۇجىنىڭ خېتىنى ئوقۇپ باقساقلا ئايدىڭ بولىدۇ. مېنىڭچە، يولداشلار بىلەن بىرلىكتە ئوقۇپ كورەيلى! ــ جاڭ جۇيجاڭ ئەپچىللىك بىلەن لاۋتاڭنىڭ قولىدىكى خەتنى ئالدى، لاۋتاڭ ئەسەبىلىك بىلەن جاڭ جۇيجاڭنىڭ قولىغا ئېسىلدى. بايىدىن بېرى ئىشىك تۇۋىدە جاڭ جۇيجاڭنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ،

هالقىلىق پەيتته ئالدىنقى ئىشكىتىن ئۇشتۇمتۇت كىرىپ كەلگەن ۋاڭ شۇجىنىڭ ياكراق ئاۋازى ۋاڭ-چۇڭنى بەسىپ چۈشۈپ، ھەممىنىڭ دىققىتىنى تارتتى:

—جاڭ جۇيجاڭنىڭ پىكرى توغرا، خەتنى بىرلىكتە ئوقۇپ كۆرەيلى!—ۋاڭ شۇجى جاڭ جۇيجاڭدىن خەتنى ئېلىپ ئۇنىلۈك ئوقۇدى.

"لاۋتاڭ، ئاڭلىسام، مەن كېتىش بىلەنلا دوختۇرخانىغا كىرىپسىز، يىغىنغا كەلگەنلەردىن ئەھۋالىنى ئۇقتۇم، سىزنىڭ قىلۋاتقىنىڭىز مۇتەھەملىك، يولسىزلىق! بىز كومۇنىستىك پارتىيىنىڭ كادىرى، ئىلگىرىكى ئىشلاردىن ساۋاق ئېلىشىمىز، دىققەت قىلىشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ سىز كوپرەك دىققەت قىلىڭ! بىز قاتنىشۋاتقان يىغىنىمۇ ئىدىيىنى ئازات قىلىپ، خاتا ئەنىزە، يالغان ئەنزە، ناھەق ئەنزىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈستىدە بولۇۋاتىدۇ. بىزمۇ بەزى خاتا ئىشلارنى قىلغان، ئەمدى تۈزىتىشتە دادىل بولمىساق بولمايدۇ. شۇنى چۈشىنىش كېرەككى، نادىرغا ئوخشاش ياشلارنى تەربىيىلەش بىزنىڭ يېڭى ۋەزىپىمىز، ئومۇرلۇك مەسئۇلىيىتىمىز.

—ۋاڭ چېڭ"

ۋاڭ شۇجى خەتنى ئوقۇپ بولۇش بىلەنلا، يىغىن زالىدا گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى كوتىرىلدى. ئاراتۇپنىڭ شىرىن ئارزۇلىرى مامكاپ گۈلدەك توزۇپ، رەزىل، پەسكەش نىيىتى تاشقا چۈشكەن ئەينەكتەك كۆكۈم-تالقان بولدى-دە، جاققىدە ئولتۇرۇپ قالدى. لاۋتاڭنىڭ بېشىدا قاراسلاپ چاقماق چېقىلغاندەك بولدى، ئۇنىڭ كوز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، چىرايى كوك لاتىدەك سەتلىشىپ كەتتى...

—مۇشۇنداق ھەققانى كومۇنىستلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن

ئادىل پارتىيەگە رەھمەت!

يېغىن زالىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن نادىرنىڭ ھاياجانىدىن تىترىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ، بايىدىن بولۇپ ئوتكەن ئىشلاردىن قاتتىق تەسىرلەنگەنلىگى ئۈچۈن، ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن ئىدى. ئۇ، ئۇدۇل كېلىپ ۋاڭ شۇجىنىڭ قولىنى قاتتىق قىستى.

(«ئىلى دەرياسى» ژورنىلىنىڭ 1981 ـ يىل 3 ـ سانىدىن)

ئۇ، يولۋاستىن چۈشتى

ئەخمەت تۇردى

ئۇلار بەش يىللىق ئايرىلىشتىن كېيىن يەنە شۇ ئىشخانىدا تۇيۇقسىز ئۇچراشتى.

—ئوزگىرىپتۇ، ھەممىسى ئوزگىرىپتۇ...

ھەربى كىيىمدىكى ئوتتۇرا بويلۇق، چاچلىرى ئاقارغان كىشى ھايا‌جانلانغىنىدىن بىر دەم قوللىرىنى ئىشقىلاپ گىلەم ئۈستىدە تۇ ياقتىن-بۇ ياققا ماڭاتتى، بىر دەم ئوچۇق دېرىزىدىن زاۋۇتنىڭ قاينام-تاشقىنلىق مەنزىرىسىگە كوز تىكەتتى.

—سىلەر ئاچقان ماشىنىسازلىق كورگەزمىسىنىمۇ كوردۇم، —دېدى ئۇ سوھبەتدىشىنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە توختاپ، —زامانىۋىلىشىش قەدىمىگىلار چوڭ ئىكەن، ۋاڭ چاڭجاڭ، بۇ مېڭىشىڭلاردا بەش يىللىق مۇساپىنى ئىككى-ئۈچ يىلدىلا بېسىپ قويغۇدەكسىلەر.

—رەھمەت، يولداش لاۋفاڭ، ئىشقىلىپ زامانىۋىلىشىش يولىدا پۈتىمىز چارچىسا، بېشىمىز بىلەن بولسىمۇ مېڭىپ كېتىۋاتىمىز...

ئۇلار ئەمدى بۇلغار تاشلىق سافاغا چوكۈپ ئولتۇرۇپ، ئىلتىپات بىلەن تاماكا چېكىشتى. باش تەرىپىدە ۋىزىلداپ تۇرغان شامالدۇرغۇچ لاۋفاڭنىڭ شالاڭ چاچلىرىنى يەلپۈسە، لاۋۇاڭنىڭ تاقىر بېشىنى يالاپ ئوتەتتى. لاۋفاڭ تاماكىسىنى ئاخىرقى قېتىم شوراپ كۈلدانغا مىجمۇەتتى-دە، سوزىنى داۋام قىلدى:

—ۋاڭ چاڭجاڭ، سىلەرگە ھاجىتىمىز چۈشۈپ قالدى، مانا بۇ

سانائەت ئىدارىسىنىڭ ئالاقىسى، ــ ئۇ خۇرۇم تاشلىق سومكىسىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ، لاۋژاڭغا سۇندى.

لاۋژاڭ خەتنى ئېلىۋېتىپ:

ــ قولىمىز كوكسىمىزدە، ــ دېدى ئۇرنىدىن سەل قوزغىلىپ، ــ بۇ زاۋۇتىمۇ ئۇز ئىدارىڭىزغا ئوخشاشلا سىز ئۈچۈن قەدىناس جاي، ھېچ نەرسىنى ئايمايدۇ.

لاۋژاڭ خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. لېكىن ئۇنىڭ كوزلىرى خەت قۇرلىرىدا توۋەنلەشكەنسېرى ماڭلاي قورۇقلىرى تۇرۇلۇپ، كوپىيىپ باردى. ئۇنىڭ بايىقى سىياگەرچىلىك بىلەن يۈمشاپ كەتكەن ئىللىق چىرايى بىردىنلا سۇغا چۈشكەن قار پارچىسىدەك ئىزسىز يوقاپ كەتتى.

ــ ئوكتەبىردە ئالاقىلىشىش ساھەسى بويىچە يېڭى بىر مانۇېر ئوتكۇزمەكچىمىز، ــ دېدى لاۋژاڭ خەتتىكى مەزمۇنلارنى شەرھىلەپ، ــ بىز بۇنىڭدا ماشنا بىلەن كېتىۋېتىپ، ئاپتوماتىك ھالدا ئالاقىلىشالايدىغان يېڭى بىر ئۈسكۇنىگە ھاجەتمەن بولۇپ قالدۇق، بۇ جەھەتتە ئەلۋەتتە سىزنىڭ ياردىمىڭىزگە تايىنىمىز.

لاۋژاڭ خېلىغىچە ئۇنىچىقمىدى. ئۇ كۆمۈش گەردىشلىك كوزەينەكنى ئېلىپ، ئۇ ياق-بۇ ياققا ئايلاندۇردى. ئۇنىڭ پىستەدەك كوزلىرى تېخىمۇ قىسىلىپ بىر نوقتىغا تىكىلگەن ئىدى، شۇ تاپىتا ئۇنىڭ نىمە ئويلاۋاتقانلىغىنى بىلگىلى بولمايتتى، لېكىن پەۋاز قاپاقلىرىنىڭ ساڭگىلاپ، بۇرۇن كۆمۈچەكلىرىنىڭ بىر كېرىلىپ، بىر قىسىلىشىدىن بۇ ئىشقا زادىلا رايى يوقلۇغىنى پەرەز قىلىش تەس ئەمەس ئىدى. ئۇ بىر ھازادىن كېيىن:

ــ شۇنچە ئويلىساممۇ، بىزدە مۇنداق تېخنىكا تەلىۋى يۇقۇرى،

مەشغۇلاتى قىيىن ئىشنى هوددە قىلالىغۇدەك ياراملىق تېخنىك يوقتەك قىلىدۇ، ــ دېدى زەئىپ ئاۋازدا.

لاۋفاك سوغاققىنا كۆلدى.

ــ توگە مىنىپ، توگە ئىزلىگەندەكلا گەپ قىلىدىغۇ ۋاك چاكجاك، ــ دېدى ئۇ چاقچاقتا يولەپ، ــ بۇ گېپىڭزنى تېخىنىك، ئىنژېنېرلىرىڭز ئاڭلاپ قالسا سىزگە قارىلىق تۇتۇپ يۇرمىسۇن يەنە!

لاۋۋاك ئالدىراپ ئىزاهات بەردى:

ــ مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، ياراملىقلىرىنىڭ قولى بېسىق، قولى بوشلىرىغا بۇ ۋەزىپىنى ئىشىنىپ تاپشۇرغىلى بولمايدۇ.

لاۋفاك بىر نەرسىنى ئېسىگە ئالماقچىدەك قاشلىرىنى يىمىرىپ سورىدى:

ــ سىلەردە ياش بىر مىللى تېخنىك بولىدىغان، ئىسمى نېمىتى؟ ــ سادىرنى دەمسىز؟

ــ ھە، ھە، دەل شۇ يىگىت. مېنىڭچە، بۇ ۋەزىپىنى شۇنىڭغا تاپشۇرساق قانداق؟

لاۋۋاك مەسخىرە ئارىلاش قاتتىق كۈلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسىدىكى غەلىتىلىك لاۋفاكنىمۇ ھەيران قالدۇردى.

ــ ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ دەيسىز لاۋفاك؟ ــ دېدى ئۇ گەپلىرىنى چىشىنىك ئارىسىدىن چىقىرىپ، ــ ئالى مەكتەپتە ئوقۇدى دېگەن بىلەن زادى قانچىلىك ئوقۇدى؟! مېنىڭچە ئۇ بەش يىلنى مەشرەپ ئويناپ، ھاراق ئىچىپ ئوتكۈزگەن بولمامدۇ!...

لاۋفاكنىڭ چىرايى جىددى تۈس ئالدى. ئۇ بېشىنى سەل چەتكە بۇراپ، قوللىرىدىن قاس چىقاردى. ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرقىدىن لاۋۋاكنىڭ سادىر ھەققىدىكى تونۇشتۇرۇشى دىتسىغا ياقمىغانلىغى

چىقىپ تۇراتتى.

ــ مېنىڭ پىكرىم باشقىچە، ــ دېدى ئۇ بىردىنلا ئۇنىڭغا پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن بۇرۇلۇپ، ــ مەن ئۇنى تونۇيمەن، لېكىن ئانچە بىلمەيمەن. مېنىڭ چۈشىنىشىمچە، ئۇنىڭدا ئاجايىپ بىر ئىنتىلىش بار ئىدى.

دەرۋەقە، مەلۇم دەۋرىدە ئالاقىلىشىش بولۇمىنىڭ مەسئۇلى لاۋفاڭ مۇشۇ زاۋۇتقا ھەربى ۋەكىل بولۇپ كەلگەن مەزگىلدە ئۇلار غىل ـ پاللا تونۇشۇپ قالغان ئىدى.

لاۋفاڭ بىر كۈنى زاۋۇتقا يېڭىدىن ئىشلەنگەن "شەرقىي دېڭىز" ماركىلىق موتوتسىكلىتنى مىنىپ كېلىپ، كەچتە ئىشتىن چۈشىدىغان چاغدا ھەيران قالدى. كىمدۇ بىرسى موتوتسىكلىتنىڭ زاپچاسلىرىنى چۆۋۈپ، يەنە ھە دەپ بېشىنى كوتەرمەي خاتىرىسىگە بىر نەرسىلەرنى سىزىپ، يېزىپ ئولتۇراتتى. لاۋفاڭنىڭ غۇرۇرىدە ئاچچىغى كەلدى، قوساق ئېچىپ ھېرىققاندا ئۇنىڭغا يولدىن قېلىش ئېغىر تەككەن ئىدى.

ــ بۇ نېمە ئىش؟ سەن كىم؟! ــ لاۋفاڭ ئىنكىسى قولىنى بېلىگە تىرەپ ئۇنىڭ بېشىدىلا ۋاقىرىدى.

ــ مەن، مەن، ــ قاتتىق ۋاقىراشتىن چوچۇگەن بۇ ناتونۇش ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، لاۋفاڭنىڭ غەزەپلىك كوزلىرىدىن ئوزىنى قاچۇرۇپ يەرگە قارىۋالدى، ــ مەن تېخنىك بولۇمىدە. ئىسمىم سادىر...

لاۋفاڭ ئۇنىڭ ھودۇققان كوزلىرىدىكى خىجىللىق ئالامەتلىرىنى كورۇپ، سەل يۇمشاپ سورىدى:

ــ يېگىت، سىلەرنىڭ تېخنىك بولۇمىدە مۇشۇنداق ساق نەرسىنى بوزىدىغان ئىش بارمۇ؟

لاۋفاڭنىڭ چىرايىدا پەيدا بولغان مۇلايىملىق سادىرنىمۇ تىتكىلەشتۈردى:

ــ فاڭ دۇيجاڭ، مەن بۇنىڭ موتۇر قۇرۇلۇشىنى ئۆگىنىپ باقاي دەۋىدىم.

ــ سىزنى قىزىقتۇرغىدەك قانچىلىك يېڭىلىق بار ئىكەن؟!

ــ بۇرۇنقى موتوتسىكىلىتلاردا رۇكايتكىنى پۈت بىلەن تېپىپ ئوت ئالدۇراتتى، لېكىن بۇ ئاپتوماتىك ھالدا ئوت ئالىدىكەن...

ــ سىزنىڭ ئۆگىنىشىڭىز مېنى يولدىن قويىدى-دە، يىگىت، ــ لاۋفاڭ بىرئاز خۇرسىنىپ قويدى. سادىر قولىدىكى دەپتەر-قەلەمنى دەرھال يانچۇغىغا سېلىپ، لاۋفاڭغا قارىدى:

ــ كېچىرىڭ، فاڭ دۇيجاڭ. مەن ھازىرلا تۇزەيمەن.

لاۋفاڭ ئىشخانىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ شۇ كۈنكى گېزىتلەرنىمۇ ئوقۇپ تۈگەتتى. ۋاقىت ئوتكەنسىرى ئۇنىڭ ئىچى تىتلىداشقا باشلىدى. بىر چاغدا ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا سادىر يۈگۈرۈپ كىرىپ كەلدى.

ــ فاڭ دۇيجاڭ، موتوتسىكىلىت پۈتتى، ئەمدى قايتامسىز؟

لاۋفاڭ سائىتىگە قاراپ، سادىرنىڭ مايلىشىپ كەتكەن ئاق كويىنىگى بىلەن باللارچە مولدۇرلەپ تۇرغان كوزلىرىگە تىكىلگىنىچە، بېشىنى بىلىنەر-بىلىنمەس سىلكىپ قويدى-دە، موتوتسىكىلىتنى مىنىپ ئالدىراپ يۇرۇپ كەتتى

ئۇ مانا شۇ كۈنكى سوغاق باشلىنىپ، ئىسسىق ئاخىرلاشقان ئۆچرىشىشنى ھىلىغىچە ئۇنتۇمىغان ئىدى...

لاۋڭاڭ سوھبەتدىشىنىڭ چوڭقۇر خىيالغا چومگەنلىگىگە ۋە سادىرنى خېلى ھورمەت بىلەن تىلغا ئالغانلىغىغا قاراپ ئىشنى باشقىچە ھەل

قىلىش قارارىغا كەلدى:

ــ يولداش لاۋفاك، مېنىڭچە بۇنداق بولسۇن، تېخنىك بولۇمنىڭ ۋاقتىلىق بىر مەسئۇلى بار. شۇنىڭ بىلەن سوزلىشىپ باقايلى، ــ دېدى ــ دە، تېلېفوننىڭ يېنىغا كەلدى.

ئاردىدىن ئون مىنۇت ئوتمەي ئىشخانىغا 60 ياشلار چامىسىدىكى ھاسا تاياقلىق بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. بۇ، زاۋۇت تېخنىك بولۇمىنىڭ ۋاقتىلىق مەسئۇلى جاروپ ئىنژېنېر ئىدى. ئۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن لاۋفاڭغا قاراپ:

ــ زامانىۋى دولەت مۇداپىەسى قۇرۇش ھەممىزنىڭ ئورتاق نىشانىمىز، ــ دېدى سەممىلىك بىلەن، ــ قولىمىزدىن كەلگەن ياردەمگە بىز تەييار. لېكىن بۇ بىزگە نىسبەتەن يېڭى ئىش ئىكەن، بىزدە سادىر ئىسمىلىك بىر تېخنىك بار، ئۇ كىچىك تېپتىكى ماشىنا بىلەن كىچىك موتور ئىشلىرىغا خېلى پىششىق، شۇنىڭ پىكرىنى ئېلىپ باقساق قانداق؟ ــ ئۇ سوئال نەزىرىدە زاۋۇت باشلىغىغا قارىدى.

لاۋڭاڭنىڭ يۈزى خۇددى جىگدە كوتىگىدەك قارىداپ كەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە جاروپ ئىنژېنېرمۇ چوقۇم ئىشنىڭ كوپلۇگىگە بانداپ، بۇ ۋەزىپىدىن باش تارتىشى كېرەك ئىدى. لېكىن قېرىشقاندەك ئۇنىڭ ئاغزىدىمۇ سادىر...

جاروپ ئىنژېنېر لاۋڭاڭدىكى بۇ غەلىتى ئۆزگىرىشنى ئاڭقىرالماي، بىر ئۇنىڭغا، بىر بۇنىڭغا قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. ئاردىدىكى ئوڭايسىزلىقنى لاۋڭاڭنىڭ سوئالى كوتۇرۇۋەتتى:

ــ سادىر بارمۇ؟ ــ سورىدى ئۇ گەۋدىسىنى يېرىم كوتىرىپ، ــ ناھايىتى ياخشى، ئۇنىڭ بىلەن بىر كورۇشەي.

جاروپ ئىنژېنېر تېلېفونىنىڭ يېنىغا كەلدى. ھايال ئوتمەي سادىرمۇ ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى.

بەستى-بويى كېلىشكەن، زىلۋا بويلۇق، جۇدەڭگۈ بۇ يىگىت لاۋقاڭ بىلەن قىزغىن ۋە ئەدەپلىك كورۈشتى. ئۇ پاكىز ھەم رەتلىك ئۈستۈاشلىرى بىلەن بۇ ئازادە ئىشخانىغا خېلى ياراشسىمۇ، لېكىن دادىسى دېمەتلىك بۇ رەھبەرلەر ئالدىدا يەنىلا قورۇنۇپ تۇراتتى. لاۋقاڭ ئۇنىڭ قولىدىن تۇتقىنىچە يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ ئەھۋاللاشتى ۋە ئاخىردا ئوز تەلۈنى تەپسىلى چۈشەندۈردى.

ـــنىمىگە ئوزگەرتمەكچىسىلەر؟ـــسوردى سادىر خىيالچان كوزلىرىنى لاۋقاڭغا تىكىپ.

ـــچې ماشىنغا.

ـــسادىر، بۇ ئادەتتىكى ئېكىس، ئىگرىك بىلەنلا ھەل بولىدىغان ئىش ئەمەس، ـــزاۋۇت باشلىنىڭ قوپال ئاۋازى سادىرنىڭ خىيالىنى بولۇەتتى، ـــبۇ ئىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇش-بولماسلىغى زاۋۇدىمىزنىڭ شان-شەرىپى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. يەنە كېلىپ بۇ ئارمىيە بىلەن يەرلىكنىڭ مۇناسىۋىتىگمۇ تاقىلىدىغان ئىش!

لاۋقاڭنىڭ ئىشىنىڭ بېشىدىلا سادىرغا قوقاق سېلىشى لاۋقاڭنى بىرئاز ئەجەپلەندۈردى. ئۇنىڭ لاۋقاڭغا سىرلىق تىكىلگەن كوزلىرى بىر مىنۇتچە ھەركەتسىز قاداللىدى، لاۋقاڭ شۇ چاقىقچە ئۇنىڭ كوزىگە بۇنچىلىك يات ۋە سورۇن كورۈنمىگەن ئىدى. ئۇ تاقەتسىزلىك بىلەن لاۋقاڭنىڭ سوزىنى بولۇەتتى:

ـــسادىر، قېنى پىكرىڭىزنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىڭ، بۇ قانداقتۇر شان-شوھرەت مەسلىسى ئەمەس، پەن-تېخنىكا مەسلىسى.

سادىر ئورنىدىن تۇردى. ئۇ بىر قارارغا كېلىپ بولغان ئىدى:

ـــيولداش فاڭ دۇيجاڭ، مېنىڭچە، بۇنى قىلىشقا بولىدۇ!ـــ دىدى ئۇ كېسىپلا.

ـــنېمە؟!ـــلاۋۇڭ ئۇنداقرىگەنىدەك سافادىن ئىرغىپ تۇرۇپ كەتتى،ـــسەن شۇنى هوددە قىلالامسەن؟! بۇ "پار ماشىنىسىنىڭ تەجرىبە مودېلى" ياكى "هەركەتلىك خۇەندىڭ ئاپاراتى" ئەمەس جۇمۇ!ـــئۇنىڭ رەڭگى ئوڭۇپ، كوزلىرى قىسىلىپ كەتكەن ئىدى. سادىر تەمكىنلىگىنى قىلچە ئوزگەرتمىدى. ئۇ شۇنچە قىسقا ۋاقىت ئىچىدە خېلى نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلىۋالغان ئىدى.

ـــۋاڭ چاڭجاڭ، سىز ئېيتقان ئۇ نەرسىلەر 17 ياش ۋاقتىمدىكى پەنگە بولغان قىزىقىشىمنىڭ مەھسۇلى ئىدى. ئارىدىن شۇنچە يىللار ئوتۇپتۇ. دەۋر خۇددى "پار ماشىنىسىنىڭ تەجرىبە مودېلى" بىلەن "هەركەتلىك خۇەندىڭ ئاپاراتى"نىڭ ئىزىدا توختاپ قالمىغىنىدەك، بىزنىڭ ئەقىل-پاراسىتىمىزمۇ ئاللىقاچان ئۇنىڭدىن هالقىپ كەتكەن. بۇ ئىشمۇ ئانچە سىرلىق ئەمەس، ئاۋال مەن كونكىرىتنى بىر لايىهەسىنى تۈزۈپ باقاي.

سادىر چىقىپ كەتتى. لاۋفاڭمۇ كوڭۈل كوتىرىدىغان بىرنەچچە ئېغىز سوز ئېيتىپ خوشلاشتى. ئىشخانىدا زاۋۇت باشلىغى بىلەن جارۇپ ئىنژېنېر يالغۇز قالدى. لاۋۇڭ قوللىرىنى ئارقىغا تۈتۈپ ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا ماڭاتتى.

ـــسىز نېمە دەپ بۇ ئىشقا سادىرنى سايە قىلىپ يۈرىسىز؟!ـــ دىدى ئۇ ئاخىر جارۇپ ئىنژېنېرغا دوق قىلىپ،ـــئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى، مانا ئەمدى ئۇ يولۋاسقا مىندى، ئوزى چۈشۈش تۈگۈل بىزنىمۇ چۈشۈرمەيدۇ!

ـــبۇنداق ئىشلارغا ئۇنىڭ خېلى ئېپى بار، ۋاڭ چاڭجاڭ،ـــ

دىدى جاروپ ئىنژېنېر ۋەزمىن ئاھاڭدا.

ـ ئىشەنمەيمەن! مېنىڭچە، ئۇنىڭ چاچلىرىنى لازا ـ چەيزىدەك تۆگۈۋالغان قىزلارنى قولتۇقلاپ، شەھەر كوچىلىرىدا لاغايلاشقىلا ئېپى بارمىكىن، دەيمەن...

جاروپ ئىنژېنېر ھەيران بولدى. ئۇ سادىر بىلەن تونۇشقان شۇنچە يىللاردىن بېرى ئۇنى بۇ ھالەتتە كوروپ باقمىغان ئىدى. زاۋۇت باشلىغىنىڭ بۇنداق باش ـ ئايىغى يوق ئەيىپلەشلىرى جاروپ ئىنژېنېر ئۈچۈن بىر سىر بولۇپ قالدى.

* * *

سادىر كېچىگىدىنلا ئىجتىھاتلىق ئىدى. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا "پار ماشىنىسىنىڭ تەجرىبە مودېلى"، "ھەركەتلىك خۇەندىك ئاپاراتى" دېگەن مودېللارنى ياساپ، ساۋاقداشلىرىنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىغان. كېيىن بۇنى ئىزىكا مۇئەللىمىنى سىنىپتا تەجرىبە قوراللىرى قىلىپ ئىشلەتكەن ئىدى. ئۇ كېيىن سانائەت ئىنستىتۇتىنىڭ ماشىنىسازلىق پاكۇلتېتىنىمۇ يەنە شۇنداق قىزىقىش ۋە ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ تۈگەتتى. ئۇنىڭ جەمىيەتكە چىققان ۋاقتى "تارىختا مىسلى كورۈلمىگەن" چوڭ مالىمانچىلىقنىڭ تازا ئەۋجىگە چىققان مەزگىلىگە توغرا كەلدى. سادىر بۇ مالىمانچىلىقنىڭ ئوزىنى چەتكە تارتالدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككى چوڭ پايدىغا ئېرىشتى. بىرىسى، پىشقەدەم ئىنژېنېر جاروپ ئاكىنى ئۇستاز تۇتۇپ، رۇس تىلىنى ئۆگىنىۋالدى؛ يەنە بىرىسى، ئۇز كەسپىگە ئائىت نۇرغۇن كىتاپلارنى ئوقۇۋالدى. شۇڭا ئۇ بۇ قېتىمقى قېيىن ۋەزىيىنى قىلچە ئىككىلەنمەي ئۇستىگە ئېلىشقا جۇرئەت قىلغان ئىدى.

سادىر لايىھىنى ئىشلەشكە كىرىشكەن 2 ـ كۈنى جاروپ ئىنژېنېر

ئۇنىڭ يىنىغا كېلىپ ھەم كويۇنگەن، ھەم خاۋاتىرلەنگەن بىر كەيپىياتتا ئۇنىڭدىن سورىدى:

ــ قانداق، بۇ ئىشقا زادى كوزۇڭ يېتىدىغاندەكمۇ؟

ــ راستىنى ئېيتقاندا، بۇ خېلىلا باش قاتۇرىدىغان ئىش ئىكەن، ــ دېدى سادىر كۆڭلىدىكىنى ئېيتىپ، ــ لېكىن، مېنىڭ ئۇنى ئۇستۇمگە ئېلىشىم، قۇرۇق خىيالىمۇ ئەمەس، ئاز ــ تولا ئىلمىي ئاساسىم بار.

جارۇپ ئىنژېنىر يەنىلا ئۇنى رىغبەتلەندۈردى:

ــ شۇنداق، بۇ بىرئاز ئاۋارە ئىش ئىدى. ئىشلەپ كورۇپ باق، غەيرىتىڭ بولسا ئاسماندىكى يۇلتۇزنى سانايسەن، دىگەن گەپ بارغۇ؟

شۇنداق قىلىپ سادىر 4 ــ كۈنى دەسلەپكى لايىھىنى ئىشلەپ چىقىپ، تېخنىك بولۇمىنىڭ ئومۇمى مۇھاكىمىسىگە قويىدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان زاۋۇت باشلىغى سادىرنى ئىشخانىسىغا چاقىرىپ، لايىھىنى كورمەكچى بولدى. ئۇ تاماكىنىڭ قويۇق ئىسلىرى ئارىسىدىن سادىر ئالدىغا يېيىپ قويغان ماتىرىياللارغا بىر قۇر كوز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن، سوغاققىنا سورىدى:

ــ بۇلارنىڭ ھەممىسى قەغەزدىكى نەرسە. قېنى ئاغزىڭ بىلەن ئېيتىپ باقە، بۇ چېرتىيوژدا كورسىتىلگەن 701 ماركىلىق بېنزىن موتورىنى ماشىنا موتورىغا قانداق يانداپسەن؟ بۇ خۇددى بىر قوساققا ئىككى بالىنى سىغدۇرغاندەكلا ئىشقۇ؟ ئىنچىكە ھىساۋات بولدىمۇ؟

ــ ھىساۋات خېلى ئىنچىكە ئىشلەندى ۋاڭ چاڭجاڭ، ــ دېدى سادىر تەمتىرىمەي، ــ كىچىك ئاپتوموبىل موتورىنىڭ سول تەرىپىدە 140 ملليمېتىر بوش ئورۇن بار. يېڭىدىن ئورنىتىلىدىغان موتورنىڭ

كەڭلىگى 186 مىللىمېتىر...

ــ ھە مانا، ئاشقان 46 مىللىمېتىرنى نەگە ئورۇنلاشتۇرسەن؟

ــ ئاشقان قىسمىنى سول تەرەپتىكى قاناتتىن بىر كاما ئويۇپ، سىرتقا چىقىرىۋېتىمىز. پۈتۈن موتور 10 مىللىمېتىرلىق پولات تاختىدىن ياسالغان جازا ئۇستىگە ئېلىنىدۇ، بۇنىڭ بىلەن شوپۇرنىڭ مەشغۇلاتىغا، ماشىنىنىڭ بىخەتەرلىگىگە قىلچە تەسىر يەتمەيدۇ.

لاۋۇاڭ ئۇنچىقمىدى. سادىرنىڭ جاۋاۋى ئۇنى قايىل قىلدىمۇ ياكى يەنە ئاسماقچىلاپ سوراشقا سوئالى قالمىدىمۇ بىلگىلى بولمايتى، پەقەت ئۇ ئاخىرىدا:

ــ بۇلارنى جىياگۇڭ قىلىشقا قانچىلىك ئادەم كېتىدۇ؟ ــ دىدى ئورنىدىن ئاستا قوزغىلىپ.

ــ بەش-ئالتە ئادەم كېتىدۇ.

ــ ھە؟! ــ ئۇ لەپپىدە ئارقىغا بۇرۇلۇپ سادىرغا تىكىلىدى، ــ ھازىر قانداق ۋاقىت بىلەمسەن؟ يىللىق ۋەزىپىنى ئورۇنلاشنىڭ ھالقىلىق پەيتى، مەھسۇلات چىقىرىش پەسلى...

ــ شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىزدىن تېخى ئازراق تەلەپ قىلدىم، ــ دىدى سادىر، ــ ئەگەر سىز قوللىمىڭىز بەزى ئىكەكسازلىق ئىشلىرىغا ئۆزەمنۇ قول تىقىپ ئىشلەيمەن.

ــ ئەلۋەتتە ئىشلەيسەن، ــ دىدى لاۋۇاڭ تەنە قىلغاندەك، ــ ھازىرچە سائا ئىككى ئىسلىسار يارىدەملەشسۇن، ئىشلەپ باق، ھەر ھالدا قورقۇنچلۇقنى يوشۇرۇش ئۈچۈن پو ئېتىش بولۇپ قالمىسلا بولىدۇ...

ئۇنىڭ ئاخىرقى سوزى سادىرغا خېلى ئەلەم قىلدى، ئۇنىڭ كەڭ پىشانىسى تۇرۇلۇپ، لەۋلىرى تىترىدى. ئۇ بىر نەرسە دېيىش

ئۇچۇن تەمشەلدىيۇ، لېكىن يەنە ئاچچىغىنى تۇكرۇگىى بىلەن يۇتەۋېتىپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى...

* * *

سادىر ئىش ئۇستىلىدە مىدىرلىماي ئولتۇراتتى. بۇگۇن ئۇنىڭ ئىشتىيىمۇ تۇتۇلدى، ئۇيقۇسىمۇ قاچتى. ئۇ يەنە شۇ ماشىنا موتورى بىلەن يېڭى ئورنىتىلىدىغان موتورنى بىر بىرىگە ئاپتوماتىك ھالدا چاتىدىغان ئەگرى چىشلىق چاقنىڭ لايىھىسى ئۈستىدە باش قاتۇرۇۋاتاتتى. نىمە ئۈچۈندۇر ئوتكەنكى ئىسخىما بويىچە بىرنەچچە قېتىم قىرىپ چىقىرىلغان چىشلىق چاق مۇۋاپىقىيەتلىك بولمىدى. سادىر قانچە ئويلىسىمۇ، سەۋەبىنى تېپىشقا قۇربى يەتمىدى. ئۇ بۇرۇن بۇنداق ئەگرى چىشلىق چاقلارنى لايىھىلەپ باقمىغان، مەكتەپتىمۇ بۇ توغرىدا لېكسىيىمۇ ئاڭلىمىغان ئىدى. شۇڭا ئۇ ئوتكەنكى لايىھىلەشتە نەچچە كېچىنى كىرپىك قاقماي تاڭ ئاتقۇزۇۋەتكەن، ھەتتا يول ماڭغاندا قولىنى ھەركەتلەندۈرۈپ، تاماق يېگەندە قوشۇقىنى ئايلاندۈرۈپ ئويلاۋاتقاندا بەزىلەر،"سادىر تېخنىكىنىڭ ۋېنتىسى بوشاپ قاپتۇ" دەپ مەسخىرىمۇ قىلىشقان ئىدى. مانا ئەمدى شۇنچە ئەجرى قىلىپ لايىھىلىگەن بۇ نەرسە پىششىقلاپ ئىشلەشتە ئولچەمگە لايىق چىقمىدى. چاتاق زادى نەدە؟ سادىر خىيال بىلەن يۇمۇلغان كوزلىرىنى ئېچىپ، ئاستا ئورنىدىن تۇردى. بىردىنلا كوڭلى ئاينىپ، بېشى قايغاندەك بولدى. جوزا ئۈستىدىكى ئالقاندەك ئېلېكترونلۇق ھىسابلاش ماشىنىسى گويا ئۇنىڭغا تاغدەك كورۈنۈپ كەتتى، چېچىلىپ ياتقان چېرتيوژلارنىڭ ھەر بىر سىزىقىمۇ خۇددى بىر دەريادەك بىلىندى. ئۇ بىر ئىستاكان چاي ئىچىپ، تاماكا چەكتى. شۇ چاغ ئۇنىڭ ئېسىگە ئويدە دەم ئېلىۋاتقان جاروپ ئىنژېنىر چۈشۈپ، غوۋالاشقان

كۆڭلى بىرئاز ئېچىلىغاندەك بولدى... سادىر كەچكە يېقىن ماتىرىيال-لىرىنى كوتىرىپ، جاروپ ئىنژېنېرنىڭ ئويىگە كەلگەنىدە، ئۇ ئادەم هويلىدىكى تال بارىگى ئاستىدا كىتاپ كورۇپ ياتاتتى. ئۇ سادىرنى كورۇپلا ئېچىلىپ كەتتى:

ــ كەل ئوغلۇم، كەل. ئىشلىرىڭ قانداقراق؟ ئاڭلىسام، بەزىلەر سېنى تەۋەككۇل قىلدى، دېيىشۈېتىپتۇ، نېمە دېسە دېسۇن، بىز تەۋەككۇلدىن قورقمايمىز. سېنىڭ بۇ تەۋەككۇلىڭ ئىجاتكارلىقىڭ تەۋەككۇل قىلىشى. ئىلىم-پەندە بەزى ئىشلار ئەنە شۇنداق تەۋەككۇل قىلىش ئارقىلىق ئىشقا ئاشىدۇ...

جاروپ ئىنژېنېرنىڭ كوڭۇل كوتىرىدىغان سوزلىرى سادىرنىڭ هاردۇغىنى چىقارغاندەك بولدى. ئۇ پىشقەدەم ئۇستازىنىڭ مېهرىمۇهەببەت يوشۇرۇنغان سۆزلۈك چىرايىغا هورمەت بىلەن قارىدى: خام قايماقتەك يۇقۇشلۇق كەلگەن بۇ ئادەمنىڭ مۇشۇ بىرنەچچە يىل ئىچىدە چاچ-ساقاللىرى تۆگۈل، قويۇق قاشلىرىمۇ پۈتۈنلەي ئاقىرىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ مۇشۇ زاۋۇتتىكى تېخنىك بولۇمىنىڭ توغۇندىسى ئىدى. ئۇز ۋاقتىدىكى پاقا-سازاڭلار ماكان تۇتقان بۇ سازلىقتا بۇگۈن-كىدەك مۇشۇنداق كاتتا زاۋۇتنىڭ قەد كوتىرىشى ئۈچۈن بۇ ئادەم-نىڭ سەرپ قىلغان قان-تەرى هساپسىز ئىدى. ئۇ يېلىنجاپ تۇرغان ياشلىق باهارىنى، ۋايىغا يەتكەن ئەقىل-پاراستىنى مۇشۇ زاۋۇتنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى ئۈچۈن بەخشەندە قىلىۋەتكەن، ئۇ بۇنىڭ ئۈچۈن قىلچە ئوكۇنمەيدۇ. پەقەت ئوكۇنىدىغىنى، ئومرىنىڭ ئاخىرىدا مانا مۇشۇنداق هەرەج تارتىپ، باشقىلارغا يۈك بولۇپ قېلىشلا ئىدى. ئۇ بۇندىن 8 يىل بۇرۇن "ئەلەم كۆرىشى"گە ئۇچراپ، بىر پۈتىدىن ئايرىلىدى، بۇندىن 6 يىل بۇرۇن "قەلەم كۆرىشى"گە

يولۇقۇپ يۇرىگىدىن زەخمە يىدى. ئۇنىڭ چوڭ جىنايىتى چەتئەلدە ئوقۇغانلىغى ۋە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مۇتەخەسسىسلىشىش يولىدا ماڭغانلىغى بولدى...

ــ بىكار چىلىقتا گوردىكى ئولۇك چىدىمىسا، تىرىك ئادەم چىدىمايدىكەن، ــ دەدى جاروپ ئىنژىنېر ئېغىر بىر ئۇھ تارتىپ، ــ ئاز-تولا كىتاپ ئوقۇپ ياتتىم. تېخى بۇنىڭغىمۇ دوختۇرلار يول قويمايۋاتىدۇ...

جاروپ ئىنژىنېرنىڭ خۇرسىنىپ ئېيتقان سوزلىرى سادىرنى خىيالدىن سەگىتتى. ئۇ شۇندىلا ئۇزىنىڭ جىددى ئىش بىلەن كەلگەنلىگىنى ئېسىگە ئېلىپ، سومكىسىدىن ماتىرىياللارنى چىقاردى:

بۇلارنى بىر كوروپ بېقىڭ، ــ دەدى ئۇ ئىلتىجا بىلەن، ــ شۇنچە ئىشلىسەممۇ يەنە بىر يېرى سىرلىقنەك قىلىدۇ.

جاروپ ئىنژىنېر ئەگرى چىشلىق چاقنا ئائىت ئىسخىما، چېرتەيۇزلارنى تەپسىلى كوروپ، سانلىق ھىساۋاتلارنى قايتا بىر ئولچەدى-دە، سادىرغا يۇزلەندى:

ــ پەندە سىر يوق ئوغلۇم، پەقەت مۇرەككەپ ۋە قىيىنلىقلا بولىدۇ، مانا سەن بۇ لايىھەگە بىر خاتاغا يول قويۇپسەن. قېنى، ئابىيومنى يەنە بىر قېتىم ئىنچىكە ھىساپلاپ كورگىنە؟ ــ دەدى ئۇ قۇزۇق بىلەن كۇلۇمسىرەپ.

سادىر قايتا ھىساپلاشقا كىرىشتى.

ــ تاپتىم، تاپتىم! ــ دەدى ئۇ بىر دەمدىن كېيىن بالىلاردەك خوشال بولۇپ، ــ مانا قاراڭ، تۇراقلىق سانىنى قوشۇشنى ئۇنتۇپتىمەن ئەمەسمۇ؟ ــ ئاندىن ئۇ بىر مۇنچە تەكلىلۇپلارغىمۇ قارىماي قايتىشقا ئالدىرىدى.

جاروپ ئىنژېنېر ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدى:

ــ نىمانچە ئالدىرايسەن؟ بالىلىرىڭ يىغلاپ، ئەمچىگىڭ ئىيىپ قالامتى؟

سادىرنىڭ يۈزى ۋىللىدا قىزاردى. جاروپ ئىنژېنېر بۇ چاقچىغى بىلەن ئۇنىڭغا "سايەڭنى قاچان ئىكىكى قىلىسەن؟" دىگەن مەنانى دارتىپ ئوتكەن ئىدى.

ــ سېختىكىلەر شۇنىڭغىلا قاراپ تۇرۇۋاتىدۇ، ــ دىدى ئۇ ئۆزىرە ئېيتىپ، ــ بۇگۈن كېچىچە بۇنى تۈزىتىپ ئەتە تاپشۇرۇپ بەرمىسەم بولمايدۇ.

ــ ئىشلە ئوغلۇم، ئەل ئۈچۈن ئىشلەپ ئوتقا كىرسەڭمۇ كويمەيسەن! ــ دىدى جاروپ ئىنژېنېر ۋە باش تەرىپىدە تىزىقلىق تۇرغان كىتاپلار ئارىسىدىن بىرسىنى سۇغۇرۇپ سوزىنى داۋام قىلدى، ــ ئۇنىڭ نەيدىغان ئادەم زىرائەت ئۈنىمەيدىغان يەرگە ئوخشايدۇ، مانا بۇنى ئالغاچ كېتىپ كورۇپ قوي...

سادىر خوشلىشىپ، ئۈدۈل ئىشخانىغا كىردى. ئۇ شۇ ئولتۇرغىنىچە تۈن ھەسسىدىن ئاشقاندا لايىھىنى قايتىدىن ئۆزگەرتىپ چىقتى. ئەتىسى 2 ــ سېختىكى بىر پىشقەدەم ئۇستا شۇ لايىھە بويىچە ئىشلەپ، ئىككى دانە ئەگرى چىشلىق چاقنى مۇۋاپىقلىشىتىلىك قىرىپ چىقاردى.

بۇگۈن سادىرنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ ھاياجانلىق، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەڭ داغدۇغلىق كۈن بولدى. ئۇ ئۆز ئىختىراسىنى رەسمىي سىناق قىلماقچى. ئۇنىڭ لايىھىسى بويىچە ئۆزگەرتىپ قۇراشتۇرۇلغان ھەربىي جىپ ماشىنا ھەيدىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى، خىزمەت بىناسىنىڭ ئالدىدىكى چاققانغىنا سەينا ئىشچى ــ خىزمەتچىلەر

بىلەن تولدى. لاۋۇاڭ بىلەن لاۋفاڭ پەلەمپەي پەشتىغدىكى ئورۇن-دۇقتا بىر بىرىگە ئوخشىمايدىغان ھەسسىياتلار بىلەن سادىرغا تىكىلىپ ئولتۇراتتى.

ئادەتى ئىشچى كىيىمى كىيىۋالغان سادىر ماشىنا ئۈسكۈنىلىرىنى بىر قۇر تەكشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، قولىدىكى كىچىك بايراقچىنى كوتىرىپ شوپۇرغا بەلگە بەردى. ماشىنا گۈلدۈرلەپ ئوت ئالدى. سادىر موتورنىڭ ئاۋازىنى بىر پەس تىڭشاپ، ئارقىدىنلا يەنە سۈر-ئەتنى تېزلىتىش بۇيرۇغىنى بەردى. ماشىنا تېخىمۇ قاتتىق ئاۋازدا گۈلدۈرلەپ، ئىشلەش-دەرىزىلىرى سىلكىنىشكە باشلىدى. سادىر ئۆچ مىنۇتچە شۇ ھالدا تۇرغاندىن كېيىن، شوپۇرغا يېڭى ئورنىتىلغان ئىككىنچى موتورنى چېتىش ئىشارىسىنى بەردى. شوپۇر ئوت ئالدۇر-غۇچىنى ئېچىۋىدى، "تاراس" قىلغان قاتتىق ئاۋاز چىقىپ، ئىككى موتور ئاپتوماتىك ھالدا بىر بىرىگە چېتىلىدى. لېكىن سادىرنىڭ بايراقچىسى ئەمدىلا كوتىرىلىپ، ئالاقلىشىش ئاپپاراتىنى ئىشقا سېلىش بۇيرۇغىنى بېرىدىغان چاغدا، قانداقتۇر بىر تاراڭشىغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ماشىنا موتورى چىپچىدە ئوچۇپ، يېڭى موتورمۇ ھەركەتتىن توختىدى...

سادىرنىڭ قولىدىكى بايراق ھاۋادا لەيلەپ قالدى. گويا ئۇنىڭ بېشىدا چاقماق چاقىۋاتقاندەك بەدىنى شۇركىنىپ كەتتى. كىشىلەر توپى تەۋرىنىشچە چۈقان سېلىشىپ ماشىنىنى ئورىۋېلىشتى. بۇ چاغدا لاۋۇاڭنىڭ قىياپىتى ھادىس ئۇزگەرگەن ئىدى. ئۇنىڭ چىرايى دەسلەپ قارىداپ، كېيىن تاتارىدى. بۇرۇن كومۇچەكلىرى كېرىلىپ، ئىچىدىن ئاچچىق بۇس چىققاندەك بولدى. ئۇ قولىدىكى تاماكىنى غەزەپ بىلەن يەرگە ئاتقىنىچە لاۋفاڭنى باشلاپ ئىشخانىسىغا كىرىپ

كەتتى.

ــمەن دىمىدىمۇ، مانا ئەمدى قارغۇنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ گودائغا چۈشتۇق! ــدىدى ئۇ چالۋاقاپ ۋە بىر خىل سىرلىق كۈلكىسى بىلەن بىخەمراماندىن ئولتۇرغان لاۋفائغا قاراپ تېخىمۇ ئەزىۋەيلەپ كەتتى، ــ مەن سىزگە دېگەنغۇ، قاۋاقخانىنىڭ بوسۇغىسى بىلەن دۇتار ـ غىجەكنىڭ پەدىسىنىلا بىلىدىغان بۇنداق ئادەملەردىن كەشپىيات چىقامتى؟! مانا ئەمدى دولەتنىڭ نەچچە مىڭ يۈەن پۇلىنى يۇندىدەك ئېقىتىپ، زاۋۇدىمىزنىڭ ئابرويىنى غازاڭدەك سېرىۋەتتى!...

بۇ گەپلەر ئەمدى لاۋفائغا ئېغىر كەلدى. ئۇ ئاستا بېشىنى كوتىرىپ لاۋۋاڭغا تىككىدە قارىدى:

ــتوت پۇتلۇق پىلمۇ بەزىدە يىقىلىپ چۈشىدۇ، يولداش چاڭ ـ جاڭ! ــدىدى ئۇ ۋەزىلىك تەلەپپۇزدا، ــئىلىم ـ پەن كەشپىياتىدەكى بۇنچىلىك مەغلۇبىيەت نورمال ئىش. نەدىمۇ بىرلا سىناق بىلەن كىشىلەرنى داڭ قالدۇرغۇدەك موجىزە يارىتىدىغان ئوڭايلىق بار؟! سادىر ئىگىز تامغا يامىشىقا جۇرئەت قىلغان ياش، ئۇنى يولىسەكلا تامغا چىقىپ كېتەلەيدۇ...

لاۋۋاڭ ئەلەم بىلەن دىمىغىنى قاقتى:

ــئۇ تېخى تامغا ياماشقانمۇ؟! مېنىڭچە، ئۇ تام تۈۋىدە يوگەي قۇرۇتىتەك تۆگۈلۈپ ياتقان، ئەمدى ئۇنى ئوبدانراق بىر نوقۇپ قويۇش كېرەك! ــدىدى ئۇ ۋە ئۇدۇل تېلېفون يېنىغا كېلىپ كىمنىدۇ چاقىردى.

ــھە، مەن... سىز ئىشخانا مۇدىرىمۇ؟ ناھايىتى ياخشى. ھەر ـ قايسى سېخ مۇدىرلىرىغا ئۇقتۇرۇش قىلىڭ، دەرھال مېنىڭ ئىشخا ـ

نامغا كەلسۇن. سادىرنىڭ مەسلىسىنى مۇزاكىرە قىلىمىز. ئۇنىڭ دولەتنىڭ پۇلىنى بۇزۇپ-چېچىشىغا ئەمدى چەك قويۇش كېرەك.

لاۋۇاڭ ئەندىككەندەك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ، لاۋۇاڭنىڭ كوزىگە جىددى تىكىلدى، ھەر ئىككىسى بىر مىنۇتچە جىم تۇرۇشتى.

ــ يولداش لاۋۇاڭ، كاللىڭىز بەك قىزىپ كەتتىغۇ دەيمەن؟!ــ دىدى ئاخىر لاۋۇاڭ ئوزىنى بىرئاز بېسىپ، ــ ئىلىم-پەن مەسلەسىدىكى ئىشلارنى مەمۇرى چارە بىلەن بىر تەرەپ قىلغىلى بولماس.

زاۋۇت باشلىغى مەيدىسىنى كېرىپ، مېيغىدا كۇلدى:

ــ بۇ زاۋۇدىمىزنىڭ ئىچكى ئىشى! مەن شۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويايى، سىز سادىرغا ھەرقانچە شوتا قويۇپ بەرسىڭىزمۇ ئۇ ئەمدى يولۇاستىن چۈشەلمەيدۇ، زادىلا چۈشەلمەيدۇ!

لاۋۇاڭ ئەمدى ھاردۇق يەتتى، دىگەندەك، قاتتىق بىر كېرىلىپ ئوزىنى سافاغا تاشلىدى، لېكىن ئۇدۇلدا ئوزىگە تىكىلىپ تۇرغان لاۋۇاڭنىڭ جىددى قىياپىتى ئۇنىڭغا يەنىلا ئارام بەرمىدى.

ــ مەنمۇ شۇنى ئېيتىپ قويايى، ۋەتىنىمىزنى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش نىيىتىدە تاشلانغان ھەرقانداق بىر قەدەم بىز ئۈچۈن قىممەتلىك، ئۇنى ئاسمان-پەلەك شوتا قويۇپ كوتىرىش كېرەك، ــ دىدى ئۇ ئالدىغا ئىكىكى قەدەم سلىجىپ، ــ ئەكسىچە، شوتا تارتىپ كىشىنى دوملىتىدىغان ھەرقانداق ئۇرۇنۇش رەزىللىك!

لاۋۇاڭ خۇددى كەكرى چىشلىۋالغاندەك چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى...

جىددى ئۇقتۇرۇش بىلەن تۈيۈقسىزلا چاقىرىلغان يىغىن ناھايىتى كوڭۈلسىز ئوتتى. لاۋۇاڭ سادىرنىڭ "جىنايەت"لىرىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، ئىشخانىدا ئەجەپلەنگەن تاۋۇشلار، كۈت-كۈتلار باشلاندى.

ئۇستەل-ئورۇندۇقلارنىڭ ھە دەپ غىچىرلاشلىرى، يوتكىلىشلىرى يىغىن كەيپىياتىنى تېخىمۇ سۇسلاشتۇرۇۋەتتى، پەقەت 1-سېخىنىڭ مۇدىرى ئەيسانىڭ گۈكسىگەن ئاۋازىلا گۈگۈر-موگۈرنى بىرئاز باسقاندەك بولدى.

—يولداشلار، بىز سادىرنىڭ دولەت مۇلكىگە زىيان سېلىپ ئوزۇنىڭ شان-شوھرىتىنى چىقىرىش غەرىزىدە زاۋۇدىمىزنىڭ ئابرويىنى يەرگە ئۇرغان جىنايەتلىرىنى قاتتىق ئەيىپلىشىمىز كېرەك، مەن ئۇنىڭغا ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىشنى تەلەپ قىلىمەن...

ئۇنىڭ ئاخىرقى سوزلىرىنى ئۇ يەر-بۇ يەردىن كوتىرىلگەن يوتەل، ئەسنەك ئاۋازلىرى بېسىپ كەتتى. لاۋۇاڭ ئەتراپىغا بويۇنداپ، ئەيسانىڭ پىكرىگە ھىمايە ئىزلىدى. لېكىن كۈتۈلمىگەندە ئېلىكتىر سېخى مۇدىرىنىڭ سوزى ئۇنى ھەيران قالدۇردى:

—مەن تازا چۈشىنەلمەيۋاتىمەن، سادىرنىڭ جىنايىتى زادى نىمە؟ ئەگەر بىز سىناقتا مەغلۇپ بولىدى دەپ بۇگۈن بىرسىگە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بەرسەك، شان-شوھرەت تالاشتى دەپ ئەتە بىرسىگە گۇنا يازساق، ئۇ چاغدا كىمۇ يېگىلىق يارىتىشقا، ئىجات قىلىشقا جۇرئەت قىلالايدۇ؟! بىرەر يېگى ئىشقا تۇتۇش قىلغان ئىكەنمىز، چوقۇم ئۇنىڭغا ئاز-تولا ئىقتىسات كېتىدۇ. ئەدىنەسى، قۇشقاچ تۇتۇش ئۇچۇنمۇ بىر سىقىم تېرىق بولمىسا بولمايدۇ-دە! مېنىڭچە، بۇ مەسىلە ئۇنىچۇالا غەۋغا كوتىرىپ كەتكۇدەك ئىش ئەمەس.

ئۇنىڭ سوزى يىغىننى جانلاندۇرۇۋەتتى. لاۋۇاڭ چوقتا دەسسەۋالغاندەك ئولتۇرالماي قالدى. ئۇ ئىشخانا مۇدىرىغا بىر دەم پىچىرلايتتى، بىر دەم باش سىلكىپتتى، بىر دەم ئىڭەك قاقاتتى. ئاخىر

ئىشخانا مۇدىرى يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، يېغىن ۋەزىيىتىنى ئوزگەرتىشكە ئۇرۇندى.

ــ يولداشلار، بىز پارتىيىگە، زاۋۇتقا، كوللېكتىپقا مەسئۇل بولۇشىمىز لازىم. مانا شۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، سادىرنىڭ بۇ قېتىمقى ۋەزىپىنى هوددە ئېلىشتىكى نىيىتى ساپ ئەمەس، زاۋۇت رەھبەرلىگىنىڭ شۇنچە سەممى تەۋسىيىسىگە قارىمايلا، ئۇنىڭ تەلۋەرچە تەۋەككۇل قىلىشىدا غەرەز بار...

ــ بىز يولداشلارغىمۇ مەسئۇل بولۇشىمىز لازىم! ــ ئىشخانا مۇدىرىنىڭ سوزىنى قاپ بەلدىن بولۇپ، تاقەتسىزلىك بىلەن ئېيتتى. بۇ خىلدىن بىرى سۆكۈتتە ئولتۇرغان يەنە بىر سېخ مۇدىرى ۋاڭ جۇڭىنىڭ تۇنجى پىكرى ئىدى. ئۇ دوغلاققىنا گەۋدىسىنى قىمىرلىتىپ قويۇپ سوزىنى داۋام قىلدى، ــ مېنىڭچە سادىردا غەرەز بار، دېگەندىن كورە، ئىزلىنىش، ئىنتىلىش بار، دېگەن دۇرۇس. بۇنداق ياشلاردىن ئۈمىت كۈتۈشكە بولىدۇ. ئۇ ئاز سانلىق مىللەت ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان يارامليق بىر تېخنىك...

ــ نېمە ئاز سانلىق، كوپ سانلىق! ــ بۇ قېتىم زاۋۇت باشلىغى ئوزىنى بېسىپ ئولتۇرالمىدى، ئۇنىڭ چىرايى غەلىتى تۇس ئالغان ئىدى، ــ بىز ئۇنى ئاز ــ تولا كوتىرىپ قويىساق، سىز ئەمدى بېشىمىزغا ئېلىپ، ئۇنىڭ ئوسۇرۇغىنىمۇ مېزىلىك دەۋاتىسىز!...

ۋاڭ جۇڭ ئۇنىڭچىقمىدى. بۇ گەپلەر ئۇنىڭ ئىززەت ــ نەپسىگە خېلى قاتتىق تەككەن ئىدى. توۋا، ۋاڭ چاڭجاڭ سادىرنى نىمانچە يامان كورۈپ قالدى؟! هە... شۇ ئىش ئۈچۈنمىدۇ؟! شۇ ئىشلار تېخىچە ۋاڭ چاڭجاڭنىڭ كوڭلىدە ئاداۋەت بولۇپ ساقلانغان بولسا ــ هە؟!

ئۇ چاغ 1975-يىلنىڭ ئاخىرلىرى ئىدى. ۋاڭ جۇرېن قەيەردىنە-دۇر شەھەرگە كەلگەن بىر سەنئەت ئومىگىنى زاۋۇتقا چىقىپ ئويۇن قويۇشقا تەكلىپ قىلدى. بىر شەنبە كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇلارمۇ داغدۇغا بىلەن چىقىپ كەلدى. ۋاڭ جۇرېن ئومەك شەرىپىگە كاتتا زىياپەت ئوتكۈزۈپ، ئۇلار ئويناپبەرگان «ۋېيخۇشەننى يەم بىلەن ئېلىش» دېگەن ئۇلگىلىك تىياتىر توغرىسىدا كەڭ تەشۋىق ئۇيۇشتۇردى. كەچتە ئويۇن باشلىنىشتىن بۇرۇن ئوزى يەنە ئۇزۇندىن-ئۇزۇن قارشى ئېلىش نۇتقىمۇ سوزلىدى. ئويۇننىڭ ئىككى پەردىسى تۈگىگەن چاغدا كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى: زالدا بىر ئىشچى پەيدا بولۇپ، ناھايىتى ئالدىراش-تېنەش سادىرنى چاقىرىپ چىقىپ كەتتى. سادىر چىقىپ كېتىپ يېرىم سائەتتىن كېيىن، زالنىڭ پۈتۈن چىرىغى خۇددى بىرسى پۈلىگەندەكلا لەپىلدە ئوچۇپ، زال ئوره-توپە بولۇپ كەتتى. بەزىلەر، ئىسقىرتىپ مەسخىرە قىلاتتى: بەزىلەر، بوغۇلۇپ ۋاقىراپ ئالدىكىمىلەرنى كايىتتى. ۋاڭ جۇرېن سەراسىمگە چۈشتى. يېنىدا ئولتۇرغان ئومەك باشلىغىنىڭ ئەلەملىك تىنىشى ئۇنى تېخىمۇ ئالاقزادە قىلىۋەتتى...

"بۇ ئۇلگىلىك تىياتىرلارنىڭ ئويىنلىشىغا قارشى تۇرغانلىق ئەمەسمۇ؟ بۇنىڭ تېغ ئۇچى كىمگە بېرىپ تاقىلىدۇ؟!..." خۇددى بىرسى ئۇنىڭغا ئەنە شۇنداق سوئال قويۇپ، سوراق سەھنىسىگە تارتىپ چىقىرىۋاتقاندەك، ئۇنى قاتتىق ۋەھىمە باسقان ئىدى. بۇنى ئاز دېگەندەك، بىر توپ كەپسز بالىلار ئالا-تاغمل ناخشا توۋلاپ ئۇنىڭ يارىسىنى تېخىمۇ ئېچىشتۇرۇۋەتتى:

ۋېيخۇشەننى توت سەكرەپ،
گەپ بىلەن ئالدىم.

ئۇششاق باللىدىن بەش پۇڭنى،
پەم بىلەن ئالدىم...

شۇ چاغ بىرسى ۋاڭ جۇرىننىڭ يېنىغا كېلىپ بىر نەرسىلەرنى شۇرلىدى، ئۇ چاپچىپ ئورنىدىن تۇرۇپ زالدىن چىقتى-دە، ئۇدۇل سېخقا قاراپ ماڭدى. سېخىنىڭ دەرىزىلىرى يوپ-يورۇق بولۇپ، موتورنىڭ گۈرۈلدىگەن ئاۋازى يىراقتىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ۋاڭ جۇرىن سېخنىڭ ئىشىگىنى جالاقلىتىپ ئېچىپ كىرگەندە، سادىر سۇۋارکا موتورىنىڭ يېنىدا قانداقتۇ بىر نەرسىنى جىددى كەپشەرلەۋاتاتتى.

ــ سەن... سەن بۇزۇق ئۇنسۇر! ــ ۋاڭ جۇرىن يەر تېپىپ ۋاقىرىدى، ــ سېنىڭ نەزىرىڭدە يۇقۇرىدىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ ھورمىتى، رەھبەرلىكىنىڭ ئابرويى دېگەن نەرسە بارمۇ، يوق؟!

سادىر قىلىۋاتقان ئىشىنى توختاتماي ۋاڭ جۇرىنغا ھەيرانلىقتا قارىدى. گويا بۇ گەپلەر ئۇنىڭغا تەئەللۇق ئەمەستەك چىرايى خاتىرجەم ئىدى.

ــ يولداش جۇرىن، ئويۇن كورمىگەن ئادەم بۇزۇق ئۇنسۇر بولامدىكەن؟ ھازىر مېنىڭ نەزىرىمدە ئون نەچچە كان ئىشچىسىنىڭ ئولۇم خەۋپى تۇرىدۇ...

دەرۋەقە، سادىرنىڭ ھازىر قىلىۋاتقان ئىشى تۈيۈقسىز گاز بىلەن زەھەرلىنىپ، ھايات-ماماتلار بوسۇغىسىدا تۇرغان ئون نەچچە كان ئىشچىسىنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئىدى. جىددى يولغا چىقىش كېرەك بولغان قۇتقۇزۇش ماشىنىسى تېخى ئەتىگەن ھادىسىگە يولۇققۇپ، رامىدىن ئايرىلىغان ئىدى. سادىر مانا شۇ رامىنى كەپشەرلەپ

ئۇچۇن يۇقۇرى بېسىملىق سۈژارکا موتورىنى ئىشقا سېلىۋىدى، كىم بىلسۇن، توك لىنىيىسى بىر بىرىگە تۇتاش بولغان سۈژارکا موتورى ھەركەتلىنىش بىلەنلا كۇلۇپنىك توكىنىمۇ بىراقلا تارتىپ كەتكەن ئىدى...

ۋاڭ جۇرېن سادىرنىڭ چىرايىدىكى خاتىرجەملىك بىلەن تەپ تارتماستىن تېخىچە ئىشنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقانلىغىغا قاراپ، تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى:

ـــسەن كان ئىشچىلىرىنى ئولۇمدىن قۇتقۇزىدىغان خۇدامتىك، دوختۇرمتىك؟! ماڭا ھازىر كېرىگى چىراق، توك!...

سادىر قاشلىرىنى يىمىرىپ ۋاڭ جۇرېنغا بىر قادالدى-دە، ئىشتىن توختىدى، ئۇ كەيشەرلەشنى ئاخىرلاشتۇرغان ئىدى. ۋاڭ جۇرېنمۇ ئۇنىڭغا قاتتىق بىر گولىيىپ سېختىن چىقىپ كەتتى. لېكىن ئىش بۇنىڭ بىلەنلا تۈگىمىدى. ئەتىسى ۋاڭ جۇرېن پۈتۈن ئىشچى-خىزمەتچىلەرنى كۇلۇپقا يىغىۋېلىپ بۇ "ئەكسىلئىنقىلاۋىي" ۋەقەنى بىر تەرەپ قىلىش چوڭ يىغىننى ئاچتى. سادىرنى ئىككى مىنىڭ شىللىسىدىن قامىاپ سەھنىگە سورەپ چىقتى. كۆرەش بىلەن ئۇنىڭ "ھەيۋىتى" سۇنۇرۇلدى. ئاخىرىدا، ۋاڭ جۇرېن ئۇنىڭ تېخنىكلىق سالاھىيىتىنىڭ ئېلىپ تاشلىنىپ، سېخقا چۈشۈرۈلگەنلىگىنى جاكالىدى. سادىر مانا شۇ بوراندا بىرلا ئۇچۇپ سېخقا چۈشكەنچە تاكى "مۇز ئېرىپ" سىياسەت ئەمىلىيەشكىچە بولغان ئۇچ يىلغا يېقىن ۋاقىت سېختا نازارەت ئاستىدا ئىشلىدى...

ۋاڭ جۇڭ ئۇز ۋاقتىدىكى مانا شۇ ئىشلارنىڭ شاھىدى ئىدى. ئۇ ۋاڭ چاڭجاڭنىڭ سادىرغا تۇتقان بۇگۈنكى پوزىتسىيىسىدىن ئازراق ئوچ ئېلىش پۇرىغى بارلىغىنى سەزگەندەك قىلدىيۇ، لېكىن جەزمى

قىلىشقا كۆڭلى قىيمىدى. چۈنكى، ۋاڭ چاڭجاڭدەك بىر پىشقەدەم كادىرنىڭ قەلبىدە بۇنداق غەلدى-غەشتىلەر نىمە قىلسۇن؟!...

ئۇ ئۇز ئۆزىگە ئەنە شۇنداق تەسەللى بېرىپ، قانداق تۈيۈقسىز ئېچىلغان بولسا، يەنە شۇنداق تۈيۈقسىز يېپىلغان يىغىندىن چىقىپ كەتتى...

سادىر قاتتىق ھېرىقتىندىن ماڭلىينى ئىشخانىنىڭ دەرىزىسىگە يېقىپ كوزىنى يۇمدى. ئۇنىڭ پۈتۈن خىيالى بۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەتنىڭ سىرىدا ئىدى. ئۇ ئىككى كۆندىن بېرى پۈتۈن ماتىرىياللارنى قايتىدىن تەكشۈرۈپ، چېرتيوژلارنىمۇ تەپسىلى ھېساپلاپ كوردى. ھەممىسى توغرا، ئولچەمگە لايىق ئىدى. چاتاق زادى نەدىن چىقتى؟! بۇ سوئال ئۇخلىسىمۇ چۈشىدە ئۇنى بارام قىلاتتى. ئۇنىڭ بارلىق پىكىر-خىيالى قانداق قىلىپ بولمىسۇن، بۇ قېتىمقى ئىختىرانى ئاخىرىغا ئېلىپ چىقىش ئىستىگى بىلەن تولغان ئىدى...

سادىر ئېغىرلاشقان قاپاقلىرىنى ئاستا كوتىرىپ، سۈپ-سۈزۈك ئەينەكتىن يىراقتا قارىدى. ئۇنىڭ ھارغىن كوزلىرى ئىگىز تۈرخۇنلار بىلەن سېخ بىنالىرىدىن ھالقىپ، قانداقتۇ بىر نۇقتىغا كەلگەندە ھەركەتسىز توختاپ قالدى. ئۇ سىناق ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن ھىلىقى جىپ ماشىنىنىڭ يېنىدا ئىككى كۆلەڭگۈنىڭ قىمىرلاۋاتقانلىغىنى خىرە-شىرە ئىلغا قىلغان ئىدى. سادىر ئالمان-تالمان ئىشخانىدىن چىقىپ شۇ تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى. يېقىنلاشقانسېرى ئۇنىڭ چىرايى ئېچىلىپ، بويى يەڭگىللەپ قالدى. چۈنكى ئۇ يەردە ھاسسىنى تامغا يولەپ قويغان جاروپ ئىنژېنېر بىلەن يەڭلىرىنى شىمايلىۋالغان لاۋۇفاڭ موتور بىلەن ھەپىلىشىپ تۇراتتى.

ـــتاپتۇق، تېخنىك يېگىت. چاتاقنى تاپتۇق...ـــ جاروپ ئىنژېـ

نېر يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقان سادىرنى كورۇپلا ۋاقىرىۋەتتى. سادىرمۇ كەلگەن پېتى ئوزىنى ماشىنىغا ئاتتى. جارۇپ ئىنژېنېر ماگىنتتلىق ئوت ئالدۇرغۇچى دىنامنى كورستىپ دىدى:

ــمانا، كوردۇڭمۇ؟ چاتاق مۇشۇ يەردە ئىكەن، سەن ئۇنىڭغا قاراپ باققىنا.

سادىر هايا‌جانلىق كوزلىرىنى يوغان ئېچىپ سەپسالدى. دۇرۇس، ماگنىتلىق دىنام سائەت ئىستىرىلكىسىغا تەتۇر ئايلىنىۋاتاتتى. سادىر پىشانىسىغا بىرنى قويدى، بۇ ئۇنىڭ هەم خوشاللىغى هەم ئوكۇنۇشى ئىدى.

جارۇپ ئىنژېنېر لاۋافاڭنىڭ قولىدىكى بىر پارچە قەغەزنى ئېلىپ چۈشەندۈردى:

ــيېڭى چىققان بۇ دىنام ئەسلىدە تەتۇر ئايلىنىدىغان ئۇسكۇنە-لەر ئۈچۈن ئىشلەنگەن ئىكەن، ئوتكەنىدە بۇنى لاۋافاڭ شاڭخەيدىن ئالدۇرغان چاغدا مەنمۇ كورۇپ باقمىغان ئىكەنمەن، سەن بۇنى ئورنىتىشتا ئوڭ دىنام نۇسخىسىدا ئورنىتىپسەن. بايا مەن لاۋافاڭغا تېلېفون بېرىپ بۇنىڭ چۈشەندۈرۈش خېتىنى سورىسام، ئوزى ئېلىپ كەپتۇ...

سادىر شۇ تۇرقىدا بۇ ئىكىكىلەنىنى قۇچاقلاپ كوتىرىپ، بىر-نەچچىنى پېقىرىتىشقا تەييار ئىدى. لېكىن ئۇ خوشاللىغىنى زورغا سىڭدۈرۈپ، چوڭقۇر بىر تۇيغۇلۇق قاراش بىلەن كوڭلىدىكى هورمەت تەشەككۇرىنى ئىزهار قىلدى.

ــئەمدى نەدىن يېقىلغان بولسام شۇ يەردىن قوپاي!ــدىدى ئۇ هايا‌جانلىق تىن ئېلىپ، ــبۇنى قايتا ئىشلەيمەن.

جارۇپ ئىنژېنېر ئويلىنىپ قالدى:

ـــقانداق ئىشلەيسەن؟

ـــئىشنى دىنامنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى سىم ئوراملىرىنىڭ يونۇلۇشىنى ئوزگەرتىشتىن باشلايمەن.

ـــتوغرا، ـــجاروپ ئىنژېنېرمۇ شاگىرتىدىن كەم ھايا جانلانمىغان ئىدى، ـــئېلېكتر سېخىدىكىلەر بىلەن سوزلىشىپ باققىن.

سادىر شۇ كۈنىلا دىنامنى كوتىرىپ ئېلېكتر سېخىغا كەلدى. ئېلېكتر سېخىدىكى ئۇستىلار ئۇنىڭغا قايىل بولدى. سېخ مۇدىرىمۇ بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاشقا ۋەدە بەردى. لېكىن كۈتمىگەن يەردىن ئۇنىڭ ئىشىغا يەنە چېچەك چىقتى. ئۇ رەسمىيەت ئوتەش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىش بولۇمىگە كەلگەندە، زەھەر-زۇقۇمدىن ناشتىلىق يېدى:

ـــۋاڭ چاڭجاڭنىڭ بۇيرۇغىنى ئاڭلىمىدىڭىزمۇ؟ ـــدىدى ئىشلەپچىقىرىش بولۇمىنىڭ باشلىغى ئۇنىڭغا دوق قىلىپ، ـــبۇندىن كېيىن سىز ئۈچۈن بىر پۇڭ ئاقچا-تىيىن، بىر مىسقال تومۇر-تەمەك، بىرەر-يېرىم ئادەم كۆچى بېرىلمەيدۇ!

بۇ گەپلەردىن سادىرنىڭ يۈرىگى شاكاراپ ئىچكەندەك ئېچىشىپ كەتتى. ئۇ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ جاروپ ئىنژېنېرنىڭ ئۆيىگە كېلىپ قالغانلىغىنىمۇ سەزمەي قالدى. جاروپ ئىنژېنېر ئۇنىڭ سالپىيىپ قالغان تەققى-تۇرقىغا قاراپلا چاقچاق قىلدى:

ـــنېمە بولدى، تۇمشۇقلىرىڭ ئېشەك باغلىغۇدەكلا ئۇزىلىنىپ كېتىپتىغۇ؟

سادىر بولغان ئەھۋالنى قىسقىچە سوزلەپ بولۇپ، ئاخىرىدا ئەلەم بىلەن قوشۇپ قويدى:

ـــبۇ ئادەم ماڭا كەلگەن سۇ بىلەن ھاۋانىمۇ توسۇۋالماقچى بولغان ئوخشايدۇ...

جاروپ ئىنژېنېر ئوزىنى بېپەرۋالىقا سېلىپ كۆلدى:

ــ ئوستەكىنىڭ سۈيىنى توسۇالسا قۇدۇقتىن ئىچسەن، زاۋۇتتىكى ھاۋانى توسۇالسا شەھەردىن سۈمۈرسەن،... ــ ئۇ ئاغزىدا شۇنداق دېسىمۇ، لېكىن كوكىلىدە سادىرنىڭ ھالىغا ئىچىندى. ئىلىم-پەن كەشپىياتى ئۈچۈن كەڭ يول ئېچىلغان بىر پەيتتە مۇشۇنداق غەلىتى ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى ئۇنى ئويلاندۇراتتى.

ــ روھىكىنى چۈشەرمە ئوغلۇم! ــ دېدى ئۇ ئاخىر ئاچچىق بىر ئىچكى تۈيغۇ بىلەن، ــ بىر تاغار ياڭاقنى ياڭاقچىلىك تاش چاقالايدۇ. سەنمۇ ئەنە شۇ تاشتەك بەردەم بول. ۋاڭ چاڭجاڭ سېخىلارغا توساق سېلىۋەتكەن بولسا، كىشىلەرنىڭ زامانىۋىلىشىشقا تەلپۈنگەن كۆكىنى توسيالمايدۇ. مەن ئىشلەپچىقىرىش بولۇمىدىكىلەر بىلەن سوزلىشەي، سىز ئۇرۇملىرىنىڭ يونۇلۇشىنى ئوزگەرتسەكلا، كەشپىياتىڭ ئاياقتا تۇرىدۇ،...

سادىرغا "ئۇھ" دېگۈدەك ئارامچىلىق ئاخىر نېسىپ بولدى. ئۇنىڭ ھىچبىر داغدۇغا، ھەشەمسز ئوتكۈزگەن ئاخىرقى سىنىغى مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. شۇ كۈنى بۇ خەۋەر پۈتۈن زاۋۇتقا تارقاپ، ئىشچى-خىزمەتچىلەر سادىرنى قىزغىن تەبرىكلەۋاتقان چاغدا، ۋاڭ چاڭجاڭ ئىشخانىسىدىن زادىلا سىرتقا چىقمىدى، ئۇ، ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا ماڭاتتى. ئاداەتتە ئىككى كۈن چېكىدىغان بىر قاپ مېزىلىك تاماكىسى شۇ بىرنەچچە سائەت ئىچىدىلا يېرىملىشىپ قالدى. بۇ ئۇنىڭ خوشاللىغىمۇ-خاپىلىغىمۇ ياكى ھەسرىتىمۇ-پۇشايمىنىمۇ بىلىپ بولمايتتى...

ئارىدىن ئىككى ھەپتە ئوتتۇپ يەنە بىر ۋەقە يۈز بەردى، بۇ ۋاڭ چاڭجاڭ ئۈچۈن تېخىمۇ كۆتۈلمىگەن ئىش بولدى. لاۋفاڭ

باشچىلىغدا ئون نەچچە ھەربى كادىر زاۋۇتقا كېلىپ، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ چوڭ يىغىندا مەلۇم دەۋرىيىنىڭ زاۋۇت پارتكومىغا تەقدىم قىلغان قىزىل دۇخاۋلىق لەۋھەسى بىلەن تەشەككۈر خېتىنى تاپشۇردى. خەتتە: سادىر لايىھىلەپ سىناق قىلغان ئىختىرانىڭ ئالاقىلىشىش ساھەسى بويىچە يېقىندا ئوتكۈزۈلگەن مانېۋىردا ياخشى ئۇنۇم قازىنىپ، بارغانسېرى كېڭەيتىلۋاتقانلىغى ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان ئىدى. لاۋفاڭ تەشەككۈر خېتىنى ئۇنلۈك ئوقۇغان چاغدا پۈتۈن زال سادىرنىڭ شەنىگە ئۇرۇلغان ئالقىش ساداسى بىلەن ياڭراپ كەتتى. لاۋفاڭ خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، ئاخىردا قىسقىچە قوشۇمچە قىلدى:

ــ يولداشلار، مەن ئالاقىلىشىش ساھەسىدىكى بارلىق رادىستلار، جەڭچىلەر نامىدىن يولداش سادىرغا يەنە بىر قېتىم تەشەككۈر بىلدۈرىمەن! ئۇ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ، چوڭ يولۇاسقا مىنىشكە جۈرئەت قىلدى. شۇ چاغدا بەزىلەر، ئۇنىڭ يولۇاستىن چۈشەلىشىگە ئىشەنمىگەن ئىدى، لېكىن بۇ ياش تېخنىك ئۇزىنىڭ ھالال قانى-تەرىگە تايىنىپ، بۇ يوغان يولۇاستىن ئاخىر شەرەپ بىلەن چۈشتى!...

ۋاڭ چاڭجاڭ خۇددى ساغرىسىغا بىر نەرسە پاتقانىدەك ئورنىدىن بىرنەچچە قېتىم قىمىرلاپ قويدى. ئۇ كۆمۈش گەردىشلىك كوزىنىڭنى بىر دەم ئېلىپ، بىر دەم سالاتتى. لاۋفاڭنىڭ ئاشۇ بىرنەچچە جۈملە سوزى تۆگىگىچە ئۇ بۇ ھەركىتىنى ئۇچ قېتىم تەكرارلىدى. ئۇچىنچى قېتىمدا ئۇنىڭ قىرلىق بۇرنى ئۇستىگە تەر تامچىلىرىمۇ تەپچىپ چىقتى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ چىرايى بىرئاز ئېچىلىپ، كوز چاناقلىرى ئەتراپىغا بىلىنەر-بىلىنمەس كۆلكە ياماشقان ئىدى. ئۇ زادى لاۋفاڭنىڭ سوزلىرىدىن تەسىرلىنىپ قايىل بولغاچقا كۆلدىمۇ

ياكى سەھنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا جۇلالىنىپ تۇرغان زەر چۈچىلىق دۇخاۋا لەۋھەنىڭ ئوز ئىشچانىسىغا ئېسىلىدىغانلىغىدىن پەخرلىنىپ كۇلدىمۇ بۇنى تېخى ھېچكىم بىلمەيتتى...

(«تارىم» ژورنىلىنىڭ 1981 ـ يىل 3 ـ سانىدىن)

"ساۋاپ"

مۇھەممەت باغراش

1977 ـ يىلى 5 ـ ئايىنىڭ بىر كۈنى، يول ئۇستىگە جايلاشقان كىچىك بىر بېكەتنىڭ تاماقخانىسىدا قوساقنى تويغۇزغاندىن كېيىن، ئاقسۇغا يېتىپ بېرىشنى كوزلەپ، يولنى داۋاملاشتۇرماقچى بولدۇم ـ دە، ماشىنامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئاپتولنى تەكشۈرۈپ بېقىش ئۈچۈن كاپوتنى ئاچتىم.

ـ ئۇستام... نەگە بارىلا؟ ـ ئارقا تەرىپىمدىن بىر ئەر كىشىنىڭ تىترەك ئاۋازى ئاڭلاندى.

مەن توختىغانلا بېكەتتە بەزى يولۇچىلارنىڭ بۇنداق سوئاللىرىدىن بەكمۇ زېرىككەن ئىدىم. ئۇلار گويا پەقەت سېنىڭ يېتىپ كېلىشىڭىلا كۈتۈپ تۇرۇشقاندەك، ماشىنا توختاپ بولغىچە سېنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالىدۇ. ھەممىسىنىڭ سوئالى بىر خىللا: "ئۇستام، نەگە بارىلا؟" كەپىنىكە قۇرۇق بولسا، بىر ـ ئىككى ئادەمنى ئېلىۋېلىشىنىڭغۇ كارى چاغلىق، لېكىن بۇنداق كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى كېيىن شوپۇرغا بىرمۇنچە ئاۋارىچىلىق ھەتتا كوڭۇلسىزلىكلەرنى تېپىپ بېرىدۇ. چۈنكى ئۇلاردىن بەزىلىرى، چەكلەنگەن مالىلار ـ ئالتۇن ياكى زەھەرلىك چېكىملىك قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن سودا قىلىدىغان ئەتكەسچىلەر بولۇپ چىقىدۇ ـ دە، ناۋادا قولغا چۈشۈپ قالسا، شوپۇرغىمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىر ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، سوراقچىنىڭ قوپال مۇئامىلىسىگە ئۇچراشقا ۋە تىنىمسىز سوئاللىرىغا بىر ـ بىرلەپ جاۋاپ

ببرىشكه توغرا كېلىدۇ... يەنه بەزىلىرى. ئۇچىغا چىققان جەلىگۈرلەر بولۇپ، "ژاپاغا جاپا" دىگەندەك ماشىنىدىن چۈشىدىغان چاغدا دىققەتسىزلىگىدىن پايدىلىنىپ، يۈك-تاق. سومكا ياكى جۈۋاكىنى ئېلىپ قاچىدۇ.

بۇرنۇمغا تولا سۇ كىرىپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن، ھىلىقى ئادەمگە بۇرۇلۇپمۇ قويماستىن توكلۇق بىلەن:

—ئاقسۇغا!—دەپ جاۋاپ بەردىم. نامەلۇم يولۇچى مېنىڭ بۇ قوپاللىغىمدىن ئەيمىنىدى بولغاي، جىمىپلا كەتتى. "بىرسىدىن قۇتۇلدۇم..." دىدىم ئىچىمده. ئاندىن ئاپتول مېتكىسىنى جايىغا سالدىم-دە، ماتورنىك ئۈستىدىكى توپا-چاڭلارنى سۇرتۈۋېتىپ، قايتىپ ئارقامغا ئورۇلۇشۇمگە، مەيدىن ئىككى قەدەمچە نېرىدا 5-6 ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالىنى ئوك قولىدىن تۇتۇپ ماكا تەلمۇرۇپ قاراپ تۇرغان بىر كىشىگە كوزۇم چۈشتى. بۇ ئادەم 45 ياش چامىسىدا ئىدى. ئۇنىڭ ئاپتاپتا كويۇپ قارايغان جۈدەك يۈزىنى، خۇددى ئىكەك بىلەن ئىكەكلەپ ياساپ قويغاندەك، بىرنىڭ ئۈستىگە بىرى مىنگىشىپ، قاتلىشىپ تۇرغان قورۇقلار، خېلىدىن بېرى ياسالمىغان، ئاق سانچىغان يىرىك ساقاللار قاپلىغان ئىدى.

—ھە... نېمە گەپ...؟—دىدىم مەن ماتا بىلەن قولۇمنى سۇرتەكەچ سوغاق تەلەپپۇزدا.

—بىزنى... بىزنى ساي ئېرىقىچە ئېلىۋالسىلا بوپتىكەن ئۇستام...—دىدى بۇ ئادەم تولىمۇ تەسلىكتە دۇدۇقلاپ.

شۇ تاپتىكى ئۇنىڭ ھالىتى مېنى سەل ھەيران قالدۇردى. ئۇ قېرىلىققا قەدەم قويغان چوك كىشى بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ ئالدىمدا خۇددى ئوسمۇر بالدەك قىزىرىپ-تاتىرىپ، نېمىدىنىدۇ تەپ تارتقان-

دەك، ئەيمنگەندەك تارتىنىپ تۇراتتى. گەپنى تۇگەتكىچە ئاقىرىپ يېرىلغان يېرىك قۇرغاق لەۋلىرى تىترەپ كەتتى.

مەن كوكلۇمدە "بۇ ئادەمنى بۇنچە ئەيمنىدۇرگەن نىمكىنە؟" دەپ ئويلاپ ئىختىيارسىز ھالدا ئۆزەمنىك ئۇستى-بېشىمغا ئەجەپ-لىنىپ قاراپمۇ چىقتىم.

ــ نىمىشقا ئاپتوۋۇزغا ئولتۇرمىدۇق؟ ئاپتوۋۇز كۇنىدە مېڭىپ تۇرىدىغۇ؟ــ دىدىم مەن بۇ كىشىنىك چىرايىغا تىكىلىپ.

ــ ئاپتوۋۇزغا ئولتۇرساق بولاتتى... بۇرۇن دائىم ئاپتوۋۇزدا ماڭاتتۇق، بۇ دورەم...، ــ ئۇ غەمكىن كوزلىرىنى يەرگە تىكتى. مەن بۇ كىشىنىك بىز ئادەتتە پات-پات ئۇچرىتىدىغان يولۇچىلارغا ئوخشمايدىغانلىغىنى ھىس قىلدىم. ئۇ يانچۇغىنى كولاپ پۇلىمۇ چىقارمىدى، يول بويى ياخشى تاماق بىلەن مېھمان قىلدىغانلىغىنىمۇ ۋەدە قىلمىدى ياكى كوزلىرىنى ئالا-چەكمەن قىلىپ تاپا-تەنىلەرنىمۇ ياغدۇرمىدى ۋە ياكى يالغانىدىن يىغلامسىراپ، يېلىنىپ، خوشامەت قىلىپ رودىپايدەك چاپلىشىپمۇ ئالمىدى. ئۇ پەقەت ئېغىرلىغىنى بىر پۇتىغا سېلىپ، سەل سىكايان ھالەتتە غەمكىن كوزلىرىنى يەرگە تىكىكىنچە تۇراتتى ۋە پات-پات يېنىدىكى بوينىنى قىسىپ تۇرغان گودەككە قاراپ-قاراپ قويىاتتى.

ــ مېنى دوختۇيخانىدىن ئەپچىقمەن دەپ، دادام پۇلىنىك ھەمە-مىسنى دوختۇيغا بەدى... دوختۇي مېنىك قوسىغىمنى يىغانىتى... دادامدا پۇل يوق، ئاپتوۋۇزنىك سوپۇيى پۇل بوماسا ئاپتوۋۇزغا چىقامايدىكەن... ــ دەپ دادىسنىك قولىنى مەھكەم تۇتۇپ تۇرغان بالا دىققىتىمنى بولىدى. ئۇنىك مولدۇرلەپ تۇرغان يوغان-يوغان كوزلىرىدىن كىشىنىك ئىچى سېرىلغۇدەك دەرىجىدە مەيۇسلىك چىقىپ

تۇراتتى، مەسۇم، ئوماق، لېكىن تۆكلىرى تەتۈر يېتىپ، سەل تاتار-غان سۇلغۇن يۇزدە ياش دېغى بىلىنىپ تۇراتتى. بالا مېنىڭ قارا-شىمدىن قورۇنغاندەك، يىرتىق چۈخپىيدىن ماراپ تۇرغان باشىمالتاق پۈتسىغا تېكىلدى. مەن يەنە ئۇنىڭ دادىسىغا سەپسالدىم. ئۇچىسى-دىكى كونىراپ ئوڭۇپ كەتكەن قارا چېپەرقۇت چاپىنىنىڭ يىرتىلغان يەڭلىرى خۇددى كۈچۈكىنىڭ تىلىدەك ساڭگىلاپ تۇرۇپتۇ. كوك خادانى ئىشتىنىنىڭ تىزلىرى سۈزۈلگەن، پۈتىدا چۈخەي، ماي ئايى-لىرى بولۇشىغا قارىماي بېشىدا مايلىشىپ كەتكەن دولان تۈمىغى، يوغان ئالقانلىرى بولسا، سانسىز يېرىقلار بىلەن تولغان. مەن بۇ كىشىنىڭ دېخان ئىكەنلىگىنى، ئۇنى ئىلاجسىزلىق مېنىڭ ئالدىمىغا ئېلىپ كەلگەنلىگىنى پەملىدىم ۋە مۇنداق تېكىلىپ قارىشىم ئۇنى ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويۇۋاتقانلىغىنى ھىس قىلىپ، ئۇنىڭدىن كوزۇمنى يوتكىدىم.

ــ بۇ نەچچىنچى بالىڭىز؟ــ دەپ سورىدىم مەن بالىغا قىزىقىپ قاراپ.

ــ توتىنچىسى. بۇنىڭدىن كىچىك يەنە ئىككىسى بار. ئۇچىيى ئالمىشىپ قاپتىكەن، ئوپېراتسىيە قىلدى. بالا بىزنى بەك قورقاتتى، مۇشۇ بالىنىڭ ھەلەكچىلىگىدە ئالدىراپ قېلىپ، كوپىرەك پۇل ئېلى-ۋالمىغان ئىكەنمەن، دوختۇرغا تولەپ... ــ دادىسى مېنىڭ ھىلىقى سوغات تەلەتىمىنىڭ ئۇزگەرگەنلىگىنى كورۇپ، سەل ئۇمىتلەنگەندەك بولۇپ جاۋاپ بەردى.

بۇنداق كىشىلەر يۇك ماشىنىسىنىڭ شوپۇرلىرىنىڭ ئالدىغا ناھايىتى ئاز كېلىدۇ. كەسپداشلىرىمنىڭ ئارىسىدىكى بەزى نائىنساپلار بۇنە-داقلارنىڭ ئاخىرقى بىر پارچە نېنىنى بولىسۇ تارتىۋالمىغىچە،

ماشىنىغا سالمايدۇ. يەنە تېخى بىرمۇنچە يولسىز مۇئاملىلەرگە ئۇچرايدۇ. شۇڭا بۇلار ئۇزلىرىنىڭ ئاخىرقى تىنىملىرىنى يىغىپ بولسمۇ، ئاپتوۋۇزدا ئولتۇرۇشقا، ھەتتا نەچچە ئون كىلومېتىر يولنى پىيادە بېسىشقا رازىكى، پۇلى بار تۇرۇپ ھىلىقىدەك كىشىلەرنىڭ ئالدىدا يالغان ئېيتىپ تەلمۇرۇشكە رازى ئەمەس.

ــ مەن چوڭ بولۇپ بۇنداق ماشىنىغا چىقىپ باقمىغان، بىزنى ئاپىپىچ قويامسىز ئاكا؟ــ بالا مېنى خىيالىدىن ئويغاتتى. ئۇنىڭ مىسكىن لېكىن ئوماق قىياپىتى، چۈچۈك سوزلىرى مېنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە تارتتى. مەن بالىنىڭ ئالدىغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردۇم ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇق قوللىرىدىن تارتىپ باغرىمغا باستىم. ئۇنىڭ بىلەن تەڭ دېمەتلىك ئوغلۇم خۇشتار كوز ئالدىمغا كەلدى. بالا مەندىن زادىلا ھېيىقماستىن، مەڭزىنى مېنىڭ غۇدۇر-بۇدۇر يۇزۈمگە ياقتى.

ــ دوختۇرخانىدىن قاچان چىقتىڭ؟ــ دەپ سوردىم مەن ئىچىم كويۇپ.

ــ تۇنۇگۈن چىقتۇق، ئاۋۇ ئىشىگى يوق ئويدە ئۇخلىدۇق، جىق ئادەملەي بىلەن ئۇخلىدۇق،ــ ئۇ قولى بىلەن چەتتىكى تاشلاندۇق ئوينى كورسەتتى.

ــ قوسىغىڭدا بىر نەرسە مياڭلايدىغۇ؟ مۇشۇك بارمۇ، نىمە؟ــ دىدىم ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ، راستىنى ئۇنىڭ قوسىغى غولدۇرلاۋاتاتتى.

ــ مۇشۇك يوق، چاشقان با... يىگەن نەيسىنى شۇ چاشقان يەپ كەتتى... ھازىر قوساقتا ئۇنىڭغا يەيدىغان نەيسە يوق. شۇڭا كولىدۇيلاپ تاتلاۋاتىدۇ،ــ دىدى بالا ۋە كورسەتكۈچ بارمىغىنى ئاغزىغا تىقىپ ئاستىنقى كالپۇگى بىلەن قوشۇپ بوشقىنا چىشلىدى-دە،

كۆلدى. بالىنىڭ جاۋاۋدىن قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتىم، دادىسىمۇ كۈلدى. بۇ ئۇلارنىڭ ھېچ بولمىغاندا تۈنۈگۈندىن بېرىكى تۈنجى كۈلكىسى بولسا كېرەك.

كىچىك بالىنىڭ قايغۇسى خۇددى ياز ئاسمىنىنىڭ چاقماقغا ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ شولىسى چىرايىغا چىقىپ بولغىچە ئوچۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كىشىلەر، "قايغۇسىز باللىق..." دەيىشىسە كېرەك.

ــ چاشقان يەپكەتسە يەنە يىسەڭ بولمامدۇ؟

ــ نان با خويىجۇنىنى ئۇغىيى ئېلىۋالدى، ــ دەدى بالا ۋە سەل تۇرۇۋېلىپ قوشۇپ قويىدى، ــ دادامنىڭ بەلۋاغىدا يەنە بىر نان باتى، ــ دادام ماڭا ئازىياق بېيىپ، بېشىمدىن ئويۇپ موللامغا بېيىۋەتتى، پات ساقىيسەن دەيدۇ،... ئۇزنمۇ يىمىدى...

مەن راست شۇنداقمۇ، دېگەندەك بالىنىڭ دادىسىغا قارىدىم.

ــ ئاخشام ئاۋۇ چوڭ ئويدە تۇنىگەنتۇق، غەپلەت بېسىپ قاپتۇ. بىر چاغدا قارىسام، خورجۇن يوق، بىرسى تىقىۋاپتۇ، ــ دەدى دادىسى بالىنىڭ سوزىنى تەستىقلاپ.

مەن يەنە بالىغا تىكىلىپ قارىدىم. بىر خىل سېزىم مېنى چۈلغىۋالدى. ئۇنىڭ تۇم قارا كوزلىرى گويا مېنى سىناۋاتقانىدەك مولدۇرلەپ تۇراتتى. بىزنىڭ كوزلىرىمىز ئۇچراشقانىدا، ئۇ مېنىڭ كوزۇمگە ئەمەس، بەلكى توغرىدىن ــ توغرا ئادەملىك ھىسسىمغا، ۋىجدانىي تۈيغۇمغا تىكىلىپ تۇرغاندەك بىلىندى...

مەن بالىنى لىككىدە كوتىرىۋالدىم ــ دە، كەپىنىكىگە ئولتۇرغۇزدۇم. بالىنىڭ چىرايى خوشاللىقتىن گۈلدەك ئېچىلدى، ئاندىن دادىسىغا قاراپ:

ــ ماشىنىغا سۇ قۇيىۋالاي، ھازىر ماڭمىز. ماشىنىغا چىقىپ ئول-

تۆرۈڭ ئاكا! ــ دېدىم.

دىخانىنىڭ سولغۇن چىرايىغا شاتلىق جىلۋىسى ياماشتى، بەدىنىگە بىردىنلا جان كىرگەندەك بولدى. ئۇنىڭ تەلەۋرۈپ تۇرغان مۇلايىم كوزىدە كۆلكىنىڭ شولىسى ئەكس ئەتتى. مەن چىلەكنى ئالدىم.

ــ رەھمەت ئۇستام... ۋاي سۇنى مەن ئېپكىلەي... ــ ئۇ ئالدىراپ ئالدىمنى توسۇپ، چىلەككە قولىنى ئۇزاتتى.

ــ بولدى، ئۇزەم ئېپكىلىمەن، ــ دېدىم مەن تالىشىپ.

ــ ياق، سىلى جۇۋىسىسلا، مەن ئېپكىلەي ئۇستام. سۇ بار يەرنىمۇ بىلمەن، ــ ئۇ چىلەكنى ئالدى ــ دە، يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇ ماڭا شۇ ئەمگىگى بىلەن مىننەتدارلىغىنى بىلدۈرمەكچى بولغان ئىدى. مەن كەپىنىكىگە كىرىپ سومكامدىن يۇمشاق نان ۋە پۇشۇرۇلغان قوي گوشى ئالدىم ــ دە:

ــ ھە، يىگىت، ئەمدى قوساقتىكى چاشقانلارنى باقامدۇق؟ ــ دەپ بىر نان بىلەن بىر پارچە گوشنى بالىغا ئۇزاتتىم. بالا قولۇمدىن نانىنى ئېلىپ، ئازراق ئويلىۋالغاندىن كېيىن، نانىنى تەسلىكتە ئۇشتۇپ، يېرىمىنى ماڭا قايتۇرۇپ بەردى ــ دە، كۆلۈپ تۇرۇپ:

ــ ئانام كىچىك بالىنىڭ قوسغىدىكى چاشقان كىچىك بولىدۇ، دىگەنتى، يېيىم نان بىلەن تويمىدۇ، ــ دېدى. مەنمۇ كۆلۈۋەتتىم.

ــ مەيلى ئەمسە ئاغىنە، بۇنىڭدا داداڭنىڭ قوسغىدىكى چاشقانىنى باقايلى، بولامدۇ؟

بالا قوۋۇزىنى تۇلدۇرۇشقا ئۇلگۈرگەن ئىدى. ئۇ گەپنىڭ ئورنىغا بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇللۇق ئىشارىسىنى بىلدۈردى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئوغلۇم!

مەن بۇرۇلۇپ قارىدىم. كەپىنكە ئىشىگى ئالدىدا بىر بوۋاي تۇراتتى. ئۇ دۇخاۋا تاشلىق كەمچەت تۇماقلىنىڭ ئۇستىگە ئاپپاق سەللە ئوراغان، ئۇستىگە ئازادە تىكىلگەن مەللە چاپان، پۇتىغا يېپ-يېڭى مەسە كالاچ كىيگەن، قولىدا ھاسا تۇتقان، قاۋۇشالىق كەلگەن، ساقاللىرى ئۇچىتىك ئاقارغان بولسىمۇ، ساغلام ۋە تىمەنلىگى چىقىپ تۇرغان 60-65 ياشلاردىكى سالاپەتلىك كىشى ئىدى. مەن كەپىنكىدىن سەكرەپ چۇشتۇم ۋە قائىدە بويىچە ئەدەپ بىلەن:

ــ ۋەئەلەيكوم ئەسسالام، كەلىسىلە، ــ دەپ جاۋاپ قايتۇردۇم. ئۇنىڭ سالاپىتى ئەمەس، پەقەت بىر مويسىپىت قېرى كىشى بولغانلىغىلا مېنى كەپىنكىدىن چۇشۇشكە مەجبۇر قىلغان ئىدى.

ــ كوكىكاك نەگە بارىدۇ، بالىمۇي؟ ــ دىدى بوۋاي گېپىنى قىرىپ. بوۋاينىڭ گوشلۇك يۇزلىرى قىزارغان، لەۋلىرى مايلاشقان ئىدى.

ــ ئاقسۇغا ماڭىدىم، ــ دىدىم مەن ھورمەت بىلەن قولۇمنى قوشتۇرۇپ.

ــ مەن تۇرپان ئەسسابىلىرىمغا، ــ دىدى بوۋاي جىددى ۋە ئۇلۇغۋار تۇستە، ــ مازائى-ماشايىقلارنى بىر زىيارەت قىلاي دىگەن نىيەتتە ماڭدىم. ساڭا نەزىرىمنى تاشلاپ، سېنىڭ ماشىناڭدا ئولتۇرۇپ كەتكىم كېلىپ قالدى. شۇڭا... ــ ئۇ ھەر بىر سوزىنى ئالدىرىماي دانە-دانە قىلىپ سوزلەيتتى. بىردىنلا بوۋاينىڭ يېنىدا يەردە ياتقان گۈلدار خورجۇنغا كوزۇم چۇشتى. بولۇشچە چىڭدىلىپ، ئىزىلىرى ئېتىلمەي قالغان بۇ يوغان خورجۇننىڭ ئاغزىدىن يېپ-يېڭى ئايالچە ئوتۇك، ئالما ئۇرۇغى دۇخاۋا، ناۋاتىرەڭ گىرىپتىشىن ۋە يەنە ئاللىقانداق رەختلەرنىڭ بۇرجىگى كورۇنۇپ تۇراتتى.

"تۇرپاندىكى كونا قەۋرىستاندا، يوقلايدىغان كېلىنى بارمىكىنە؟ شۇنچە بايلىقىنىڭ روھىـ ئەرۋاھلار بىلەن نىمە مۇناسىۋىتى باردۇ؟ مازارغا بېرىپ بازار ئاچامدىكەن؟ بىر ئوزى قانداق كوتىرەركىن شۇنچە نەرسىنى...؟" دىگەن پىكىرلەر خىيالىمدىن ئوتتى.

ـــ ئالدىكىدا بىر ئادەم گەپ قىلىۋاتسا، نىمىگە بېزىرىپ تۇرىسەن بالىمۇي؟ ـــ دىدى بوۋاي ۋە مېنىڭ ئوزىنىڭ قىممەت باھالىق خورـ جۇنىغا قاراپ قالغىنىمنى سېزىپ، دەرھال خورجۇنىنى ئوز دالدىـ سىغا ئالدى، ـــ كىشىنىڭ ھەققىگە ئۇنداق يامان كوزۇڭ بىلەن قارىـ خۇچى بولما! گۇنا بولىدۇ! ھە ئېيتماقچى، كوكىكاڭغا سېلىۋالامسەن، قانداق؟

مەن تەكلىكتە قالغان ئىدىم، شۇڭا گەپنىمنى تاتلاپ تۇرۇپ:

ـــ كەپىنكىدە ئادەم بار، يۇڭ ئىگىز بولغاچقا، ئۇستىگە ئادەم ئولتۇرغۇزۇشقا بولمايدۇ، ـــ دەپ راستىنى ئېيتتىم.

ـــ ئادەم بار دىگىنىڭ نىمىسى؟ ـــ دىدى بوۋاي بىردىنلا نارازى بولۇپ، ـــ كوكىكا دىگەنگە ئۇچرىغانلا ئادەمنى سېلىۋەرگىلى بولمايدۇ. مانا بىزدەك ئەھلى ئولما ئادەمىلەرنى سېلىۋالساڭ، خۇدايىمىنىڭ بەرگىنى شۇ ساڭا! ئامىتىڭ كېلىدۇ! تاش ئالساڭ، ئالتۇن بولىدۇ، ھېچقانداق خەتەرگە يولۇقمايسەن، ـــ ئاندىن ئۇ سالاپەت بىلەن گېلىنى قىرىپ قويۇپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ چاماملا سەن مېنىڭ كىملىگىمنى بىلمەستىن بۇ گەپنى قىلىپ تاشلىدىڭ، ھېچ ۋەقەسى يوق. ئوزەم بولسام بىر كەمتەرىن ئادەمەن، بىلىپ قويغىنكى، ئاللا سېنى ماڭا ئۇچراشتۇرۇپ قويدى، خۇدايىم بۇيرۇسا، بۇگۈن سېنىڭ سەپىرىڭ ئوڭ بولىدىغان ئوخشايدۇ، ساڭا مەلۇم بولسۇنكى، ئىسمى شەرپىي ئاتاغلىق ھېزىم موللام دىگەن مەن بولـ

مەن! كىتاپ كوربىمەن، پال ئاچىمەن، ۋەز-قەسسىدە ئوقۇيمەن. يىراق-يېقىنىنك ھەممىسى ماڭا باش قويىدۇ.

موللام "سوزلىرىم بۇ گالۋاڭغا تەسىر قىلدىمۇ، يوق؟" دىگەندەك يۆگۈلۈق قاشلىرىنىڭ تېگىدىن ماڭا ھومىيىپ قارىدى.

ــ مانا ئۇستام، سۇنى ئېپكەلدىم، ــ شۇ پەيتته بالىنىڭ دادىسى تەرلەپ-پىشىپ، ھاسراپ-ھومۇدىگىنىچە بىر چىلەك سۇنى كوتىرىپ يېتىپ كەلدى. مەن ئۇنىڭ قولىدىن چىلەكنى ئېلىپ، كاپوتىنى ئاچتىم-دە، رادىاتورغا سۇنى قۇيۇشقا باشلىدىم ۋە بالىنىڭ دادىسىغا قاراپ:

ــ بولدى ئاكا، رەھمەت، ماشىنىغا چىقىڭ ئەمدى، ــ دىدىم.

ئۇ كەپىنكىگە چىقىپ، ئوغلىنىڭ يېنىغا جايلىشىپ ئولتۇردى.

ــ سىنىڭ سېلىۋالغان ئادىمىڭ مۇشۇمتى؟ ــ دىدى موللا ئىڭىگى بىلەن كەپىنكىدىكى دىخان ۋە ئۇنىڭ بالىسىنى كورسىتىپ.

ــ ھەئە شۇ. يېزىدىن كەلگەن ئىكەن. پۇلىى تۇگەپ كېتىپ قىينىلىپ قاپتۇ، بالىسىمۇ كېسەلدىن يېڭىلا تۇرۇپتۇ.

ــ يېزىدىن كەلسە نىمە بوپتۇ؟ ــ دىدى موللا يەنە بايىقىدەك تەكەببۇرلۇق بىلەن، ــ جاھان دىگەندە دىخان ئازمۇ؟ ۋاقتى كەلسە بىر تال سېمىق تۇخۇمنىڭ ئۇستىدە تىترەيدۇ ئۇلار! پۇلىى تۇگەپ كېتىپتۇمىش، بۇ ئۇنىڭ قىزىل كوزلىگى دىسەڭچۇ، كوك ماڭقىدەك كوكۇرۇپ تۇرۇۋۇالسلا، بىچارىمۇ؟ ھەتتا بىز بارساقمۇ چامغۇر توغراپ يومدان ئېتىپ يولغا سالىدۇ-يۇ، ساڭا پۇلۇم بار دەمتى؟ بالىسى كېسەلمىش... كېسەل دىگەنىى ئاللا بەرگەن، تەقدىرگە تەن بەرمەي ئامال يوق. بۇنداقلارغا ياخشىلىق قىلىپ جان توشامدۇ؟ يا ئۇ دۇنيالىغى، يا بۇ دۇنيالىغى بولمىسا...

موللانىڭ ئىنسانلىق قىممىتىنىڭ باھاسىنى كۆڭلۈمدە بوداپ قويدۇم، بارغانسېرى گەدىنىم قورۇشقا باشلىدى. بىرەر ئېغىز قاتتىق گەپ قىلىپ تاشلاپ، بۇ قېرى كىشىنى رەنجىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن، لېۋىمنى چىشلەپ زۇۋان سۈرمەستىن، سۈنى قۇيۇۋەردىم. موللام مېنىڭ گەپ-سوز قىلمىغىنىمنى: "ئارىسالدى بولۇپ قالدى... ئويلىنىۋاتىدۇ" دەپ چۈشەندى بولغاي، مېنى ئويىنتىش ئۈچۈن تەييارلىغان پېرىسنىڭ دېپىنى، يەنىمۇ كۆچەۋرەك تاراڭلىتىشقا باشلىدى:

—چىرايىڭغا قارىسام، خېلى ئىمانى بار مۇسۇلمانىنىڭ بالىسىدەك قىلىسەن، سېنىڭ ئەسلى زاتىڭ ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئەمەس، بىر ئاق ئۈستىخان زاتنىڭ ئەۋلادى بولساڭ كېرەك، ئاق كۆڭۈل بالىكەنسەن...

"ئەۋلىيا بولاي، بولاي دەپ بولالماي قالغان كىشى ئىكەنسز موللام، —دىدىم ئىچىمدە ئۆزۈنى زاڭلىق قىلىپ، —مېنىڭ دادام سز ئېيتقانغا ئوخشاش ئاللىقانداق 'ئاق ئۈستىخان زات' لاردىن ئەمەس، 'ھىلىقى سز ھاقارەتلىگەن دىخانلاردىن بىرى ئىكەنلىگىنى بىلسىڭىز، كاشكى!' موللام كەپىنكە ئىشىگىنىڭ يېنىدىن ماشىنىنىڭ ئالدىغا —ماڭا يېقىنراق يەرگە سۈرۈلۈپ كەلدى:

—قېنى كوزۇڭ بولسا تاللىۋال! ئۇزەڭگە قويدۇم، —دىدى ئۇ ۋە گەۋدىسىنى كېرىپ گىدەيدى.

—نىمىنى تاللىۋالمەن؟

—ماشىنىغا سېلىۋالدىغان ئادىمىڭنىچۇ؟

—قانداق تاللايمەن؟ كىيىم-كېچەككە، سالاپىتىگە قاراپمۇ؟— دىدىم مەن ئۇزەمنى زورغا بېسىپ.

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداقتە، ـــ دېدى مولـلام ماڭا تېخـمۇ يېقىنلـ
شىپ، ـــ مانا سېنىڭ ئالدىڭدا پەرىشتىدەك بىر ئولـما مولـلا، چوڭ
بولسمۇ ئوزىنى كـىچىك قىلىپ، ماڭا قاراپ تۇرۇپـتۇ. "سۇ بىلەن
يەر كوكسـەر، دۇنيا بىلەن ئەر" دېگەنـنى ئاڭـلىغان بولغىيـدىڭ.
پېقىرنى ماشىنىڭغا سېلىۋالسـاڭ، "ساۋاپ" تاپسەن، ياشلىق قىلىپ
ئوتكـۈزگەن گۈنالىرىـڭ مەغپىرەت بولىدۇ، ئوزەڭ كۈنـدىن كۈنگە
كوكلەيـسەن! ئالدىڭـدا يەنە ئالـلانى زادى يادىـغا ئالمايـدىغان،
نەدىندۇ قاڭـقىپ كېلىپ قالـغان بىر دۇررا كـمۇ تۇرۇپـتۇ. بۇنـداق
ئادەملەر، كىشىلەرنىڭ ھەققىدىن قورقمايدۇ، كەيپى ـ ساپا، زىنائى ـ
كەبىر قىلىـدۇ، تۇرغان ـ پۇتكىنى گۈنا! بۇنـداق ئادەمـلەرگە يېقىن
بولساڭ، ئۇنىڭ كاساپىـتى يۇقىدۇ، ئىشـڭ ئىلـگىرى كەلـمەيدۇ،
بالا ـ قازادىن نېرى بولمايسەن...

موللام مېنى "ئېرىدى، قىلتاقتا چۈشتى" دەپ تېخمۇ ئەزۈەيلەپ
سوزلەشكە باشلىدى. مەن كاپوتـنى يېپىپ، چىلەكـنى كەپىنـكىگە
سالدىم.

بۇ چاغدا بېكەتـتە ماشـنا كۈتۈپ يېتىشـقانـلار ۋە شۇ يەرنىڭ
بىكارچىلىرىدىن بولۇپ 5 ـ 6 كىشى بىزنىڭ ئەتراپىمىزغا ئولاشتى.

ـــ خـوپ تەقـسىر، ـــ دېدىـم مەن ئۇنىڭ ئۆز ـ نەسـەھەتـلىرىنى
بولۇپ، ـــ ساۋاپلىق ئىش بولىدىغان بولسا، سىلىنى ئېلىۋالاي. لېكىن
كەپىنكىنىڭ ئىچىـدە ئوروڭ يوق. ئوزلىرىنى ئاشۇ يۇكـىنىڭ ئۈستىگە
ئولتارغۇزسام قانداق دەيلا؟

سەللىسىنىڭ سايىسى بىلەن مومىن ئادەملەرنى ئۈركىتىپ ئۈگىنىپ
قالغان بۇ ئالدامچى، مېنىڭ گېپىمنى راست دەپ چۈشەنگەن ئىدى.
ئۇ ئاسمان پىلەڭ بېسىلغان يۇككە قوقۇمسىراپ قارىدى ۋە كوزلىرىنى

چەكچەيتىپ:

ــ نىمە دەۋاتىسەنۇي، ئوغلۇم؟ ئەيمىنمەستىن، مېنى ئاشۇ ھاۋايى مۇئەللەققە چىقىرىپ قويامسەن؟ ئۇ يەردىن ئۇچۇپ كەتسەم نىمە بولىدۇ ئوزى؟ــ دېدى ئاچچىغى بىلەن ھۇرپىيىپ.

ــ ئەمسە، نەدە ئولتۇرىلا؟

ــ ئاۋۇنىڭ بالىسى كەپتىكەتكەندە مەن بىلەن ئولتۇرسۇن، ئوزى بولسا ئاشۇ يەرگە چىقىپ ئولتۇرسۇن.

مەن ئۇنىڭ نومۇستىن ئەسەر يوق نەپرەتلىك قىزىل يۇزىگە يىرگىنىچ بىلەن تىكىلدىم.

ــ ئۇ كىشى ئۇچۇپ كەتسە مەيلىما، تەقسىر؟

ــ ئۇ مەندىن ياشتە...

ــ بالا ـ قازا ياش ـ قېرىنى ئايرىمايدىغۇ، موللام؟

ــ خۇدايىم ساقلايدۇ...ــ دېدى ئۇ قىزارماستىن. شۇ مىنۇتتا ماڭا ئۇ، ئاددىلا ئورۇن تالىشىۋاتقان ئەمەس، بەلكى ئوزىگە دەخلى قىلىۋاتقان ئاشۇ دىخان ۋە ئۇنىڭ نارىسىدە بالىسىنى ھېچ ئويلاپمۇ تۇرماستىن، ھەرقانداق خەۋپ ـ خەتەرنىڭ قوينىغا ئىتتىرىشكە تەييار تۇرغاندەك بولۇپ كورۇندى.

مېنىڭ ئوزەمنى بېسىۋېلىش ئۇچۇن ئىشلىتىۋاتقان ئاخىرقى كوچۇمنىڭ بېلى سۇندى... غەزەپنىڭ تىغى ئېغىرلىق تېشىغا ئۇرۇ ـ لۇپ ئۇچقۇنلار چاچرايتتى. ھورمەت پەردىسى ئۇنىڭ سالغان نومۇس ـ سىزلىق خەنجىرى بىلەن يىرتىپ تاشلاندى...

ــ مەن "قىزىل كوز موللا" دېگەننى كوپ ئاڭلىغان بولساممۇ، "ياۋۇز موللا، بەدنىيەت موللا" دېگەننى ئاڭلاپ باقمايتىكەنمەن،ــ دېدىم خاتىرجەم قاراپ تۇرغان ئادەم شەكلىگە نەپرەت بىلەن

تىكىلىپ، ــ بۇگۈن مانا ئەنە شۇنداق موللىنى ئوز كوزۇم بىلەن كورۈپ تۇرۇپتىمەن! سىزنىڭ ئاغزىڭىزدىن ئىمان ئەمەس، كاززاپ- لىق بۇسلىرى پۈرقۇۋاتىدۇ. ئاشۇ بىچارە دىخانىنى كېسەلچان بالىسى بىلەن تاشلۇۋەتسەمۇ، ئورنىغا سىزدەك بەتبەشىرە، ۋىجدانسىز ئالدامچىنى ماشىنىغا چىقىرىۋالسام، مەن پەقەت شۇ چاغدىلا "ساۋاپ" تاپقان بولىمەنمۇ؟ مۇسۇلمانچىلىقنىڭ قانداق يېرىدە شۇنداق كەلىمە بار ئىكەن؟ سىز ــ ئادەم، ئاۋۇ دىخان ۋە ئۇنىڭ بالىسى باشقا نەر- سىمۇ؟ قېنى سىزدىكى ئىنساپ! قېنى سىزدىكى ئار-نومۇس؟!...

غەزەپتىن ۋۇجۇدۇم تىترەيتتى، سوزلىگەنسېرى ئىچىم خېلى بوشىدى. "موللام" نىڭ كوكۈش كوزلىرى چەكچىيىپ يېشىل ئۇچقۇنلار ياندى، گوشلۇك يۈزى ئەلەمدىن تېخىمۇ ئېسىلىپ كەتتى، مايلاشقان قېلىن كالپۇگى مىتىلدايتتى، سۆپۈرگە ساقاللىرى تىترەيتتى. ئۇ ئەسە- بىلەشكەن ئىدى. بىردىنلا، ئورنىدا چوگىلەپ، ياقىسىنى تۇتۇپ، ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ ئەلەم بىلەن توۋلىدى:

ــ مۇسۇلمانلار، توۋا دەڭلار! بۇ ئىمانسىزنى كوردۈڭلارمۇ؟ شوپۇر دىگەننىڭ ماڭغان يولى پىلىسراتنىڭ كوۋرۈگىگە ئوخشاشتۇر! ئوك تەرىپىدە بالانىڭ، سول تەرىپىدە قازانىڭ ئۇستىدە ماڭىدۇ، ئۇنىڭغا نەزىرىمنى تاشلاپ، يېنىدا پەرىشتىدەك ئولتۇرۇپ، ئۇنى كوزى يوق بالا-قازادىن ساقلاپ قالاي دەپ نىيەت قىلغان ئىدىم. لېكىن بۇ ئىمانسىز تۇكۇاش كوڭلۇمگە ئازار بېرىپ شۇنچە ئىزا- ئاھانەت قىلدى، شۇ قىلغانلىرىڭ ئۇچۇن، ئىلاھىم كوڭكاڭنىڭ ئاس- تىدا قېلىپ ئولەرسەن!...

ئۇ قانچە كوپ قاغىمىسۇن، لېكىن ئاۋازى ئايانچىلىق ئىدى. بايىقى "ئۇلۇغ-ۋار" لىغمۇ يوقالغان بولۇپ، گىدەيگەن گەۋدىسىمۇ

بىر دەمدىلا مۇكچىيىپ قالغاندەك كورۇندى.

ــ موللام، ــ دىدى ئەتراپىتا قاراپ تۇرۇشقانلار ئىچىدىن كەكە ساقال پاكارراق بىر كىشى، ــ سىزنى ماشىنىغا ئولتۇرغۇزمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ يىگىتنى شۇنچىۋالا قاغايدىغانمۇ نىمە ھەددىگىز بار، بىز ئاكلاپ تۇردۇق، سىز ھە دىسە ئىمان، ساۋاپتىن سوز ئاچسىگىزمۇ، بىزدەك قارا تۇرۇكلەر چېغىمىزدا، سىز تالىشۋاتقان ساۋاپلىق بىلەن گۇناھلىك كىمگە تەۋە ئىكەنلىگىنى خوپ چۈشەنىدۇق. بىزنىڭچە سىز خەققە "ساۋاپ"نىڭ يولىنى ئۈگىتىمەن، دەپ ئاۋارە بولماي، ساۋاپ-لىقنىڭ نىمىلىگىنى ئالدى بىلەن ئۇزىڭىز ئۈگىنىپ باقسىڭىز قانداق؟ ــ ئۇ كىشىنىڭ كوزلىرى سەل قىسىلدى-دە، بىر خىل شوخ ئۇچقۇن چاقناپ كەتتى، ئاندىن يەردە ياتقان موللامنىڭ خورجىنىنى كورسە-تىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، ــ مەسىلەن ئالايلى، ئاۋۇ ئايالچە ئوتۇكنى "تۇغ باغلىدىم" دەپ گۇلسارخانىدىن، ئاۋۇ دۇخاۋىنى بولسا "رەدنامە ئۇقۇدۇم" دەپ گۇلايىمخاندىن ئالداپ ئېلىۋالغانسىز، باشقا نەرسىلەر ئەنە شۇنداق يوللار بىلەن كەلگەن. ئەمدى بولسا، بۇ نەرسىلەرنى ھايىنغا سېتىپ، پايدىسىنى تويماس گېلىڭىزغا ئۇرۇڭسىز. بۇ ھارام ئەمەسمۇ موللام؟ ساۋاپىنى يىراقتىن ئىزلەشىنىڭ ھاجىتى يوق. ھەمىينگىزدىكى پۇلدىن بىر بىلەتلىكنى ئاۋۇ دىخانغا بېرىپ، ئۇنى ئاپتوۋۇزغا ئولتارغۇزۇپ قويۇپ ئاندىن ئورنىغا سىز ئولتۇ-رۇڭ-دە، شوپۇرنى بالا-قازادىن قوغداپ ھەم ئۇنىڭغا، ھەم شوپۇرغا ياخشىلىق قىلىپ، قوش ساۋاپىنى ئالمامسىز؟ ھەي، بۇنى قىلالماس-سىزمىكىن دەيمەن، چۈنكى سەللە يوغان بولغىنى بىلەن تەرەت بوشـ-تەك قىلىدۇ سىزدە!

ئەتراپتىكىلەر پاراقەدە كۈلۈشۈپ كەتتىشتى، كۇرسى چۈشكەن

موللام هاسسىنى ئۇچلاپ هىلىقى كىشىنىڭ ئالدىغا دۈۋىلەپ كەلدى-دە، ئاچچىق بىلەن توۋلىدى:

—سەن ماڭا پۇل تېپىشىپ بەرگەنمۇ؟ ئېشىپ-تېشىپ تۇرغان بولسا ئۇزۇڭ بەرمەمسەن؟ ھەرقايسىڭنىڭ ئىمانىڭنىڭ سۇسلىشىپ كەتكىنى ئۇچۇنلا، چىقاي دېسەڭ ماشىنا، ياتاي دېسەڭ ماكانىڭ يوق، سەرسان بولۇپ يۈرۈشسەن!

—ئۇنى بىر دېمەڭ، موللام! —دېدى 37-38 ياشلار چامىسىدىكى شاپاق دوپپىسىنى قىڭغىر كىيىۋالغان، قىڭراقنىڭ بىسىدەك قاڭشالىق، ئىنچىكە بۇرۇت قويىۋالغان، ئىگىزدەك بىر كىشى، —سىزنىڭ ئىمانىڭىز تېخمۇ سۇس ئىكەن، سىزگىمۇ تەييار ئەمەسكەنغۇ شۇ ماشىنا؟! لىللا گەپنى قىلسام، موللام، مەن ئىمانىمنىڭ سۇسلىغىدىن ئەمەس، خۇددى سىزگە ئوخشاش كەشىنىڭ سوئىدا ناس كاپ ئېتىدىغان يالغان موللامنىڭ كاساپىتىدىن مۇشۇ كۇنگە قالغانمەن. بىزنىڭ مەلدىكى سېتەم چاپانچىنىڭ ئوغلى ھوشۇرەك بىلەن تەڭتۇش ئىدۇق، بىللە پادا باقاتتۇق، دادىسى ئۇنى پەننى مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇتتى، ئۇرۇمچىگە كەتتى، كېيىن ئىچكىرىگە ئوقۇشقا كېتىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق. ئەمدى بولسا، چوڭ ئالىم بوپتىمىش، پىكاپتا ئولتۇرۇپ يول يۈرگەدەك دېيىشىدۇ. مېنى رەھمەتلىك دادام "موللا بولىسەن" دەپ، سىزگە ئوخشاش بىر قىزىل كوز باخىشغا تۇتۇپ بەردى. ئۇنىڭغا داپكەش بولۇپ يۈردۇم. بىرنەچچە زامان خەقنى ئالداپ مېلىنى، قىمىناپ يۈرۈپ جېنىنى ئېلىپ يۈردۇق. ھالا بۇگۇنگە كېلىپ، بۇ رەڭ-ژاۋلىق ئاقمۇدى، موللام ئامالسىزلىقتىن قۇشناچمىغا يىلىم يېغىپ بېرىپ يۈرىدۇ. مەن گەدىنىمنى قاشلاپ، پادىچىلىق تايىغىمنى ئېلىپ پادا بېقىۋاتىمەن... بولمىسا، ھوشۇرەكتىن نەرسە كەم؟ مەنمۇ ئوقۇ-

غان بولسام، ئۇنىڭچىلىك بولالمسامۇ، بىرەر تېخنىكا ئۇگىنەلمەس-مىدىم؟! ئىمان دەيدا تېخى؟! سىزدە ئىمان بولسا، ئاشۇ بىچارە دىخاننىڭ رىسقىغا ئولتۇرمەن دېمەستىكىز؛ ماڭا قويۇپ بەرسە سىزگە ئوخشاش ئالدامچىنى ئورۇق ئوكۇزنىڭ ئورنىدا جۇگازغا قوشاتتىم، تۇلۇقتا قوشۇپ خامان تېپەتتىم. ئۇنىڭغا يارىمسا، ئوزەم بېقىۋاتقان قىسىر ئىنەكنىڭ پادىسىغا قوشۇپ قوياتتىم-دە!...

قاتتىق ئوسال بولغان "موللام" قاقاقلىغان كۆلكە ساداسى ئىچىدە قالدى. ئۇ ئوزىنىڭ ئەتراپىتكى كىشىلەرنىڭ ھەقسانى نەپرىتىنىڭ قوربانى بولغانلىقىنى چوشەنگەن بولسىمۇ، لېكىن تەن بەرگوسى كەلمەي، يەنىلا تىركىشىۋاتاتتى. مەن ئۇنىڭ ۋالاقلاشلىرىغا ئانچە پەرۋا قىلماي، كەپىنىكىنىڭ ئىشىگىنى ئېچىپ ئولتۇردۇم-دە، ماشىنىنى زىۋىت قىلدىم ۋە دەرىزىدىن بېشىمنى چىقىرىپ "موللام" نى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغان ناتونوش، خوش خوي توپا باسقان پىكىرداش چىرايلارغا قاراپ باش ئىشارىتىم بىلەن خوشلاشتىم، ماشىنام قوزغالدى. پاش قىلىنغان ۋە خورلانغان "موللام" ئىككى قولىنى ئىگىز كوتىرىپ بىر نىمىلەرنى دېدى-دە، ھاسىسىنى ئۇچلاپ ماڭا قاراپ جونىدى. ماشىنامىنىڭ چاقىدىن كوتىرىلىگەن توپا-چاڭلار ئۇنىڭ سارايسىمگە چۇشكەن گەۋدىسىنى كومۇۋەتتى.

مەن ئوز تەشۋىشلىرىدىن خالى بولۇپ، كوڭلى ئىمن تېپىپ، روھى كوتىرىلىپ قالغان دىخان ئاكامغا ۋە ئۇنىڭ مەسۇم، ئوماق ئوغلىنىڭ نۇرلانغان چىرايىغا بىر خىل ھوزۇر ۋە شاتلىق تۇيغۇسى ئىچىدە كۆلۇمسىرەپ قاردىم...

(«تارىم» ژورنىلىنىڭ 1981 - يىللىق 3 - سانىدىن).

دەل مۇشۇ ئورۇندا

ھېلىم موللايۇپ

1

كوچا دوقمۇشىغا كېلىپ توختىغان يۈك ئاپتوموبىلىدىن ئىككى كىشى چۈشۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ بىرى يېشى ئەللىكىلەردىن ئاشقان ئوتتۇرا بويي، توغرا گەۋدىلىك، پېشانىسى كەڭ كەلگەن ئادەم بولۇپ، ئۇ، بىر زاۋۇتنىڭ شۇجىسى ئىدى؛ يەنە بىرى بوي-تۇرقى ئىنچىكە، ئىگىزرەك، يىگىرمە بەش ياشلار ئوپ-چورىسىدىكى بىر يىگىت بولۇپ، شۇجى ئىشخانىسىنىڭ كاتىۋى ئىدى. بۇلار شوپۇرغا رەھمەت ئېيتىپ خوشلاشقاندىن كېيىن، چوڭ كوچىنى بويلاپ، كۈن چىقىشقا قاراپ مېڭىشتى.

قار ئۈچقۇندا ئۇچاتاتتى. ئېلېكتىر چىراقلىرىدا كوچا شۇنچىلىك يورۇق ئىدىكى، ھەر ئىككى يولۇچى سائەتلىرىنىڭ بېيجىڭ ۋاقتى كېچە سائەت ئون بىر بولغانلىغىنى ئېنىق كورەلىدى.

ئۇلار بۈگۈن چۈشتە تاماق يىگەنچە ئىدى. ئەسلىدە شەھەرگە چۈش-پېشىنگە قالماي يېتىپ كېلىدىغان ئادەملەر يولدا ماشىنىنىڭ بۇزۇلۇپ قېلىشى سەۋىبى بىلەن شۇنچىلىك كەچ قېلىشتى.

ئاچ قوساق، ئۇنىڭ ئۈستىگە قولىدىكى يۈك-تاقلىرى ۋە پۈتىدىكى پىيىلىرى بىلەن، بۇلار ئارانلا كېتىپ باراتتى.

—قايسى مېھمانخانىغا چۈشمىز، ئاۋۇتكا؟—سوردى يىگىت.

ـــ"قىزىلبايراق" مېھمانخانىسىغا، ـــ دەدى ئاۋۇتكام. ـــ ھە، ئەركىن، ھېرىپ قالدىڭىز دەيمەن؟ ئەكەل سومكاڭنى بولمىسا،...

ـــ ئوزۇڭىزنىڭ يۇكلىرىنىچۇ؟... ـــ دەدى ئەركىن، ئورنىدا توختاپ قېلىپ، ئاۋۇتكامنىڭ سوزغان قولىنى جۇگا كوتەرگەن قولىنىڭ جەينىگى بىلەن ئىتتىرىپ. بىراقتا "قىزىلبايراق" مېھمانخانىسى بۇ يەردىن، كەم دېگەندە، يەنە بىرنەچچە كىلومېتىر كېلىدىغانلىغىنى ئويلاپ، ئۇنىڭغا باشقىچىلا ھاردۇق يەتتى.

بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، چوڭ كوچىنىڭ ئىككى قاسنىغىدا ئادەملەر توپى كورۈندى. بۇ يەردە ئالما-نەشپۈت، قوغۇن-تاۋۇز، سامسا-كاۋاپقا ئوخشاش يىمەكلىكلەر بازىرى قىزىماقتا ئىدى. ئەر-ئايال، قېرى-ياش ساتارمەنلەر، ئەتراپىغا ئالارمەنلەرنى ئولاشتۇرۇپ، "... ئالە ھوي، ئالماڭ بوبى!..." "خالەن جىرۇ!..." دەپ ۋاقىرىشۋاتاتتى.

ـــ يۇرۇڭا، ـــ دەدى ئەركىن ئاۋۇتكامنى سورەپ، ـــ قوساق توقلىۋالايلى.

ـــ ئالدىرىما، ئوكا، ـــ دېگىنىچە، ئاۋۇتكام ئوز يولىغا كېتىۋەردى.

ئەركىن تورۇپلا قالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا قوسىغى باشقىدىن ئاچقاندەك، ئوزى تېخىمۇ ھېرىپ كەتكەندەك، پۈتىدىكى پىيىمىسى تېخىمۇ ئېغىرلىشىۋاتقاندەك تويۇلدى.

ـــ يۇر، ـــ دەدى ئاۋۇتكام، توختاپ قالغان ئەركىنگە قاراپ، ـــ پەيزىسى تېخى نېرىسىدا.

ئاۋۇتكامغا قاراپ، ئەركىن سەل ھەيران بولدى-يۇ، لېكىن يالۇۇرسا ئۇنۇم بەرمەيدىغانلىغىغا كوزى يېتىپ، نائىلاج ئەگىشىپ

ماڭدى.

بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، توت كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بايقىدىنمۇ ئاۋاتراق يەنە بىر بازار كورۈندى. بۇ يەرگە يېڭىدىن چوڭ-كىچىك ئاشپۇزۇلار سېلىنىپ كەتكەن ئىدى. ئەركىن بۇ يەرلەرنى سەل تونۇغاندەك قىلدى. شۇ تاپتا قوسىغى يەنە پىژىدە ئاچقاندەك بولدى. بىراق ئاۋۇتكامىنىڭ بايىقى ئەلپازىنى ئويلىدى-دە، پۇتىغا باشقىدىن مەدەت بېرىپ، چوڭ-چوڭ دەسسەپ كېتىۋەردى.

—ھەي ئەركىن! —قىچقاردى ئاۋۇتكام. —توختا، ئۇكا!...

ئەركىن: "بۇ ئادەم ئەمدى يەنە نىمگە چاقىرىدىغاندۇ؟..." دەپ ئويلاپ، كەينىگە قايتىپ، ئاۋۇتكامنىڭ يېنىغا كەلدى.

—مانا، —دىدى ئاۋۇتكام، ئۇدۇلدىكى بىر ئاشپۇزۇلنى كورسىتىپ، —قوساق توقلايدىغان يەرگە ئەمدى كەلدۇق!

ئۇلار كۇن چىقىشقا قاراپ تۇرغان ئىشىگىنىڭ بېشىغا "2-ئاساسىي قاتلام 1-گۇرۇپپا ئاھالىلىرىنىڭ ئاشخانىسى" دەپ ۋىۋېسكا ئېسىلغان بىر ئاشپۇزۇلغا كىرىپ كەلدى. ئاشپۇزۇلنىڭ ئىشىگىدىن كىرگەندىن كېيىنكى ئوڭ قولدىكىسى تاماق ئېتىدىغان، ئوتتۇرىدىكىسى بىلەن سول قولدىكىسى مېھمانلار تاماق يەيدىغان ئويلەر ئىدى. ئوتتۇرىدىكى ئويگە بىرنەچچە ئۇستەل-ئورۇندۇقلار قويۇلغان، ئىشكىتىن كىرگەن يەرگە كىچىككىنە بىر كاسسا بولۇمى ئورنىتىلغان ئىدى.

خۇددى دوختۇرلارغا ئوخشاش ئاق خالات كىيىۋالغان بىر كۆتۈكۈچى قىز بۇلارنى سول قولدىكى ئويگە باشلاپ كىردى. بۇ ئويگە ئىگىز قىلىپ سۇپا چېقىرىلغان، سۇپىغا گىلەملەر سېلىنىغان، گىلەم-

لەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر چوڭ ئۈزۈنچاق جوزا قويۇلغان ئىدى.

ــ نېمە تاماقلىرىڭلار بار، قىزىم؟ ــ سورىدى ئاۋۇتكام يۈك-تاقلىرىنى سۈپىنىڭ بىر چېتىگە قويغاچ.

ــ نېمە يېسەڭلار، شۇ بار.

ــ قېنى، ئوكا، ــ دېدى ئاۋۇتكام ئەركىنگە قاراپ، ــ چىقىپ، خالىغىنىڭنى زاكاز قىل.

ئەركىن كاسسىر قىز بار ئوتتۇرىدىكى ئويگە چىقتى. بىرنەچچە ئۆستەلدە ئادەملەر تاماق يەۋاتاتتى. بۇ ئويىنىڭ كوچىدىن كىرىدىغان ئىشىگىنىڭ سول تەرىپىگە سالاسۈنىلىۇق قىلىپ ياسالغان ھىلىقى كىچىككىنە كاسسىر بولۇمى كافى رەڭدە قىلىپ ناھايىتى نەپىس سىرلانغان ئىدى.

ئالدىدىكى ئىككى-ئۈچ كىشى پۇل تولەپ بولغاندىن كېيىن، ئەركىن توشۇكتىن پۇل سۇندى. كاسسىر قىزنىڭ چەبدەسلىك بىلەن تالون رەتلەۋاتقىنى سالاسۈنىلارنىڭ ئارىسىدىن كورۇنۇپ تۇراتتى.

ــ نېمە يەيسىز؟ ــ سورىدى كاسسىر قىز بېشىنى كوتىرىپ مۇلايىملىق بىلەن.

ــ بىز ئىككى كىشى، ھازىر سەپەردىن كېلىشىمىز. نېمە بولسا، شۇنى يېزىپ بېرىڭ.

ــ سەپەردىن كەلگەن بولساڭلار، ــ دېدى قىز ئويلىنىپ، ئالدىرىماي، دانە-دانە سوزلەپ، ــ خام قىيما قىلىپ، ئىنچىكە كېسىپ، سىركە-لازىسىنى تېتىتىپ، ئاچچىق-چۈچۈك سۇيۇق ئاش قىپ بەرسۇن، قانداق؟

ــ تېخى ياخشى، ــ دېدى ئەركىن خوش بولۇپ.

قىز تالون يېزىۋاتقاندا، ئەركىن قىزنىڭ ئۇستى-بېشىغا سەپ

سالدى: قىزنىڭ ئۇچىسىدا قارا كوك سۇكنو چاپان، بېلىگىدە قول سائەت، بارماقلىرىدا ئالتۇن ئۈزۈك، قۇلاقلىرىدا ئالتۇن ھالقىلىرى بار ئىدى. ھالقا-ئۇزۇكلەرنىڭ ياقۇت كوزلىرى يالت-يۇلت قىلىپ تۇراتتى. چاقماقلىق شېرىس ياغلىغى قارامتۇل، ئوماق چىرايى بىلەن قۇندۇزدەك چاچلىرىغا تازىمۇ ياراشقان ئىدى. قىزنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى كىچىك ئاسقۇدا يەنە دراپ پەلتوسى، پەلتونىڭ ئۈستىدە پوكوژاي ياغلىغى ئېسىقلىق تۇراتتى.

ــ مانا، ــ دېدى قىز بېشىنى كوتىرىپ تالونىنى ئەركىنگە سۇنۇپ.

ئەركىننىڭ يۈرىگى قاتتىدە!... قىپ قالدى-دە، تالونىنى تۇتقان پېتى قىزغا قاراپ تۇرۇپلا قالدى. قىز بېشىنى كوتەرگەندە، ئۇنىڭ شېرىس ياغلىغى بوينىغا سېرىلىپ چۈشۈپ، قىزنىڭ سول مەڭزىنىڭ قۇلىغىغا يېقىن جايىدا تۇرغان تارتۇق روشەن كورۈنۈپ قالغان ئىدى.

ــ يەنە بىر نەرسە يېزىپ بېرەمدىم؟ ــ سورىدى قىز ئەركىننىڭ ئۈزىگە قارايلا تۇرغىنىنى كورۈپ.

ــ ياق، بولدى،... ــ دېدى ئەركىن ئېسىنى يىغىپ دۇدۇقلاپ ۋە ئىتتىك ئارقىغا بۇرۇلدى. "ياخشى مېنى تونۇمىدى،..." دەيتتى ئۇ ئىچىدە.

ــ ئەكىلىڭ، ــ دېدى كۇتكۇچى قىز ئىتتىكلا ئەركىننىڭ ئالدىغا بېرىپ تالونغا قولىنى سوزۇپ.

ــ ھە؟... مەن تېخى،... ــ دېدى ئەركىن سەل مەڭدىگەنىدەك ۋە ئۈزىنىڭ ئاللىقانداق بىر خىيالىلار بىلەن، بۇ كۇتكۇچى قىزنى كورمەي، يېنىدىن ئوتۇپ كەتكەنلىگىنى ھىس قىلىپ.

ــ قېنى، كىرىپ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، تاماقنى ھازىر ئەكىرە-

مەن، ــ دەدى قىز.

ئەركىن گاڭگىرىغاندەك بولۇپ قالدى. ئۇ، خۇددى كاسسىر قىز ئۇنى تونۇپ قېلىپ ھازىرلا كېلىپ سوراق قىلىدىغاندەك، سوسەر قۇلاقچىسىنى قېشىنىڭ ئۈستىگىچە چوكۇرۇپ قويدى ۋە تىنىچقىنا قالغاندەك، بۇزۇلۇپ تەرلىدى ــ دە، مەس ئادەمدەك دەلدەڭشىپ كىرىپ، گىلەمگە چمقتان پېتى، تامغا يولىنىپ ئولتۇرۇشقا ئارانلا ئۇلگۈردى. تاكى قۇلىغىغا بىر ماينىڭ ئاۋازى كىرگەندىلا، ئاندىن ئاۋۇتكامنىڭ، ئۇسسۇلۇققا چاي ئىچكەچ، بىر ئايال بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغىنىنى كورۇپ، باشقىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ، موماي بىلەن سالاملاشتى.

ــ بۇ بالام،... ــ دەدى موماي ئاۋۇتكامغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ.

ــ ھە، بۇ، ــ دىدى ئاۋۇتكام، ــ ئەركىن؛ بۇ يەرگە مەن بىلەن بىللە كوماندىروپكىغا كەلگەن ھەمسەپەر.

ــ بۇ يەرلەرگە بۇرۇنمۇ كەلگەن بولغىيدىڭمز، بالام؟ ــ سورىدى موماي.

ــ بۇرۇنمۇ بىر ــ ئىككى كەلگەن،... ــ دەپ قويدى ئەركىن. ئۇ، مومايغا سىنچىلاپ قارىغان ئىدى، چىرايى كاسسىر قىزغا ئوخشاپلا كەتتى. ــ ياۋالا!... ــ دەيتتى ئەركىن ئىچىدە، ــ بۇ موماي ئاپىسى بولۇپ قالمغىيتى؟...

ــ ھە، بۇ ھەدىمىز، ــ دەدى ئاۋۇتكام ماينىنى كورسىتىپ، ــ ئاۋۇ كاسسىر قىز ــ ئىلىنۇرنىڭ ئاپىسى بولىدۇ،...

ئەركىن ئۇزىنى شۇنداق تۇتۇۋېلىپ ئولتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، خۇددى بېشىدىن بىر قاپاق سوغاق سۇ قۇيغاندەك،

ئەندىكىپ كەتتى ۋە يۇرىسگى ئاغرىغا قاپلىشىپ قالغانىدەك بىارام بولدى. ئەركىننىڭ بۇ چاغدىكى روھىي ئازاپلىرىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىگىنى، بۇ يەردە، پەقەت ئاۋۇتكامدىن باشقا، ھىچكىم چوڭقۇر ھىس قىلالمايتتى.

ــھە، تاماق بۇيرۇتتۇڭمۇ؟ ــسورىدى ئاۋۇتكام گەپىنى باشقا ياققا بۇراپ.

ــھە... ئە، ــدىدى ئەركىن ئارانلا گەپ قىلىپ ۋە ھە دەپ قولياغلىغى بىلەن پىشانىسىنى سۇرتەتتى.

ــچاي ئىچ، ئوكا،... ــدىدى ئاۋۇتكام ئاللىقاچان چاي قۇيۇپ قويۇلغان سىركاينى ئەركىننىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ.

ئاۋۇتكام بىلەن موماي يەنە ئوزلىرىنىڭ پاراڭىغا چۇشۇپ كەتتى. ئەركىن بولسا خىيال دەرياسىغا غەرق بولدى. ئۇ، ئاۋۇتكامنىڭ بايا باشقا يەردە تاماق يىيىشكە ئۇنىماي، مەشھەگە باشلاپ كەلگەنلىگىنىڭ سىرىنى ئەمدى سېزىشكە باشلىدى. ئەركىن ئاۋۇتكام بىلەن 1975 ـ يىلى 11 ـ ئايلاردا بۇ يەرگە بىللە كېلىپ، 1976 ـ يىلى كۆزدە كەتكەن پېتى، كېلىشى مانا ئەمدى ئىدى. ئاۋۇتكام بولسا بۇلتۇردىن بېرى خىزمەت بىلەن بىرنەچچە قېتىم كېلىپ كەتكەچكە، بۇ يەرنى، ئەركىنگە قارىغاندا، خېلى بىلەتتى. بۇرۇن، ئەركىن بۇ يەردە تۇرغان چاغدا، بۇ ئورۇندا ئاشپۇزۇللارمۇ يوق ئىدى. ئاۋۇتكام ھىلىقى كاسسىر قىزنىڭ مۇشۇ ئورۇندا ئىكەنلىگىنى بىلگەن ـ دە!...

ــئەكىلىڭا، ئاۋۇتكا، ــدىدى ئىچ پۇشۇغىغا پايلىمغان ئەركىن تاشلىۋەتكىلى بىر يىل بولغان تاماكىسىنى قايتا چەككۈسى كېلىپ.

ئاۋۇتكاملار قىزغىن پاراڭدا ئىدى. ئۇلارنىڭ گەپلىرى ئەركىنىڭ قۇلىغىغا زادىلا كىرمەيتتى. ئۇ، تاماكىسىنى ھە دەپ پۇقىرتىپ

شورىغان پېتى، يەنە خىيالغا كەتتى...

2

1975 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ باشلىرى، ئەركىن بىلەن ئاۋۇتكام ئىككىسى، باشقا بىرمۇنچە كادىرلار بىلەن بىللە، بۇ يەرلەرگە لۇشيەن تەربىيىسگە كېلىپ، "كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇغى"نى كېسىدىغان ئىشقا قويۇلدى. ئاۋۇتكام بولسا، ئۇرۇمچىدە بىر زاۋۇتنىڭ شۇجىسى ئىدى، لېكىن يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى، ئوزىنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتىدىن چەتلەشتۈرۈپ قويۇلغان ئىدى. بۇ قېتىم يەنە بۇ ئادەمنى لۇشيەن تەربىيىسگە قاتناشتۇرۇش، ئەلۋەتتە، بۇ پىشقەدەم شۇجىغا يېڭى رەھبەرلىكنىڭ كورسەتكەن چوڭ "ھىممىتى" ھەم "سىناپ كورۇشى" ئىدى. ئەركىن بولسا، شۇ زاۋۇتتىكى ياشلارنىڭ ئاكتىپلىرىدىن بولۇپ، ئاۋۇتكامىلارنى، "كالا قوراسى"دىكى چاغدا ئىشلەتكەن ئىدى.

"قۇيرۇق كېسىش" ئىشى باشلاندى. دەسلەپتە، ئالتۇن ـ كۆمۈچ، ئۇنچە ـ مەرۋايىت ۋە ئاشلىق بىلەتلىرىگە ئوخشاش نەرسىلەرنى ئېلىپ سېتىپ، سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي تەرتىپلەرنى قالايمىقان قىلغانلارنى چەكلەش، تۇتۇش ۋە ئۇلارغا تەربىيە بېرىش بىلەن ئەركىنلەر خېلى ئوبدان ئىشلىدى؛ بارا ـ بارا، دولەت تىجارىتىدىكى دۇكانلاردىن باشقا، باشقا ھەرقانداق يەردە ئېلىم ـ سېتىم ئىشلىرىنى كورسە، ھەممىسىنى بىراقلا "كاپىتالىزم" دەپ قاراپ، سۇر ـ توقاي قىلىشقا باشلىدى. بەزىلەر ھەتتاكى ئۇششاق ساتارمەنلەرنىڭ تاماكا ـ سەرەڭگە، گازىر ـ پۇرچاقلىرىنى "مۇسادىرە قىلدۇق" دەپ، ئوز

چونتىكىگە سالىدىغان قىلىقلارمۇ كورۈلۈشكە باشلىدى. سەكسەن-توقسۇز يىل "كالا قوراسى"دا يۇرۇپ، تېخى يېگىدىن جەمىيەتكە چىققان ئاۋۇتكامغا بۇ ئىشلار ناھايىتى غەلىتە تۇيۇلدى. "بۇنداق قىلىقلارنىڭ، ــ دەيتتى ئۇ ئۇز ئىچىدە غەزەپ بىلەن، ــ سوتسىيالىزىم بىلەن قىلچىمۇ ئورتاقلىغى يوق!!!..."

بىر كۈنى ئەركىن، ئۇز قوراللىرىدا تېرىپ قورۇتۇۋالغان بىرەر-يېرىم جىڭ پەمىدورلىرىنى تۆتۈپ ئولتۇرغان مومايلارنى، ئۇزلىرىنىڭ سېرىلىرىدىن چىققان بىر-ئىككى پىيالە سۈت-قايماقنى سېتىپ ئولتۇرغان قىزلارنى، بەش-ئالتىدىن تۆخۈمنى ئالىدىغا تىزىشىپ سېتىپ ئولتۇرغان بوۋايلارنى ھەيدەپ ئاپارغان ئىدى، ئاۋۇتكام بۇلارنى: "خاپا بولماڭلار،..." دەپ قايتۇرۇۋېتىپ، ئەركىنگە ئوزىگە قالىدۇرۇلغان يەر-مالىلاردىن چىققان مەھسۇلاتلارنى سانقانلارنى بۇنداق قىلىشقا بولمايدىغانلىقلىرىنى چۈشەندۈردى. بۇنى ئاڭلاپ، باشقىلار ئاۋۇتكام بىلەن خېلى تاكالالاشتى؛ ئەركىن بولسا، دەسلەپتە ئاۋۇتكامنىڭ سوزلىرىدە خېلى داۋلى بارىدەك ھىس قىلسىپ يۇردى؛ لېكىن كېيىنچىرەك بولسا، ئاۋۇتكامغا دەرھال پېتىنىپ قارشى گەپ قىلالمىسىمۇ، كوڭلىدە: بۇ قېرى ئالجىپ قالدىمۇ، نېمە؟...گېزىت-ژورنال، رادىيولاردا بولسا بۇنداق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى "كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇغى"؛ شۇڭا، "ئومۇمى يۇزلۈك دىكتاتۇرا يۇرگۈزۈش كېرەك،..." دەۋاتسا، بۇ قېرى تېخى "سوتسىيالىزىم،..." دەپ يۇرمەمدا!...بۇ ئالجىغان قېرى پىشقەدەم ئىشچى، پىشقەدەم كادىر، نەچچە ئون يىللىق شۇجى بولغىنى بىلەن، يەنىلا دېموكراتىزىمدىن تېخى سوتسىيالىزىمغا يېتىپ كېلەلمىگەن قېرى-كەن،...دەپ ئويلاپ، ئاۋۇتكاملارغا قارشى چىققانلارغا ھىسداشلىق قىلىشقا باشلىدى.

بىر كۈنى، ئەركىن يەنە بازارنىڭ ئەدەۋىنى بەرگىلى چىقتى. بازار بولسا، ئەمدى بىرەر ئاينىڭ ئالدىدىكىگە ئوخشمايتتى: ئالار-مەنلەر ئۈنى-بۇنى ئىزدەپ يۈرەتتى؛ ساتارمەنلەر بولسا كورۇنمەيتى. بەزى ساتارمەنلەر: جىق ئېلىپ يۈرۈشكە پېتىنالمای، بىرەر يۈز گىرام موخۇركا، بىرەر جىڭ قۇرۇتۇلغان پەمدۇر،...دىگەندەك نەرسىلەرنى قولياغلىقلىرىغا تۇگۈشۇپ، قوينىلىرىغا تىقىشىپ يۈرەتتى. سودا ئىدارىسىنىڭ دۇكانلىرىدىكىلەر "چۈشتە دەم ئېلىش"، "چۈشتىن كېيىن ئۇگىنىش" ياكى "كەچكى سياسى مەركەتلەر"گە ۋە ياكى "چوڭ پىپەن يىغىنلىرىغا تەييارلىق قىلىش" ئۈچۈن، ئاللىبۇرۇن ئىشتىن چۈشۈپ كېتىدىغان بولغاچقا، ھاجەتلىك نەرسە-كېرەكلىرىنى ئالالمىغان خېرىدارلار بازارلاردا ئۈنى-بۇنى ئىزدىشىپ يۈرەتتى.

ئەركىنىڭ كېلىۋاتقىنىنى كورگەن بازارچىلار، ھايت-ھۇيت دىگىچىلا، يان كوچىلارغا غايىپ بولۇشتى. بەزى ساتارمەنلەر بولسا "توۋار مال"لىرىنى قوينىلىرىغا تىقىشىپ، "ئالارمەن"لەرنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋېلىشتى. پەقەت پۇتغا: تۇمشۇغىدىن پۇتلىرىنىڭ بارماقلىرى چىقىپ قالغان، ھەر خىل رەڭدىكى رېزىنكا پارچىلىرى بىلەن ياماپ ئالا-بۇلماچ قىلىۋېتىلگەن بوتى كىيىۋالغان، ئەسكى پاپىيغىنىڭ توشۇگىدىن تىزى، يەڭ يىرتىغىدىن جەينىگى كورۇنۇپ قالغان بىر كىچىك قىز باللا بىر قولدا تالدىن توقۇلغان، بېغىمۇ يوق، چوڭىسىمۇ چۈگۈلۈپ كەتكەن ئەسكى سېۋەتنى تۇتۇپ، ئىستولىغا يولىنىپ تۇراتتى. ئەركىن كەلگەن پېتى قىزنىڭ قولىدىكى سېۋەتنى تارتتى، قىز بەرمىدى؛ ئەركىن بىر تېپىۋىدى، سېۋەت قىزنىڭ قولىدىن قاچقىچە چىقىپ، ئۇچ-توت قەدەم نېرى چۈشتى.

ئىچىدە توت زاغرا بار ئىدى، ئۇستىگە يېپىلغان كىر لوڭگە بىر چەتكە چۈشتى؛ زاغرا بولسا يەنە بىر چەتكە چۈشۈپ، قار ئارىلاش پاتقاقتا ملەندى. قىز چىر-چارلا يىغلاپ، ئوقىتىڭ ئېتىلىپ بېرىپ، نان بىلەن سېۋەتلىرىنى ئېلىۋالدى. ئەركىن بېرىپ سېۋەتنى تارتتى، قىز ئېسىلىۋالدى؛ ئەركىن مۇشت بىلەن گەجگىسگە بىرنى سالدى، قىز سېۋەتكە ئىككى قولى بىلەن تېخىمۇ چىڭ ئېسىلىۋالدى. ئەركىن سۈرىدى، قىز سۈرىلمەۋالدى؛ ئەركىن قىزنى كۆچەپ بىرلا ئىتتەرگەن ئىدى، قىز سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ، يول چېتىدە تۇرغان ئىستولبىنىڭ يېنىغا ئورنىتىلغان تاشقا بېشىچە چۈشتى. قىز قاڭغىر-قاخشاپ يىغلاپ، بېشىنى ئاران كوتەرگەندە، قۇلىغىنىڭ يېنىدىن ئېقىپ چىققان قىپ-قىزىل قان يەرگە تامچىلىماقتا ئىدى.

بۇلارنىڭ ئەتراپىغا دۇررىدە ئادەم ئولاشتى.

—هوي، ئاداش!—ۋاقىرىدى بىرى.—ما قىزنىڭ بېشىنى تاڭدۇر!...

—ئاپىلا، ياماڭ بوپتۇ!...—دىدى يەنە بىرى قىزنىڭ سول قۇلىغىنىڭ يېنىدىن ئېقىۋاتقان قانىنى، ئىتتىك بېرىپ، قولياغلىغى بىلەن سۈرتۈپ.

—هوي، بالاموي!...—دىدى بىر بوۋاي، ئاپىاق ساقالىرىنى تىترىتىپ، هاسىسىنى يەرگە قاتتىق توكۇلدىتىپ.—بۇ نىمە قىلغىنىڭ؟ هە؟!... يەمسەن يە بۇنى؟!...ئاتا-ئاناڭ، هەدە-سىڭىللىرىڭ يوق بىر نىمەمۇ سەن؟ هە؟!...

—هەي، نىمە قىلغىنىڭ بۇ؟ هە؟!... كىچىككىنە قىز بالىنى ئۇرۇپ!!!...

ئادەملەر ئەركىننى تەرەپ-تەرەپتىن كېلىپ ئورىۋېلىشتى.

ـــهه!...ـــدىدى ئەركىن ھىلىقى كوزىگە كىرىۋالغان بوۋايغا قاراپ.ـــنىمە قىلاتتۇق؟ كوزۇك كورمەيۋاتامدۇ؟ بازارنى تەرتىپكە سېلىۋاتىمىز!...

ـــھوي!...تەرتىپ-پەرتىپ دېگەنىمۇ مۇشۇنداق بولامدۇ؟!... سېنىڭ بۇ قىلغىنىڭنىڭ ئوز ۋاقتىدىكى گومىنداڭ بۇلاڭچىلىرىدىن نىمە پەرقى قالدى، زادى؟!ـــدىدى يەنە بىر بوۋاي غەزەپلىنىپ.ـــ زادى مەقسىدىڭ نىمە سېنىڭ؟!...

ـــبىز كاپىتالىزىمغا مۇشۇنداق زەربە بېرىمىز! مەقسىدىمىز ـــ سوتسىيالىزىم قۇرۇش!...ـــدىدى ئەركىن مەغرۇر ھالدا ئەتراپتىكىلەرگە بىر كوز يوگۈرتۇپ.ـــقانداق؟ يەنە گەپ بارمۇ؟!...

ئەتراپتىكىلەردىن چوڭلار كۈلۈشتى؛ كىچىكىلەر ئىسقىرتىشىپ مەسخىرە قىلىشتى.

ـــھەي، ئاداش!ـــدىدى ئارىدىن يەنە بىر ياش بالا.ـــدەپ باققىنا، سوتسىيالىزىم دېگەن، زادى، قانداق بولىدۇ؟!...

ـــھە، ھە!...قېنى، دەپ باقسۇنا، راست!...ـــھەممە چۈقۇراشتى.

ـــقېنى، ھە! ئۇكاموي! بولە قېنى، سوتسىيالىزىم دېگەن زادى قانداق بولۇشى كېرەك؟!...

ئەركىن دەرھال جاۋاپ بېرەلمەي، سەل ھودۇقتى. ئەملىيەتتە، ئۇ ئوزىمۇ ئېنىق بىر چۈشەنچىگە ئىگە ئەمەس ئىدى.

ـــبولدى، تالاشماڭلار!...ـــدىدى بىرى.ـــمۇنۇ ھوررەكنىڭ قۇرىدىغان سوتسىيالىزىمچۇـــپۈتۈك تۇرۇپمۇ ماڭالمايدىغان، قولۇك تۇرۇپمۇ ئىشلىيەلمەيدىغان،...قىسقىسى، كەچكىچە ئىزدىسەك، بازاردىن بىرەر بۇردا نان، بىرەر بۇرام موخۇركا تاپقىلى بولمايـ

دىغان سۆپرىسى قۇرۇق "سوتسىيالىزىم"!...شۇنداقمۇ، ھوي ئاداش؟!...

ئەتراپتىكىلەر پاراققىدە كۈلۈشتى.

ــ ھەن...غۇ ئوزۇم قىلىۋاتمايمەن،...ــ دەيتتى ئەمدى ئەركىن، ئوزىگە نەپرەتلىك تىكىلگەن سانسىز كوزلەرنىڭ ئالدىدا پەسكويغا چۈشۈپ، دۈدۈقلاپ،ــ بىزگىمۇ بۇيرۇق شۇنداق...

شۇنداق قىلىپ، ئەركىن شۇ كۈنى ئىنتايىن روھىي ھارغىنلىق بىلەن ياتىغا قايتىپ باردى. ھىلىقى ئوزى ئۇرۇپ يىقىتىۋەتكەن قىزچاقنىڭ مەڭزىدىن تامچىلاپ چۈشۈۋاتقان قان ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن زادىلا كەتمەيتتى. بازاردىكى كىشىلەرنىڭ ئۇنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ دىگەن سوزلىرى ئۇنىڭ قۇلىغىدىلا جارانلايتتى. ئەركىن نىمە قىلارىنى بىلمەي، ياتىغىدا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇۋېرىپ، ئىدارە ئاشخانىسىنىڭ تاماق ۋاقتىدىنلا ئوتۇپ كەتكىنىنىمۇ بىلمەي قالدى. بازارغا چىقىپ قوساق تويغۇزاي دەپ، ۋەلىسپىت بىلەن بىرەر سائەت چوگىلەپ، بۇ ئىككى يۈزمىڭ نوپۇسلۇق شەھەرنىڭ ھىچبىر يېرىدىن قوساق تويغۇزغۇدەك بىر نەرسە تاپالماي، ياتىغا قايتىپ كېلىپ، ئاچ قوساق يېتىپ قالدى. قوسىغىنىڭ ئاچلىغىدىن، كېچىچە تۈزۈكرەكمۇ ئۇخلىيالمىدى.

ئاردىدىن بىر-ئىككى ھەپتە ئوتكەندە، ئەركىن ئاۋۇتكام بىلەن بىللە بازارغا چىقىپ قالدى. يولدا كېتىۋاتقاندا، ئاۋۇتكام ئەركىنىنى تۈيۇقسىز چاپسىنىڭ يېگىدىن تارتىپ توختاتتى.

ــ ئەركىن، قارىغىنا، ئاۋۇ قىزنى تونۇدۇڭمۇ؟

ئەركىن ئوزىدىن ئون نەچچە قەدەم نېرىدا ئوتكۈنچىلەردىن سەدىقە تىلەپ، يەردىن ئۈستۈن قارىماي، ئىنتايىن خىجالەتچىلىك

ئىچىده، سول قولىدا بىر ئەسكى سېۋەت، ئوڭ قولىنى بولسا ئارانلا بېرىم سوزۇپ تۇرغان بىر كىچىك قىزنى كوردى. ئۇ بۇ قىزنىڭ قولىدىكى ئەسكى سېۋەتنىدىن، پوتىدىكى ئالا-چىپار ياماق سېلىنغان بوتىي بىلەن جۇل-جۇل كىيىملىرىدىن، بۇنىڭ ھىلىقى كۆنى ئوزى نانلىرىنى تارتۇۋېلىپ ئىتتىرىۋەتكەن قىز ئىكەنلىگىنى تونۇدى. قىزچاقنىڭ ھىلىقى كۆنىدىكى قىپ-قىزىل قان تامچىلىغان سول مەڭزىده بولسا، ئەمدى چوڭ بىر تارتۇق ئېنىقلا كورۈنۈپ تۇراتتى. ئەركىن بۇ قىزنى، يا تونۇدۇم، يا تونۇمۇدۇم، دىگەن سوزنى ئاغزىدىن زادىلا چىقىرالمىدى.

ــ شۇ كۆنى، ــ دىدى ئاۋۇتكام ئەركىنگە ياندىشىپ كېتىپ بېرىپ، ــ بۇ ئىشنىڭ ئۇستىگە، سەن كەتكەندىن كېيىنلا، مەن كېپىقاپتىمەن. توپلاشقان ئادەملەر نۇرغۇن غۇل-غۇلا قىلىدى. مەن ئۇ قىزنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىپ، جاراھەتنى تاڭدۇردۇم، ئاندىن ئۇنى ئويىگە ئېلىپ بېرىپ ئەھۋالنى ئۇقسام: بۇ قىز بىر ئاغىر رەقىچان ئانىسى بىلەن تورىدىكەن. شۇ كۆنى ئويىده چاي تۇتىگىلى بىرنەچچە كۆن بولۇپ، مومايىنىڭ بەشى ئاغىرىپ زادى بولالماي، ئالاي دىسە پۇلى يوق، ئوزلىرىنىڭ نورمىسىدىن بىرنەچچە زاغرا يېقىپ، قىزنىڭ، سېتىپ پۇلغا چاي ئەكىلىشكە ئەۋەتكەن ئىكەن،...

ــ ...مانا بىز، ــ دىدى ئاۋۇتكام بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويۇپ سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــ بۇلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تىرىكچىلىك يولىنمۇ ئۇزۇۋەتتۇق. ئەمدى ئۇ تىلەمچىلىك قىلىپ يۇرۇپتۇ... ئەركىن، ئويىلاپ باققىنا، زادى، بىزنىڭ مۇشۇ قىلىۋاتقىنىمىز دۇرۇس بولۇۋاتامدۇ؟.....

ــ دۇرۇس بولۇۋاتامدۇ، دىگەن قانداق گەپ ئۇ؟! ــ دىدى

ئەركىن ئەمدى ئاۋۇتكامنى "سەن"لەپلا. ــ گېزىتلارنى ئوقۇمىدىڭمۇ؟ كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇقلىرىنىڭ، ھىلىغۇ يولىنى ئۈزۈپتىمەن، تېخى "يوقىتىڭلار..." دەۋاتسىچۇ؟!...

ــ ھەي، ئۇكام، ئەركىن،... ــ دىدى ئاۋۇتكام سەۋرىلىك بىلەن چۈشەندۈرۈپ، ــ سەن تېخى كىچىك؛ خەق نىمە دىسە، ئارقىسىدىن پالاقلاۋەرمە، ئوز كاللاڭدا ئويلاپ كور!...

ئەركىننىڭ كاللىسىدا پەقەت "كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇغىنى كېسىش" تىن باشقا يەنە بىرەر ئۇقۇم بولمىغاچقا، بۇ پاراڭلار ئۇنىڭغا چۈشىنىكسىزلا بىرنىمە بولۇپ تۇيۇلدى.

ــ بولدى!... ــ دىدى ئەركىن قولىنى شىلتىپ. ــ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تولا پىپەن قىلىنۇۋېرىپ، كاللاڭمۇ زادىبرىكا بوپ كېتىپتۇ. ماڭا ئەقىل ئۆگەتمەي، ئوزەڭنى ئوبدانراق ئوزگەرتسەڭ بولارمىكىن؟!...

ئەركىن ئاۋۇتكامنى تاشلاپ كېتىپ قالدى. ئاۋۇتكام بولسا، موخورکا ئورىغاچ، ئەركىننىڭ ئارقىسىدىن خېلى ئۇزاپ كەتكىچە قاراپ قالدى... "ئەمدى بۇنداقلارنى، ــ دەيتتى ئۇ خىيال قىلىپ، ــ ئاخىر بىر كۈنى، پەقەت تۇرمۇش ئەملىيىتىلا شۇنداق بىر توغرا يولغا سالالايدۇكى، ھازىرچە، ھەرقانداق ۋەز ـ نەسىھەتلەر بىكار!..."

ئاز كۈن ئوتمەي ئاۋۇتكام "كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇغىنى كېسىش" تىكى پوتلىكاشاڭ"، "قاراڭغۇ بازارنىڭ ھازىرغىچە سورۇلۇپ يۈرۈشىگە سەۋەبچى بولغانلارنىڭ بىرى"،... دېگەن بەتنامىلار بىلەن، لۇشيەن تەرىپىسى دۈيى ئەزالىغىدىن قوغلاندى قىلىندى....

3

ـــ تاماق تەيـيار بولدى! ـــ دېگـنىچە، هىلىـقى ئاق خالاتـلىق كۆتكۈچى قىز ئاپقۇر ـ چوكىلارنى ئېـلىپ كىرىپ كەلدى.

ئەركىن خىيالـىنى يـىغىپ قارىسا، ئۇ قىز ئاپـقۇر ـ چوكـىلارنى جوزىغا قويۇۋېتىپـتۇ. ئاڭغىچە، كاسسىر قىز ـــ ئىلىنۇرمۇ بىر جاۋۇردا سۈيۈق ئاشنى كوتىرىپ كىردى. كەينىدىن مومايمۇ، "سۈيۈق ئاشـقا نان سالمـسا، تەمى بولـمايـدۇ،..." دەپ، ئىككى نان ۋە ئۈنىڭ ئۈستىگە تېخى بىرنەچـچە زىق كاۋاپـنى قويۇپ كوتـىرىپ كىرىپتۇ. ئەركىن بۇ مومايـنىڭ قايـسى ئارىلىقتا گېپىـنى تۈگـىتىپ چىقىپ كەتكەنلىگىنىمۇ سەزمەي قالغانلىغىنى ئەمدى هىس قىلدى.

ـــ قېنى، قىزىم، ـــ دېـدى مومای كاۋاپ بـىلەن نانـنى جوزىـغا قويۇپ، ـــ تاماقنى ئاكىلىرىڭغا ئۈس!....

يولۇچىلار خوشلىشىپ ئاشپۇزۇلدىن چىققاندا، تالادا قار توختاپ، هاۋامۇ ئېچىلىپ كەتكەن ئىدى. شەرق ئۈپۈغمىدىن يېڭى كوتىرىلگەن تولۇن ئاينىڭ نۇرى، كوچا چىراقلىرىنىڭ يورۇغى بىلەن قوشۇلۇپ، كوچىنى تېخىمۇ يوپ ـ يورۇق قىلىۋەتـكەن ئىدى.

ئەركىن كوچىغا چىقىپ، بۇ دوقمۇشـنى ئەمدى تولۇق تونۇدى. بۇنىڭدىن توپ ـ توغـرا توت يـىل ئىلـگىرى، دەل مۇشۇ ئورۇندا، ئۇ هىلىقى قىزغا ئاچچىق ـ زەردىلىك مۇشت بەرگەن ئىدى، بۇگۈن ئەمدى بۇ قىز، يەنە دەل مۇشۇ ئورۇنـدا، ئەركىنگە جېـنىغا هوزۇر بېغىشلايدىغان مېزىلىككىنە ئىسسىق ئاش بەردى؛ لېكـىن ئاۋۇتـكام باشـلاپ كىرگەن بۇ ئاشـخانىدا ئـىچىلـگەن بۇ سۈيۈق ئاش بۇگۈن

ئەركىننى نۇرغۇن تەرلەتتى، نۇرغۇن خىيالىلارغا سالدى ۋە ئۇنىڭغا نۇرغۇن تۇرمۇش ھەقىقەتلىرىنى چۈشەندۈردى.

1979 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى، غۇلجا.

سېغىنىش

ئېزىز ساۋۇت

1

"ئادەمگە ئەقىل ھامان ھادىسە ئوتۇپ بولغاندىن كېيىن كېلىدۇ"ـــدىگەن گەپ توغرىمۇ؟ ئېھتىمال بۇ بىر تەرەپلىمىلىكرەك پىكىردۇ؟ لېكىن مەن بۇنىڭغا بىرتاز ئىشىنىپ قالدىم.

مەن ئۇزەمنىڭ كېيىنكى تەقدىرىمگە قىلچە ئاغرىنمايمەن. چۈنكى "ئۇزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا" دىگەنىدەك بۇ ئىشلارنى ئۇزەمگە ئۇزەم تاپقانمەن.

ئۇز ۋاقتىدا ئۇنىڭ توغرا مەسلىھەت-كورسەتمىلىرىنى ئىجرا قىلغان بولسام، ئۇنىڭ ئادىل-ساپ ئەخلاقىدىن ئۇگەنگەن بولسام، بۇ كۈنلەر بېشىمغا كەلمەس ئىدى.

مەن چاغجاڭ ۋاقتىمدا ئەتراپىمدا خوشامەت قىلىشپ، دولامىنى قېقىشپ، "پايدام"نى كورۈشكەن، ھەر خىل ھىلە-مىكرلەر ئارقىلىق بۇرنۇمدىن يېتىلەپ مېنى ئازدۇرۇشقان، مېنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ دولەت مەبلىغىنى مىتىدەك يېيىشكەن يۇقۇرى-توۋەندىكى يار-يولەك "ھەقەمسايىلىرىم" قېنى، مېنى قۇتقۇزۇپ قالالمىدىمۇ؟ بەلكى كېيىنكى چاغلاردا مېنىڭدىن ۋابادىن قاچقاندەك قاچىدىغان بولۇشتى. ھەتتا سالامغىمۇ ياراشمىدى، مەن ئەنە شۇنىڭغىلا ئاغرىنىمەن. شۇ كۈنلەرگىچە مەن ئۇنى توغرا چۈشەنمىگەن، چۈشەنگەن بولسامۇ

ئىشەنمىگەن ئىكەنمەن. تېخى مەن ئۇنى "رەھبەرلىك سەنئىتى يوق"، "ئەخمەق"، "ئۆزۈن پۇت تىرەپ تۇرالمايدۇ" دىگەنگە ئوخشاش يۈزەكى قاراش بىلەن داۋاملىق كەمسىتتىم. ئۇنىڭ ئوز خىزمىتىنى راۋان ئىشلىشىگە توسالغۇلۇق قىلدىم. ئاخىردا ئامالسىز قويۇپ كارخانىدىن كېتىشكە مەجبۇر قىلدىم.

ئەدەبلىكتە ئۇنىڭ پۈتۈن ئىشلىرى توغرا بولۇپ چىقتى. ئۇ ئەسلىدە ماڭا نىسبەتەن ھەقىقى كويۇمچان، دوست بولغان ئىكەن. ئەپسۇسكى مەن بۇ ھەقىقەتلەرنى ئەمدى ئۇ يوق چاغدا، خاتالىق مېنى كاردىن چىقارغان چاغدىلا ھىس قىلىۋاتىمەن. مەن مانا مۇشۇنىڭغىلا ئېچىنىمەن.

2

بىز ئۇنىڭ بىلەن ئىش ئۇستىدە ئۇشتۇمتۇتلا، ناھايىتى كوڭۈلسىز ھالدا ئۇچراشقان ئىدۇق.

بىزنىڭ كارخانىمىز، ناھىيىلىك قول سانائەت بىرلەشمىسىگە قاراشلىق خېلى چوڭ، 300 دىن ئارتۇق ئىشچى-خىزمەتچىسى بار بىر ياغاچچىلىق كارخانىسى ئىدى. مەن ئۇ چاغدا كارخانىنىڭ باش ئىش بېجىرگۈچى خادىمى ئىدىم.

يازنىڭ بىر كۈنى، چۈش مەزگىلى. ئالتىنچى ئايىنىڭ تومۇز ئاپتۇي يەر-جاھاننى تونۇردەك قىزىتۋەتكەن. شامالمۇ يوق، دەل-دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى سۇسىراپ سالپىيىپ تۇرىشاتتى. شەھەر ئىچىمۇ بۇ تىنچلىقتا جىمجىتلىققا چومگەن. پەقەت ماشىنا-تىراكتور-لارنىڭ غار-غۇر ئاۋازلىرى، زاۋۇتلارنىڭ تاراق-تۇرۇقلىرىلا شەھەر

جملىغنى بۇزۇپ تۇراتتى.

مەن دەل شۇ پەيتتە، كارخانىمىزنىڭ ماشىنىسىغا لىق ياغاچ بېسىپ، كېلىشىم بويىچە، ۋىلايەتلىك ياغ تارتىش زاۋۇدىدىكى مەلۇم كىشىگە ئاپىرىپ بەرمەكچى بولۇپ تۇراتتىم. ئۇ، بۇ ياغاچلارنى سېلىۋاتقان شەخسى قورۇسىغا ئىشلەتمەكچى، بىزگە بولسا بىر بولۇك ياغ ھەل قىلىپ بەرمەكچى ئىدى. بۇ ياغلارمۇ "كارخانىدىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەرنى تەمىنلەش" نامىدا بولۇپ، بۇنىڭ قانچىلىك ۋە قايسى دائىرىدە "تەمىنلىنىدىغانلىقى" چۈشىنىشلىك...

كەپىنكىگە چىقىپ ماڭاي، دەپ تۇرۇشۇمغا توساتتىنلا بىرسىنىڭ:

—توختاپ تۇرىڭا! بۇ ياغاچلارنى نەگە ئېلىپ ماڭدىڭىز؟—دېگەن تەلەپچان لېكىن يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئاچچىغىم كەلگەن ھالدا يېنىمغا لاپ قىلىپ قارىدىم. چۈنكى ئۇزۇندىن بېرى ھېچكىم بىزگە مۇنداق سوئاللارنى بېرىپ باقمىغان ۋە بەرگۈچىلەرمۇ ئىدارىمىزدە ئۇزۇن تۇرالمىغان ئىدى.

بۇ سوئالنى بەرگۈچى ئىگىز، گەۋدىلىك، قاتاڭغۇر، كوزلىرى ئىچكىرى، قوشۇمسى تۇرۇلگەن، قىسقىسى، سۈرلۈك كورۇنۈشلۈك، ئۇستىدە ئادەتتىكى سۇر رەڭ خادانى شىم-چاپان، بېشى بولسا كوزگە ئىلغۇچىلىگىمۇ يوق كونىرغان بىر شەپكە بىلەن زىننەتلەنگەن، قىرىق بەش ياشلار چامىسىدىكى كورۈمسىزلا بىر كىشى ئىدى.

—ئا بىر يەرگە! —دېدىم مەن ناھايىتى قوپالىلىق بىلەن ۋە ئۇنى مەنسىتمىگەن ھالدا. —ھە، نېمە گەپ؟

—سىزدىن ماشىنىدىكىلەرنى نەگە ئېلىپ ماڭدىڭىز، —دەپ سوراۋاتىمەن، —ددىدى ئۇ پېتىنمۇ بۇزماستىن ۋە ئۇزىگە ئىشىنىدىغان بىر خىل خاتىرجەملىك بىلەن. ئۇغام ئورلەپ كەتتى:

ـــمەن ساڭا...ـــدىدىم بىردىنلا ئۇنى "سەن"لەپ، ـــسەن كىم؟ نەمە، بىلگۈڭ كېلىۋاتامدۇ؟ بۇنى ياغ زاۋۇدىغا بېرىپ ئورنىغا ياغ ئالىسىز، چۈنكى ئۇلارغا ياغاچ، بىزگە بولسا ياغ كېرەك، ئۇق-تۇڭمۇ! بۇ ياغلار بىلەن ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى خاتىرجەم قىلىمىز، ئۇقتۇڭمۇ! ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇشى خاتىرجەم بولسا، ئىشلەپچىقىرىش ئالغا باسىدۇ، ئۇقتۇڭمۇ! بوش تاغار ئوره تۇرمايدۇ، ئۇقتۇڭمۇ!...

يېنىمدىكى شوپۇر ئاغزىمنى كاپلا قىلىپ ئېتىۋېلىپ، مۇنۇ گەپ-لەرنى ئەسكەرتمىگەن بولسا ئۇنى مۇشلۇۋېتەرمىدىمكىن ئەتىسالىم.

ـــۋۇي مەرۇپكا، ئوزىڭنى بېسىۋېلىڭ! ئالدىڭىزدىكى كىشى ئىدارىمىزگە يېڭىدىن كەلگەن غىلاجىدىن شۇجى بولىدۇ، ئوزىڭنى بېسىۋېلىڭ!...

ـــھە؟!ـــتۇيۇقسىز تىلسم تۇتۇلغاندەك بولۇپ قالدى، ھەر ھالدا ئۇ "شۇجى"دە، ئۇنىڭدا ھوقۇق بار. شۇڭا ھىساپلىشىپ، ھەر بىر قەدەمنى پۇختا باسقاندىلا، ئۇنداقلارغا تاقابىل تۇرغىلى بولىدۇ، مانا بۇ تاكتىكا...

ـــبۇ ئىشلار كارخانا رەھبەرلىك بەنزىسىنىڭ قارارىدىن ئوتكەنمۇ؟

ـــنەنىڭ قارارىكەن ئۇ؟ بۇ ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ قارارى... مۇنداق ئۇششاق-چۈششەك ئىشلارنىمۇ قارار قىلىپ ئولتۇرىدە-غاندەك...

ـــئەخمەت چاڭجاڭنىڭ قارارىنى بۇزماقچى ئەمەسمەن، پەقەت ئۇ توغرا بولغاندىلا. لېكىن بىزنىڭ ئىگىلىگىمىز ھەرگىز كاپىتالىستنىڭ ئىگىلىك ئەمەس، بەلكى دولەتنىڭ بىر تۇتاش پىلانلاپ، ئورۇنلاش-تۇرۇپ، تەڭشەپ بېرىش يولى بىلەن باشقۇرۇلىدىغان سوتسىيالىستنىڭ ئىگىلىك. ئۇلار ياغاچقا مۇھتاج بولسا، پىلان كومىتېتىنى تاپسۇن.

كارخانىمىز ئۇچۇن ياغاچ جان بىلەن ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ هوددىگە ئېلىنغان بۇيرۇتمىلار قايسى ياغاچ بىلەن قىلىنىدۇ؟ ئۇنىڭسىزمۇ نۇرغۇن قۇرۇلۇشلار بىزگە قاراپ كەينىگە سۈرۈلۈپ كېتىۋاتىدۇ، ئىشچىلارنىڭ ياغ مەسلىسىنمۇ مۇڭاپىق يولىلار بىلەن هەل قىلىشقا بولىدىغۇ؟ ماشىنىنى قايتۇرۇڭ!

ـــ سىز، سىز!...

ئۇزەمنۇ سەزمىگەن هالدا يەنە تىلىم بىردىنلا "سىز"گە بۇرالدى. نىمە دىيەلەيمەن، ئۇنىڭ سوزلىرىنى "سىياسەت" دىيىشكىمۇ، ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىلىك كارخانا ئادىمىنىڭ سوزى دىيىشكىمۇ بولاتتى. نىمىلا بولمىسۇن شۇ كەمگىچە ئىدارىمىزگە كېلىپ ـ كېتىپ تۇرغانلار ئىچىدە بۇنىڭچىلىك قەتئى ئادەمنى ئۇچراتمىغانمەن. شۇڭا ئىلاجسىز تۇرۇپلا قالدىم. ئاڭغىچە ئۇ، ئەتراپقا ئولاشقان ئىشچىلارغا ئىلىق بىر كۆلۈپ قويۇپ:

ـــ قېنى يولداشلار! ياغاچلارنى جايىغا تەقلىۋېتەيلى! ـــ دىدى.

شوپۇر بىلەن ئىككىمىز ئەتىدىن بېرى هەپىلىشىپ ئاران باسقان ياغاچلار ئىشچىلارنىڭ قىزغىن هەركىتىلىنىشى بىلەن بىر دەمدىلا سەرەمجانلاشتى. شوپۇرمۇ بىر ئۇلارغا ۋە بىر ماڭا قاراپ قويدى ـ دە، ماشىنىنى لاپاسقا ئېلىپ ماڭدى.

ناهايىتى تېز ۋە كۆتۈلمىگەن بۇ ئىشتىن جىمە ۋە هاڭ ـ تاڭ بولغان هالدا مەيداندا يالغۇز تۇرۇپلا قاپتىمەن. بىر هازادا يۈمشاق ـ قىنا تونۇش ئالقان مۇرەمگە قويۇلغاندىلا، چوچۇپ ئارقامغا بۇرۇلدۇم. خاتىرجەم هجىيىپ، سىناق نەزىرى بىلەن ماڭا قاراپ تۇرغان ئەخمەت چاڭجاڭنى كوردۇم. ئۇنىڭ كۆلۈمسىرەپ قىسىلغان، هاراقنى تولا ئىچىپ خالتىلاشقان قاپاقلىرىنىڭ ئارىسىدىكى هەيبار كوزلىرىدە،

بۇگۈن نەمشقىدۇ يەرتقۇچلارنىڭكىدەك بىر ۋەھەسىلىك ئوت چاقىنايتتى. بۇ، ئۇنىڭ ئوز پىلانىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىغىنىغا نىسبەتەن تەدبىر ئىزدەۋاتقان بىر شۇملۇقنىڭ ئالامىتى ئىدى.

ــ ھىم! غىلاجىدىن شۇجىنىڭ سوزلىرى بەكمۇ كوچلوك، خوددى ئاتوم بومبىسىغا ئوخشايدۇ-ھە!؟ راستىنلا تەدبىرلىك، كوچلۇك ئادەم! شۇنداقمۇ؟

ئۇ بىردىنلا مۇغەمبەر كۇلكىسى بىلەن ماڭا تىكىلگەندە، كۇلكە ئارىسىغا يوشۇرۇنغان زەھەرلىك كوزلىرى بىلەن ئۇچراشقان كوزلىرىم گويا كى تاشقا-تاش چېقىلغاندەك چاقناپ كەتتى. بەرداشلىق بېرەلمەستىن كوزۇمنى ئېلىپ قاچتىم. تېنىم بولسا شۇركىنەتتى.

ــ بىرىنچى قېتىمدىلا مات بولدۇڭمۇ بېلى بوش، مەن، نىمە بولۇشىدىن قەتئى نەزەر دىگىنىمنى قىلغان بولاتتىم، ئىككىلىنىۋاتماسەنغۇ دەيمەن تاينىلىق!

ــ چاڭجاڭ، سىز ئۇنداق... مېنى تېخىچىلا چۈشەنمەمسىز...

ــ بولدى! ــ دىدى ئۇ زەردە بىلەن قولىنى سىلكىپ. ــ ئوگۇنلۇككە ئۇنىڭغا ئاتاپ زىياپەت تەييارلا! ئورنى سېنىڭ ئويۇڭ بولىدۇ! بۇنى پۈتۈن ئىشچىلار ئاڭلىشى كېرەك، ئۇقتۇڭمۇ! زىياپەتكە يەنە كىملەرنىڭ كېلىشىنى بىلىسەنغۇ؟

ئۇ، ئارىدا ھېچ ۋەقە ئوتمىگەندەك پېتىنىمۇ بۇزماستىن يەنە مۇنۇلارنى قوشۇمچە قىلدى:

ــ غىلاجىدىن ھەرقانچە چىڭ بولغاندىمۇ، ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ دوكىنىدا ئېرىيدۇ. تاغنىڭ قېلىن مۇزلىرىمۇ ئېرىيدىغۇ؟

مەن ئەيمەنگەن ۋە غەمگە پاتقان ھالدا، تەكەبىبۇرلۇق بىلەن گىدىيىپ ئۇزاپ كېتىپ بارغان ئۇنىڭ دوغلاق-سېمىز گەۋدىسىگە

تىكىلگىنىمچە قاراپ قالدىم.

3

"...ئۇنىڭ ئىسمىمۇ ئۇزىگە يارىشا نەقەدەر قاملاشمىغان-ھە! غىلاجىدىن، غىلاجىدىن..." — دەپ تەكرارلاپ كۆلگەن ئىدىم ئۇ ئىدارىمىزگە پەيدا بولۇپ كېلىپ-كېتىپ يۈرگەن كۆنلەرنىڭ دەسلەپ-كى كۈنلىرىدە مەسخىرىلەپ كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئىدارىمىزگە غىلاجىدىننىڭ سايىسى چۈشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ تۇغۇلۇق ھەر خىل گۇمانىي گەپ-سوزلەر كۆچەيدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئىداره رەھبەرلىگى بىلەن ئارىلاشمايى، گەپ-سوزسىزلا ئىشچىلارنىڭ ئارىسىنى ئارىلاپ يۈرۈشى ئارقىسىدا بەزىلەر ئۇنى: "ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن تەكشۈرگۈچىمىش" دېيىشسە، بەزىلەر: "يېقىندا بىزگە باشلىق بولىمىش" دېيىشەتتى، ئىش قىلىپ ھەر خىل پەرەز-گەپلەر كوپ ئىدى.

مەن بۇ گەپلەرگە پىسەنت قىلمىغان ھالدا، ئۇزەمنى "خاتىرجەم" تۇتۇشقا تىرىشقان بولساممۇ، لېكىن، ئەمىلىيەتتە، خېلى دەككە-دۈككىگە چۈشتۇم. چۈنكى ئۇنى بايقاش، تومۇرىنى تۇتۇپ كورۇپ، مۇڭاپىق چارىلەرنى كورۈش...مەن سادىقلىق بىلەن ئەگەشكەن ئەخ-مەت چاڭجاڭنىڭ ئىش ئۈسۈلى ئىدى، ھەر ھالدا مۇناسىۋەتلىك "يېقىنلىرىم"نى بۇ ئىشتىن ئاگاھلاندۇردۇم-دە، تېگىشلىك تەييار-لىق چارىلىرىنى كورۈپ قويدۇق.

كارخانىمىز ئەسلىدە ياغاچ ھۇنەرۋەنلىرىنىڭ بىرلەشمە كوپىرا-تىۋى ئاساسىدا كېڭىيىپ، ھازىرقى كارخانا ھالىغا كەلگەن. كېيىنكى

چاغلاردا كارخانىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، زامانىۋى ماشىنا ـ ئۇسكۇ-نىلەشتۈرۈشنى يولغا قويۇش قارار قىلىنغان. شۇڭا كەسپىي سېخلارغا ئايرىپ رەسمىي زاۋۇت شەكلى قوللىنىلغان. كېيىن نېمىشقىدۇ ماشـ-نىلاشتۇرۇش ئېغىزدىكى قۇرۇق گەپ بولۇپ، كارخانىنىڭ ئىشلىرى يەنە شۇ كونا قېلىپتا قېلىۋەردى. ئىشچىلارنىڭ مەمۇرى مۇھاكىمە يېغىنلىرى، پارتىيە تۈرمۇشى، ۋاھاكازالار ھەقىقىدە گەپ ئېچىش ھاجەتسىز، يوق دېيەرلىك ئىدى. كوپىنىچە ئىشلار ئىشخانىدىلا، ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ خاھىشى ۋە مېنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشۇم بويىچىلا يۈرگۈزىلەتتى. شۇڭا كارخانىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئۆزىنى خوجايىن دەپ تونۇماستىن، كىمگىدۇر ياللىنىپ ئىشلەپ بەرگۈچە-دەك ھېس قىلماچتا، كارخانىنىڭ قىيابېتى خۇنۇك ـ سولغۇن ئىدى.

دولەت پىلانى ۋە باشقا ھەر خىل قۇرۇلۇشلارنىڭ ياغاچ بىلەن بولىدىغان ھەر خىل بۈيرۇتمىلىرى بۇنداق ئەھۋالدا راستىنلا كېچە-كەتتى.

ئەخمەت چاڭجاڭغا ۋە ماڭا كېرىگىمۇ دەل ئەنە شۇ "كېچىكىش" ئىدى. چۈنكى، ئىش كېچىكسە، ئۇلار بىزگە تېخىمۇ يالۇۋراتتى، باغلىناتتى. دولەت كورىستېپ بەرگەن بىزدىن ھالقىپ باشقا جاي، شەخسلەر بىلەن ئىش دوگوۋورلىشىش مۇمكىن بولمىغاچقا، ئۇلارغا بىزسىز قېيىن، ئۇلار ھامان بىزگە ئېگىلىشكە مەجبۇر ئىدى. بۇ ھال بىزنىڭ ھەممە ئىمتىيازلاردىن تولۇق پايدىلىنىشىمىزغا شارائىت بېرەتتى.

ئۇزۇندىن بېرى جەمىيەتتە ئىدارىمىزگە نىسبەتەن: "مۇرەككەپ جاي"، "مۇستەقىل پادىشالىق" دېگەنگە ئوخشاش ھەر خىل باھالار ئۇچۇپ يۈرەتتى، مۇناسىۋەتلىك رەھبىرلىرى ئورگانلارمۇ نەچچە قېتىم

بۇ ئىشقا كۆڭۈل بولگەندەك قىلىپ، تەكشۈرۈش خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ كوردى، رەھبەرلىكىنمۇ ئالماشتۇرۇپ كوردى. ھېچ ئىش چىقمىدى. بەزىلىرى تەكشۈرۈپ-تەكشۈرۈپ، ئاخىرىدا پايدا-زىيانىنى دەگىسەپ كورۇپ، بىزنى توغرا دەپ بېكىتىپ كېتىشتى. "پىرىنسىپ"تا چىڭ تۇرۇش دەپ بىز بىلەن كوچىلاشقۇچىلار ئاخىرى ئۇزلىرى خاتالىق يۈكىنى دولىسغا ئارتىپ قايتىشتى. كارخانىمىزدا "ئوسما كېتىپ، قاش قېلىۋەردى".

4

غىلاجىدىن شۇجىنىڭ كوپىنچە قوشۇمىسى تۇرۇلگەن، كۆلكىدىن ئەسەرمۇ بولمىغان چىرايى نىمە دىگەن سۇرلۇك ۋە ھەيۋەت! لېكىن بۇ كورۇنۇش مەن بىلەن ئەخمەت چاڭجاڭغىلا شۇنداق كورۇنسە كېرەك. ئەمىلىيەتتە بولسا ئۇ ئىشچىلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلغاندا، كىشىنى ھەيران قالدۇرارلىق دەرىجىدە مېھرىۋان، مۇلايىم ۋە خوش پېىل ئادەمگە ئايلىناتتى. ھەقىقەتەنمۇ ئۇ كېلىپ بىر-ئىككى ئاي ئوتمەيلا كارخانىدا ئوزگىرىشلەر بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. ئەڭ مۇھىمى كارخانىنى ئاساسىي كۆچ قىلغان ئىشچىلار ئاممىسى بارا-بارا ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشقىلى تۇردى. ئىشچىلار ئارىسىدىكى بەزى خەۋەرچىلىرىمىز كۆندىلىك بولۇۋاتقان ئىشلارنى يېپىدىن-يېڭىسى-گىچە يەتكۈزۈپ تۇراتتى. ئاڭلىساق ئۇ كارخانىنىڭ ئۆجۇر-بۇجۇرى-غىچە، ھەتتا ئەھمىيەتسىز بولغان ئائىلە-نىكا ئىشلىرىغىچە "تاتى-لاشتۇرۇپ" يۈرۇپتۇ.

دەسلىۋىدە، ئىشچىلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىك نەزەر بىلەن، ئۇنىڭ-

دىن چەتلىشىپ سىر بەرمەي يۇرۇشتى.

ــبۇ ئادەم بىزگە نىمانچىلا سۇركىلىپ يۇرۇيدۇ؟

ــشۇنىڭ بىلمەمسەن؟ يېڭىدىن شۇجى بولۇپ كەلگەن كىشىگە ئادەم كېرەكتە. دەسلىۋىدە تارتىدۇ، ئۇلىنى چىگدىۋالغاندىن كېيىن تاشلايدۇ. بۇلارنىڭ نەزىرىدە بىز گويا بىر ھېسسىز كوتەكتۇ؟

ــئەھۋالدىن قارىغاندا بۇ خېلى چىڭ ئادەمدەك قىلىدۇ.

ــھەم، نى،نى چىڭ ئادەملەرنى كورگەنمىز، بۇمۇ...

غىلاجىدىن شۇجى يانلىرىدىن يىراقلاشقاندىن كېيىنلا ئەنە شۇنداق پاراڭلارنى قىلىپ كوتۇلدىشاتتى.

بىر كۇنى ئاتمىش بەش ياشلار چامىسىدىكى پىشقەدەم ئۇستا ئوسمان ئاكا بىلەن قىزىقارلىق بىر سوھبەت بولۇپ ئوتۇپتۇ:

ــتاغا، ــدەپتۇ ئۇ ئوسمان ئاكىنىڭ قولىدىكى رەندىنى ئېلىپ ۋە خۇددى كونا ياغاچچىلاردەك بىر ئەپچىل رەندە سېلىپ تۇرۇپ، ــ نەچچە ياشقا كىردىڭىز؟

ــئاتمىش بەشكە.

ــئائىلىدە نەچچە جان بار؟

ــمېنىڭ بىلەن ئون بىر.

ــھەممىسى ئىشلەمدۇ؟

ــيوقسۇ، يالغۇزلا مەن، قالغىنى بىكار يەيدۇ.

ــنىمشقا؟ سىزدىن باشقىلىرى كېچىكمۇ ــيا؟

ــياق، ئىشقا ياراملىقلىرىدىن ئالتىسى تەيىيار. بىراق ئىش يوقتە.

ــھوي، نىمە ئۇچۇن؟ بالىلارغا ئوز ھۇنىرىڭىزنى ئۇگەتسىڭىز، ئۇلار مۇشۇ كارخانىدا ئىشلىسە، ئىش دېگەن شۇ ئەمەسمۇ؟

ـــ ئۇزلىرى بالدۇرراق كەلگەن بولسلا بويتىكەن، مۇنچىلىك تاتـ لىق گەپ بولسمۇ ئاڭلاپ تۇرىدىكەنمىز. لېكىن بۇ ناھايىـتى تەس ئىش.

ـــ قانداق تەس بولىدۇ؟ يا...

ـــ چۈنكى بىزدە ياغ ئاز.

ـــ نىمە ياغ ئاز؟! ـــ گەپكە چۈشەنمىگەن غىلاجىدىن ھەيران قاپتۇ.

ـــ ھە، ياغ ئاز، مەسىلەن ئېيتسام، ياغلايدىغانغا...

ـــ ئەسۋاپ، سايمانلارنىمۇ؟

بىردىنلا سېخ ئىچىدە شاڭخو ـ كۆلكە كوتىرىلىدۇ. ئىشچىلار ئوسـ مان ئاكىنىڭ تازا باپلاپ جاۋاپ بېرىۋاتقانلىغىدىن مەمنۇن بولۇشۇپ، غىلاجىدىنىنى شاڭخو قىلىشىدۇ. ئۇ بۇنىڭغا قىلچە رەنجىمەيدۇ.

ـــ ياقا، ـــ دەيدۇ بوۋاي تەنە چاقچىغىنى داۋاملاشتۇرۇپ ۋە گېلىغا "پاققىدە" بىرنى ئۇرىدۇ ـ دە، ـــ مانا مەيەرنى، ـــ دەيـدۇ.

ئاشۇنداق زېرىكمەي ـ تېرىكمەي ئارىلىشىپ يۈرۈپ ئاخىرى كار ـ خانىنىڭ ئومۇمى ئەھۋالىدىن بىرقەدەر خەۋەردار بولىدۇ.

ئۇ، كارخانىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ياخشى تەشكىللەنمىگەنلىگىنى، سىياسى خىزمەت ياخشى يولغا قويۇلمىغانلىغىنى، ئىگىلىكنى باشقۇرۇشتا سىرلىق مەسىلە ر... نىڭ ھەقىقەتەنمۇ مەۋجۇتلۇغىنى مولچەرلىگەندىن كېيىن، بۇ يەرنىڭ ئىشلىرىنى ياخشىلاشـنىڭ ئۈزى ئۈچۈن قانچىـلىك ئېغىر توختايدىغانلىغىنى ھىس قىلىدۇ.

5

ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۈيۈشتۇرۇلغان زىيارەت بىكارغا كەتتى.

بۇگۈن كۈندۈزى ئىشچىلار ئارىسىدا غىلاجىدىن شۇجىنى كەچلىك زىياپەتكە چاقىرغانلىغىمىزنى مەنىلىك ھالدا داۋراڭ قىلىۋەتكەندىن كېيىن ئۇنى ئىزدەپ ياتىغىدا كىرگىنىمىدە، يېڭىلا سېخىلاردىن قايتىپ كېلىپ تۇرغان ئىكەن. كىرىشىمگىلا، ناھايىتى ئوچۇق چىراي قارشى ئالدى.

ــ كېلىڭ، كېلىڭ يولداش مەرۇپ، قېنى مەيەرگە. ــ ئۇ ماڭا ئالاھىدە بەندىڭ ئەپكىلىپ قويۇپ بەردى ۋە سوزنى داۋاملاشتۇردى. ــ خىزمەتلەر توغرىلىق سوزلىشىش ئۈچۈن مەنمۇ سىزنى بىر ئىزدىمەكچى بولۇپ يۈرەتتىم. ــ ئۇ ماڭا تاماكا سۇندى. تاماكىنى شوراۋېتىپ ئۇنىڭ ئوزىنى تۇتۇشىغا ھەر بىر ھەركەتلىرىگىچىلىك چوڭقۇر زەڭ قويدۇم. ماڭا مۇناسىۋەت قىلىۋاتقاندا ئۇنىڭدا "شۇجەلىق" نىڭ بىرەر پۈرىغىمۇ سېزىلمەيتتى. كىرىش مەقسىدىم، بۇ ئادەمگە قارىتا قورۇۋاتقان توزاقلىرىم ئوزەمگە ئايان بولغاچقا، بىردىنلا تېنىم قورۇنۇپ، ئومسلا بولۇپ كەتتىم. دەرھال كوز ئالدىمدا ئەخمەت چاڭجاڭ پەيدا بولدى: "ئىككىسىدىن قايسىسى تۇزۇك؟ بۇ ئادەم ھەر ھالدا ساپ دىلدەك قىلىدۇ، لېكىن بىزنىڭ چاڭجاڭ قورقۇنچلۇق، ھەر جەھەتتىن بىگىسسى بار ئادەم."

ــ يولداش مەرۇپ، ــ دىدى ئۇ يېقىملىق كۈلۈمسىرىگەن ھالدا، ــ سىزنى ئەسلىدە ياغاچچى ئۇستىلىقتىن ئوسۇپ چىققان دەيدۇ، راستمۇ؟

"بۇ سوئال نىمە ئۈچۈن بېرىلدى، بۇ مېنى سىناش ياكى ئېنىقلاپ بېقىش ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟" بىردىنلا ھوشيارلىنىپ:

ــ ھەئە، شۇنداق، ــ دىدىم ــ دە گەپنى باشقا ياقتا بۇرىماقچى بولدۇم.

ـــغىلاجىدىن شۇجى، سىز كەلگىلى ئىككى ئايدىن ئاشتى، بىرەر قېتىممۇ ئەھۋاللىشالمىدۇق. كەچتە بىزنىڭ ئويگە مەرھەمەت، ئەخـ مەت چاقچاقمۇ شۇ يەردە. سىردىشۇالساق، بۇ كېسىلنى خىزمەتتىكى ئىتتىپاقلىقتا پايدىلىق...

ـــزىياپەتمۇ؟ ـــدەپ توپ ـ توغرىلا سورىدى ئۇ كۆلۈپ قويۇپ، ـــ ئۇنى كېسىلنچە ئىشچىلار بىلەن بىرلىكتە تۇرۇپ يىسەك قانداق؟ ھازىر كارخانىنىڭ ئىشلىرى تولىمۇ چۆۋالچاق، مېنىڭچە كەچتە بار ـ لىق پارتىيە ئەزالىرى بىلەن بىر قېتىم يىغىن ئېچىۋالساق، ئۇزۇندىن بېرى مۇنداق يىغىنلار ئېچىلمىغاندەك، ئەمدى ئويغىنىپ، مەملىكىتـ مىز بويىچە قوزغىتىلغان ئېلىمىزنى توتقە زامانىۋىلاشتۇرۇش زور ئېقىمىغا قوشۇلمىساق بولماس. چاقچاقما ئېيتىسىڭىز، ھەر ئىككىلارمۇ پارتىيىلىك رەھبىرىي كادىرلارغۇ، بولامدۇ؟

مەن قىستاپ تەلەپ قىلىپ تۇرۋالدىم. ئاخىردا ئۇ بىرئاز ئوڭدى ـ دە، كەسكىن قىلىپ:

ـــيولداش مەرۇپ، مەن سىزنى ئوقۇمۇشلۇق ئادەم دەپ بىلگەن ئىدىم. بىراق... سىز ئۇچۇن ئېغىر كەلسىمۇ ئېيتاي، مەن قاتنىشالـ مايمەن، يىغىن ئېچىلىدۇ. قاتنىشىش مەسلىسىنى ئويلاپ كورۈڭ!

مۇشۇ پەيتتە "زىياپەت"نىڭ تەقدىرىگە قىزىققان بىرقانچە كوز ـ قۇلاقلارنىڭ ئىشىك سىرتىدا گەپ تىڭلاپ ـ ماراپ تۇرغانلىغى ئېنىق ئىدى، مەن ئىشخانىدىن سالپىيىپ چىقىۋاتقىنىمدا، ماڭا ئەزەلدىن ئوچ بىرقانچىسىنىڭ مېنى مەسخىرە قىلىپ كۆلۈشۈپ قويۇپ كېتىشىـ ۋاتقانلىغىغا كوزۇم چۈشۈپ ئەرۋاھىم ئۇچتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ كۆلۈشىدە "تەخسەڭ چېقىلدىغۇ!" دىگەن مەنە بار ئىدى.

6

"ئۇ ھەرقانچە چىكى بولغاندىمۇ ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ دۆكىنىدا ئېرىيدۇ، تاغنىڭ قېلىن مۆزلىرىمۇ ئېرىيدىغۇ؟..."

مۇشۇ سوزلەرنى كورەڭگىلىك بىلەن ئېيتىقۇچى، ئوزىگە قاتتىق ئىشەنگەن، ئوز مەقسەتلىرىگە قارشى بولغان ھەرقانداق توسالغۇنى ئالدىدىن نېرى قىلىشتا ۋاستە تاللاپ تۇرماستىنلا، خالىغان قولايلىقلاردىن پايدىلىنىش سەنئىتىنى پوختا ئىگەللىگەن، نەزىرىمدە "يىقىلماس گىگانت"، "قۇدرەتلىك تۇۋرۇگمە" دەپ ئىشەنگەن ئەخمەت چاڭجاڭ غىلاجىدىن شۇجى كېلىپ بەشىنچى ئايغا قەدەم قويغاندا بارغانسېرى جۇدىگىللى تۇردى. توق-سېمىز، پاقىراپ تۇرىدىغان يۇزلىرى ئەمدى سولاشقان ئالمىدەك خۇنۇك، چېھرىسىدىكى مەنمەنلىك-شاتلىقىنىڭ ئورنىنى ئەمدى قانداقتۇ ئازاپ-ھەسرەت ئىگەللىگەن. ئۇ تېخىمۇ كوپ ئىچىدىغان ۋە چېكىدىغان بولۇپ قالغاچقا، قاپاقلىرى تېخىمۇ ئىششىپ خالتىلاشقان ئىدى. گەرچە ئوزىنى ھەرقانچە خاتىرجەم تۇتۇشقا تىرىشىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھەسەتخور، بىسەرەمجانلىغى بىر بىرىدىن چېنىپ تۇراتتى. چىدىماق تەسكە، مەدىنىيەت ئىنقلاۋىدىن تارتىپ ئون بەش يىل باشقۇرغان بۇ كارخانا ئۇنىڭ خۇسۇسى ئىگىلىگىدەكلا بولۇپ قالغان ئەمەسمۇ؟ ئوزى بەگ-ئوزى خان، نەمە قىلىمەن دىسە ئىختىيار... ئەمدى "غىلاجىدىن" ئىسىملىك ئەرزىمەس بىر ئادەم كېلىپ ئۇنىڭ ئاستىغا سۇ قۇيۇشقا جۇرئەت قىلىۋاتىدۇ. ئۇ بۇنىڭغا قانداقمۇ چىداپ سۈكۈت قىلىپ تۇرالىسۇن.

ئەخمەت چاڭجاڭمۇ جىم ياتمىغان ئىدى. مېنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىشچىلار بىلەن بولۇۋاتقان قويۇق مۇناسىۋىتىگە ھەر خىل يوللار ئارقىلىق توساق سېلىشقا ئۇرۇنۇپ كوردى. لېكىن بۇدا ئۇنىڭ ھەممە ئۇرۇنۇشلىرى نەتىجىسىز بولۇۋاتاتتى.

غىلاجىدىن شۇجى ئۇ كۇنى زىيارەتنى بىر تىنىن قىلىپ، يىغىننى ئېچىشقا مۇۋاپىق بولدى. بۇ ئىشنى مەن ئەخمەت چاڭجاڭغا يەتكۈزگىنىمدە، ئۇ ئېغىر بىر خۇرسىنىپ قويدى-دە:

ــ ئۇ يامان يەردىن تۇتۇپتۇ. قاتناشماي بولمايدۇ، بولمىسا بىز پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالىمىز، ــ دىدى.

شۇ كۇندىكى يىغىندا، كارخانا پارتىيە ياچەيكىسىنىڭ ئۈزۈلۈپ قالغان پارتىيە تۇرمۇشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئاندىن مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىغا دائىر تېخىچە قول تەگمىگەن مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، قىيىنچىلىغى بار ئىشچىلار ئائىلىسىگە ياردەم بېرىش، كارخانىدىكى ئىشچىلارنىڭ خوجايىنلىق روھىنى جارى قىلدۇرۇش، كارخانىنىڭ ئۈسكۈنە-سايمانلىرىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش، ئېلېكترلەشتۈرۈش، تەزدىن ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى قاراپ چىقىش، ئىش كۈتۈپ تۇرغۇچىلارنى ياشانغانلارنىڭ ئورنىغا سەپلەش، تېخنىكا كۇرسلىرىغا ياشلارنى تەشكىللەش... قاتارلىق ناھايىتى مۇھىم ۋە زورۇر بولغان پىلان-تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇلاردىن مۇھىم بولغان بىرقانچىسىنى شۇ يەردىلا قارارلاشتۇردى. ئۇ ئاخىرىدا بۇ ئىشلارغا توسالغۇلۇق قىلغۇچى كۇچلەرنىڭ يىمىرىپ تاشلىنىدىغانلىغىنى كەسكىن ئەسكەرتتى، بولۇپمۇ ئىقتىسادىي ئىشلارنى ئالاھىدە پۇراتتى...

ئەخمەت چاڭجاڭ بىلەن ئىككىمىز شۇ كۇنى قوقاسقا دەسسەپ

ئولتۇرۇپ يىغىنىنى ئاران تۈگەتتۈق. ئەكسىچە ئون ئىككىدىن ئارتۇق پارتىيە ئەزاسىنىڭ قەلبى شاتلىنىپ، چېھرىسىدە ئاجايىپ پارلاق بىر بەخت نۇرى چاقناپ كېتىشتى.

7

قاش قارىيىپ، ئاسماندا يۇلتۇزلار كورۇنۈشكە باشلىغان چاغ. باھار شامىلى دەرىزىنىڭ ئۈدۈلىدىكى ئەمدىلەتىن يېشىلىشكە باشلىغان سوگەت شاخلىرىنى مەيىنغىنا ئىغاۋلاتساقتا، ناھايىتى پۈزۈر ياسالغان ئويۇنمىڭ نەپىس ئىپەكتىن ئىشلەنگەن دەرىزە پەردىلىرىنى ئىككى تەرەپكە پات-پات قايرىپ تۇرماقتا.

مەن دەل دەرىزە تۈۋىدە ھىساۋات خاتىرەمنى ۋاراقلاپ ئولتۇراتتىم. بېشىم زىڭىلداپ ئاغرىماقتا ئىدى: "بۇ غىلاجىدىن دېگەن ئەجەپ ياماق يەرگە ئېسىلدا، سالجى ئىكەنغۇ بۇ، سالجى، ھەم، ئەخمەت چاڭجاڭمۇ بىر تېسىن بولۇپ قالامدۇ، قانداق؟ مۇھەممى..." ئەنە شۇنداق ۋەھىمىلىك خىياللاردىن باش كوتىرەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم. گەپ ئاشۇ "مۇھەم"غا بېرىپ تاقالغاندا، نېرىسىنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا قورقاتتىم. "ياماق يامانىدىن قورقار، كەتمەن ساماندىن" دېگەندەك، ھازىر ئەخمەت چاڭجاڭنىڭمۇ دەمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، راستىنلا ئۇ ئەگەر ئورۇلۇپ كەتسە، مېنىڭمۇ تۇگەشكىنىم شۇ.

ئايىلىمۇ چىنە-قاچىلارنى تازىلاپ-يۇغۇشتۇرۇۋەتتى-دە، ماڭا ئەندىكسپ قاراپ قويۇپ، بالىلارنى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن نېرىقى ئۆيگە چىقىپ كەتتى. ئاتىمىش ۋاتلىق لامپۇچكا سەرەمجانلىغى بىلەن

شەھەر بويىچە داڭ چىقارغان چوغدەك زىننەتلەۋىتىلگەن بۇ ئوينىڭ بۆلۈڭ-پۈشقاقلىرىغچىلىك يورۇتۇپ تۇراتتى. شۇ ئەسنادا بىردىنلا ئىشك ئېچىلدى-دە، خوددى مېنىڭ خىيالىلىرىمنى بىلگەندەك، كوزلىرىدە گويا قامالدا قالغان يىرتقۇچنىڭ قۇتۇرۇشىنى ئەسلىتىدىغان ئەلەملىك ئوتلار چاقنىغان، چىرايى جىددىلىشىپ كەتكەن ئەخمەت چاڭجاڭ كىرىپ كەلدى. مەن ئورە-توپە بولغان ھالدا ئۇنى ساقاغا تەكلىپ قىلدىم. ئۇنىڭغا بىر تال تاماكا سۇندۇم-دە، ئۇنىچۇقماستىن تىكلىپ تۇردۇم.

—مەرۇپ، —دىدى ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ماڭا گويا ئۆدۈلدىن سىنماقچى بولغاندەك قاراپ، —ھازىرقى ئىشلارغا قانداق قارايسەن؟

...—

مەن دەرھال جاۋاپ بېرەلمىدىم، راست گەپنى ئېيتاي دېسەم، چاڭجاڭنىڭ كۆڭلىنى ئايايمەن. يالغان سوزلەي دېسەم غىلاجىدىنىڭ ئۇستۇنلۇكتە تۇرۇۋاتقانلىغىنى ئوزىمۇ سېزىپ تۇرۇپتۇ. خىيالىمنى بىلگەندەك يەنە ئوزى سوزلىدى.

—ئۇ ئوز ئىشىنىڭ غەلىبە قىلىشىغا قاتتىق ئىشىنىدۇ. ئارتۇق يېرى شۇ يەردە، شۇنداقمۇ؟

—شۇنداق چاڭجاڭ!...

—يەنىچۇ، يەنە قانداق ئارتۇقچىلىغى بار؟

...—

—دوت! —دىدى ئۇ بىردىنلا تېرىكىكەن ھالدا ۋە مەسخىرە ئارىلاش ئاچچىقلىنا كۆلۈپ. —ھەر ئىككىمىز دوتلۇق قىلىۋاتىمىز. بىلىپ قوي، ئۇنىڭ بىزدىن ئارتۇقلۇق قىلىۋاتقان مۇھىم يېرى— ئۇ، ئوز نەپسىنى كوزلىمەيدۇ. ئەڭ ئۇرىبەتچىلىك تۇرمۇشقىمۇ چىداملىق-

سەۋرىسچان، شۇڭا بىزنىڭ ئۇنى ئوز تەرىپىمىزگە تارتىش ئۈچۈن قىلغان بارلىق چارىلىرىمىز بەربات بولۇپ، ئۇ، كىشىلەر نەزىرىدە ساپ دىل ئادەم بولۇپ مەيدانغا چىقىشقا مۇۋەپپەق بولدى.

ــ توغرا، توغرا ئېيتتىڭىز، ــ دېدىم مەن ھەيران قولاشمىغان ھالدا.

ــ سەن ئەقلىڭنى تازا ئىشلەتمەيسەن، مېنىڭ سايەمگە ئوخشايسەن، ئەگەر شۇنداق بولمىسىڭدا ئىدى، ئۇنى ئاللىقاچان چاريسز قالدۇراتتۇق.

ــ مەندە نېمە گۇنا بار دەيسىز؟ ئەزەلدىن سىزگە سادىقمەنغۇ؟!

ــ شۇنداق، سادىق بولوپ كېلىۋاتسەن، لېكىن سايەم بولوپ كېلىۋاتسەن. مېنىڭ يېقىلىشىم بىلەن سەنمۇ تۆگەيسەن، شۇڭا مېنىڭ يېقىلماسلىغىمى ئارزۇ قىلامسەن؟

ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى راست ئىدى. ئۇنىڭ ئىچى تار، مەنمەنچى، قىتىغىر مىجەزى مېنىڭ مۇستەقىل ئىشلىشىمنى ھامان چەكلەپ تۇراتتى.

ــ ئارزۇ قىلمامدىغان، سىز مېنىڭ ئاتامسىز چاڭجاڭ.

ــ ئانداق بولسا، بۇ گەپنى ناھايىتى خۇپىيانە تۇت! قارا، ئۇ ئۇزۇن ئوتەمەي بۇ يەردىن كېتىدۇ. سەن چاڭجاڭ بولىسەن، مەن بولسام شۇجى. بۇنى پات ئاردا كورىسەن.

ھەيران قالغانلىغىمدىن ئاغزىم ئېچىلىپلا قالدى. ئۇنىڭدىن ھەرقانداق ئىشنى كۈتۈش مۇمكىن، چۈنكى ئۇنىڭ بۇ خىل ماھارىتى تالاي قېتىم ئىسپاتلانغان. لېكىن غىلاجىدىندەك تەدبىرلىك، ئىرادىلىك ئادەمنى قانداقمۇ يوتكىيەلىسۇن. چۈنكى ئۇنىڭ ئابرويى كارخانىدىلا ئەمەس، ھەتتا ۋىلايەتكىمۇ داڭ چىقاردى. باشقىلار

ئۇنى قوللاۋاتسا، ماختاۋاتسا، ھەي، بۇ بىر خىل خام خىيالغۇ.

ھىلىگەر، تۇيغۇن باشلىغىم ئويلىغانلىرىمنى تۇيۇپ قالدى بولغاي ئەتىمالىم، ئۇ دىدى:

ــسەن ئىشىنەلمەيۋاتسەن-ھە!؟ قاراپ تۇر، چوقۇم شۇنداق بولىدۇ. مەن ئۇنىڭغا يۇمشاق-قاتتىق ۋاستىلەر ئارقىلىق يۇزمۇ-يۇز تاقابىل تۇرالمايدىغانلىقىمنى چۈشەنگەندىن كېيىن، باشقا بىر يولنى يەنى ھىلىقى ئىشەنچسىزگە تاپىنىپ، بۇ يەردىن يوتكىتىشتىن ئىبارەت چارىنى تاللىۋالدىم. ئىش پۈتتى. باشلىق بۇ ئىشنى ئاللىقاچان توغرىلاپ بولدى. ئۇ چوقۇم كېتىدۇ، شۇنىڭغىچە...

مەن ھۇشيارلاندىم. "ۋاي ھىلىگەر-قاقاش، ئۇزۇندىن بېرى ئۇنىڭ بىلەن ئوچۇق-ئاشكارا قارشىلاشمايلا، جىمجىت ھالدا بېشىڭنى ئىچىڭگە تىقىپ يۈرۈشىڭدە بىر گەپ بار ئىكەن-دە..." دىگەنلەرنى كۆڭلۈمدىن كەچۈردۈم.

ــئەگەر بۇ پىلانىڭىز ئەملىگە ئاشسا نېمە دىگەن ياخشى بولاتتى-ھە!

ــچوقۇم، خوشال بولامسەن؟

ــقىزىقكەنسىز، نىمىشقا خوشال بولمايدىكەنمەن؟

ــئاندىن بولسا، ــ ئۇ بىردىنلا ئاۋازىنى پەسلەتتى، ــ ئۇ كېتىپ بولغىچە ئىرادەڭنى بوشاشتۇرما، مادارا قىلىپ تۇرايلى، ئۇزۇڭ بىلىسەن، بىزنىڭ ئەجەللىك يېرىمىز ھىلىقى قولغا ئېلىنغان تۇرۇمخەت ۋە ئۇنىڭغا ئارتىلغان سەككىز مىڭ يۈەن قىممىتىدىكى ئىقتىسادىي ئىشلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇنىڭ بىر سەن ۋە بىر مەن بىلىمەن. بۇ ئىشلار ئۈز ۋاقتىدا سېنىڭ ۋە مېنىڭ بەختلىك قىلغان. ئۇزۇڭ چۈشەنسەن، دۇنياداكى دوست-يارانسىز ئىش قىلىش قىيىن. بۇنىڭ

ئۇچۇنمۇ پۇل كېرەك. ئاشۇ پۇللارنىڭ بىر قىسمىنى دوست-يار تۇتۇش ئۈچۈن ئىشلەتتۇق. مانا ئەمدى شۇ دوست-يارەنلەر بېشىمىزغا خەۋپ سالغاندا، قول قىلىچ بولۇپ يارىدەم كورستىپ تۇرۇپتۇ. ھەممىمىز ئىنسانمىز، ھەممىمىزدە گال-نەپس بار. ئادەم بۇنىڭسىز قانداق ھايات كەچۈرەلىسۇن ئۇكام، — ئۇ تاماكىنى قاتتىق بىر شورىۋالدى-دە، سوزىنىڭ ئاخىرىسىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۇكام، ھازىر غىلاجمدىن ئىقتىسادىي ئىشلارنى ئېنىقلاش بانىسى بىلەن كانىيىمزغىلا ئېسىلدى. بۇ ئارقىلىق بىزنى تېپىپ تاشلاپ، كارخانىدا ئوزى يالغۇز ھوكۇم سۈرمەكچى بولۇۋاتىدۇ. ئىشچىلارمۇ: "تۇرەخمەت ناھەق كېتىپ قالدى، ئۇنىڭ قولغا ئېلىنىشىدا گۇمان بار" دىگەن ئىنكاسلارنى قىلىپ يۇرگۇدەك. بۇ ئىش چىڭ بېرىگە چىقىپ قايتىدىن تەكشۈرۈلمەكچى. لېكىن سەنلا چىڭ تۇرالىساڭ، ھېچقانداق خەۋپ يوق، قانداق، چىڭ تۇرالامسەن؟

گەرچە بۇ گەپلەردىن يۇرىكىمدە ئاللىقانداق دەھشەتلىك ۋەھىمىلەر پەيدا بولۇپ، ۋىجدان ئەگلىگىدە تاسقىلىۋاتقان بولسامۇ، لېكىن ئوزەمنىڭ ھاياتمنىڭ بۇ ئىشقا ئاجرالماس بولۇپ باغلىنىپ كەتكەنلىگىنى ئويلاپ يەتتىم-دە، ئۇنىڭغا ھەسسىز ئىنقا ئوخشاش ساداقەت بىلدۇرۇپ ماقۇللۇق ۋەدەمنى بەردىم.

8

غىلاجمدىن شۇجى مېنىڭ ئويۇمگىمۇ ئەمدى تارتىنماستىن پات-پات كىرىپ تۇرىدىغان، باللىرىمنى كورگەنىدە يات كورمەي باش-كوزلىرىنى سىلاپ ئەركىلىتىدىغان بولدى. مەن دەل ئاشۇ ئىشلار-

دىن قورقاتتىم، چۈنكى ئۇنىڭ بۇ خىل مۇئامىلىلىرى مېنىڭدىن سىر ئېلىشنىڭ تەدبىرىمۇ ياكى راستىنلا بىر ساپ نىيەتلىك كومپۇنىستنىڭ ئامېرىكا خىزمىتى ئىستىلىمۇ؟ مېنىڭچە ئۇنىڭدا ھەر ئىككىلا مەقسەت مەۋجۇتتەك ئىدى. لېكىن ھەر ھالدا ئۇ بۇلارنى بىرەر شەخسى غەرەز، شەخسى نەپ ئېلىش نىيىتىدە ئەمەس، بەلكى خىزمەت ئېھتىياجى تۈپەيلىدىن قىلىۋاتاتتى. قىلغاندىمۇ قانداقتۇ بىر خىل ھىلىگەرلىك ياكى پوزا بىلەن ئەمەس، ئوچۇق-تۇز كوڭۇللۇك بىلەن قىلاتتى. مەن بەزىدە ئۇنىڭ ئاشۇنداق غەرەزسىزلا، كىشىنى ئىختىيارسىز ئۇزىگە قايىل قىلىپ تارتىپ تۇرىدىغان خىسلىتىگە قاراپ ئېرىپ ئۇزەمنى يوقىتىپ قويغىلى، ھەممىنى بىر يوللا سوزلەپ، ئىچ-ئىچىمنى كويدۇرۇپ خاراپ قىلىپ كېتىپ بارغان ۋاقىتلىرىدا ئازاۋىنى بىراقلا تۇگىتىش خىيالىغىمۇ كېلىپ قالاتتىم. كەينىدىنلا ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ دۇنيانىڭ كىچىك دەھشەتلىك، خۇنۇك سايىسى كوز ئالدىمدا پەيدا بولاتتى-دە، "ئىككى پۈتۈكنى بىر ئوتۇككە تىقىۋېتىمەن!" دېگەن قورقۇنچلۇق خىتاپلىرى مىڭمەدە چاقماقلارنى چاقاتتى. "راستىنلا ئۇزەمنى ئامان قالمايمەن!" مانا بۇ پىكىر مېنى ئارقامغا قايتۇراتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەخمەت چاڭجاڭمۇ مېنىڭ بۇ ھالىمنى بايقاپ تۇرغانىدەك پات-پاتلا ماڭا "ماغدىر دورىسى" بېرىپ تۇرىدىغان بولۇۋالدى.

بىر يەكشەنبە كۈنى غىلاجىدىن شۇجى ئۇشتۇمتوت قېشىمدا پەيدا بولۇپ قالدى-دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

—ھازىر جىگىدە چېچەكلىگەن ۋاقىت، قىرغاۋۇل ئوۋلاشنىڭ ياخشى پەيتى. ئاڭلىسام ئوۋغا ناھايىتىمۇ ھەۋەسكارىكەنسىز، مەنمۇ كىچىگىمدىن بۇ ئىشقا ئامراق. ئوۋلاپ كەلمەيمزمۇ؟ موتوتسىكلىتىڭىز ساقتۇ؟—دەپ سوراپ قالدى.

نىمە دېيەلەيسەن؟ ئوزەمنى قاچۇرۇپ، ئۇنى تېخىمۇ گۈمانلاندۇرۇپ قويماسلىغىم ئۈچۈن ماقۇل بولدۇم. ئىككىمىز ئىككى ئوۋ مىلتىغىنى ئوقلىرى بىلەن تەييارلاپ، ئوزاقى يىلى سېتىۋالغان موتوتسىكلىتىمگە مىنگىشىپ شەھەردىن 10—15 كىلومېتىر نېرىدىكى جاڭگالغا قاراپ كېتىشتۇق.

كېچە ياقتان يامغۇردىن كېيىن ھاۋا ئېچىلىپ كەتكەن، ئاسماندا بىرنەچچە بۇلۇتمۇ يوق، پاكىراپ نۇر چېچىۋاتقان قۇياش، يامغۇردا يۇيۇلۇپ تازىلانغان دەل-دەرەخ، گىياھلارنىڭ يوپۇرماقلىرى زۇمرەتتەك يالتىرايتتى. سەھەرلىك نەپەس پارلار سوزۇلۇپ، ئەتراپنى مىزىلىك خۇش ھاۋا قاپلاپ كەتكەن ئىدى. نەدىندۇر ئورمانلار ئارىسىدىن كاككۇكلار، ھەر خىل قۇشلار يېقىملىق تىللىرى بىلەن بۇ ھايات بەخش كۇنىگە مەدھىيە ئوقۇماقتا ئىدى.

ئوۋلىرىمىز ناھايىتى كوتۇللۇك ۋە غەلىبىلىك بولدى. غەلەجىدىن شۇجى بىر يولى ئالتە دانە قىرغاۋۇل ئېتىۋالدى. مەنمۇ قوروق قالمىدىم. ئۈچ قىرغاۋۇل، ئىككى توشقان ئېتىۋالدىم. ئۇ شۇنداق كوتۇللۇك بولدىكى، غەلەجىدىن شۇجىنىڭ قىرغاۋۇلنى كورگەنىدە، پۈتۈن جان-جەھلى بىلەن ئومىلەپ يۇرۇپ قارىغا ئېلىشلىرى، ئېتىۋالغاندىن كېيىن ئوق تەككەن ئولجىلىرىنى تېپىۋېلىش ئۈچۈن خوشاللىق بىلەن بالىلارچە يۈگىرەپ يۇرۇپ ئىزدەشلىرى ئاجايىپ قىزىقارلىق ئىدى. بۇ توك ۋە سىرلىق ئادەم ئەمدىلىكتە نىمانچە ئادەتى ۋە سەمىمى-ھە!؟

شۇ كۇنى ئارىمىزدا ھېچقانداق تۇتۇن يوقتەك، شۇنداق يېقىنچىلىق پەيدا بولدىكى، قويۇۋېرىڭ، مەن شۇ كۇنى ئۇنى چىن دىلىمدىن ھورمەتلەپ قالدىم.

جاڭگالنىڭ يېنىدىن سوزۇلۇپ، ئۇزاقلارغا قاراپ ئېقىپ كېتىۋاتقان ئەزىم دەريانىڭ بويىغا كېلىپ چۈشىلۈك قىلىشتۇق ۋە ھەربىر كەنكەنلىگىمىزدىن بىرئاز يانپاشلاپ ئارام ئېلىشتۇق.

ــ يولداش مەرۋې، ــ دېدى ئۇ سەمەمى بىر ئاھانى بىلەن، ــ سىزنىڭ بۇۋىڭىزدىن تارتىپ ياغاچچى ئىكەنسىلەر ــ ھە؟!

ــ ھەئە، ــ دېدىم مەنمۇ سەمەمى نېيىتىم بىلەن جاۋاپ بېرىپ تۇرۇپ، ــ بولغاندىمۇ ناھايىتى ماھىر ئۇستىلاردىن بولغان، مۇشۇ شەھەردىكى ھازىرمۇ ساقلىنىپ قالغان، ئوتمۇشتە باي ــ سودىگەرلەر تەرىپىدىن ياستىلغان قورا ــ جايلار، گۈزەل ئىمارەتلەر بۇۋامىنىڭ، دادامنىڭ چۆۋەر قوللىرى بىلەن ياسالغان. لېكىن ئۇلار ناھايىتىمۇ ۋىجدانلىق، ئۆز كەسپىگە ــ ھالال مېھنىتىگىلا تايىنىدىغان، بايلارغا بېقىنمايدىغان مۇستەقىل ياشاپ ئوتكەن ئىكەن.

بىر دەمدىلا غىلاجىدىن شۇجىنىڭ كىملىگىنى ئۇنتۇپ، ئۇشتۇمتۇت دىيىلگەن بۇ گەپلەرنىڭ مېنىڭ روھىي كەيپىياتىمنى ئەكس ئەتتۈرۈپ قويغىنىنى تۇيماي قاپتىمەن، ئۇنىڭ: "توغرا، مەنمۇ شۇنداق ئاڭلىغان ئىدىم. دادىڭىز ھەقىقەتەنمۇ غۇرۇرى بار، توغرا يول بىلەن ياشاشنى ئۆزىگە ئېتىقات قىلغان ئادەم ئىدى، دېيىشىدۇ. ئۇنىڭ قۇرداشلىرىمۇ توغرا، مۇستەقىل بىر يولنى تاللاپ ياشىشى، ھەرگىز بىر شەخسكە، بىراۋنىڭ ئىلتىپاتىغا تايانماسلىغى، تەقدىرىنى تۇتقۇزماسلىغى كېرەك. كىمەركى شۇنداق قىلمىدىكەن، ئاخىرى ۋىجدانىنى يوقىتىدۇ ــ دە، ئۆزىنى ھالاك قىلىدۇ" دېگەن ئېقىمىلىق ۋە تەسىرلىك سوزلىرىدىن چوچۇپ كېتىپ ھۆشۇمغا كەلدىم: "ماڭا دەۋاتمايدىغاندۇ، ھە؟!" ــ دېگەنلەرنى كۆڭلۈمدىن ئوتكۈزۈپ، كۆز قىرىمنى ئۇنىڭغا تاشلىدىم. ئۇ بولسا ئويچان ھالدا دەريانىڭ شاقى

راپ ۋە ئۇزاقلاپ ئېقىپ كېتىۋاتقان ئېقىمغا نەزەر سالغان هالدا بىرئاز سۈكۈتكە چۆمدى.

ئۇنىڭ سوزلىرى هەق ئىدى. دادام رەھمىتىمۇ بىزگە دائىم شۇنى دەيدىغان. ئەينى ۋاقىتتا دادامنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان بۇ گەپلەر ئەمدى غىلاجىدىن شۇجىنىڭ ئاغزىدىن چىققاندا خىجالەتتىن تەرلەپ كەتكەنىدەك بولدۇم. تۇرمە-خىمەت كويىجى، تۇرمە، پۈل-جاھازلار، بەزمە-زىياپەتلەر، جاپالىق كەسىپ بىلەن ياغاچتىن خەشەك چىقىرىپ ئىشلەۋاتقان كەسپداشلىرىم كوز ئالدىمغا كېلىپ تۇرۇۋالدى...

ــ مەرۇپ، ئۇزۇندىن بېرى سىزدىن بىر نەرسىنى سورايي دەۋاتاتتىم، لېكىن پۇرسەت چىقمىدى. چىققان بولسىمۇ كوڭلۇمدىكىنى ئوچۇق-يورۇق ئېيتالمىدىم. توغرا جاۋاپ بەرسىڭىز. كوپىنچە كىشىلەر: "تۇرمىخىمەت ناھەق كېتىپ ئۇزۇل بولدى، بۇنىڭدا بىر سىر بار، بۇ سىرنىڭ ئاچقۇچى بىر كىشىدە"ــ دېيىشىدۇ. بۇ راستمۇ؟ سىزنىڭچە بۇ سىرنىڭ ئاچقۇچى كىمدە بولۇشى مۇمكىن؟

بېشىمدىن بىر قاپاق سۇ قۇيغاندەك تىنىم شۇرۇكسىز كەتتى. ئۇنىڭ خوشال كەيپىياتىمۇ نەلەرگە كەتتى-دە، يەنە ئەسلىدىكى هالىمغا قايتىشقا باشلىدىم.

ــ ياق، بىلمەيمەن!ــ دېدىم مەن كوزلىرىمنى ئۇنىڭدىن قاچۇرغان هالدا.ــ تۇرمىخىمەت راستىلا خىيانەت بىلەن قولغا ئېلىنغان. بۇنىڭدا قىلچە شەك يوق. كىشىلەر ھەرنىمە دەۋېرىدۇ. مەن ئۇ گەپلەرگە ئىشەنمەيمەن!

غىلاجىدىن شۇجى كورۇلۇپ باقمىغان بىر غەمكىنلىك بىلەن شۇنداق دېدى:

ـــ هەرھالدا ھەممىز بىر ئويلىنىپ كورسەك بولىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن تۇرمۇشىمىزنىڭ مەسلىسى ـــ ھايات ـ مامات مەسلىسى، چوڭ بىر ھەق ـ ناھەق مەسلىسى. ئەگەر ئۇنىڭ جىنايىتى راستلا بولسىمۇ مەيلى، لېكىن ئازراقلا توھمەت ئارىلاشقان بولسا، ئۇنىڭغا ئۆۋال ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭمۇ ئۇششاق باللىرى بار ـ دە!...

ئۇزۇم سۇنئى ھالدا يىراقلىشىۋاتقان بۇ ئادەمنىڭ يۈرىگىدىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان، سالمىغىنى مولچەرلەش قىيىن بولغان ئىنسانىي پەزىلەتلىك خاراكتىرنى ئالغان سوزلىرىگە ئەمدى ئارتۇقچە چىدىيالماسلىغىنى، ئاخىرغىچە ئاڭلىسام، ۋىجدان چاقمىغىنىڭ يالقۇنلىرىدا كويۇپ كۈل بولۇپ كېتىشىمنى پەملەپ، تېزدىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. گەپنى ئاخىرلاشتۇرماقچى بولۇپ:

ـــ غىلاجىدىن ئۈجمى، كەچ كىرىپ كېتىۋاتىدۇ، ئەنە بۇلۇت ـ لارمۇ پەيدا بولۇپ قاپتۇ، يامغۇردا قالمايلى يەنە، ـــ دىدىم.

ـــ راستىنلا بۇلۇت پەيدا بولۇشقا باشلاپتۇ، قايتساق قايتايلى، ـــ دىدى ئۇمۇ ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ ۋە يەنە شۇنى قوشۇمچە قىلدى:

ـــ ھەرھالدا سىز يىراقتا نەزەر سېلىڭ!

موتۇتسىكلىت گۈرۈلدەپ ئوت ئېلىشى بىلەنلا ھاۋا تۇتۇلدى ـ دە، قاراسلاپ چاقماقلار چېقىلىپ قالدى. ئاندا ـ مۇندا چۈشكەن يامغۇر تامچىلىرى ئاستدا ئۈۋدىن قايتتۇق...

9

ئەخمەت چاڭجاڭنىڭ ئوتكەندە مېنىڭ ئوبۇمدە ئېيتقانلىرى رىيالليقتا ئايلاندى. شۇنىڭدىن بىر ئاي كېيىنلا، ناھىيىنىڭ غىلاجە ـ

دىن شۇجىنى يوتكەش ئۇقتۇرۇشى چىقتى. بۇ خەۋەر پۈتۈن كارخانىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى. غىلاجىدىن شۇجىنىڭ كېلىشى بىلەن ئومۇمى بىر خوشاللىققا ئېرىشكەن كارخانىدىكى بارلىق ئىشچى-خىزمەتچىلەر بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ناھايىتى بىرام بولۇشتى. قىسقىغىنا سەكسەن ئاي ۋاقىت ئىچىدە "مۇرەككەپ ۋە چىگىش ئورۇن" دەپ قارالغان بۇ قورغان ئاشۇ قەيسەر ئادەم تەرىپىدىن ئىگىلەنگەن، قالايمىقانچىلىقلار ئوكۇشۇلۇپ، ئىشچىلارنىڭ ھەقىقى ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان، قىسقىسى ئۇنىڭ توھپىسى جامائەتچىلىكنىڭ قەلبىگە چوڭقۇر ئورۇنلاشقان ئىدى. شۇڭا كوپچىلىكتىن غۇلغۇلا چىقىشقا باشلىدى.

—كارخانا ئەمدىلەتىن ئوكۇشلۇۋاتقاندا ئۇنى نەگە ئېلىپ كەتمەكچىكەن؟

—كارخانىنى يەنە بىر بولۇك نەپسى يوغانلار ئىگىلەيدىكەن—دە!

—ھەممىمىز ناھىيىلىك پارتكومىغا بېرىپ ھال ئېيتىپ، ئۇنى ئېلىپ قالساقمىكىن!

ھەتتا مەنمۇ ئۇنىڭ يوتكىلىپ كېتىشىدىن ناھايىتى بىراملىق ۋە خىجىللىق ھىس قىلىشقا باشلىدىم، چۈنكى، ئۇنىڭ يوتكىلىپ كېتىشىدىكى قۇۋلۇق-شۇملۇقتىمۇ مېنىڭ ھەسسەم بار—دە. بۇ ئىشقا كارخانىمىزدا پەقەت بىرلا ئادەم—ئەخمەت چاڭجاڭلا خوشال ئىدى. شۇ پەيتته ئۇ، ھەقىقەتەنمۇ خوشاللىغىنى باسالمىغان ھالدا دەرھالا ئورتۇرغا چىقتى.

—يولداشلار!—دەيتتى ئۇ كۆلۈمسىرەپ ۋە بىگىز قولىنى ئادەتتى بويىچە جونۇپ تۇرۇپ،—نىمە داۋراڭ بۇ؟ بۇ دىگەن پارتىيىنىڭ قارارى. تەشكىل ئۇنى "ئىشلىيەلمىدى" دەپ يوتكىگىنى يوق.

ئۇنىڭ توھپىسنى باھالاپ، ئۇرۇمچىگە — قول - سانائەت ئىدارىسىگە ئوستۇرۇپ يوتكىدى. ئۇ يەردە تېخىمۇ چوڭراق توھپە قوشالايدۇ ئەمەسمۇ؟ قارشى ئېلىشىمىز كېرەكتە!

ئىشچىلارمۇ بوش كەلمىدى.

— يوتكىلىشكە تېگىشلىكلەرنى يوتكەڭ !

— بىزگە قۇرۇق گەپچى، ئەجدىھالارنىڭ كېرىگى يوق، ھالال ئىشلىگۈچىلەر كېرەك.

بۇ تالاش - تارتىشلارغا نېرىدا زەڭ قويۇپ تۇرغان غىلاجىدىن شۆجى چاندۇرماستىن روھلۇق ھالدا كوپچىلىكنىڭ قېشىغا كېلىۋاتاتتى. گەرچە ئۇنىڭ چىرايى خاتىرجەم كورۇنسىمۇ، لېكىن ماڭا نىمىشقىدۇ بىرئاز غەمكىن — پۇچۇلغاندەك بىلىندى.

ئۇنىڭ بۇ يەردىكى ۋەزىپىسىدىن ئايرىلىپ قالغىنىغا قىلچە ئوكۇنمەيدىغانلىقىغا ئىشەنچەم كامىل. چۈنكى ئۇنىڭ ماڭا بەش قولدەك ئايان بولغان ئىنقىلاۋىي پەزىلىتى بۇنداق خىياللاردا بولۇشقا يول قويمايتتى. ئۇ قەيەرگىلا بارمىسۇن، خالىس، توغرا خىزمەت ئىستىلى بىلەن گۈللەپ ياشنىيالايتتى ۋە يېڭى جايغا ئوزلىشىپ چوكەلەيتتى. لېكىن ئۇنى بارام قىلمۇاتقىنى، ئەمدى باشلىغان ئىشنىڭ ئاخىرىغا چىقالماي قېلىشى ئىدى. ئۇ ھازىرقى ئىشلارنىڭ سەۋەبلىرىنى ناھايىتى ئېنىق چۈشەنگەنلىكتىن كۆتۈلمىگەندە كېلىپ تەككەن بۇ زەربىدىن ئانچىلا ئىسەڭكىرەپ كەتمىدى. مۇشۇ ئۇقتۇتۇرۇش چىقىشتىن ئون بەش كۈن بۇرۇن، ئۇنى دېۋىي تەشكىلات بولۇمىدىن چاقىرىشتى. قەۋەتلىك بىنانىڭ بىر بۇرجىگىگە جايلاشقان تەشكىلات بولۇمى يەنى دېڭ بۇجاڭنىڭ ئىشخانىسى ھەشەمەتلىك، پاكىز ۋە ناھايىتى سەرەمجان ئىدى. ئۇزىمۇ ناھايىتى پاكىز ۋە

روهلۇق تۇرقى بىلەن غىلاجمدىن شۇجىنى قارشى ئالدى.

ــ ۋاقتىدا كەلدىڭىز، ــ دىدى ئۇ كۆلۈمسىرەپ ۋە ئۇنى سافاغا تەكلىپ قىلغاچ تاماكا سۇندى، ــ سىز بىلەن ئازراق سوزلەشمەكچىمەن.

غىلاجمدىن شۇجى تەرىپىدىن رەت قىلىنغان تاماكىنى قۇتىغا سېلىۋېتىپ رەنجىشىنى يوشۇرمىغان ھالدا، ئۇنىڭ خاتىرجەم، مەزمۇت ئولتۇرغان گەۋدىسىگە سوغۇققىنا نەزەر تاشلاپ قويدى ــ دە، بىرئاز ياقتۇرماسلىق، كەمىستىش تەلەپپۇزى بىلەن گەپىنىڭ ئۇچىنى چىقاردى.

ــ ئاڭلىسام كارخانىدا خېلى ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈپسىز، بۇ بىر ياخشى تەرىپىڭىز. بىراق، بىر نەرسىگە دىققەت قىلمىغانسىز، يەنى ئۇزىڭىزنىڭ ۋەزىپە دائىرىسىدىن بىر تەرەپلىمە ھالدا ھالقىپ كونا كەسىپىي خادىملارنىڭ ھوقۇقىغىمۇ چاڭ سېلىپ، ئۇلارنى پالاچ ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇپسىز، توغرىمۇ؟

غىلاجمدىن شۇجى بۇ سوزلەردىن بىر يۇرۇش قەستلىشىشنىڭ ھىدىنى سەزدى.

ــ ياق! ــ دىدى ئۇ دېدىل ۋە كەسكىن ھالدا رەت قىلىپ تۇرۇپ. ــ مەن ئۇزەمنىڭ بىر كومۇنستلىق بۇرچۇمىنى بىرقەدەر ۋىجدانلىق ئادا قىلدىم دەپ بىلىمەن، ئەزەلدىن باشقىلارنىڭ ھوقۇقىغا چاڭ سالمىغانمەن!

ــ بۇ پەقەت سىزنىڭلا پىكرىڭىز! ــ دەيتتى دىڭ بۇجاڭ تىرىكىكەن ھالدا ئىلىمنى تاماكىدىن ئالماقچى بولغانىدەك قاتتىق شوراپ تۇرۇپ، ــ لېكىن بىزدىمۇ ئادالەت دېگەن تارازا بار، ئىشلارنى ئولچەپ تۇرىدۇ. بەزى ئىشلاردا ھەقىقەتەنمۇ ئۇزىمىشمچىلىڭىز

بىلەن تەشكىلىي ئىنتىزامغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزدىڭىز. شۇڭا سىزنى مۇناسىپراق ئورۇنغا ــ ئاپتونوم رايونلۇق قول سانائەت بىرلەشمىسىنىڭ مەلۇم باشقارمىسىغا مەسئۇللۇق ۋەزىپىسى بىلەن يوتكىدۇق. پىكرىڭىز يوقتۇ؟ ھەرھالدا بۇ قارار! تەقسىمات ۋە ئىنتىزامغا بوي سۇنۇشىڭىز كېرەك!

ــ يوتكىلىشكە پىكرىم يوق! مەن پارتىيە ۋە خەلقىنىڭ بىر كالىسى ــ مۇلكىمەن. لېكىن كارخانىدىكى ئىشلار چالا، يەنە بىر يىلدىن كېيىن يوتكەلسەم.

ــ سىز پارتىيىگە ئىشەنمەمسىز؟ ــ زاكىلىق ئارىلاش سورىدى قوش ئىگىلىك، يۈزلىرى كېلىشكەن گەۋدىسىگە ئاجايىپ سىن قوشۇپ تۇرغان دىك بۇجاڭ، ــ سىز كەتسىڭىز يەنە پارتىيىنىڭ ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي خادىملىرى بىلەن كەڭ پارتىيە ئەزالىرى، ئامما قالىدۇ. سىز، "مەن بولمىسام سوتسىيالىزىمنىڭ چاقى چوگىلىمەي قالىدۇ" ــ دەپ ئويلامسىز، يا؟ خاتالىغىڭىزمۇ دەل ئەنە شۇنداق "مەن ــ مەن" لىگىڭىزدىن كەلگەن. بۇ ــ قارار! تەييارلىنىڭ!

غىلاجىدىن شۇجى ئارتۇقچە قارشىلىشىنىڭ ھازىرچە پايدىسىز ئىكەنلىگىنى ھىس قىلدى. "مېنى گۇمانلاندۇرماسلىق ئۈچۈن دەرىجەمنى ئوستۇرگەن، يىراقلىتىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايون تاجىسىنى كىيدۈرگەن، نىمە دىگەن ئۇستىلىق ــ ھە! "دىگەنلەرنى خىيالىدىن كەچۈردى ئۇ، ئۇ يەنە مۇنۇلارنىمۇ ئويلىدى: ھازىر بۇنداق بولۇۋاتقانلار يالغۇز مەنلا ئەمەس، بەلكى يەنە ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى لاۋيەنمۇ، يەرلىك پارتكومىنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى لاۋخەيمۇ ۋە باشقا بىرقانچىلارمۇ يىراق ــ يىراق جايلارغا يوتكىلىشتى، بۇ ئىشلار بىر ئېغىم تۇسنى ئالماقتا،

ئۇ، ھەچنەرسە بولمىغانىدەك ئورنىدىن خاتىرجەم تۇردى-دە دەك بۇجاڭغا ھەچقانداق پوزىتسىيە بىلدۇرمەستىن، مەردانە قەدەم تاشلىغان ھالدا قايتىپ چىقىقان ئىدى... غىلاجىدىن مانا شۇ ئىشلارنى يەنە بىر ئەسلىدى-دە، غۇلغۇلا قىلىشۇاتقانلارنىڭ قېشىغا كېلىپ تەسەللى ئېيتتى:

—بولدى يولداشلار! غۇلغۇلا قىلىشمايلى، مېنىڭ يوتكىلىشىمۇ ئىنقىلاپنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن. يەنە پارتىيە رەھبەرلىگى قالىدۇ ئەمەسمۇ؟ پارتىيىگە ئىشىنىشىمىز لازىم. مەن سىلەرنى ئەسلەپ تۇرىمەن، يىراقتا بولساقمۇ خەت-ئالاقە قىلىپ تۇرايلى.

ئۇ ماڭىدىغان چاغدا پۈتۈن كارخانىدىكىلەر ئايرىلىشقا قىيالماي كوز يېشى قىلىشپ ئايرۇدۇرۇمغىچە ئۇزىتىپ چىقىشتى.

مەن گەرچە ئايرۇدۇرۇمغىچە چىقالمىغان بولساممۇ، ئاخىرقى ئايرىلىش پەيتىدە قولۇمنى قىسىپ "خەير يولداش مەرۇپ، يەنە كورىشەرمىز، ئەسلىشپ تۇرىشايلى، ھەرھالدا ھىلىقى سوزۇمنى ئېسىڭىزدىن چىقارماسسىز"—دىگەن سوزلىرى مەنىدە قانداقتۇ چوڭقۇر تەسىرات قالدۇردى-دە، كوزلىرىمدىن ئىختىيارسىز ياش توكۈلگەن ئىدى.

10

غىلاجىدىن شۇجى كەتكەنىدىن كېيىنلا، پۇرسەت كۈتۈپ تۇرغان ئەخمەت چاڭجاڭ دىگەنىدەكلا ئىدارىگە شۇجى بولدى، مەنمۇ "چاڭجاڭ"لىق ۋەزىپىنى ئوتكۈزۈۋالدىم.

گەپنى قىسقا قىلسام، بىزنىڭچە كوڭۇللۇك كۈنلەر قايتىپ كەلگەن-

دەك بولدى. غلاجمدىن شۇجىنىڭ تەسرىنى پاك-پاكىز سۆيۈرۈپ تاشلاپ كارخانىنى ئاۋالقىدىنمۇ بەتتەر ھالغا كەلتۈردۈق. يەنە شۇ نامۇۋاپىق خىزمەت ئۈسۈلى، بۇلارنى بېسىپ تۇرغىنى زىيادە، سوغات ۋاھاكازالار...ئەخمەت شۇجى تېخىمۇ كېرىلىپ ھەچكىمنى كوزگە ئىلمايدىغان بولدى. غلاجمدىن شۇجى كەلگەندە، ئوزىنىڭ ئۈستىدىن پىكىر بەرگەنلەر بىر-بىرلەپ بوشتىلدى ياكى ئۆلارنىڭ ئەدىۋى بېرىلدى. قىسقىسى ئىشلار يەنە ئارقىسىغا يېنىشقا باشلدى.

مەن ئاۋال قانداق بولغان بولسام يەنە شۇ پېتىم قالدىم، يەنى "چاڭجاڭ"لىق چاپىنى كىيدۈرۈلگەن بىر غالچا ئىدىم. مەن چاڭجاڭ بولغاندىن كېيىن ئەخمەت شۇجىنىڭ تويماس نەپسى، نامۇۋاپىق تەلەپلىرى-بۇيرۇقلىرى تېخىمۇ كۆچەيدى. بارا-بارا بۇلارنى ئىجرا قىلىشتىن يۈرىگى لدى بولۇپ، قورقىدىغان بولۇپ قالدىم. "مۇشۇ ئىشلىرىمىز بىلەن يەنە قانچىلىك تۇرالارمىز؟" كوز ئالدىمدا بىر چوڭتۇر قاراڭغۇلۇق دەم تامتارتىپ تۇرۇۋاتقاندەك سېزىلىدىغان بولۇپ قالدى.

ئاخىرى بىزنىڭمۇ "رىسقىمىز توشقان" كۆنلەر كېلىپ قالدى.

غلاجمدىن شۇجى كېتىپ يەنە ئالتە ئايغىچە كارخانىنى ئوزى بەگ-ئوزى خان بولۇپ "سوراپ يمدۇق"، ئاخىرىدا كارخانا كىكىرتەكىكىچە قەرزگە بوغۇلغان، دولەت تەقسىملەپ بەرگەن ئىشلەپچىقىرىش-تۇرۇلۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىيالمای دولەتكە زىيان سالغان بىر ئورۇن بولۇپ چىقتى. دەل شۇ چاغدا مەركەزنىڭ "تەكشەش، تەرتىپكە سېلىش، تولۇقلاش، ئوستۇرۇش" دىگەن يولىورۇغى يېتىپ كېلىپ ئىرچىللىشىۋاتاتتى. يەنە دەل شۇ پەيتلەردە، دىك بۇجاڭ،

يەن شۇجى ۋە ئالىلاكسىلەر يوتكىلىپ كېتىپ، ئورنىغا يەنە ئالىلا-كسىلەر كېلىشكە باشلىدى. كارخانىمىزغا يەنە يېڭى بىر خىزمەت گۇرۇپپىسى چۈشتى.

كارخانىنىڭ ئۆڭدا قېلىشى بىزنىڭمۇ پايتىممىزنىڭ چۈۋۈلۈشىنى ئېلىپ كەلدى. چۈنكى تۇرەخىمەتىمۇ تۇرمىدە "جىم" ياتىمغان، ئۇزىنىڭ توھمەتكە كەتكەنلىگى ھەققىدە ئۈستى-ئۈستىلەپ يۇقۇرىغا ئەرز يازغان، ئىشچىلاردىكى ئىنكاس، ئەرزلەرمۇ كوپ بولۇپ، ئاخىرى ناھىيە رەھبەرلىگىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىپ، بۇ ئىشقا كۆڭۈل بولۇشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

تەكشۈرە-تەكشۈرە ئاخىرى تۇرەخىمەت تۇرمىدىن ئاقىلىنىپ چىقتى. سوراق جەريانىدا، پاكىتلار ئالدىدا مەنمۇ جاھىللىغىمدا چىڭ تۇرالمىدىم. ھەقىقەتنى ئىقرار قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم.

جىسمى پارتىيىدە بولسىمۇ، قەلبى بۇرژۇئازىيىدە بولغان، پارتىيە-مىزنىڭ شەنىگە داغ كەلتۈرۈشكە ئۇرۇنغان خىيانەتچى ئەبلەخ ئەخمەت بولسا تۇرەخمەتنىڭ ئورنىغا يەڭگۈشلىنىپ، تۇرمىدە نەق جايىنى تاپتى.

مەنمۇ ئۇزەمنىڭ تېگىشلىك نېسىۋەمنى ئالدىم. چاڭجاڭلىقتىن ئېلىپ تاشلىنىپ، پارتىيىدىن چىقىرىلدىم ۋە ئىشچىلىقتا چۈشۈرۈلدۈم. ئائىلە بالا-چاقام ئۈچۈن مۇڭاپىق تۇرمۇش راسخودى قالدۇرغاندىن باشقا نامۇڭاپىق توپلانغان بارلىق "تەككەن-تەرگىنىم"نى خىيانەتىمگە سېلىپ بېرىپ، بىر يوللا "گاڭسا-جىسا" بولۇپ تۇگەشتىم.

بۇ مەن ئۈچۈن ياخشى بولدى. ئاچكوزلۇكتە كىشى تويماس بولۇپ كېتىپ، كېچە-كۈندۈز خاتىرجەم بولالمايدىكەن. ھەسەت، ۋەسۋەسە، قورقۇنچ پۈتۈن ھاياتىڭنى قاپلىۋالغان. ئەمدى بولسا

يۆكى تاشلانغان توگمدەك ئوزەمنى بېنىك ھىس قىلمەن.

ئىسسىقلاپ كېتىپ بارغان گەۋدەمنى سالقىن شامالغا تۇتۇپ تۇرىمەن. مەيىن كۆز شاملى گويا ماڭا تەسەللى بەرمەكچى بولغاندەك يۆزلىرىمنى سىپاپ ئويناپ، دىماقلىرىمغا كۆزنىڭ باياشاتلىق پۇراقلىرىنى ئېلىپ كېلەتتى، چەكسىز كەتكەن دالىلار يېشىللىق ھالىتىنى پەيدىن-پەي ئوزگەرتىپ ئالتۇن رەڭگە كىرىشكە باشلىغان. بۇ گۆزەل مەنزىرە بىسەرەمجان كوگۇلۇمنىڭ نازۇك تارلىرىنى چېكىپ ئوتىدۇ. مەن ئويگە قايتىشنىڭ ئورنىغا تېخىچىلا شەھەرنىڭ يېنىدىن ئاقىدىغان دەريانىڭ گۆزەل ساھىلىدا، ئۆزاقلاۋاتقان كۆز مەنزىرىسىگە نەزەر سالغان ھالدا خىيالىارغا پېتىپ تۇرىمەن. خىيالىرىم خۇددى ئاشۇ يىراقلارغا سوزۇلۇپ ئورکەشلەپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىگە قوشۇلغاندەك ئاقماقتا.

بۇ مەندىكى ئۇمتىسزلىكمىدى؟ ياق، ھەرگىز ئۇمتىسزلىك ئەمەس.

شۇ تاپتا ئولتۇرۇشقا باشلىغان قۇياشنىڭ نۇرى ھاسىل قىلغان كەچكى شەپەقنىڭ شولىسى دەريا يۆزىنى ئوتقاشتەك قىزىلىققا ئايلانىدۇرۇۋاتىتى. ئەنە شۇ شەپەقنىڭ ئەكسىدە، ئەتە يەنە قايتىپ كەلمەكچى بولغان ھارارەتلىك قۇياشنىڭ ئەكسىنى كورگەنىدەك بولدۇم.

گەرچە مەن ئۇچۇن كوگۇلسىز كۆنىلەر بولغان بولسىمۇ، ئۇ ئوزەمنىڭ ھەقىقى خوشاللىغىنىڭ مەنىسىنى-قەدرىنى بىلمەسلىگەندىن بولدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇمتىسزلەنمەيىمەن. ئەمدى ساپلانغان قەلبىم، داۋالىنىپ روشەنلەشكەن كوزۇم بىلەن ئەتىكى بەختكە-نۇرلۇق، داھدام يولغا داددىل كوز تىكمەن. غاپىللىق ئىچىدە قايمۇ-

قۇپ يۇرگىنىمىدە، مەشئەل بولۇپ ماڭا توغرا يولىنى كورسەتكەن ئاشۇ قەيسەر-ياخشى ئادەمنى چەكسىز سېغىنىش بىلەن يادلايمەن.

1981 - يىل 12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى.

چاكار

قاهار جهلىل

سادىق روزى شۇ كۈنىلا يېڭى خىزمەت ئورنىغا يۈرۈپ كەتتى. ئىككى كۈندىن بېرى ئۇزۇلمەي ياقىقان قار تاڭغا يېقىن توختىغان بولسىمۇ، قاتتىق شىۋىرغان ئىلانىدەك ۋىشىلداپ، يۈزگە يېگىنىدەك سانجىلاتتى. سادىق روزى ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى كوجۇم مەھەللىدىن ئوتۇپ تاقر يالاڭلىقتا چىقىقاندا سوغاق تېخىمۇ كۈچەيدى. يول تېخى تولۇق ئېچىلمىغانلىقتىن، ئۇ قانچە كۈچەپ باقسىمۇ، ۋەلىسپىت تېز ماڭالمايتتى.

سادىق روزى شۇ ھالەتتە كېتىۋاتقاندا ۋەلىسپىت يەنە بىردىنلا ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلۇپ، ئالدى چاقى ئاللىقانداق بىر ئازگالغا پاتتى- دە، ئۇ ۋەلىسپىت ئۈستىدىن مولاق ئېتىپ قار ئىچىگە چوكۈپ كەتتى ۋە گويا مۇشۇنداق بولۇشنى كۈتۈپ كەلگەندەك، بىر كۇلۇۋۇپ- تىپ، يۇمشاق قار ئىچىدە بىر پەس ياتقاندىن كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ۋەلىسپىتنى قار ئىچىدىن چىقىرىۋالدى. خەيرىيەت، ۋەلىسپىتكە ھېچقانداق زەخمەت يەتمەپتۇ. سادىق روزى بۇ ۋەلىسپىتنى 8 يىل بۇرۇن سېتىۋالغان ئىدى. شۇنىدىن بۇيان بۇ ئىككى قەدىناس بىر بىرىدىن زادى ئايرىلمىدى. بۇ يىللار سادىق روزىدا ئىككى نەرسىنى — چاچ - ساقاللىرىدىكى ئاق بىلەن چىرايىدىكى قىزىللىرىنى كوپەيتكەن بولسا، ئەكسىچە ئۇنىڭ ھەمرايىدا ئىككى نەرسىنى — پاقىراق سىرلىرى بىلەن قانات - قۇيرۇقلىرىنى كېمەيتىۋەتـ

تى، لېكىن ئۇنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى خوددى ئىگىسىنىڭ قاۋۇل گەۋدىسىگە ئوخشاش مەزمۇت، پۇختا ئىدى.

سادىق روزى ۋەلىسپىتىنى يولغا چىقىرىپ، ئۇنىڭ ئۇستىدىكى قارلارنى سېرىپ چۈشۈرگەندىن كېيىن، نىمە ئۈچۈندۇ بىردىنلا شوخلۇغى تۇتۇپ قالدى:

ــ بۇنچىلىك ئازگالىلار نىمىكەن؟ ــ دىدى ئۇ گويا ۋەلىسپىت راستىنى ئاڭلايدىغاندەك چاخچاق قىلىپ، ــ بۇنىڭدىن چوڭ كاتاڭلار-دىنمۇ ساق چىققان ئەمەسمىدۇق. يەنە تېخى، تالاي يىللار بەرداش-لىق بېرىمىز-ھە، ئاغىنە؟

"ئاغىنە" جاۋاپ بەرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئىگىسى ئۇستىگە چىقىپ، پىدالىنى تەپكەنىدە "غاچۇر-غۇچۇر" ئاۋاز چىقىرىپ يەنە ئاۋالقىدەك يۇرۇپ كەتتى.

مەنزىلگە يېتىش ئۈچۈن يەنە توپ-توغرا 25 كىلومېتىردىن ئارتۇق يول يۈرۈش كېرەك. لېكىن، سادىق روزى قىلچە ھارغىنلىق ھىس قىلمىدى. "قارىنىڭ مۇنداق كوپ ياقىقىنى مول ھوسۇلنىڭ بىشارىتى، ــ دىدى ئۇ بۇرۇن ۋە قۇلاقلىرىنىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشىنى ئۇنتۇشقا تىرىشىپ، ــ بۇ ماموق يوتقان ئاستىدا كۆزگى بۇغداي مايسىلىرى راسا تەرلەپ ئۇخلايدىغان بولدى-دە..."

ئۇ "بوستان" گۈشپىسىدا بۇ يىل ئومۇمى يۈزلۈك مول ھوسۇل ئېلىشنىڭ پىلانىنى كۆزدىلا ياخشى پىلانلاپ، كادىر ۋە ئەزالارنىڭ مۇزاكىرىسىدىنمۇ ئوتكۈزۈشكە ئۇلگۈرگەن ئىدى. بىراق، كۈتمىگەندە ئورنىنى ئالماشتۇرۇشقا توغرا كەلدى. قوشئېرىقنىڭ ئىشلىرى قانداق-راق كېتىۋاتىدىكىن؟ ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىمۇ ئالدىراپ تۇرغان ئىكەن، "ئەتە يەنە سوزلىشەرمىز" دەپلا يىغىنغا كىرىپ كەتتى.

ئەتىگىچە ساقلاپ تۇرسىغۇ بولاتتى. لېكىن شۇنچىۋالا چوڭ مەملىكەتتە ھەر بىر كىشى ئەنە شۇنداق بىر كۈندىن "ساقلاپ" تۇرىدىغان بولسا، ئۇ قانچىلىك كوپ سانىنى تەشكىل قىلىدۇ؟ ئۇنىڭسىزمۇ كۈنلەپ ئەمەس، ھەپتىلەپ، ئايلاپ "ساقلاپ" تۇرۇۋاتقانلارمۇ يوق ئەمەس. ئالغا مېڭىش كېرەك! قەدىناس دوستۇم، ئالغا! ساقلاپ تۇرغان، ھەتتا ئارقىغا قاراپ خېلى يىراق چېكىنگەن ۋاقىت ئاز بولىدىمۇ؟ ئۇنى تولدۇرۇش ۋەزىپىسىمۇ زىممىمىزگە يۈكلەنگەن. ياق، توختاشقا بولمايدۇ! مېڭىش كېرەك!...

سادىق روزى پىدالىنى تېخىمۇ كۈچ بىلەن تەپتى. ئۇنىڭ قەدىناس دوستى گويا ئىگىسىنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنگەندەك يېنىك يورغىلاپ كەتتى.

ئارقا تەرەپتىن ھارۋا قۇغۇراقلىرىنىڭ شوخ جارانگلىشى ئاڭلانماندا، سادىق روزى 4 كىلومېتىرىدەك يولنى بېسىپ بولغان ئىدى. ئۇ تېز كېلىۋاتقان ھارۋىغا يول بېرىش ئۈچۈن ۋەلىسپىتنى چۈشۈپ، چەتكىرەك چىقتى.

ـــ ۋو-ۋو-ۋو! ـــ ھارۋىكەش يىگىت قىزىپ كەتكەن ئاتلارنى توختاتقاچ سادىق روزىدىن سورىدى، ـــ يولداش، نەگە ماڭدىڭىز؟

ـــ قوشئېرىققا، ـــ دەپ جاۋاپ بەردى سادىق روزى كۆلۈمسىرەپ.

ـــ ھەمسەپەر ئىكەنسىز، قېنى، شەيتان چاقنىزنى ئېلىپ ھارۋىغا چىقىڭ، بىللە ماڭايلى.

ـــ رەھمەت، مەن ۋەلىسپىتتە ماڭاي، ـــ سادىق روزى بۇ خۇش خۇي يىگىتكە مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

ـــ تارتىنماڭ، ـــ ھارۋىكەش سوزلىگەچ ھارۋىدىن چۈشۈپ سادىق روزىنىڭ ئالدىغا كەلدى، ـــ چوڭ ھارۋا تۇرغان يەردە كىچىك

هارۋا بىلەن مېڭىشمۇ ئىشمۇ؟ــ ئاندىن ئۇ سادىق روزىغا قول ئۇزاتتى، ــ تونۇشۇپ قويايلى، ئىسمىم خېلىل، كەسپىم هارۋىكەش.

سادىق روزىمۇ ئوز ئىسمىنى ئېيتىپ، يىگىت بىلەن قىزغىن كورۈشتى.

بىرئازدىن كېيىن هارۋا قوڭغۇراقلىرىنى جىرىڭلىتىپ، يەنە يولغا چۈشكەندە، خېلىل ئوزىنىڭ هەمراللىرىنى سادىق روزىغا تونۇشتۇردى.

ــ بۇ كىشى ئابدۇۋېلىكام بولىدۇ، ــ دىدى ئۇ ئوسكىلەڭ بۇرۇتلىرى ئارىسىدىن كوكۈش ئىس چىقىرىپ كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرغان 45 ياشلار چامىسىدىكى كىشىنى كورسىتىپ، ــ گۈڭشىمىزنىڭ ئۇرۇكلۈك دادۇيىدىن، لەقىمى "چاققان". بۇ يىگىت بولسا، گۈڭشىمىزغا يېڭىدىن تەقسىم قىلىنغان ئوقۇتقۇچى ئىكەن، ئىسمى ئەزىز رېھىم.

سادىق روزى نەمىشقىدۇ ئوزى توغرىسىدا تەپسىلىرەك سوزلەشنى ئارتۇقچە دەپ قارىغان بولسا كېرەك، بايىقىدەك ئىسىم ــ پەمىلىسىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلاش بىلەنلا كۇپايىلەنىدى. يېڭى تونۇشلارمۇ ئارتۇقچە كوچىلاپ ئولتۇرماي، بۇرۇن باشلانغان پارىڭغا كوچتى.

ــ ھە، ئابدۇۋېلىكا، ــ دىدى ئەزىز رېھىم سوز باشلاپ، ــ شۇنداق قىلىپ، مۇسا دۇكانچىغا تۇخۇم ئەكىلىپ بەردىڭىزمۇ؟

ــ ئەكەلمەمدىغان، ئۇنى ئەكەلمىسەم چېپەرقۇتىنى قانداق ئالاتتىم، ــ دەپ جاۋاپ بەردى ئابدۇۋېلى ئاكا. سادىق روزى بىردىنلا ئۇنىڭ قوي كوزلىرىنىڭ ئاللىقانداق شوخ ئۇچقۇنلار بىلەن چاقناپ كەتكەنلىگىنى بايقاپ قالدى. ــ لېكىن ئاشۇ ئوقەدىن كېيىن مۇسا دۇكانچىدىن زادى رەخت سېتىۋالمايدىغان بولدۇم. بەزىدە چاي، تۇز، قەن ــ گېزىڭ دېگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ياكى مۇندىقلا قىزىقىپ دۇكانغا كىرىپ قالغۇدەك بولسام، مۇسا دۇكانچىغا

قاراپ بىر كوزۇمنى قىسىپ كۆلۈپ قويىمەن، ئەمما ئۇ بولسا، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ماڭا غەزەپ بىلەن ئالىيدۇ. "ئوزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا" دىگەندەك ئوز دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۇرىدۇ، بىچارە...

ــقىزىق، سىز ئۇنىڭ تەلۈنى ئورۇنلاپسىزغۇ، يەنە نىمشقا سىزگە ئوچلۇق قىلىدۇ؟ــبۇ پاراڭنا تېخىمۇ قىزىقىپ قالغان ئەزىز رېھىم ئۇنىڭ سوزىنى بولۈەتتى.

ئابدۇۋلى ئاكا ئېغىز ئېچىپ بولغىچە خىلىل تۇيۇقسىز قاتتىق كۆلۈۋەتتى ــدە، تاماكىدىن قاقلىپ كېتىپ بىرنەچچىنى يوتەلگەندىن كېيىن، كوز يېشىنى سۈرتۈۋېتىپ دىدى:

ــئابدۇۋلىكام ئۇنى راسا باپلىغان تۇرسا، ئوچلۇق قىلماي قانداق چىدىسۇن!؟

ــشۇنداقمۇ، قېنى، ئېنىقراق سوزلەپ بېرىڭا، ــدەپ ئالدىراتتى ياش مۇئەللىم تاقەتسىزلىنىپ، ــسادىق روزىمۇ پاراڭغا قىزىقىپ، ئابدۇۋلى ئاكىغا يېقىنراق سىلجىدى.

ــمۇسا دۇكانچى بىلەن پۇتۇشكەندىن كېيىن ئويگە قايتۇۋېتىپ، بۇ ئىش ھەقىقەتە باش قاتۇردۇم، ــئابدۇۋلى ئاكا توگەي دەپ قالغان تاماكىسىنى ئاخىرقى قېتىم ئىشتەي بىلەن شوراپ تاشلۇەتكەندىن كېيىن، كۆلۈپ تۇرۇپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى، ــمۇسا دىگەن بۇ مۇتەھەم تازا نائىنساپ ئىكەن، ئازراق سورىسىمۇ بىر نورى ئىدى، بەچچىغەر! شۇكەملەردە بىر تۇخۇمنىڭ باھاسى 2 مو 5 پۇڭ تۇرسا، 50 تۇخۇم دىگەن بىزدەك دېخانلار ئۇچۇن ئاز نەرسىمۇ؟! مۇسانى ئىچىمدە: "قارىنىڭ يېرىلغۇر مۇتەھەم" دەپ نەچچىنى تىللىدىم. ئويلا ــئويلا كوڭلۇمگە بىر ئەقىل كەلدى، نىملا

بولمسۇن. چىپەرقۇتنى ئالمەن دەيدىكەنمەن، مۇساغا 50 تۇخۇم بەرمەي بولمايتىتى. شۇڭا ئويۇمگە كېلىپلا تۇخۇملارنى سېۋەتكە قاچىلاپ، ھايال قىلماي يەنە دۇكانغا باردىم. كېلىشىم بويىچە مۇسا 50 تۇخۇمنى ئېلىپ قالدى، مەن 10 مېتىر چىپەرقۇتنىڭ پۇل، بىلەتلىرىنى تولەپ، ئۇنى قولتۇغۇمغا قىسىپ، دوپپامنى قىرلاپ ئويگە قايتىپ چىقتىم. زىخمۇ كويمىدى، كاۋاپمۇ كويمىدى. خېلىل، تاماكاڭنى ئەكىلە، ئۇكام، بىر چېكىۋېتەي.

سوز شۇ يەرگە كەلگەندە خېلىل يەنە ئۇزىنى تۇتالماي قاتتىق كۇلۋەتتى ـ دە، ئادىتى بويىچە سوز قىستۇردى:

ـ ئاخىرقى قىزىغىنى مەن ئېيتىپ بېرەي. ئابدۇېلىكامنىڭ "ئۇنداق قازانغا مۇنداق چومۇچ" دىگەن سوزىگە دىققەت قىلدىڭلارمۇ؟ ئۇ مۇسا دۇكانچى بىلەن پۇتۇشۇپ ئويگە بارغاندىن كېيىن، ئۇزىنىڭ ھەم خولۇم ـ خوشنىلىرىنىڭ چۈجە چىقارماي سېسىتىپ قويغان پالاق تۇخۇملىرىنى يىغىپ ـ تۇ ـ دە، مۇساغا ئاپىرىپ بېرىپ ۋەدىسىنى ئورۇنلاپتۇ...

خېلىلنىڭ سوزى تېخى تۇگىمەيلا سادىق روزى بىلەن ئەزىز رېھىم ئۇزىنى تۇتالماي، ئۇزاققىچە كۇلۇشتى.

ـ باپلاپتۇ، قاتتىق باپلاپتۇ! ـ ددى قاتتىق كۇلكىدىن كوزىگە ياش ئالغان مۇئەللىم ئۇزىنى ئاران توختىتىپ. ئاندىن بۇ ئىش ھەقىقەتەن ئوزىچە مۇلاھىزە يۈرگۈزدى. ـ ئۇ پارىخورنىغۇ تازا كېلىشتۇرۇپ مات قىپسز، لېكىن، ھەر ھالدا بۇ ئىشنى گۇڭشې رەھبەرلىگىگە ئىنكاس قىلىپ، سىياسى ـ تەشكىلىي جەھەتتىنمۇ ئەدەبنى بېرىش كېرەك ئىدى. مۇسا دۇكانچىغا ئۇخشاش مۇتەھەممەلەرنىڭ دىخانلارنىڭ ئىلگىنى شوراۋېرىشىگە يول قويغىلى بولامدۇ؟

ـــهەي، ئۇكام، سىز تېخى مەكتەپ قويندىن ئەمدىلا چىقىپ سىز، ـــدىدى ئابدۇبىلى ئاكا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ـــكېيىن تېخى كوپ نەرسىلەرنى چۈشىنىۋالمىسىز. ناھەقچىلىق دېگەن تۇگىمەيدىكەن. باشقىلارغا بوزەك بولماي دېسەڭ، ئۇزەڭمۇ پەخەس بۇل، كاللاڭنى ئىشلەت.

سادىق روزى كوپنى كورگەن كىشى بولغاچقا، ئابدۇبىلى ئاكىنىڭ سوزلىرىدىن ئانچە ھەيرانمۇ بولمىدى، ئەكسىچە، بۇ چېچەن، خۇش خۇي كىشى بىلەن تېخىمۇ كوپرەك پاراڭلاشقىسى كەلدى.

ـــمۇئەللىمنىڭ ئېيتقىنىمۇ توغرا، ئابدۇبىلىكا، ـــدىدى ئۇ پاراڭنى داۋاملاشتۇرۇش مەقسىدىدە، ـــسىزغۇ مۇسا دۇكانچىغا بوزەك بولماپسىز، لېكىن ئۇنىڭ خاتا ھەرىكىتى ئاشكارىلانمىغاچقا، شۇ كەمگىچە قانچىلىغان ئادەملەر ئۇنىڭغا بوزەك بولغانىدۇ. ئەگەر بۇ ئىشنى رەھبەرلىك بىلسە، ئەلۋەتتە ئالدىنى ئالغان بولاتتى، قېنى، ئېيتىپ بېقىڭا، يا گېپىم خاتامۇ؟

ـــگەپلىرىڭۇ توغرا يولداش كادىرىم، ـــدىدى ئابدۇبىلى ئاكا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ـــلېكىن بىزدە ھەق دادىغا يەتكىچە بىلىك سۇنۇپتۇ، دەيدىغان گەپ بار. ئاۋامۇسلىم① ئۇچۇن جەڭ قىلىپ، زىيان تارتقانلار ئازمۇ؟

ـــيولداش، سىز گۇڭشىمىزنىڭ ئەھۋالىنى بىلمەيسىز، ـــدەپ سوزگە ئارىلاشتى خېلىل، ـــ"4 كىشىلىك گۇرۇھ" ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن، شۇجىمىزنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن

---

① ئاۋامۇسلىم ـــ ئابدۇراخمان ئابۇمۇسلىم، ئىسلامىيەت تارىخىدىكى مەشھۇر سەركەردىلەردىن بىرى.

ئاغرىق بولغاچقا ھازىرغىچە دوختۇرخانىدا داۋالىنىۋاتىدۇ. گۈڭشې-مىزنىڭ باشلىشى ئەسلىدىلا يۈڭاش ئادەم ئىدى. "مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى" دىن كېيىن تېخىمۇ ئېغىياتچان بولۇپ قالدى. كىشىلەر-نىڭ چىشىغا تېگىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋاقىتنىڭ كوپ قىسمىنى دادۇيلەردە ئوتكۈزۈپ، ئىدارىدە كوپ تۇرمايدۇ. شۇنداق قىلىپ گۈڭشېنى ئەمىلىيەتتە مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىدا ئوسكەن مۇئاۋىن شۇجى سورايدۇ. مۇسا دۇكانچىغا ئوخشاشلار ئۇنىڭ بۇرنىدىن چۈلۈك ئوتكۈزۈۋالغان، قايتقا تارتسا مېڭۈۋېردۇ. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، ھىلىقىدەك ئىشلارنى قايسى رەھبەرلىكىگە ئىنكاس قىلىدۇ؟ ئىنكاس قىلساڭ، يامان ئاتلىق بولىسەن شۇ.

خېلىلىنىڭ سوزىدىن كېيىن ئابدۇۋېلى ئاكا گويا ئەمدى چۈشەن-گەنسىلەر، دېگەندەك ئىككىيلەنگەن مەنىلىك قاراپ قويدى.

—"4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ ئاغدۇرۇلغانلىقىغا بىر يېرىم يىلدەك بولدى، ئەھۋالىدا يەنىلا ئۆزگىرىش بولمىدىمۇ؟—دەپ سورىدى ياش مۇئەللىم.

—ئەلۋەتتە ئۆزگىرىش بولدى، —دەپ ئالدىرىماي جاۋاپ بەردى خېلىل، —ھازىر كىشىلەر ئەركىن نەپەس ئالىدىغان بولدى، ئاشكارا زورلۇق-زومبۇلۇق قىلىدىغانلار قالمىدى. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن ھەممە ئىشنى تۆزىلىپ كەتتى دېگىلى بولمايدۇ. "بوستان" گۈڭشېسى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بىزدە تېخى كوپ ئىشلار كونا پېتىچە كېتىۋا-تىدۇ. ئەگەر بىزنىڭ باشلىقلىرىمىزمۇ "بوستان"نىڭ شۇجىسىدەك بولغىنىدا... ھەي... بىز تازىمۇ بىتەلەي ئىكەنمىز...—خېلىل ئۇش-تۇمتۇت سوزىنى ئۆزۈپ قويۇپ، ئايپاق قار باسقان دالاغا ئويچانلىق بىلەن تىكىلگىنىچە تاماكا ئوراشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ سوزىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىۋاتقان سادىق روزى ئاخىرقى جۇملىنى ئاڭلىغاندا، نەمىشقىدۇ تېنى جۇغلىدە قىلدى-دە، خىلىغا لاپپىدا قاراپ قويدى.

—بىر ئادەمنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى، —دەپ جىملىقنى بۇزدى ئابدۇۋېلى ئاكا، —"بوستان"نىڭ شۇجىسىمۇ ھەممە ئىشنى بىللەپ كېتەلەيدىغان ئەۋلىيا ئەمەستۇ.

—ئابدۇۋېلىكا، ئىشەنمەيۋاتامسىز؟ —دەپ قىزغىنلىق بىلەن چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى خىلىل، —بىز ھارۋىكەشلەرنىڭ بىلىدىغانلىرىمىز ناھايىتى كوپ، نۇرغۇن خەۋەرلەر بىز ئارقىلىق تارقىلىدۇ. "بوستان"دا مېنىڭ تونۇش-بىلىشلىرىم ناھايىتى كوپ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ شۇجىسى توغرىسىدا كوپ ھېكايىلەرنى سوزلەپ بەردى، مەن سىلەرگە بىرلا ۋەقەنى ئېيتىپ بېرەي: بۇلتۇر كۆزگى بۇغداي تېرىش مەزگىلىدە ھىلىقى شۇجى ئېتىزلىقلارنى ئارىلاپ بىر يەرگە كەلسە، ئوسا قىلىنغان سالا ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر زەنجىر تاپان مىدىر-سىدىر قىلماي تۇرغۇدەك، قارىسا، رولدا شوپۇر يوقمىش، تراكتورنىڭ ئەتراپىدا دۇيجاڭ بىلەن ئىككى ئەزا نېمە قىلىشنى بىلمەي، يەرنىڭ قۇرۇپ قېلىشىدىن غەم يەۋاتقۇدەك، شۇڭا شۇجىنىڭ تازا ئاچچىقى كەپتۇ-دە، دۇيجاڭدىن: "شوپۇر قېنى؟" دەپ سوراپتۇ. "سايمان تاپمەن، دەپ كەتكەنتىغۇ تاڭ" دەپتۇ دۇيجاڭمۇ رەللە بولۇپ. ئەسلىدە تراكتور ئوبدان ئىشلەۋاتقان ئىكەن، بىر چاغدا دادۇي شۇجىسىنىڭ 13 ياشلىق ئوغلى كېلىپ، شوپۇرنىڭ قۇلىغا بىرنېمە دەپ پىچىرلىغان ئىكەن، شوپۇر دەرھال تراكتوردىن چۈشۈپ، موتورنىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىنى كوچىلىغانىدەك قىپتۇ-دە، "چاناق، تراكتور بوزۇلدى، سايمان تېپىپ كېلەي"

دەپلا كېتىپ قاپتۇ. ئەھۋالنى ئۇققان شۇجى موتورنى ئوت ئالدۇرغان ئىكەن، تراكتۇر دەرھال تىلغا كىرىپ يەنە تاتالاشقا باشلاپتۇ. "ئالدامچى كاززاپلار، ھارامتاماقلار! ئۇلارنى نەدىن بولسمۇ دەرھال تېپىپ كېلىڭلار، ھەر ئىككىلسىنى!" دەپتۇ ئۇ غەزەبلىنى باسالماي، ئاندىن تراكتۇرنى ئوزى ھەيدەشكە كىرىشىپتۇ. كوردۇڭلارمۇ بۇ ئەزىمەتنى، ئۇ يالغۇز ئەمەلدارلىق قىلىشنىلا ئەمەس، يەنە تراكتۇر ھەيدەشنىمۇ بىلىدىكەن، يېزا كادىرى دېگەن شۇنداق بولسۇن-دە! چاقىرىشقا ئەۋەتىلگەن ئادەم شۇجىنىڭ ئويىگە بارغاندا، شوپۇر دۇتار چېلىپ، دادۇي شۇجىسى قوشۇقنى چىنىگە ئۇرۇپ: "ئەشمىدە قىشلاپ، پوسكامدا يازلاپ" دەپ نەغمىنى تازا قىزىتىۋاتقان ئىكەن. ئۇلار مەسلىكتىن تىللىرى كالۋالىشىپ، چىرايىي پوكاندەك قىزىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئامال يوق ئېتىزلىققا كېلىشكە مەجبۇر بوپتۇ. بۇ چاغدا شۇجى بىرنەچچە مو يەرنى ئاغدۇرۇپ بولغان ئىكەن. ئۇ دادۇي شۇجىسنى تازا كېلىشتۇرۇپ تەنقىت قىلىپ، شوپۇرنىڭ كېنىشكىسىنى تارتىۋاپتۇ. كېيىن گۇڭشې پارتكومى دادۇي شۇجىسنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇپتۇ. قانداق؟ "بوستان"نىڭ شۇجىسى يارامدىكەن؟

ــ ئوغۇل بالىدەك كادىر ئىكەن! ــ دېدى ئابدۇۋېلى ئاكىمۇ چىن كوڭلىدىن رازى بولۇپ، ــ ئەجەپ بەلەن ئىش قىپتۇ. دېخان خەق بىر قولىنى ئىككى قىلالمايۋاتقان چاغدا، بۇ ھارامتاماقلارنىڭ قىلغىنىنى قارا!

سادىق روزىمۇ ئىختىيارسىز سوزگە ئارىلاشتى:

ــ تراكتۇرچىنى ئىشتىن بوشتىشى توغرا بولمىغان، ئۇ...

خېلىدىل ئۇنىڭ سوزىنى دەرھال بولۇۋەتتى:

ــ تازا توغرا بولغان! مېنىڭچە، ئۇ مۇتەھەمگە بۇ ئىش تېخى

ئازلىق قىلدۇ. ئۇمۇ دېخان بالىسى بولغاندىكىن، تراكتور توختاپ قالسا، يەرنىڭ نېمى كېتىدىغانلىغىنى بىلمەمدۇ؟ بىلىدۇ. ئويلاپ كورۈڭا، مۇساغا ئوخشاشلار رەخت سېتىش هوقۇقىدىن پايدىلىنىپ دېخانلارنى بوزەك قىلسا، تراكتورچىلارمۇ ئوز كەسپىدىن پايدىلىنىپ دېخانلارغا زىيان سالسا، بىچارە دېخانلارغا نېمە دېگەن ئۇۋال.

ــ كوگلىڭىزنى ئەلۋەتتە چۈشىنىشكە بولىدۇ، ــ دېدى سادىق روزى ئالدىرىماي سوزلەپ، ــ لېكىن ئويلاپ كورۈڭا، هىلىقى تراكتورچى نىملا بولمىسۇن كەسپ ئەهلى، ئۇنى باشقا ئىشقا قويغاندىن كورە، تەربىيە بېرىپ يەنە ئوز كەسپىنى ئىشلەشكە قويسا، تېخىمۇ كوپرەك مەنپەئەت يەتكۈزەلەيدۇ ئەمەسمۇ.

ــ بىر ئادەمنىڭ هەيدىمىگىنى بىلەن تراكتور توختاپ قالامتى؟

ــ توختاپ قالمايدۇ، ئەلۋەتتە، لېكىن گەپ بۇنىڭدا ئەمەس، مۇهىمى، ئادەملەرنى تەربىيىلەش، ئوزگەرتىش كېرەك. خاتالاشتىڭ دەپلا جازالاۋەرسە، كوپلىگەن كىشىلەر نابوت بولۇپ كەتمەمدۇ؟ هىلىقى شوجمۇ باشتا بىردىنلا مىڭىسى قۇرۇپ كېتىپ تراكتورچىنى ئىشتىن بوشاتقان بولسىمۇ، ئەتىسلا بۇ ئالدىراڭغۇلۇغىنى توزىتىپ، ئۇنى يەنە ئوز تراكتورىنى هەيدەشكە ئورۇنلاشتۇردى.

خىلىل يەنە سوزلەشكە ئاغزىنى ئېچىۋىدى، ئاڭغىچە ئابدۇۋېلى ئاكا سوزنى تارتىۋالدى:

ــ بولدى، تالاشما خىلىل، بۇ يولداشمۇ جېنى بار گەپ قىلدى. بىر ئادەم كېچىكىنە پۇتلاشسىلا، ئۇنى يولىۋالماي، ئۇستىلەپ ئىتتىرىۋەتسە بولماس. بۇنىڭ زىيىنىنى ئاز تارتتۇقمۇ بىز، ــ ئاندىن ئۇ بايىقى گېپىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى، ــ ئەمما نىملا بولمىسۇن، "بوستان"نىڭ شوجمسى ئوغۇل بالىدەك كادىر ئىكەن.

ـــ هەقىقەتەن دىخانلارنىڭ قەدىرگە يېتىدىگەن، بىزدە بولسا، هەي...ـــ خېلىل ئەمدى مۇنازىرىلىشىشنى قويۇپ، ئۇزۇچە قايناپ سوزلىگىلى تۇردى، ـــ بىچارە دىخانلار هەر كۈنى يۈلتۈز تارقىماستا ئۇيقۇدىن چىقسا، ئېغىر ياتقۇ مەزگىلىدە ئويىغا قايتىدۇ. هەر يىلى تېرىقچىلىقنى يېڭى باشلىغاندا: "بۇ يىلغۇ دارامتسىز ئاشار" دېگەن ئۈمىت بىلەن ئوزىگە تەسەللى بېرىپ ئىشلەۋېرىدۇ، لېكىن كۆزدە قارىسا، ئەھۋال يەنە شۇ ئاتام ئېيتقان بايىقى. دىخان دېگەنىنىڭ جېنى قەۋەتمۇ مەھكەم كېلىدىكەن، ئۇلارنىڭ سوڭگىنى پولاتتىن ياسالغان دېسەمۇ ئارتۇق كەتمەيدۇ. ئۇلارنىڭ قەدىرگە يەتمەيدىغان كادىرنىڭ بۇرۇنقى بايلاردىن نىمە پەرقى بار؟!

خېلىل بىردىنلا سوزىنى توختاتتى ـ دە، گويا غەزەۋىنى قامچىدىن ئالماقچى بولغاندەك ئاتلار ئۈستىدىن ئايلاندۇرۇپ "قارس" چىقاردى، سوھبەت يەنە ئۈزۈلۈپ قالدى. ئاتلار قېىلىن قار ئۈستىدىن يول ئېچىپ پۇشقۇرۇپ ـ پۇشقۇرۇپ مېڭىشاتتى، چاقلار يۇمشاق قار ئۈسـتىدە يەڭگىل غىچىرلايتتى. سوھبەتنىڭ مۇنداق ئېغىر ۋەزمنده ئاياقلىشىشى ھەممەيلەننىڭ كوڭلىدە مۇڭلۇق تەسىرات قوزغاپ، ئۇلارنى چوڭقۇر خىيالغا باشلىۋەتكەن ئىدى.

بىرنەچچە يىلدىن بېرى يېزىلاردا سادىر بولۇۋاتقان غەيرى نورمال ئەھۋاللاردىن سادىق روزىنىڭمۇ خەۋىرى بار ئىدى، ئەلۋەتتە. ئۇ، شۇ يىللار ئىچىدە مەيلى ھوقۇق تۇتۇپ تۇرغاندا بولسۇن، مەيلى خىزمەتتىن قالدۇرۇلغاندا بولسۇن، جامەسىنىڭ يېتەكچىسە دېخانلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشقا تىرىشقان. ئۇ، ھەر قېتىم "بوستان" دېكى كادىرلار بىلەن يىغىن ئاچقاندا: "بىز يېزىلاردا سوتسىيالىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، دېخانلارنى پاراۋان تۇرمۇشقا ئېرىشتۇرەمىز

دەيدىكەنمىز، ئۇلار ئۇچۇن بىر ماھىر تەشكىلاتچى بولۇپلا قالماي، ئەڭ مۇھىمى، ئۇلارنىڭ چىن دوستى، چاكىرى بولۇشىمىز كېرەك" دىگەن سوزنى ئېيتىشنى زادى ئۇنتۇمايتتى. شۇڭا خېلىنىڭ بايىقى سوزلىرى خۇددى كونا دەرتنى قوزغىغاندەك، ئۇنىڭ قەلبىنى تىترەتتۇتتى. لېكىن، ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ تۇرۇلگەن قوشۇملىرى بارا-بارا ئېچىلىپ، كوزلىرىدە ئاللىقانداق خوشاللىقنىڭ جىلۋىسى ياندى. ئۇ قوشئېرىق گۈڭشېسىنىڭ تۇنجى ئەلچىلىرى بولغان بۇ 3 نەپەر سوھبەتدىشىدىن رازى بولغان ئىدى. مانا مۇشۇ ئەقىللىق، ژىجەدانلىق ۋە قورقماس كىشىلەر ئۇنىڭ بۇندىن كېيىنكى سەپداشلىرى. ئۇ مۇنداق كىشىلەرنىڭ تېخىمۇ كوپلۇگىنە قاتتىق ئىشىنىدۇ. ھالال مېھنەت بىلەن پاراۋان تۇرمۇش يارىتىشنى ئويلايدىغان كىشىلەر ئازمۇ؟! ئۇلارنىڭ جىلە بولۇۋاتقىنى، تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتقىنى سادىق روزىغا ئايان. ئاشۇ يىللىرى ئۇنىڭ ئوزىمۇ نەچچە قېتىم شۇنداق جىلە بولغان، كۆتكەن ئەمەسمىدى. ئېھتىمال، گۈڭشېنىڭ كېسەل ئازاۋىدا قېينىلىۋاتقان ھىلىقى سابىق شۇجىسىمۇ، يۇۋاش، ئېھتىياتچان گۈڭشې باشلىغىمۇ خۇددى شۇنداق جىلە بولۇۋاتقانىدۇ، كۈتۈۋاتقاندۇ، لېكىن جىلە بولۇش بىلەن مەسىلە ھەل بولمايدۇ. ئەڭ مۇھىمى، كۆتكەن نەرسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلەش كېرەك، كۈرەش قىلىش كېرەك.

سادىق روزى شۇ تاپىتا گۈڭشېدىكى نۇرغۇن كادىر ۋە ئەزالارنىڭ بەيگىگە چۈشۈشكە تەييارلانغان ئاتلاردەك تېپچەكلەپ تۇرغانلىغىنى ئويلاپ خوشاللىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى.

* * *

سادىق روزى گۈڭشې ئىدارىسى ئالدىدا ھارۋىدىن چۈشۈپ

پارتكوم ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ، ئىشخانا ئالدىغا كەلگەندە قىيا ئوچۇق تۇرغان ئىشكىتىن ئوي ئىچىدە ۋاقىراپ سوزلەۋاتقان ئاللىقاندىاق بىر كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

—بالىنى سىز تاپقانمۇ، گۇڭشىمۇ؟ ھەيۋەللى، شۇنداق بولغاندىن كېيىن، داۋالىتىشقىمۇ ئۆزىڭىز ئىگە بولۇشىڭىز، ئۆزىڭىز پۇل تولەشىڭىز كېرەك.

ئارقىدىنلا يېلىنغان ئاۋاز ئاڭلاندى:

—ئېيتتىمغۇ، ئۆزەم ئىگە بولىمەن، پۇلىنىمۇ ئۆزەم تولەيمەن. ھازىر يېنىمدا نەق پۇل بولمىغاچقا، گۇڭشىي ماڭا كېچىل بولۇپ، ئىككىلىڭ خەت يېزىپ بەرسە، پۇلنى كېيىن تولەپ بەرسەم...

—بولمايدۇ!—دەپ ئۇنىڭ سوزىنى بولۇۋەتتى قوپال ئاۋاز، — بىز سىلەرنى ياخشى بىلىمىز، بالاڭلارنى ساقايتقاندىن كېيىن "پۇل يوق" دەپ مۇرە چىقىرىپ تۇرىسىلەر. بولدى، قويۇڭ، ئىشخانىدىن چىقىڭ، خەت يېزىپ بېرىلمەيدۇ!

ئىشىك ئوچۇق بولغاچقا سادىق روزى چەكمەيلا ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى، كادىر سىياقىدىكى ياشراق كىشى ئالدىدا تەلپىگىنى غىجىملاپ تۇرغان كىشىدىن كوزىنى يوتكەپ، سادىق روزىغا لاپپىدا قارىدى-دە، توڭلۇق بىلەن:

—ھازىر ئىش بېجىرىلمەيدۇ، كېيىن كېلىڭ!—دىدى ۋە يەنە دىخانغا قاراپ بۇيرۇدى،—مەن ناھايىتى ئالدىراشىمەن، قېنى، ئىشخانىدىن چىقىڭ!

—بەزىلەرنىڭ: "بىر خۇداغا، بىر ئۆزەڭگە ئىشەن" دىگىنى راستكەن، خوپ، چىقاي، بالامنىڭ ئومرى بولسا، خۇدايىم ئوزى ساقايتا!—دىدى دىخان ئەلەم بىلەن بېشىنى چايقاپ ۋە ئىشخانىدىن

تېزلا چىقىپ كەتتى.

ــ ھە، سىزچۇ، سىز نىمگە ھاڭۋېقىپ تۇرىسىز؟ ــ دېدى ياشراق كىشى سادىق روزىغا زەردە بىلەن، ــ بۇ ياغاچ قۇلاقلاردىن زېھىنى تويدىغۇ، كىشى!

سادىق روزى ئۇنى قەيەردىدۇ كورگەندەك قىلسىمۇ تونۇيالمىدى ۋە ئۇنىڭغا دىققەت بىلەن بىر قاراپ قويدى ــ دە، سوئالىغا جاۋاپىمۇ بەرمەستىن سىرتقا چىقىپ، ھىلىقى دىخانغا يېتىشۋېلىشقا ئالدىرىدى. لېكىن دىخان تېز ماڭغانلىقتىن پەقەت دوختۇرخانا دەرۋازىسىنىڭ يېنىغا كەلگەندىلا ئاندىن يېتىشۋالدى.

ــ ھوي، تاغا، ــ دېدى ئۇ دىخانغا ياندىشىپ، ــ دوختۇرخانىغا كىسەل ئېلىپ كەلگەنمىدىڭىز؟

دىخان يېڭا كادىرلىرچە كىيىنگەن بۇ كىشىنىڭ ئاۋازىدىكى مۇلايىملىقنى بايقاپ دەرھال جاۋاپ بەردى:

ــ كەنجەمنى دوختۇرغا ئەكىلىۋىدىم، دوختۇرلار ئالدىن 40 كويىچەن تولەيسەن، ئاندىن ياتاقىغا ئالىمىز، دەپ تۇرۇۋالدى. بولمىسا قايتۇرۇۋېتىدىكەن. بۇ ئاي، بۇ كۆپلەردە بىز دىخان خەقتە نەدەمۇ تەييار تۇرغان 40 كويىچەن بولسۇن. 2 ــ 3 كۈندىن كېيىن تاپشۇراي دىسەم، ئۇنداقتا گۇڭشې كاپالەت خېتى يېزىپ بەرسۇن، دىيىشتى. مۇئاۋىن شۇجىنىڭ ئالدىغا بارسام، ئۇ... ھەي... ــ دىخاننىڭ گېپىغا نىمدۇ تۇرۇلۇپ قالغاندەك سوزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى. كوزلىرىدە مولدۇرلەپ تۇرغان ياش تامچىلىرى مەڭزىنى بويلاپ پەسكە سېرىلدى. چوپ ــ چوڭ بىر ئادەمنىڭ ئوكسۇپ يىغلاۋاتقانلىغىنى كورۈپ سادىق روزىنىڭمۇ ئىچى سېرىلىپ كەتتى. "مۇئاۋىن شۇجى دىگىنى شۇ ئىكەن ــ دە، بۇرۇن تونۇشمىغان ئىكەن-

مىز، ــ دېدى ئۇ ئوز ئوزىگە ۋە دېخانغا تەسەللى بېرىپ، ــ كوڭلـ ـىنى بۇزماڭ، قېنى، يۈرۈڭ، دوختۇرنىڭ ئالدىغا كىرەيلى" دېدى.

دېخان باشتا نېمە قىلىشنى بىلمەي، سەل تېڭىرقاپ قالغان بولـ سىمۇ، لېكىن بۇ ناتونۇش كىشىنىڭ كوزلىرىدىكى ھەمدەرتلىك ئېپادىسىنى كورۈپ ئىختىيارسىز ئۈنىڭغا يول باشلىدى.

تەخمىنەن 15 مىنۇتلاردىن كېيىن سادىق روزى بالىنتسا ياتـ مىدىن قايتماقچى بولغانىدا، كېسەل بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۈنى مىننەتدارلىق سوزلىرىگە كومۈۋەتكەن ئىدى.

ئۇ، دوختۇرخانىدىن قايتىپ گۈڭشې ئىدارىسىگە كەلگەندە، بايىقى ئىشخانىمۇ قۇلۇپلاقلىق تۇراتتى. سادىق روزى كىم بىلەن كورۈشۈشنى بىلمەي، تاماكا چەكىكۈسى كېلىپ، قولىنى يانچۇغىغا سېلىۋىدى، نە تاماكىسى، نە سەرەڭگىسى قالماپتۇ. ئۇ ئىلاجسىز گۈڭشې ئىدارىسىدىن قايتىپ چىقتى ـ دە، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ سودا كوپىراتىۋىغا كەلدى. ماگىزىن ئازادە ئىككى ئېغىزلىق بولۇپ، بىرىدە يەرلىك مالىلار، يەنە بىرىدە سانائەت مەھسۇلاتلىرى سېتىلاتتى.

سادىق روزى تاماكا ۋە سەرەڭگە سېتىۋالغاندىن كېيىن، تاماكا چەككەچ باشقا توۋارلارنى كوزدىن كەچۈرۈشكە باشلىدى. دۇكاندا توۋارلارمۇ، خېرىدارلارمۇ ئانچە كوپ ئەمەس ئىدى. بىرئازدىن كېيىن دېخان كىيىمىدىكى بىر كىشى دۇكانغا كىرىپ كەلدى ـ دە، ئۇنىڭ تەرىپىتە گەزلىمە ساتقۇچى پىركازچىكنىڭ يېنىغا بېرىپ نىمىدۇ سورىدى. پىركازچىك بولسا، خوشياقمىغان ھالدا بېشىنى "ياق" دېگەن مەنىدە لىڭشىتتى.

ـــ ئەستاغپۇرۇللا، يەنە كېچىكىپتىمەن، ـــ دېدى دېخان تىت ـ تىت بولۇپ، ـــ تېخى، تۇنۇگۈنلا دۇكانغا دۇخاۋا كەپتۇ دەپ ئاڭلىۋىدىم، شۇنچە تېز تۇگەپ كەتكەنمىدۇ؟

دۇخاۋا ئالدىغانلار يالغۇز سىزلا ئەمەس ـ تە، ـــ مال ساتقۇچى پەرۋاسىز قىياپەتتە ئەسنەپ تۇرۇپ جاۋاپ بەردى، ـــ دۇكانغا كېلىدىغىنمۇ كوپ ئەمەس، ئۇ ياقتىن كېلىدۇ، بۇ ياقتىن تۇگەيدۇ.

دېخان قاتتىق ئېچىنغان ھالدا دۇكاندىن چىقىپ كەتتى. بۇ سوھبەتنى خېرەـ شىرە ئاڭلاپ قالغان سادىق روزىنىڭ دېققىتى ئىختىيارسىز ھالدا پىركازچىكقا بۇرالدى. پىركازچىك 50 ياشلار ئوپچۇرىسىدە بولۇپ، بېشىغا كۇچار كوپىسىدە تىكىلگەن چىرايلىق قۇلاقچا، ئۇستىگە ئەلتېرە ياقا تۇتۇلغان سوكنۇ چاپان كىيىۋالغان ئىدى. گوشلۇك يۈزى ۋە سالپاك قۇلىغىنا نامۇناسىپ ھالدا تولىمۇ كىچىك بولغان كوزلىرى ئىشكىتىن كىرىپ كېلىۋاتقان ھەر بىر كىشىگە دېققەت بىلەن تىكىلەتتى. شۇ پەيت يەنە ئىشىك ئېچىلىپ، تاشلانغان جۇۋا كىيگەن بىر كىشى كىرىپ كېلىۋىدى، پىركازچىكنىڭ چىرايىدا يېنىككىنە كۆلۈمسىرەش پەيدا بولدى. خېرىدار مەيدىسىنى پۈكەيگە تىرەپ، بېشىنى ئالدىغا ئەگدى.

سادىق روزى گەرچە پوفايكا ۋە مايكىلارنى كورۇۋاتقاندەك قىلسىمۇ، لېكىن كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا رەخت ساتقۇچى پىركازچىكنى كۆزىتىپ تۇراتتى. رەخت ساتقۇچى سول تەرەپتىكى شىرىنكىنىڭ خېرىدارلار بىلەن سودا قىلىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، سېرىق قەغەزگە ئورالغان يوغان بىر بوپىنى ئالدىدىكى كىشىگە ئۇزاتتى. ئۇ، بوپىنى ئالدىراپ ـ تېنەپ جۇۋىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ، پىركازچىكقا پۇل ئۇزاتتى، سودا پۈتتى. خېرىدار خوشلىشىۋېتىپ پەس ئاۋازدا:

ـــخوش ئەمسە، مۇسا قارىم، ئوگۇنلۇكىكە كەچتە كورۇ-شەيلى، ـــدىدى.

"ھىم، مۇسا قارى!... ئابدۇيلى ئاكا بىلەن خىلىل ئېيتقان ھىلىقى مۇسا دۇكانچى شۇ ئىكەن-دە! جۇۋلىققا بەرگىنى نىمكىن؟" دەپ ئويلىدى سادىق روزى ۋە ئاللىقانداق بىر خىل قىزىقش ئىچىدە ئاستا دۇكانچىغا يېقىنلاشتى. مۇسا قارىم بولسا، گويا مۇشكۈل بىر ۋەزىپىنى نەتىجىلىك ئادا قىلغان كىشىدەك چىرايىدا بىر خىل غۇرۇر ۋە خاتىرجەملىكنى ئىپادىلەپ، سەرەڭگە تېلى بىلەن چىشىنى كولىماقتا ئىدى. سادىق روزىنىڭ بايىقى جۇۋلىق خېرىدارنى دوراپ كوكرىكىنى پۈكەيگە تىرىدى.

ـــمۇسا قارىم، بىر كىيىملىك دۇخاۋا تېپىلارمۇ؟

بىچارە ئولتۇرغان مۇسا قارىم پەس ئاۋازدا ئېيتىلغان بۇ سوزنى ئاڭلاپ، خېرىدارغا لاپپىدا بىر قارىدى-دە، ئورنىدىن تۇرۇپ پۈكەيگە يېقىنلاشتى.

ـــگۇڭشىمىزدا بۇرۇن سىزنى كورمىگەندەك قىلىمەن، ـــدىدى ئۇمۇ پەس ئاۋازدا، ـــئەمما سىز مېنى تونۇيدىكەنسىز. يېراق دادۇيلەردىن بىرىدە بالا ئوقۇتسىڭىز كېرەك-ھە؟

سادىق روزى مۇنداق سوئالنى كۈتمىگەچكە باشتا سەل ھودۇقۇپ قالغان بولسىمۇ، يەنە دەررۇ ئوزىنى تۇتۇۋېلىپ ئىختىيارسىز ھالدا:

ـــھەئە، ـــدىدى.

نىمە بوپتۇ، سادىق روزىمۇ بىر چاغلاردا بالا ئوقۇتقان ئەمەس-مىدى. لازىم بولىدىكەن، بۇندىن كېيىنمۇ ئوقۇتۇۋېرىدۇ. شۇڭا ئۇ، بۇ جاۋاپتىن خجىللىق ھىس قىلمىدى.

ـــدۇخاۋا بەك زورۇرمىدى؟ ـــمۇسا قارىم يەنە پەس ئاۋازدا

سوردى.

ــ شۇ تاپتا ئاش ـ ناندىنمۇ زورۇر ئىدى دىسلە، قارىم.

مۇسا قارىم سول تەرەپتىكى شىرىنگىگە كوز قىرىدا قاراپ قويدى ـ دە، بېشىنى خېرىدارغا تېخىمۇ يېقىنلاشتۇردى:

ــ ئاز ـ پاز سۇ يېغى تېپىلارمۇ؟

سادىق روزى دەرھال جاۋاپ بەردى:

ــ تېپىلىپ قالار.

ــ ئالدىغىنىڭىز بىر كىيىملىكمۇ؟ ــ دىدى مۇسا قارىم تېخىمۇ جانلىنىپ.

ــ ھەئە.

مۇسا قارىم پۇكەي ئاستىدىن بېرزىنت سومكىنى چىقىرىپ دىدى:

ــ سومكىنىڭ ئىچىدە ياغ قاچىسى بار، يېغىڭىزنى ئېلىپ كېلىڭ، ئاڭغىچە دۇخاۋنى تەييارلاپ قويىمەن.

سادىق روزى سومكىنى ئېلىپ دۇكاندىن چىقىپ كەتتى.

* * *

كەچ كىرىپ قاراڭغۇلۇق ھەمىنى ئوز قويىنىغا ئالدى. سادىق روزى دەرىزە تۇۋىدە ئورە تۇرغىنىچە قاراڭغۇلۇققا چومگەن گۈڭشې ھويلىسىغا قاراپ خىيال سۈرمەكتە ئىدى. ھويلىدىكى قارغا كومۇلگەن جىمكى نەرسىلەر ئاي نۇرىدا خۇددى كۆمۈشتەك يالتىرايتتى. قىش كېچىسى ھەم جىمجىت، ھەم ئۆزۈن كېلىدۇ، سىرتقا چىقىپ سەيلە قىلىشنىڭ ئىمكانىيىتىمۇ يوق، ئۇخلاپمۇ تۈگىتەلمەيسەن. ئادەتتە يېرىم كېچىدىن كېيىنلا ئۇخلاپ ئادەتلەنگەن سادىق روزىنىڭ كوزلىرىدە ھازىر ئۇيقۇدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئەتىگەن ئىدارىدە ئېيتقان سوزلىرى بىردىنلا ئۇنىڭ

ئېسىگە كەلدى.

شۇڭا ئۇنىڭغا قوشئېرىقتا ببرىشتىن ئىلگىرى بىرەر ھەپتە دەم ئېلىپ، ئوبدان ھاردۇق چىقىرىۋېلىشنى، دەم ئېلىشنى "بوستان"غا قايتىپ، بالا-چاقىلىرى بىلەن بىللە ئوتكۈزسىمۇ ياكى ناھىيە بازىرىدا ئوتكۈزسىمۇ بولىدىغانلىقىنى، ئەتە ناھىيىگە ئۇرۇمچىدىن داڭلىق بىر سەنئەت ئومىگى كېلىپ بىرنەچچە كۈن ئويۇن قويىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئاخىرىدا:

—كورگەنلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلارنىڭ ئويۇنىنى كورمىگەنلەر ھەقىقەتەن ئارماندا قالارمىش،—دەپ چاخچاقمۇ قىلغان ئىدى.

راستىنى ئېيتقاندا، سادىق روزى بۇ مەسلىھەتكە جان دەپ رازى ئىدى. ئۇ مۇنداق مەشھۇر سەنئەت ئومەكلىرىنىڭ ئويۇنلىرىنى بىرەر قېتىممۇ كورۈپ باققان ئەمەس. 3 يىل بۇرۇن ۋىلايەتلىك سەنئەت-چىلىرى "بوستان"غا ئويۇن قويغىلى بارغانىدا، ئۇ نازارەت ئاستىدا ئىشلەۋاتقانلىقتىن ئويۇنىنى كورەلمىگەن ئىدى. ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن سەنئەتچىلەرنىڭ ئويۇنلىرىنى كورۈشكە كىممۇ قىزىقمايدۇ دەيسىز. كۆندۈزلىرى ناھىيە مەركىزىدىكى ئاغىنە-بۇرادەرلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ، كەچقۇرۇنلىرى راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ ئويۇن كورسە، قانداق ياخشى بولاتتى-ھە! لېكىن يەنىلا "بوستان"غا قايتىپ، پۈتۈن بىر ھەپتىنى بالا-چاقىلىرى بىلەن بىللە ئوتكۈزسە، تېخىمۇ كوڭۈلدىكىدەك بولاتتى. نىمىشقا دىسەڭىز، ئۇ بىرنەچچە يىلدىن بېرى بالا-چاقىلىرى بىلەن بىر گۈشپدا ياشاۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بىرەر كۈنىنى ئۇلار بىلەن بىللە ئارام خۇدا دەم ئېلىپ ئوتكۈزگىنىنى بىلمەيدۇ، گەرچە بىر ئويدە قونۇپ، بىر ئويدە تاماق يەپ يۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن بالىلارنىڭ ئوز دادىسىنىڭ چىرايىنى

كورمەي، ئاۋازىنى ئائلىماي ئوتۇپ كەتكەن كۇنلىرى ناھايىتى كوپ. سادىق روزى ئەتىگىنى ئۈيقۇغا قانمىغان كوزلىرىنى ئۇۋلاپ، ئويدىن چىقىپ كەتكەندىمۇ، ئاخشىمى ھېرىپ-ئېچىپ ئويىگە قايتقاندىمۇ، باللىرى ئوخشاشلا ئۈيقۇغا غەرق بولغان بولاتتى.

ئۇ، ھەر كۇنى ئىشتىن كەلگەندە سومكىسىنى تاشلاپلا 3 بالىسىنىڭ يېنىغا ئايرىم-ئايرىم كېلىپ، ئۇلارنىڭ مەسۇم، ئوماق چىرايىغا ھەرىسىمەنلىك بىلەن بىر ھازا تىكىلىپ تۇراتتى-دە، چوڭلىرىنىڭ پىشانىسىگە، كىچىگىنىڭ لېۋىگە يېنىك سويۇپ قويغاندىن كېيىن، ئۇستەل ئالدىغا ئولتۇرۇپ تاماق يېمەيشكە تۇتۇناتتى. شۇنداق كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ بىردىنلا ئامراقلىغى تۇتۇپ قالدى-دە، ئائىلىسىنىڭ ئەركىسى بولغان كىچىك ئوغلىنى ئويغىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ بۇرنىنى يېنىك چېكىشكە باشلىدى. ئۇيقۇسى بۇزۇلغان بالا ئاچچىغىدا بىرلا سىلكىنىپ، تام تەرەپكە ئورۇلۇۋالدى. بۇ ئىشتىن مەسلىگى كەلگەن سادىق بالىسىنى تېخىمۇ جىمە قىلماقچى بولۇپ، قۇلىغىنى يېنىك چىمدىۋىدى، بالا كىچىككىنە قوللىرى بىلەن مۇشت ئاتتى، سادىق قۇلاقىنى چىمدىشىنى قويۇپ، بالىنىڭ ئالمىدەك سۇزۇك مەڭزىگە لېۋىنى تەكىزۈشگە بىر مۇشت كېلىپ بۇرنىغا تەگدى.

ــھا، ھا، ھا! ــدەپ كۇلۇۋەتتى ئۇ، ــقارا سېنى، چاخچاقنى كوتىرەلمەيدىكەنسەن-ھە! ھە، بوپتۇ، بوپتۇ. ئۈيقۇغا دەخلى قىلىشمۇ بىر خىل بۇزغۇنچىلىق، بۇزغۇنچىنى جازالاش كېرەك. ئۇرە، ھە، قاتتىقراق ئۇر، لېكىن مەنمۇ سېنى قانغىچە سويۇۋالاي.

خىلىدىن بۇيان قىرىلمىغان ساقال-بۇرۇتىنىڭ كۇچى يۇمران مۇشتلار ئۇستىدىن غالىپ كەلدى. بالا چىدىيالماي، تېپىچەكلىگىنىچە

كوزىنى ئاچـتى ۋە ئوزى بىلەن "جەڭ" قىلىۋاتقان رەقىبـىنىڭ ئوز دادىسى ئىكەنلىگىنى بىلىپ بايا مۇشت ئاتقان قوللىرى بىلەن ئەمدى ئۇنىڭ بوينىغا گىرە سېلىۋالدى. سادىقنىڭ يۇرىگى بولسا، شۇررىدە قىلىپ قەندەك ئېرىپ كەتتى...

ئۇ، ئىشتىن بۇرۇنراق قايتقان كۇنلىرى بالىلىرى بىلەن بىرىدەم-يېرىمدەم بىللە بولالايتتى. مۇنداق چاغلاردا بەكمۇ خـوشال بولۇپ كەتكەن بالىلىرى دادىسىنى بىر بىرىدىن تالىشىپ، ئۇنىڭغا ئوزىـنى ئېتىشاتـتى...

چوگۇننىڭ پورۇقلاپ قايـناپ، سۇنىڭ مەش ئۇستىگە پاژىلـداپ توكۇلۇشى سادىق روزىنىڭ خيالىنى بولۇۋەتتى. گۇڭشې ئىداربـىنىڭ لاۋازىماتچىسى چـىرايى تۇتۇق ئادەم بولسىمۇ، لېكـىن رەھمـدىل ئىكەن. ئۇ، كۇرۇشكىغا ياڭاقچىلىڭ چايىمۇ سېلىپ قويۇشـىنى ئۇنـتۇ-ماپتۇ. سادىق روزى قاينىق سۇنى كۇرۇشكىغا قۇيۇۋۇـدى، سۇ پارى بىلەن بىللە كوتـرىلگەن چاينىڭ مەزىلىك پۇرىغى دىمىغىغا ئۇرۇلۇپ بەدىنىگە بىر خىل راھەتلىك سېزىم تارقىدى-دە، بىردىنلا قوسغـىڭ قاتتىق ئاچقانلىغىنى سەزدى.

سادىق روزى كۇرۇشكىدىكى چاينى تولۇق ئىچىپ تۇگەتتى-دە، يىمەكلىكىنىڭ ئاشقان قىسمىنى يەنە گېزىتكە ئوراپ قويـدى. ئاندىن تاماكا يوگەپ تۇتاشـتۇرۇپ، مەشـىنىڭ كومۇرىـنى جـىقـلاپ قويۇپ كارۇاتقا قىڭغايدى. "ئەتە دادۇيلەرگە بېرىپ گۇڭشې باشلـىقلىرىنى تاپىمەن، ـــدىدى ئۇ كىيىملىرىنى سېلىپ يوتقانغا يوگىنۇاتقاندا، ـــ ئۇلار بىلەن كورۇشۇپ، ئاۋال پۇتۇن دۇيلەرنى ئايلىنىپ چىقاي..."

* * *

سادىق روزى ئەتىسى مۇئاۋىن شۇجى بىلەن يەنىلا كورۇشەلمەي،

گۈڭشي باشلىغىنى ئىزلەپ دادۇيلەرگە يۈرۈپ كەتتى. 4 كۈندىن كېيىن ئۇ پىشقەدەم گۈڭشي باشلىغى بىلەن ئىدارىگە قايتىتانىدا، خۇددى ئوتسەنگىگە ئوخشاشلا ئىشخانىلارنىڭ ئىشىكلىرى يەنە قۇلۇپلاقلىق تۇراتتى. كوچىدىمۇ، هويلىدىمۇ ئۇلارغا كادىرلاردىن همچقايسىسى ئۇچرىمىدى. گۈڭشي باشلىغى ئىشخانىسىنى ئېچىپ، سادىق روزىنى ئىشخانىغا كىرىشكە تەكلىپ قىلدى-دە:

—خىزمەتچىنى چاقىرىپ كېلەي، —دىگىنىچە قايىققىدۇ كېتىپ قالدى. ئوي ئىچى ئۈزۈندىن بېرى ئوت يېقىلمىغاچقا، مۇزخانىدەك سوغاق ئىدى. بۇلۇڭدا ئوتۇن ۋە كومۇر دۇۋىلەنگىلىك تۇراتتى. سادىق روزى مەشنىڭ ئىچىنى تازىلاپ ئوت ياقماقچى بولدى. ئۇ، ئوتۇن ۋە كومۇرنى سېلىپ بولۇپ، ئەمدىلا سەرەڭگە ياقاي دەپ تۇراتتى، ئىشخانىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقان ئىككى-ئۈچ كىشىنىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتتى:

—شۇمۇ ئادالەتمۇ؟ ئىناپ دىگەن قېنى؟ كېلىدىغان باشلىقنىڭ تېخى قارىسىنى كورمەي تۇرۇپلا، زىمىستان سوغاقتا بىر كىشىنى ئۈيدىن ھەيدەپ چىقارسا، بۇنىڭغا چىداپ تۇرغىلى بولامدۇ!؟

—"غوجامنىڭ قوسىغى توق، قۇلدىن خەۋىرى يوق" دىگىنى شۇ-دە.

—شەپىسى شەھەر ئالسا، ئۆزى يۈرت ئالغۇدەك.

سادىق روزىنىڭ ياقىسىدىن گويا بىرسى مۇز پارچىلىرىنى قۇيۇۋەتكەندەك بولدى، ئۇ، قولىدا سەرەڭگە تېلىنى تۇتقىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ سرتقا چىقتى. هويلىدا ھېچكىم يوق ئىدى. ئۇنىڭ كالىلىسىنى ئالىلىقانداق بىر گۇمان چۇلغۇۋالغاچقا، تېز-تېز قەدەم تاشلاپ ئىشخانىسىنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئوتتى. ئۇ يەر ئائىلىلىكلەر قوراسىغا

تۆتىشاتتى. ئىككى-ئۈچ كىشى چەتتىكى ئويلەرنىڭ بىرىدىن يوتقان-كۆرپىلەرنى سىرتقا توشۇۋاتاتتى، يەنە ئۈچ-تۆت كىشى بىر يەرگە توپلىنىپ، ئاللىنىمىلەرنى دېيىشۋاتاتتى.

سادىق روزى ئۇلارغا يېقىنلىشىپ سالاملاشقاندىن كېيىن سورىدى:

—بۇ يەردە نېمە ئىش بولۇۋاتىدۇ؟

كىشىلەر بۇ ئاتونۇش كىشىگە ھەيران قالىشىپ قاراشتى-دە، ئاندىن بىرسى قاپىغىنى تۇرۇپ جاۋاپ بەردى:

—نېمە ئىش بولاتتى؟ مۇئاۋىن شۆجىنىڭ ئېيتقىنىچە، بىزگە يېڭى شۆجى كېلەرمىش، ئۇ بالا-چاقىلىق ئادەم بولغاچقا، ئازادە ئۇي تەييارلاش ئۈچۈن مۇنۇ بىچارىلەرنى ئويىدىن قوغلىشۋاتىدۇ...

كور ياشلىرىنى يېڭىنىڭ ئۈچى بىلەن سۈرتكىنىچە ئويىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان ياشانغان ئايالنىڭ يېغىسى ئۇنىڭ سوزىنى بولۇۋەتتى:

—ۋاي، رەھمەتلىك مۇرەببەم، سەن تۇغقېپ كېتىپ يىل نەزىرىڭىنى ئونكۈزمەي تۇرۇپلا خورلۇقتا ئۆچۈرىدۇق. ۋاي، شور پىشانە باللىرىم. ۋاي، بىتەلەي قوزىلىرىم!...

—بۇ ئويدە ئەسلى گۈگۈمسىزنىڭ لاۋازىماتچىسى يۈنۈس ئاكا 15 يىلدىن بېرى ئولتۇرۇپ كەلگەن، —دىدى يەنە بىرەيلەن سوز قىستۇرۇپ، —بىچارە، ئوتكەن يىلى كۆزدە ئاشلىق ئىدارىسىدە ئوت ئۆچۈرۈش ۋاقتىدا قۇربان بولۇپ كەتتى، مانا ئەمدى...

—بۇ قىش زىمىستان سوغاقتا 6 جانلىق چوڭ ئائىلە تاملىرى ئونمە-توشۇك بىر ئېغىزلىق ئويدە قانداق كۈن كەچۈرىدۇ؟! —دەپ لوقما سالدى يەنە بىرەيلەن.

سادىق روزىنىڭ بىردىنلا غەزىۋى ئورلەپ، قېنى يۈزىگە تەپتى.

ـــبۇلارغا ئويدىن كوچۇشنى كىم ئۇقتۇردى؟ـــدەپ سورىدى ئۇ ئوزىنى بېسۇبلىپ.

ـــكىم بولاتتى، مۇئاۋىن شۇجى-دە.

سادىق روزى سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، ئويدىن نەرسە-كېرەك توشۇۋاتقانلارغا قاراپ كەسكىن بۇيرۇدى:

ـــئويدىن چىقارغان نەرسە-كېرەكلەرنى ئوز جايىغا ئەكىرىپ قويۇڭلار!

گەرچە ئۇلار سادىق روزىنى تونۇمىسىمۇ، ئۇنىڭ ئاۋازىدىكى كەسكىنلىكنى ئاڭلاپ، نىمە قىلشنى بىلمەي، توختاپ قېلىشتى. ئوي ئىگىسى ئايال بولسا، دەرھال يىغدىن توختاپ، ئۇنىڭغا ئۇمىت بىلەن تىكىلدى.

بىرنەچچە يىلدىن بۇيان ۋىلايەت ۋە ناھىيىدىن بەزى باشلىقلار پات-پات كېلىپ تۇراتتى. كىم بىلىدۇ، بۇ كىشىمۇ شۇلاردىن بىرسىمۇ تېخى. لېكىن، كىينىشى سەرالىققىلا ئوخشايدىكەن. ھەر ھالدا ئويلىشىپ ئىش قىلىش كېرەك.

ـــۋاھ، بۇنىڭغا مۇئاۋىن شۇجى كونەمىدۇ؟ـــبىرسى شۇنداق دېيىشگە يەنە بىرسى ئۇنىڭغا ئۇلاپلا:

ـــئويناشماڭ ئەرباپ بىلەن، ئەپلەپ سالار ھەر باپ بىلەن، دىگەن گەپ بار. مۇئاۋىن شۇجى ئوز بۇيرۇغىنىڭ ئورۇنلانماسلىغىنى يامان كوردۇ. ساقال-بۇرۇتتىن ئايرىلىپ قالمايلى، يەنە، ـــدەپ قوشۇمچە قىلدى.

ـــيولداشلار، ـــدىدى سادىق روزى ھەممەيلەننىڭ دىققىتىنى ئوزىگە تارتىپ، ـــگۇڭشې يالغۇز شۇجىنىڭلا ئەمەس، گۇڭشىنىڭ ئىشىغا ھەممەيلەن ئورتاق مەسئۇل بولۇشىمىز لازىم. قېنى، يۇرۇڭ-

لار، چىقارغان نەرسىلەرنى جايىغا ئەكىرىپ قويايلى، مەرھۇم يۇنۇس ئاكىنىڭ بالا-چاقىلىرى ئۈز ئويىدە ئولتۇرىۋەرسۇن.

كىشىلەر دەرھال ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئىشىك تۈۋىگە كەلگەندە، نەرسە-كېرەك توشۇۋاتقانلاردىن بىرسى ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى:

—بىزنى مۇئاۋىن شوجى بۇيرۇغان، ئەگەر ئويىنى كوچۇرمەيدىغان بولساق، بۇ ئىشقا كىم مەسئۇل بولىدۇ؟—دېدى ئۇ قاپىغىنى تۇرۇپ.

—راست، كىم مەسئۇل بولىدۇ؟—كىشىلەر يەنە سادىق روزىغا قاراشتى.

—مەن مەسئۇل بولىمەن!—دېدى سادىق روزى،—نەرسە-كېرەكلەرنى ئۈز جايىغا ئەكىرىڭلار.

—سىز مەسئۇل؟—بايىقى كىشى سادىق روزىغا سىناش نەزىرى بىلەن قارىدى،—لېكىن سىزنىڭ كىملىگىڭىزنى بىز بىلمىسەك؟

ھەممەيلەن 40 ياشلار ئوپچۇرىسىدىكى بۇغداي ئۈڭلۈك، كوزلىرى خۇددى تىنىق سۇدىكى ئاي شولىسىدەك چاقناپ تۇرىدىغان، ئۇتتۇرا بويلۇق، مىختا كەلگەن بۇ ناتونۇش كىشىگە قىزىقىش ئىچىدە جاۋاپ كۈتۈپ قاراپ تۇرۇشتى.

سادىق روزىنىڭ چىرايىدا پات-پات كورۈلۈپ تۇرىدىغان بىر خىل خاپىلىق ئىپادىسى پەيدا بولدى.

سالاھىيەت، ھەي سالاھىيەت، ھەر دوخمۇشتا ئۇزىنى كورسىتىدىغان چاكىنا دەرىجە پەرقى! سېنىڭ كارامىتىڭ شۇنچە زورمۇ؟! ھەمىشە ھەممە ئىشتا بىرەر باشلىقنىڭ ئۇتتۇرىغا چىقىپ ئىپادە بىلدۇرۇشى شۇنچە زورۇرمۇ؟!

سادىق روزىنىڭ قەلبى ئورتىنىپ، ئۇزى ياقتۇرمايدىغان سوئالغا

نـمه دەپ جاۋاپ بەرسەمكـن؟ دەپ ئويـلـنۇاتقانـدا، بۇ يەرگە ئالدىراپ يېتىپ كەلگەن گۈڭشې باشلىغى ئۇنى تەڭلىكتىن قۇتقۇزۇپ قالدى.

ـــسادىق شۇجى، بۇ يەرگە كېلىۋاپتىكەنـسىز ـ دە، ـــدىدى ئۇ نېرىدىنلا سوزلەپ، ـــيۇرۇڭ، زالدا ھەممە ئادەم سىزنى ساقـلاپ قالدى، ـــئاندىن ئۇ سادىق روزىنىڭ چىرايىدىكى ھەيرانـلىق ئىپا ـ دىسىنى كورۈپ ئالدىراپ قوشۇپ قويدى، ـــمۇئاۋىن شۇجى ئىداره ـ جەمىيەت كادىرلىرىغا ھوججەت يەتكۈزۈۋاتقان ئىكەن، بىز شۇ يەرگىلا بارىدىغان بولدۇق.

بىرنەچچە مىنۇتتىن كېيىن ئۇلار زالغا كىرىپ كەلگەندە، يۇزلـ گەن كىشىلەر قاتتىـق چاۋاك چېلىـپ قارشى ئالـدى. پەقەت ئۇلار ئىچىدە ئىككى كىشى ـــمۇئاۋىن شۇجى بىلەن مۇسا قارىم باشقـلارغا ئەگىشىپ چاۋاك چېلىۋاتقان بولسىمۇ گويا بۇ ئوڭۇمـمۇ، چۈشۈمـمۇ دىگەندەك سادىق روزىنغا ھەيرانلىق ئىچىدە قاراپ قېلىشـقان ئىدى. "شۇمۇ، ئەمەسـمۇ؟" دەپ ئويـلايتـتى ئۇلار. مۇسا قارىـم كوزىـنى ئۇۋۇلۇۋېتىپ، يەنە ئاچتى، ئاشۇ كۆلۈمـسىرەپ تۇرغان قوي كوزلەر ۋە ساقال ـ بۇرۇتى ئوسۇپ كەتكەن خۇش خۇي چىراي بارغانسېرى ئۇنىڭغا تونۇش بىلىنگـلى تۇردى. "شۇنىڭ ئوزى" دىـدى ئۇ ئوز ئوزىگە پىچىرلاپ ۋە شۇ ھامان كوز ئالدىـدا ھىلـقى ياغ قاچمـسى گەۋدىلىنىپ، پۈتۈن بەدىنگە ئاللىقانداق تىترەك ئولاشتى. مۇئاۋىن شۇجىنىڭ بىسىرەمجانلىغىمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى. ئۇنىڭ قوللىرى تىترەپ ئالدىدىكى ھوججەتلەرنى ھىلى ئۇ ياقتا، ھىلى بۇ ياقتا ئالاتتى. ئۇمۇ سادىق روزىنى تونۇدى: "ھەي، پىشكەل قېرى، ـــئۇ ئىچىدە ھىلىقى كېسەل بالىنىڭ دادىسىنى تىللىغىلى تۇردى، ـــشۇ كۆنى ئاشۇ

قېرى جەھلىمنى قوزغاپ قويمىغان بولسا، سا شۇجى بىلەن باشقىچە كورۇشەتتىمكەن ـ دە، ئۇنى ئىشخانىدىن قوغلاپ چىقىرىپتىمەن، يامان بوپتۇ، بەك يامان بوپتۇ..." ئۇ گويا ئىچىنى مۇشۇك تاتىلىغاندەك ئازاپلىنىپ، سادىق روزىغا گۇمان بىلەن قارىدى. لېكىن، سادىق روزى گويا ئۇنى بۇرۇن زادى كورمىگەندەك. ئۇنىڭغا دىققەتمۇ قىلماستىن كۆلۈمسىرىگىنىچە زالدىكى كىشىلەرگە قاراپ تۇراتتى.

يېغىن ئاخىرىدا گۇڭشې باشلىغى سادىق روزىنى سوزگە تەكلىپ قىلدى. سادىق روزى ئورنىدىن تۇرۇپ، زالدىكىلەرگە تەكشى قاراپ چىققاندىن كېيىن، سوزىنى مۇنداق باشلىدى:

ـــيولداشلار، بىز ھەممىمىز خەلقنىڭ چاكىرى...

(«تارىم» ژورنىلىنىڭ 1981 ـ يىل 11 ـ سانىدىن)

ۋسال كېچىسى

توختى ئايۇپ

ئىنسانلار ئارىسىدىكى چىن دوستلۇق ۋە مۇھەببەتنىڭ تۇنجى قەدىمى ھايات مۇساپىسىنىڭ ئەگرى-توقاي يوللىرىدىن باشلانغان بولىدۇ، كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئاشۇ ۋەقەلەر بەكمۇ قىزىقارلىق ھەم باھار پەسلىدىكى رەڭمۇ-رەڭ گۈل-چېچەكلەرگە ئوخشاش ئاجايىپ گۈزەلدۇر.

1

ئەكبەر ئىچكى كېسەللەر بولۇمىدىن رېتسىپ قەغەزىنى كوتىرىپ ئامبۇلاتورىيىنىڭ ئۆزۈن كارىدورىغا چىققاندا، دوختۇرخانىدىكىلەر-نىڭ ئىشتىن چۈشۈشگە يەنە ئىككى سائەتلا قالغان ئىدى.

ــ ئاپلا! بۈگۈن يەنە كېچىكتىم، ــ دەپ پىچىرلىدى ئەكبەر ۋە ئالدىراش بىرىپ ئوكۇل بولۇمنىڭ ئىشىگىنى چەكتى.

ــ كەچۈرۈڭ، ئىش ئورنۇم يىراق بولغانلىقتىن، ــ دىدى ئۇ ئىشكىنى ئاچقان ھەمشىرە قىزنىڭ ئالدىدا ئوزىنى ئاقلاشقا تىرىشىپ، ــ قانچە تېز ماڭسامۇ يەنە كېچىكتىم، دوختۇر ئوكۇل ئۇرۇش كېرەك، دەيدۇ. ئۇنىڭ ھەممىسىنى مۇشۇ رېتسىپقا يازدىغۇ دەيمەن.

ھەمشىرە قىز سوپۇن يۇقى قولىنى سۇدا چايقاۋېتىپ مۇلايىمغىنا جاۋاپ بەردى:

ـ ئوكۇلىڭىزنى ئەمدى ئەتە ئەتىگەندە ئۇردۇرىسىز ـ دە، ئەنە ۋاقتىمۇ توشۇپ قالدى.

دىگەندەكلا كاربىدوردىكى توك قوغۇرىغى توختاۋسىز جىرىڭلاپ ئەتراپنى بىر ئالغان ئىدى. ئەكبەر ئوز ئەھۋالىنى چۈشەندۇرۈشكە تىرىشىپ:

ـ ئەتە كېلەلمەيمەن دەڭا، سىز بىلمەيسىز، ئىشخانامغا بىرلا كىردىمۇ كەچتە بىراقلا چىقىدىغان گەپ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھازىرلا يەنە مۇھىم بىر يەرگە بېرىشىم كېرەك، ـ دىدى.

قىز مەنالىق كۈلدى:

ـ مۇھىم بىر يەرگە دەمسىز؟ توغرا، بۇ كەچتە ئويۇن ـ تاماشا ياكى تانسىغا چاپماقچىدۇرسىز؟!

ـ نېمە؟ تانسىغا دەمسىز!؟... ھىم!... رەھمەت سىزگە، ـ دىدى ئەكبەر سوغاق نەزەر بىلەن قىزغا قاراپ، ـ ھەر ئىككىمىز ئوز ئىشىمىزغا ئالدىرىساق كېرەك.

ئەكبەر بىر دەقىقە نېمىنىدۇ ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن رېتىسىپ قەغەزنىنى پۈرلاپ يەرگە تاشلىدى ـ دە، ئارقىسىغىمۇ قارىماي كېتىپ قالدى.

قىز يەردىكى مىجىپ تاشلانغان رېتىسپنى ئېلىپ ئاۋايلاپ ئاچتى. قەغەزدىكى لاتىنچە ھەرپىلەر بىلەن ئومۇچۇك تورىدەك گادىرماش قىلىپ يېزىلغان گىلىكوزا بىلەن ئاتروفىن ئوكولىنىك نامى ۋە بۇ دورىلارنى يۇقۇرى مىقدارىدا ئىشلىتىش توغرىسىدا دوختۇرنىڭ يازغان كورسەتمىسىنى ئوقۇپ بىردىنلا سەگەكلەشتى. بۇ دورىلار پەقەت بىرەر نەرسە بىلەن زەھەرلەنگەن كېسەللىگىلا مۇشۇنداق يۇقۇرى مىقدارىدا ئىشلىتىلەتتى.

ـــيولداش، توختاڭ!

قىز يۇگۇرگىنىچە ئامبۇلاتورنىيە ئىشىگىدىن چىقىتى، لېكىن بۇ چاغدا ئەكبەر يولدىكى ئوتكۇنچىلەر ئارىسىدا ئاللىقاچان كوزدىن غايىپ بولغان ئىدى.

قىزنىڭ كوڭلى غەشلىككە تولدى. ئۇ خىزمەتكە قاتناشقاندىن تارتىپ تاكى ھازىرغا قەدەر ئالدىغا كەلگەن ھەرقانداق كىسەلنى كېچە-كۈندۈز دېمەي، ئوكۇل قويۇپ، داۋالاپ ئۇلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ كەلگەن ئىدى. ئۇنىڭ ھەر يىلى دوختۇرخانا بويىچە ئىلغار داۋالىغۇچى بولۇپ سايلىنىپ، تەشكىلنىڭ تەقدىرلىشى، خەلقنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولۇشىمۇ بىكار ئەمەس. دوختۇرخانا ئالدىدىكى شەرەپ تاختىسىغا ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىلغان ئىسمى، چاپلانغان رەسىمىمۇ ئۇنىڭ پىداكارانە ئەمگىگىنىڭ شاھىدى ئىدى!

ئەمما بۇگۈن ئۇ نېمە بولدى، نېمىشقا ھىلىقى يىگىتنىڭ كېسىلىگە باشتىلا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلالمىدى؟ ياكى ئۇزىنىڭ پېرىم سائەتلىك ۋاقتىنى قۇربان قىلىشتىن كېچەلمىدىمۇ؟ ياق! ياق! بۇنىڭغا ئۇ ۋىجدانەن جاۋاپ بېرەلەيدۇ! دەرۋەقە، ئۇزىنىڭ ئاشۇ يىگىت ئالدىدا دىلىغۇل بولۇپ قالغانلىغى راست. بۇنىڭغا ئەلۋەتتە ئۇزى سەۋەبچى ئەمەس، دادىسىنىڭ تاپشۇرۇغى!

ھەمشىرە قىز بۇگۈن ئەتىگەن دوختۇرخانىغا مېڭىش ئالدىدا دادىسى ئۇنىڭغا: "قىزىم، بۇگۈن كەچتە ئۈيىگە ئامال قىلىپ بۇرۇنراق قايتىپ كەل، ئاپاڭغا ياردەملىشىپ شۇنداق مەزىلىك تاماق ئېتىگلارکى، مېھمانلىڭ تامىغدا قالسۇن. مېھمانىنى كىم دېمەمسەن؟ مېنىڭ ھورمەتلىك ئۇستازىم، ئۇزى بىولوگىيە پىروفېسسورى!" دىگەن ئىدى.

ئۇ دادىسىنى قەۋەتلا ياخشى كورەتتى. ئۇ، دادىسىنى ئاددى بالىلىق مېھرى بىلەن سويۇپ، قەدىرلەۋاتقىنى يوق. دادىسىنىڭ ھېرىپ-چارچاشنى بىلمەيدىغان بېكىلمەس غەيرەت-شىجائىتى، چاقماقتەك ئوتكۇر زېھنى ۋە ئوز كەسپىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشتىكى جاپالىق ئەمگىگى ئۇنىڭدا قايناق مۇھەببەت ئويغاتقان ئىدى.

ئۇنىڭ دادىسى سورتلۇق ئۇرۇقلۇق يېتىشتۈرۈش ئىدارىسىنىڭ پىشقەدەم تېخنىگى بولۇپ، يېشى ئەللىكلەردىن ھالقىغان چاساقال، خۇش چاقچاق ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئىدارىدە نەسىلەرنى ئىشلەيدىغانلىغى ھەرھالدا قىزغا مەلۇم ئەمەس. لېكىن ئۇ كەچقۇرۇنلۇغى ئويگە قايتقاندا كىلىونكا تاشلىق يوغان سومكىغا ئاللىقاندىق نەرسە-لەرنى لىقمۇ-لىق تولدۇرۇپ كەلگەن بولاتتى. ئەتىگەنلىگى ئېرىنگە گوش، كوكتات، تۇز ئۇچۇن سوددىلىق جېكىلىگەن خېلىچىخان ئانا سومكىنى ئاچقاندا ئۇنىڭدىن ئادەم چىدىغۇسىز بەتبۇي، سېسىق بىر نەسىلەر قاچىلانغان ئونلىغان ئۇششاق بوتۇلكا ۋە خالتىلار چىققان بولاتتى. ئەلەمدىن يېرىلغۇدەك بولغان خېلىچىخان ئانا سېسىق پۇراق-تىن بۇرۇنلىرى ئېچىشىپ، توت-بەشنى قاتتىق چۇشكۇرۈۋەتكەندىن كېيىن خالتا ۋە بوتۇلكىلارنى تالاغا زەردە بىلەن پەقىرىتىپ ئېتىشقا باشلايتتى ۋە:

—ئىلاھىم بۇ ناسۇال قاپاق بىلەن سەكسەن خالتىلاردىن ھېچ قۇتۇلمىدىم، —دەيتتى بىر ھازاغىچە جاۋىلداپ.

—سەن ئەخمەق خوتۇن! —دەپ توۋلايتتى ئېرى يۇگۇرگىنىچە خوتۇنىنىڭ قولىنى قاماللاپ تۇتۇۋېلىپ، —شەھەردە بۇغدايىنىڭ ئاق توقمچى بىلەن، سەدەپتەك گۈرۈچىنىڭ مايلىق پولوسىنى يېيىشىنىلا بىلىسەن، ئۇنىڭ نەدىن كېلىدىغانلىغىنى ئويلاپمۇ قويمايسەن،

دىخاننىڭ ئەۋلادى بولمىسا‌ڭ قانداق قىلاتتىڭ؟ ئىست، بىرمۇنچە ئەمگەكلىرىمنى نابۇت قىلۇەتتىڭ!

ئۇ خوتۇنىغا كايىغىنچە يەردە چېچىلىپ ياتقان بوتۇلكا، خالتىلارنى تېرىپ رەت-رېتى بىلەن يەنە ھىسلىقى سومكىغا ئاۋايلاپ سالاتتى. كېيىنچە خىلىچىخان ئانا بۇ "ناسۋال قاپاق، سەكسەن خالتا"لارغىمۇ كونۇپ قالدى. يولدىشى كەچكى تامىغىدىن كېيىن، قېلىن، قاتتىق مۇقاۋىلىق بىر كىتابنى قولىغا ئېلىۋېلىپ ئوقۇيتتى. قايسىبىر ۋاراقلىرىغا بىر ھازاغىچە قادىلىپ قالاتتى، ئاندىن كېيىن يەكلىرىنى تۇرۇپ ئالدىغا مىسقالىق كىچىك تارازىسىنى قويۇۋالاتتى- دە ھىلىقى سېپىق، بەتبۇي توزۇندىلارنى تارازىدا ئولىچەپ، ھەر خىل نىسبەتتە ئارىلاشتۇراتتى ۋە ئەتىسى ئىدارىسىنىڭ تەجرىبە ئېتىزلىغىدا سىناپ كورۇش ئۈچۈن ئېلىپ كېتەتتى.

ھەمشىرە قىز دادىسىنىڭ چاك-چاك يىرتىلىپ، چاۋىرىپ كەتكەن قاتما قوللىرىغا دورا سۈركەۋاتىپ، چوڭقۇر قورۇقلار ئارىسىدىكى ئۈيغۇسىزلىقتىن قىزىرىپ كەتكەن كوزلىرىگە ئالاھىدە مېھىر بىلەن باقاتتى. چۈنكى، ئۇ دادىسىنىڭ يېزىدىكى تۇققانلىرىغا ئوخشاش مىڭلىغان دىخانلارنىڭ جاپاسىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن جان كويدۇرۇپ ئىشلەۋاتقان مۇشەققەتلىك ئەمگىگىدىن سويۇنەتتى.

"خۇددى دادامدەك ئوز ئەقل-ئىدرىگى بىلەن ئوچمەس توھپە يارىتىپ، دىخانلارنىڭ بەختى ۋە بايلىقى تۇرمۇشى ئۈچۈن تەر توككەن كىشىلەرنى سويىمەن، — دەپ پىچىرلىدى قىز، — بۇگۈن كەچتە ئويمىزگە مېھمان بولۇپ كېلىدىغان پىروفېسسورمۇ ئەۋەتتە شۇنداق ھورمەتكە لايىق كىشى بولسا كېرەك. ئۇ بەلكى ئۇزۇن يىللىق ھايا‌تىنى ئېلىم-پەنگە سەرپ ئېتىپ، كوزلىرىنىڭ نۇرى

كەتكەن، قەددى يادەك ئېگىلىپ، چاچ-ساقاللىرى سۈتتەك ئاقارغان بوۋايدۇ، قېرىلارنىڭ قانداق تاماقتا ئامراق ئىكەنلىگىنى كىشىلەر مەندىن سورىسۇنچۇ! بۈگۈن تاماقنى شۇنداق مەزىلىك، شۇنداق يۇمشاق ئېتەيكى، پىروفېسسورنىڭ چىشى بولمىسمۇ بىمالال يېيەلەيدىغان بولسۇن...“

قىز سوغاق بىر نەرسىدىن ئەندىكىپ كەتتى، ئۇ دادىسى ۋە قېرى پىروفېسسور توغرىلىق ئىلھامبەخش تاتلىق خىياللارغا چومۇلۇپ خالات ۋە ئاق پوسمىسىنىڭ يامغۇردا سۈزمە بولۇپ كەتكىنىنىمۇ سەزمىگەن ئىدى!

ئۇ ھىلىقى يىگىتنى يەنە ئېسىگە ئالدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىن: ”مەن كېيىن ئۇزۇر ئېيتىپ ئۆكۈلىنى ئۇرۇپ قويايمۇ دەپ چىقتىمغۇ، ۋاي تاۋى نازۇكەي، بويۇن تولغاپ كېتىپ قالغىنىڭىز بىلەن ئالدىمغا يەنە نەچچە كىلەرسىز تېخى!“ دىگەنلەر ئوتتى.

قىز قالىغاچ قانىتىدەك ئىنچىكە ئەگمە قاشلىرىنى سۈزۈپ، تۇمۇشۇغىنى يېقىملىققىنا ئۇشلاپ قويدى-دە، خالاتلىرىنى سىلىۋېتىش ئۈچۈن كارىدورغا يۈگۈردى.

ئۇ بىرزىنات يامغۇرلۇقنى ئۈستىگە يېپىۋېلىپ، ۋەلىسىپىتىنى يېتىلەپ ئاسفالت يولغا چىققاندا يامغۇر تېخىمۇ كۈچەيىپ يېغىۋاتاتتى. ئۇ ئەيچىللىك بىلەن ۋەلىسىپىتكە مىنىپ، پىدالىنى بار كۈچى بىلەن تەپكىنىچە ئوز ئويى تەرەپكە قاراپ چاپتى.

قىز توت كوچا كېسىشكەن شەھەر مەركىزىدىن ئەگىپ ئوتۇپ، جەنۇپ تەرەپتىكى چوڭ يولغا بۇرۇلدى. ئەمدى ئۇ بەش مىنۇتتىن كېيىنلا ئويىگە يېتىپ بارالايتتى. يامغۇرلۇق كوچىدا ئوتكۈنچىلەر ئاندا-ساندا كېتىپ باراتتى. لېكىن كۆتۈلمىگەندە يولۇققان بىر ئىش

ئالدىراۋاتقان قىزنى يەنە ۋەلسىپىتتىن چۈشۈشكە مەجبۇر قىلدى. يامغۇردىن كىيىملىرى سۇزمە بولۇپ، چاچلىرى پاخپىيپ كەتكەن هىلىقى يىگىت قىزدىن ئون قەدەم ئالدىدا ئېغىر قەدەملىرىنى ئارانلا بېسىپ كېتىۋاتاتتى. قىز ۋەلسىپىتنى يېتىلىگىنىچە يىگىتكە يېتىشتى ۋە ياندىشىپ ماڭدى.

ــ قاراڭ سىزنى، شۇنچە تېز كېتىپ قاپسىز، ئارقىڭىزدىن قوغلاپ چىقىپمۇ تاپالمىدىم. مانا ئەمدى سۈغا چۈشكەن ئاسلانغىلا ئوخشاپ قاپسىز...ــ قىز چاخچاق ئارىلاش خۇش ئاۋازدا قىزىقسىنىپ كۈلدى ۋە ئۈستىدىكى يامغۇرلۇقنى يىگىتنىڭ كەڭ يەلكىسىگە يېپىپ قويۇپلا ۋەلسىپىتكە مىندى. يىگىت هىچنەرسىنى چۈشەنمىگەن هالدا چوڭ كوزلىرىنى قىزغا تىككىنىچە:

ــ بۇ...بۇ...نىمە ئىش؟ــ دىدى هەيران بولۇپ.

ــ ئەسكى چاپان يامغۇردا ياخشى، دېيىشىدۇ، كىيۈۋېلىڭ! سوغاق تېگىپ كېسەلمىگەي ئېغىرلىشىپ كەتمىسۇن. ئەتە ئوكۇلغا كەلگەندە ئالغاچ كېلەرسىز!...ــ قىز جىنەستىدەك لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ ئۇماققىنا كۈلدى، ئەكبەر ئوز لايغىدا جاۋاپ قايتۇرغىچە ئۇ ئاللىقاچان ئۆزاپ كەتكەن ئىدى.

ــ هەي شەيتان قىز، ــ دىدى ئۇ قىزنىڭ ئارقىسىدىن مەسلىگى كەلگەندەك قاراپ. ئەمما ئۇنىڭ ئوكۇل بولۇمى ئالدىدىكى ئوزىگە بېپەرۋا قارىغان سادده هالىتىنى ئويلىغىنىدا بىردىن قوشۇمسىي تۇرۇلدى:

"ئەجىبا، دوختۇرلار كېسەل كورسەتكۈچىلەر ئۈچۈن نوقۇل هالدا ۋاقىت بەلگىلەپ بېرىشى كېرەكمۇ؟ مەيلى، ئوزەم ئېغىر گازىدا قالىچلىك زەھەرلەنگەن بولاي، هازىر ئوزەمنى ئويلايدىغان ۋاقىت

ئەمەسته. مۇبادا بۇگۈن مەن كېسەل كورستىشكە ئالدىرايدىغان بولسام، بۇ دورىلار ئۇستىدىكى خىمىيۋى تەكشۈرۈش ئايالاشمىغان بولاتتى. ئۇنداقتا ئوز ئەمگەكلىرىنىڭ ئىلمىي نەتىجىسىگە توت كوز بىلەن تەقەززا بولۇپ تۇرغان پىشقەدەم تېخنىكىنى نېمىۋ دېيەلەيتتىم؟ خەيرىيات، لابوراتورىيىدە ھەممىسى تەكشۈرۈلدى... خەپ! ھىلىقى قىزنىڭ توڭ گېپىمچۇ؟ 'تانسىغا چاپىماقچىدۇرسىز' دەيدىيا تېخى!..."

ئەكىبەرنىڭ پىكرى ـ ھىسسىياتى گويا دېڭىز دولقۇنلىرىدەك مەۋج ئۇرۇپ، چوڭقۇر خىيالغا چومگىنىچە كېتىۋاتقىنىدا بىردىن يەلكىسىنىڭ ئىللىپ بېرىۋاتقىنىنى سەزدى، ئۇ يامغۇرلۇقىنى يەلكىسىدىن ئېلىپ باشقىدىن كىيگىنىدە ئەترە ۋە رەيھانگۈلدىلا بولىدىغان بىر خىل خۇش پۇراق ئەكىبەرنىڭ دىمىغىغا ئۇرۇلدى ـ دە، ئوزگىچە شىرىن بىر كۆچلۈك سېزىم ۋۇجۇدىنى "شۇر" قىلىپ ئوتتى. ئۇنىڭ قامەتلىك گەۋدىسىگە يامغۇر تاراسلاپ ئۇرۇلاتىنى، تېخى ھىسلا سوغاقتىن دىر ـ دىر تىترەپ كېتىۋاتقان بۇ يىگىت ئەمدى ھاياتىدا ھېچقاچان ھىس قىلمىغان ئاجايىپ ئىللىق بىر ھارارەتنىڭ يۇرىگىنى قىزدۇرۇۋاتقانلىغىنى سەزمەكتە ئىدى.

2

ـ ھاشىم تاغامنىڭ ئويى مۇشۇمىكىن؟

ـ ھەئە، شۇ، كېلىڭ!

ئەكىبەر سورىۋالغان كوچا ۋە ئىشىك نومۇرى بويىچە ھاشىم ئاكىنىڭ ئويىنى جەزملەپ مۇشۇ ئىشىكنى قاققان ئىدى. ئالدىغا گۈلدۈك پەرتۇق تارتىۋالغان خېلىچىخان ئانا ئىشىك ئالدىدىكى نا ـ

تونۇش يىگىت بىلەن سالاملاشتى. يۈز-كۆزىگە يامغۇر تاراسلاپ ئۇرۇلۇۋىدى، خېمىر يۇقى قولى بىلەن يۈزىنى توسقىنىچە ئوي ئىچىگە قاراپ توۋلىدى:

ــ قىزىم، داداڭنى چاقىرىۋەتكىنە.

هاشىم ئاكا كەشتى شاقىلداتقىنىچە يۈگۈرۈپ دىگۈدەكلا مېهمان-خانىدىن چىقتى.

ــ ئەسسالام پىروفېسسور! كېلىڭ، ئويىگە مەرھەمەت قىلىڭ. قېنى مېهمانخانىغىلا، ۋاي خۇدايىم، بەكلا ئاۋارە بولدىڭىز، بۇ لەنىتى يامغۇرنى دېمەمسىز، بۈگۈن قېرىشقاندەك ئەجەپ ياغدىيا...

هاشىم ئاكا خوشاللىقتىن ئاغزى بېسىقماي سوزلەيتتى، ئۇ ئەك-بەرنى قولتۇقلىغىنىچە ئازادە، قەدىمىي ئۇيغۇر پوسۇنىدا بىزەلگەن ھەشەمەتلىك مېهمانخانىسىغا باشلاپ كىردى.

تامدىكى ئوتقاشتەك خوتەن گىلەملىرى كوزنى قاماشتۇرسا، كار-ۋات ۋە دەرىزىگە تۈتۈلغان سۇس ھاۋارەڭ گۈلۈڭ رېشلىيە ئىشلەنگەن پەردە كىمنىڭدۇ ئاجايىپ نەپىس گۈزەل قول سەنئىتىدىن دالالەت بېرىپ تۇراتتى.

ئەكبەر يامغۇرلۇقنى سېلىپ كىيىم ئاسقۇچقا ئىلدى. هاشىم ئاكا ئۇنىڭ هوللۇكتىن بەدەنلىرىگە چاپلىشىپ كەتكەن كىيىملىرىنى كورۇپ بېشىنى چايقىدى.

ــ قىزىق ئىش، يامغۇرلۇغىڭىزدىن سۇ ئوتۇپ كېتىدىكەن-ھە؟ ئەتىمالىم سىرتتا ناھايىتى كوپ ئاۋارە بوپسىز.

ئەكبەر يولدا كېلىۋېتىپ، سوغاقتىن تىترەشكە باشلىغاندا، هىلىقى هەمشىرە قىزنىڭ خۇددى پەرىشتىدەك يېنىدا پەيدا بولۇپ، ئۇستە-دىكى يامغۇرلۇغىنى ئوزىگە يېپىپ قويۇپلا قۇيۇندەك چېپىپ كەتكەن-

لىرىنى، جانان چىنىدەك ئاۋازى بىلەن "خەير-خوش" دەپ خۇش خۇي كۆلگەنلىكلىرىنى ئەسلەپ مىيغىدا كۈلۈپ قويدى.

بۇنى ئوز تەسەۋۇرىدا باشقىچە چۈشەنگەن هاشم ئاكا "هەي ياشلار-دە بۇلار، بۇگۈنكى يامغۇر ئۇنىڭغا كار قىلامدۇ؟ مېنىڭ بولسا ئاللقاچان پېيىم تارتىپ قالاتتى" دەپ ئويلىدى.

ئەكبەرنى هاشم ئاكىنىڭ پاكىز، لايغىدا سەرەمجانلاشتۇرۇلغان ئازادە ئويىدىن كورە، داستىخانىنىڭ مولۇغى هەيران قالدۇردى. هەر خىل نازى-نېمەتلەر يۇمۇلاق جوزىغا سىلىنغان گۈللۈك داستىخان يۈزىنى بىر ئالغان ئىدى.

ئەكبەر يولەنچۇكلۇك يۇمشاق ئورۇندۇققا ئولتۇرۇۋېتىپ كوكۈل ئېيتتى:

ــ هاشم ئاكا، جىق جۇۋاپسىز، كۆنده ساڭزا-قۇيماق يەيدىغان هېيت ئەمەسقۇ بۇ...

ــ يىسەك نىمە بوپتۇ؟ بۇنىڭ هەممىسىنى قىزىم تەييارلاپتۇ، قېنى ئېلىڭ، بۇ مېنىڭ كوكلۇم.

ئەكبەر هاشم ئاكىنىڭ "قىزىم تەييارلاپتۇ" دىگەنلىرىگە ئانچە دىققەت قىلمىدى. ئۇ چايدىن بىر ئوتلۇۋېلىپ، سومكىسىدىن قارا تاشلىق خاتىرىنى ئالدى ۋە:

ــ سىز ياساپ چىققان نىتروفىن① بىرىكمە توپىسىنىڭ خىمىيۋى تەركىۋىنى تەكشۈرۈپ چىقتىم، ــ دىدى.

ــ هە، هە...نەتىجىسى قانداق چىقتى؟ ــ هاشىمكام خاتىرىگە

---

① نىتروفىن ــ شاللىقتا ئوسىدىغان كۆرمەك، پىيىزەك قاتارلىق ياۋا ئوتلارنى يوقىتىدىغان زەھەرلىك خىمىيۋى دورا.

ئىگىشىپ قارىغىنىچە ئالدىراپ سورىدى.

ئەكىمەر خاتىرىسىگە يېزىۋالغان خىمىيىۋى رىياكسىيە نەتىجىلىرىنى چۈشەندۈرۈشكە كىرىشتى:

ــ سىز تەييارلىغان ئالتە خالتىدىكى نىتروفىن ۋە پروفانىل① بىرىكمىسى ئۈستىدە خىمىيىۋى تەكشۈرۈش ئوتكۈزدۇم. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە توتىنچى خالتىدىكى 25% لىك نىتروفىن توپىسىنىك پىيىزىمك ۋە كۈرمەك ھۈجەيرىلىرىنى بۈزۈش ئىقتىدارىنىك بىرقەدەر يۇقۇرى ئىكەنلىگى ئىسپاتلاندى. بەش-ئالتە يۈز گىرام 25% لىك نىتروفىندىن زەھەرلىك توپا ياساپ بىر مو يەردىكى شال مايىسلىرىغا چاچقاندا ئۇنىڭ كۈرمەكىنى يوقىتىش ئۈنۈمى 93% ئىتراپىدا، پىيىز-زەكىنى يوقىتىش ئۈنۈمى 94% ئەتراپىدا بولۇشى مۇمكىن، ئامېرىكا ۋە ياپونىيە يېزا ئىگىلىك ئالىملىرىنىڭ بۇ ھەقتىكى ئىلمىي ماقالىلىرىدىمۇ مۇشۇ مەسىلىلەر ئېنىق قەيت قىلىنغان. ئەڭ مۇھىمى بۇلارنى يەنە شال ئېتىزلىرىدا سىناق قىلىپ تەكشۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

ــ شال تېرىشقا يەنە ئازلا ۋاقىت قالدى، ئۇكام! ــ ھاشىم ئاكا خوشاللىقتىن ۋاقىرىۋەتتى. ــ مۇبادا مۇشۇ ئەمگەكلىرىمىز بىلەن ياۋايى ئوتلارغا جەڭ ئېلان قىلالىساق، دېخانلارنىڭ شال ئوتاش ۋاقتىنى تېجەپ، دەرىدىنى يېنىكلەتكەن بولاتتۇق!

ھاشىم ئاكىنىڭ مۇلايىم قوي كوزلىرى ئۈمىت ۋە ئىپتىخارلىق نۇرى بىلەن يانىدى. ــ چىرايىدىكى قورۇقلار ئازىيىپ، بىردىنلا ياشىر-

---

① پروفانىل ــ خۇسۇسىيىتى نىتروفىن بىلەن ئوخشاش زەھەرلىك خىمىيىۋى دورا.

رىپ قالغاندەك كورۈندى. ئۇ ھاياجاندا ئەكسىنچە سۆزلەپ كەتتى:

ــ سادىغاڭ كېتەي پروفېسسور ئۇكام، ياردەمگىنى مەندىن ئايمىما، سەن بولمىساڭ مەن قەرىنىڭ قىلغان ئىشى نىمگە دال بولالايتتى؟

ھاشىم ئاكا ئەكسىنچە قولىنى قىسىۋېتىپ غەيرى بىر ھالىنى سېزىپ چوچۇپ كەتتى: ئەكسىنچە قولى مۇزدەك سوغاق بولۇپ، دىر-دىر تىترەپ تۇراتتى.

ــ ۋاي، نىمە بولدىگىز؟ قاراڭ چىرايىڭىز تاتىرىپ، كوزلىرىڭىز ئولتۇرۇشۇپ كېتىپتىغۇ؟

شۇ تاپتا ئەكسىنچە بېشى ئېسىلىپ، كوڭلى ئايىنىپ تۇراتتى. ئەمما ئۇ يەنىلا ئوزىنى چىڭ تۇتۇشقا تىرىشىپ:

ــ ھېچۇەقەسى يوق، بېشىم بىرئاز ئايلىنىپ تۇرىدۇ، ــ دېدى.

ــ ئايلا! نىمىشقا بۇرۇن دېمىدىڭىز، تىلىڭىزنى بىر چىقىرىڭا، مانا! ھېچۇەقەسى يوقمىش تېخى! نىمىشقا دوختۇرغا كورۈنمىدىڭىز؟

ئەكسىنچە بىر خىل خاتىرجەم تەكىنلىك ھىسسى بىلەن كۈلۈۋەتتى:

ــ ۋاي بارامىدىغان، لېكىن دورا-ئوكۇل بېرىدىغانلار ئىش ۋاقتى تۇزۇمگە قالتىس رايە قىلىدىكەن، سەللا كېچىكىپ قالدىڭىزمۇ، بولدى! "ئەتە كېلىڭ" دەپلا يولغا سالىدىكەن.

ئۇ، ئوكۇلىخانا ئالدىدا ھىلىقى ناتونۇش ھەمشىرە قىز بىلەن نىمىلەرنى دېيىشكەنلىرىنى ھاشىم ئاكىغا تەپسىلى سۆزلەپ بەردى. ھاشىم ئاكىنىڭ بەدىنى غەزەپتىن تىترەپ كوزلىرى چەكچەيدى.

ــ توغرا، ئۇنىڭدەك مائاشنى ھارام يەيدىغانلار بىر دوختۇرخانىدىلا ئەمەس، ھەممە جايدا تېپىلىدۇ. ھەي... سىزنى بۇگۈن راستىنلا نەس بېسىپتۇ. بولمىسا، ئۇنداق نان قېپى ھەمشىرىلەرگە بويۇن

قىسىپ تۇرۇشتىن كۆرە، گۈللارنىلا تاپقان بولسىڭىز ئوكۇلىسىڭىزنى ئاغرىتماي ئۈرۈپ، كېسىلىڭىزنى ياخشى داۋالىماي قايتۇرمايتتى. ئۇ ئوز كەسپىگە ماھىر، پوزىتسىيىدە مۇلايىم، ھەر يىللىق خىزمەت ئىلغارى! ئۇ كىم دېمەمسز؟ مېنىڭ قىزىم گۈلنار!

دۇنيادا ئاتا-ئانىلارنىڭ ئەڭ چوڭ ئۈمىدى ئوز پەرزەنتلىرىنىڭ بەخت-سائادەتلىك بولۇشىدۇر. پەرزەنتلىرىنىڭ خاتىرجەملىگى، ئۇلار-نىڭ ئىجتىمائى ھايات ۋە كىشىلىك تۇرمۇشتا باسقان ئاسايىشلىق قەدىمى ۋە ئىجادىي ئەمگەكلىرىنىڭ تامچىدەك كىچىك نەتىجىلىرى-دىنمۇ سويۇنمىگەن، ئوزىنى پەرزەنتلىرىدىنمۇ زىيادە بەختلىك ھىس قىلمىغان بىرەر ئاتا-ئانا بارمىكىن؟

ھاشىم ئاكا ئوز ھاياتىدا ئاران ئىككى پەرزەنت كوردى. بۇلار ئۇنىڭ ئوز تىلى بويىچە ئېيتقاندا "بىر جۇپ كوز قارچۇغى" بولۇپ، چوڭى—بەختيار، ئۇچ يىلدىن بۇيان يىراق قارا قۇرۇم تاغلىرىنىڭ چېگرا مۇداپىە ئالدىنقى سەپىدە جەڭچى بولۇپ يۈرۈپتۇ. "بالا—يۈرەكنىڭ پارچىسى" دەپ بىكار ئېيتمىغان. دۇنيادا بالا مېھرىدىن نەمۇ تەڭ كېلەلەيتتى؟ مۇبادا بۇ ئويىدە بەختىيار توغرىلىق سوز ئېيتىلىپ قالمىغان بولسا، خېلىچخان ئانىنىڭ كوز يېشى خۇددى بۇگۈنكى توكمە يامغۇردەك قۇيۇلۇشقا باشلايدۇ. ھاشىم ئاكىچۇ؟ ئۇ خېلىچخان ئانىنى ئالدىدا "ھاي-ھاي...." دەپ بەزلىگىنى بىلەن ئارقىغا چىقىپ قانغىچە يىغلىۋالدۇ!

ئەمما ئىككى يىلدىن بۇيان بۇ دىلكەش ئاتا-ئانىنىڭ ھىجران ئازاۋىنى پەقەت بىردىن-بىر گۈلنارلا بېسىپ كېلىۋاتقان ئىدى. گۈلنار مېھرىتىسنا تېخنىكومىنى ئەلا نەتىجە بىلەن تامامىلىغاندىن كېيىن، مۇشۇ شەھەردىكى دوختۇرخانىغا تەقسىم قىلىنىدى. كىچىگە-

دىنلا ئارزۇلاپ ئوستۇرۇلگەن بۇ ئەركە قىز بۇگۈنكى كۈندە ئۇزىنىڭ تەسىرلىك ئىش پائالىيەتلىرى بىلەن كىشىلەرنىڭ ئىززەت-ھورمىتىگە ئېرىشىپ، شەرەپ تاختىسى ۋە گېزىتلەردە ماختىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ھاشىم ئاكا شۇڭا گۈلناردىن سويۇنەتتى ۋە ئۇزىدە بىر خىل ئىپتىخارلىق ھىس قىلاتتى.

—قىزىڭىزنىڭ دوختۇرخانىدا ئىشلەيدىغانلىغىنى ئاڭلىماپتىكەن-مەن. ئۇمۇ سىزنىڭ ئىسىل پەزىلىتىڭىزنىڭ ۋارىسى بولغاندۇ بەلكى.

ئەكبەرنىڭ سوزى ھاشىم ئاكىنى ئېغىر خىيالدىن ئويغاتتى، ئۇ ئاشخانا ئويگە قاراپ ۋاقىرىدى:

—گۈلنار!... ھاي گۈلنار، بۇ ياققا چىق قىزىم!

نەرىقى ئويدىن "مانا ھازىر" دىگەن زىل ۋە سۈزۈك ئاۋاز ئاڭلاندى. ئەكبەر ھاشىم ئاكىنىڭ تەخسىدىكى ھالۋىغا نان توگۈرۈۋاتقانلىغىدىن پايدىلىنىپ، پاخپىيىپ كەتكەن چاچلىرىنى كەپكىسىنىڭ ئارىسىغا تىقىپ، كىيىملىرىنى تۈزۈۋېلىشقا ئۇلگۈردى. ئىشىكە تارتىلغان گوشرەڭ دۈخاۋا پەردە يېنىك تەۋرىنىپ قالدى. قىز پەردىنى قايرىپ ئويگە كىردى. ۋاي! بۇ سېھىرلىك چۈش ئەمەسىتۇ!؟ ئۇلار قايسى كوز بىلەن قاراشىۋن؟

جۈپ كوزلەر تاسادىپى ئۇچراشقاندا گويا قاراسلاپ چاقماق چېقىلغاندەك، كوز ئالدىدا ئوت چاقناپ كەتتى.

گۈلنار ئوز كوزىگە ئىشەنمەيتتى! خىجىللىق ياكى قورۇنۇشتىن ئوخشمايدىغان بىر تۈيغۇ ۋۈجۇدىنى گويا يامغۇرلۇق كوچىدا قالغاندەك مۇزلىتىۋەتتى. ئۇ نىمە قىلارىنى بىلمەي ئىشىك يېنىدا ياغاچتەك قېتىپلا قالدى.

ئەكبەرمۇ ئوزىنى يوقىتىپ قويۇشقا ئازلا قالغان ئىدى! ئۇ پەقەت

بۇگۈنلا هايات ۋە ياشلىقنىڭ تۈيغۇن همسلىرى ياللىداپ تۇرغان ئاشۇ بىر جۈپ كوز ئالدىدا، ئورنىڭ تولىمۇ ئاجىز ئىكەنلىگىنى همس قىلدى. ۋۇجۇدى تونۇردەك يالقۇنجاپ، جوزا يېنىدىلا ئىختىيارسىز تۆگۈلۈپ قېلىشقا باشلىدى. خەيرىيەت، هاشم ئاكا ئارىدىكى ئېغىر سۈكۈنات ۋە ئۇڭايسىزلىقنى بۇزۇۋەتتى:

ــ مەن سىزگە همىلى تەرىپىنى قىلغان قىزىم گۈلنار مۇشۇ. كەسپىتە پوختا، پوزىتسىيىسى مۇلايىم، شۇنداقلا...

ــ دادا، ــ قىزنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، ئۇ دادىسىغا بىر ئالىيۇالىدى-دە، مېهمانخانىدىن يۈگۈرۈپ دىگۈدەكلا چىقىپ كەتتى.

هاشم ئاكا بۇلارنىڭ هاياجانلىق يۈرەك همسلىرىنى بايقاشقا ئاجىز ئىدى، ئۇ تامىغىنى سەل قىرىپ قويدى-دە:

ــ پىروفېسسور، سىز چوقۇم ئەتە ئەتىگەنىدىلا دوختۇرخانىغا بېرىپ ئوكۇلىگىزنى ئۇنىڭغا ئۇردۇرۇۋېلىڭ. ئاڭلىسام گۈلنار ئوكۇل ئۇرغاندا كېسەللەر ئۇخلاپ قالارمىش.

ئەكبەر بېشىنى تەستە كوتەردى. ئىلىم-پەن دېگىزىدا مەردانە غۇلاچ تاشلاپ، شىددەتلىك ئۇچقۇنلارنى يېرىپ ئوتۇۋاتقان بۇ ياش پىروفېسسور دۇدۇقلىغىنىچە ئارانلا:

ــ با... رەھمەن،... با... رەھمەن، ــ دېيەلىدى.

گۈلنار يۈگۈرۈپ ئاشخانىغا كىرىپلا ئىشكىنى جالاقىدە يايتى ۋە ئىشكىكە يولەنگىنىچە ئۇن-تىنسىز تۇرۇپ قالدى.

ــ نېمە بولدۇڭ؟ ــ دىدى هەيران بولغان خېلىچىخان ئانا، ــ چىرايىڭ ئوسمە بولۇپ كېتىپتىغۇ؟

قىز جاۋاپ بەرمىدى، جىددىلەشكەن كوزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلىگەن بولۇپ، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا سىماپتەك تەر تامچىلىرى پاقىراپ

تۇراتتى.

داستىخاندىكى يەمەكلىكلەر يەغىشتۇرۇلۇپ، يوغان تەخسىلەرگە گوشلىرى ھەل ـ ھەل پىشقان ياغلىق شويلا كەلتۇرۇلدى. مېھمانخانىغا بىرىدىلا زىرە ۋە قارىمۇچنىڭ مەززىلىك ھىدى تارقالدى.

ئەكبەر شويلىنى شۇنچىلىك مەززە قىلىپ ئىشتەپ بىلەن يىدىكى، ئۇزۇنىڭ قانداق قىلىپ ئىككى تەخسىنى پاك ـ پاكىز بوشتىۋەتكىنىنى سەزمەي قالدى.

تاماقتىن كېيىن ھاشىم ئاكا ياش پىروفېسسوردىن تۇپراقشۇناسلىق ۋە زىرائەتلەرنىڭ ئوسۇش قانۇنىيەتلىرىگە دائىر بىرمۇنچە مەسىلىلەرنى سوراپ ئالماقچى بولدى ـ يۇ، لېكىن ئۇنىڭ شۇ تاپتا تولىمۇ بارام ئىكەنلىگىنى نەزەرگە ئېلىپ پىكىرىدىن يالتايدى.

يامغۇر توختاپ كۇن ئېچىلغاندىن كېيىنكى تەبىئەتنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى كىتابخانىلارنىڭ تەسەۋۋۇر قىلىشى تەس ئەمەس. بۇگۇنكى باھار كېچىسى تولىمۇ گۈزەل ئىدى! بۇلۇتلار تارقىغان تىنىق ئاسماندا يۇلتۇزلار چاقنايتتى، تىنىق ئاسماندىن كوره، كېچىدىكى شەھەر كوركەم كورۇنەتتى. سالقىن تاغ شامىلى ئىشىك ئالدىدىكى ئاكاتسىيە يوپۇرماقلىرىنى لەرزان تىتىرىتىپ ئوتەتتى، يامغۇر بىلەن يۇيۇلۇپ پاك ـ پاكىز بولۇپ كەتكەن ئىگىز بىنالار، ئاسفالىت يولالار سان ـ ساناقسىز ئېلېكتر چىراقلىرىدا ئەينەكتەك پاقىرىماقتا ئىدى.

ـــ خەير ـ خوش! ـــ دېدى ئەكبەر ئىشىكىكىچە ئۇزىتىپ چىققان ھاشىم ئاكىنىڭ قولىنى قىسىپ، ـــ بۇگۇن سىلەرنى كوپ ئاۋارە قىلدىم. "فرۇمېترىن"① نى ئەمدى تەكشۇرۇشكە كىرىشىمەن. ئىشىنى

① فرومېترىن ـــ كېۋەزلىكتىكى يوگمەچ، لويلا، بۇدۇشقاق قاتارلىق ياۋا ئوتلارنى يوقىتىدىغان خىمىيۋى دورا.

مەنكى، ياساپ چىققان بۇ دورىلىرىڭىز بىلەن كېڭەزلىكىتىكى ياۋا ئوتلارنىڭ كېلىشتۈرۈپ تاناۋىنى تارتقىلى بولىدۇ. پات ئاردىدا بۇنىڭ خۇش خەۋىرىنى سىزگە يەتكۈزىمەن.

ھاشىم ئاكا يۈرىگىدە ھېچقاچان قوزغالمىغان چەكسىز ھورمەت ۋە قايىللىق ھېسسى بىلەن ياش پىروفېسسورنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزاق-قىچە قاراپ تۇردى.

ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ئويغە كىردى ۋە داستىخان، قاچا-قومۇچ-لارنى يىغىشتۇرۇۋاتقان خېلىچىخان ئانا بىلەن گۈلنارغا كايىشقا باشلىدى:

ــ سىلەر زادى كۆگلۈمنى چۈشەنمەيسىلەر، ــ دېدى ھاشىم ئاكا چېچىلىپ، ــ سىلەر ئومرىڭلاردا مېھمان كۈتمىگەنمۇ-ھە؟!

نېمە ۋەقە بولغانلىغىنى بىلەلمەي ھاڭ-تاڭ قالغان خېلىچىخان ئانا بىر گۈلنارغا، بىر ھاشىم ئاكىغا قارايتتى.

ــ مەندىن نېمە سەۋەنلىك ئوتۇپتۇ، ئېيتىڭ! خۇدا ھەققى بىز مېھمىنىڭىزنى يامان كۈتۈپتۇقمۇ؟

ــ ئاش ئىگىسى بىلەن، قۇش مىگىسى بىلەن-دە. مېھمانىنى شويلا ئېتىپ ئۇزاتقان نەدە بار؟ ئاشنى شۇمۇپ يەيدىغان بۇۋاي ئەمەسقۇ بىز!

گەپنىڭ تەكتىنى چۈشەنگەن گۈلنار چاڭىلداپ سوزلەپلا كەتتى:

ــ بار ئەپىپ سەندە، پىروفېسسور كەلمەكچى، دېدىڭ. مەن شۇڭا قېرىلارغا خاس سىگىشىلىك تاماق تەييارلىدىم. نەدىكىنى، پىروفېسسور تۈگۈل ئۇنىڭ سايىسىمۇ كەلمىدىغۇ؟ ھېلىمۇ ياخشى ھېلىقى خالىس مېھماننىڭ رىسقى بار ئىكەن، ئىككى تەخسە شويلىنى پاك-پاكىز يېۋەتتى.

ـــ ئەخمەق! ـــ توۋلۇۋەتتى هاشىم ئاكا كوزلىرىنى چەكچەيتىپ، ـــ پىروفېسسور كەلمەي كىم كەلدى ئەمسە؟ بىلمەمسەن، ئۇ ئەكبەر ئەمەسمۇ؟ يېزا ئىگىلىك شۇبيۇەنىنىڭ ھىلىقى ياش پىروفېسسورى؟

ـــ ھە؟ پىروفېسسور دەمسەن؟

گۇلنار ھەيرانلىقتىن سىم كارۋاتقا لاسسىدا ئولتۇرۇپ قالدى. خېلىچىخان ئانا ئەكبەرنى ھاشىم ئاكىنىڭ شاگىرتى بولۇشى كېرەك دەپلا چۈشەنگەن ئىدى. ئۇ "پىروفېسسور" دىگەن ئاتالغۇنى چۈشەنمىسمۇ ھەر ھالدا ناھايىتى بىلىملىك، ئەتىۋارلىق كىشى، دەپ بىلەتتى. شۇڭا ئۇ بىردىنلا سەراسىمگە چۈشۈپ:

ـــ ۋاي خۇدايىم، ئۇ بالىنىڭ كۆگلىگە كەلگەنمىدۇ؟ ھەسسىنەي، سېمىز قوي گوشىنى بولۇشچە بېسىپ ئوخشىتىپ پولو ئەتسەك بوپتىكەن، ـــ دەپ غودۇڭشىدى.

ھاشىم ئاكا كىرىسلوغا چوكۇپ بىر پەس نىمىنىدۇ ئويلىنىپ قالدى ۋە بىردىنلا كوزەينىكىنى قېپىدىن چىقىرىپ، تېخىچە ھاڭۇبقىپ ئولتۇرغان گۇلنارغا:

ـــ ماڭ يۈگۈر، قەغەز ـ قەلەمنى ئېلىپ كەل! ـــ دىدى.

ـــ ئىگەكىم، مۇشۇ داداڭنى، ـــ دىدى خېلىچىخان ئانا رەللە بولۇپ، ـــ گۇلنار، بولدى قوي. خېتى بولسا ئەتە يازسۇن، ھازىر نىكەم!

ـــ خوتۇن! ـــ خىتاپ قىلدى ھاشىم ئاكا كىرىسلۇدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، ـــ سەن ئاغرىمغان، ھەتتا بالىنىتسىدىمۇ ياتمىغان ئايال ئەمەسقۇ؟ بۈگۈن پىروفېسسورنىڭ بىتاپ ھالىنى كورۈپ، ئىچىم سىرىلىپ كەتتى. كورمىدىڭمۇ، ئۇ ھىلى ئۇستەلدە ئارانلا ئولتۇردى. ئۇ بۈگۈن دوختۇرخانىغا بېرىپتىكەن، نىمە بوپتۇ دىمەمسەن،

قايسسىبر نان قېپى "ۋاقىت توشتى، ئەتە كېلىك" دەپ بويىنىنى تولغاپتۇ. ئېيتقىنا، بىر تىنىي خادىم كېسەل ئالدىدا، ئاشۇنداق قىلىشقا ھەقلىقمۇ؟ ئۇنداق ھارامتاماقلار بىلەن قانداقمۇ سوتسىيالىزىم قۇرغىلى بولسۇن؟ بۇ يارىماس ئىللەتلەرنى خۇددى شالىلىقتىكى كۆرمەك بىلەن پىيىزەكنى قۇرۇتقاندەك يوقىتىش كېرەك. قەغەزنىڭ ئەپكەل، دوختۇرخانا پارتكومىغا خەت يازمەن. رەھبەرلىك ئوكۇل بولۇمىدىكى ئۇ ھەمشىرىنى چوقۇم تەنقىتلىسۇن.

ھىلىدىن بېرى ئارانلا تۇرۇۋاتقان گۈلنار بىردىنلا يىغلىۋەتتى. ئۇ كوز چاناقلىرىدىن قۇيۇلۇۋاتقان ئىسسىق ياشلىرىنى سۇرتۇشنىمۇ ئۇنتۇپ ئىشكاپ سىرتىمسىدىن قەغەز-قەلەم ئالدى-دە، دادىسىنىك ئالدىغا قويدى.

ـــ دادا، يېزىك، چوقۇم يېزىك! مەن پارتكوم ئالدىدا جەزمەن ئۆزەمنى تەكشۈرىمەن.

ھاشىم ئاكىنىك ھەيرانلىقتىن كوزلىرى چەكچىيىپلا قالدى.

ـــ ھە؟ سەن...سەن... ئەستاغپۇرۇللا!

ھاشىم ئاكىنىك غەزەپلىك ھومىيىشلىرى ۋە زەھەردەك سوزلىرى گۈلنارنىك سەبىي يۈمران قەلبىنى نەشتەردەك ئاچچىق كويدۇرۇپ ئوتتى. ئۇ، بۇ يۇرەك ئازاۋىغا ئەمدى چىدىيالماس ئىدى.

گۈلنار گويا توك سوقۇۋەتكەندەك چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ۋە مايسىرەك نىلون چاپىنىنى كىيگىنىچە ئىشكىتىن قۇيۇندەك چىقىپ كەتتى.

3

بىولوگىيە پاكۇلتېتنىك خاس-ئازادە لابوراتورىيىسىنى قۇياش

نۇرى لامپسى كۆندۈزدەك يورۇتۇپ تۇراتتى.

ئۇستىگە سۇتتەك ئاق خالات كىيىپ، ئاغزىغا قېلىن ماسكا تاقىغان ئەكبەر يېرىلىپ كېتىدىغانىدەك چىڭقىلىپ ئاغرىۋاتقان چەكسىنى بىر ھازاغىچە ئۇۋۇلاپ ئولتۇردى.

ئەنە، ئۇنىڭ ئالدىدا ھاشىم ئاكا ياساپ چىققان، كېۋەزلىكلەردە كوپ ئوسىدىغان لويلا، بۇدۇشقاق، يوگىسەچ... لەرنى يوقىتىدىغان بىرنەچچە خىل دورا ئۇلگىسى تۇراتتى، ئەكبەر كېچىچە بۇ دورىلار-نىڭ خىمىيىۋى تەركىۋىنى تەكشۈرۈپ، خۇلاسە ماتېرىيالى يېزىپ قويۇشى كېرەك. بۇنى كېيىنگە قالدۇرالمايدۇ. چۈنكى ئۇنى ئەتە نۇرغۇن يېڭى-يېڭى خىزمەتلەر — دەرس ۋە ئىلمىي دوكلاتلار كۆتۈپ تۇراتتى، بۇنداق جىمجىت خىلۋەت كېچىدە خىيال سۈرۈش قانداق ياخشى!

ئۇ ئۇزىنىڭ يېزىدا ئوتكەن ئۇنتۇلماس بالالىق چاغلىرىنى ئەسكە ئالدى...

ئۇ مەكتەپتىن قايتىپلا ئېتىزلىقتا تەرلەپ-پىشىپ ئىشلەۋاتقان يالغۇز ئاپىسىنىڭ يېنىغا يۈگۈرىتتى. ئۇ ئاپىسىنىڭمۇ باشقا دېخانلارغا ئوخشاش پايانسىز كەتكەن شال ئېتىزلىرىنىڭ بىرسىدە تىزىغچە سۇ كېچىپ، بېلىنى يادەك ئەككىنچە شال ئوتاۋاتقانلىقىنى كورەتتى-دە، شاللىققا پاقىدەك سەكرەپ چۈشۈپ ئاپىسىغا يارەملەشكەن بولاتتى. ۋاي-ۋۇي ئىتنىڭ تۆكىدەك نىمە دىگەن تولا پىيزەك بۇ! ئۇ، ئوتايتتى-ئوتايتتى، قىرغا يېتەلمەيتتى.

— ئاپا، تاپشۇرۇغىمنى ئىشلۇپتەي، — دەپ بانا تاپاتتى چىدىمىغان بالا. ئاپىسىمۇ تېلىپ كەتكەن بېلىنى ئارانلا تۇزەپ، ئوغلىغا مېھرى بىلەن كۈلۈپ قويۇاتىتى ۋە لەش يۈزىگە قوللىرىنى يەنە سۇغا

تىقاتتى...

بۇ ئېغىر جاپا-مۇشەققەتكە يەنە شۇ دېخان چىدايتىتى! قەددى پۈكۈلسىمۇ ئىرادىسى پۈكۈلمەيتتى. ھەرھالدا بۇ كوز يەتكۈسز شالـ لىقنى ئوتاپ تۇگىتەتتى... ئەكسىچە رىنك بالىلىق قەلبىدە شۇ نـدىن كېيىنلا دېخاننى مۇشۇ ئازاپتىن قۇتۇلدۇرىدىغان بىرەر كەسپ ئۆگـ نىش ئىستىگى يانغان ئىدى. دەرۋەقە، ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئارزۇ ۋە ئۈمىت مايىسسىنى پارتىيە ئىلىم-مەرىپەت سۇيى بىلەن ياشناتتى. ئەكسىچە ئىچكىرىدىكى مەلۇم يېزا ئىگىلىك داشۇ بىسىنى ئەلا نەتىجە بىلەن تاماملاپ قەلبى يېڭى ئارزۇ-ئۈمىتلەر بىلەن تولۇپ يۇرتىغا قايتتى. ئۇ تۇپراقشۇناسلىق ۋە ئوسۇملۇك تەتقىقاتى ئىشلىرى ئۈچۈن ئۇزىنىڭ گۈزەل ياشلىغى ۋە پۈتكۈل ئومرىنى ئاتاپ قويدى. ئەكـ سىچە رىنىڭ ئوتكەن يىلى نەشر قىلىنغان «ياۋا ئوتلارنى خىمىيۇى دورا-گىرىسىدلار بىلەن يوقىتىش توغرىسىدا» دىگەن قېلىن كىتاۋى ئۇزىنىڭ يۇقۇرى ئىلمىي قىممىتى بىلەن نۇرغۇن كىشىلەرنى خوشال قىلدى.

ئۇ جاپالىق تەتقىقات ۋە ئىزلىنىشنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا شۇڭغۇپ كىرىپ كەتكەچكىمۇ ھازىرغىچە بويىتاق قېلىۋەردى.

"ئۇغۇ مەيلى... ـ دەيتتى ئۇ بەزىدە بېشىنى تاتىلاپ، ـ ئوتتۇز يەتتە يېشىمدا توي قىلمىسام، قىرىق يېشىمدا توي قىلارمەن. ئەپسۇسكى يېزا ئىگىلىك ئىلمى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ناھايىتى كەم بولۇۋاتىدۇ. بىز قاچانغىچە قالاق يېزا ئىگىلىك مەملىكىتى بولۇپ قېلىۋېرىمىز، ھەي... يەنىلا شۇ دېخانغا تەس بولدى!"

لېكىن تۇپراقشۇناسلىقتىن ئانچە نەزىرىيىۋى ساۋادى بولىمىغان ھاشىم ئاكىنىڭ ئەكسىچە يازغان ھىسابقى كىتابىنى بىرىلىپ ئۇگىنىش

نەتىجىسىدە ئاشۇ دورىلارنى ياساپ چىقىشنى كىم ئويلىغان؟ ياق! يېزىدىكى دېخانلارنىڭ ئۈمىدىنى قەلبىگە پۈكۈكەن كىشىلەر بار ئىكەن!

ئەكبەر ھاشىم ئاكىغا چىن قەلبىدىن مىننەتدار ۋە قايىل ئىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا ھاشىم ئاكا ئۇنىڭغا بىر قامچا سالدى! توغرا، ھاشىم ئاكىنى قوللاپ ياردەم بېرىش كېرەك!

ئەكبەر بىرىكمىلەر ئۈستىدىكى خىمىيىۋى تەكشۈرۈشنى باشلاش ئۈچۈن پروبىركىنى ئەمدىلا قولىغا ئېلىۋىدى، ئىشىكىنى بىركىمنىڭ رىتىملىق، يېنىككىنە چەككەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ كىرىڭ! ــ دېدى ئەكبەر پروبىركىغا كىچىككىنە قەغەز قاپتىكى بىرىكمە تالقاندىن ئازراق قۇيۇۋېتىپ.

دورا سومكىسىنى كوتەرگەن گۈلنار ئىشىكتىن ئەيمىنىپ كىرىپ كەلگەندە ئەكبەر ھودۇقۇشتىن ئوزىنى يوقىتىپ قويۇشقا تاسلا قالدى.

ــ گۈلنار، ــ دېدى ئۇ ھاياجانىدا ئاۋازى تىترەپ، ــ سىز قانداقچە...

قىز ئەكبەرگە تەبەسسۇم بىلەن ئىللىق بېقىپ:

ــ سىزنىڭ ئوكۇللىرىڭىزنى ئېلىپ كەلدىم، ــ دېدى.

ئەكبەر ئىتتىك بېرىپ گۈلنارنىڭ ئېغىر سومكىسىنى يەلكىسىدىن ئالدى ۋە تەجرىبە جوزىسى ئۈستىگە قويۇۋېتىپ:

ــ ۋاي، نىمانچە ئاۋارە بولغانسىز، مەن ئەتىلا قېشىڭىزغا باراتتىمغۇ، كېلىڭ ئولتۇرۇڭ، ــ دېدى.

قىز ئۇز ئادىتى بويىچە چاخچاق قىلدى:

ــ تايىنلىق، مېنى دادامغا بىرمۇنچە چاققان يەردە، ئەتە قېشىمغا باراتتىڭىزمۇ؟

ـــ نىمە دىدىڭىز؟ سىزنى كىمگە چېقىتىمەن؟ ئەزبىرايى، قەسەم قىلىپ بېرەيمۇ زادى؟

قىزنىڭ چىرايى بىردىنلا ئاناردەك قىزاردى.

ـــ كەچۈرۈڭ، ـــ دىدى ئۇ مەيۈس ئاھاڭدا، ـــ مەن ھەقىقەتەن ئۆز ئىرادەمگە ھەم ۋىجدانىمغا خىلاپ ئىش قىلدىم. بۇ يارىماس ئىللىتىم ئۈچۈن ئەتە تەشكىل ئالدىدا ئۆزەمنى تەكشۈرمەكچىمەن.

ئەكبەر قىزنىڭ كوز چاناقلىرىدا ئەگمۇاتقان ياش تامچىلىرىنى كورۈپ، ئۆزىنى بەكمۇ قولايسىز ھىس قىلدى. نىمىدۇ بىر نەرسە بوغىزىغا تىقىلغانىدەك سوزلىيەلمەي قالدى. ئۇ، قىزنى بەزلەش ئۈچۈن لايىقراق سوز تېپىشنى ئويلايتتى.

ـــ مەن سىزگە تولىمۇ قوپاللىق قىلدىم، ئەجىبا بۇ مېنى ئازاپلىماسمۇ؟ مەن... مەن ئەتە چوقۇم دوختۇرخانىغا بارىمەن. پىكىر دەپتىرىگە سىزگە بولغان سەمىمى تەشەككۈرۈم ۋە نۇرغۇن يۇرەك سوزلىرىمنى يازمەن.

ـــ ئەكبەر! ـــ قىز يۇرەك ھاياجىنىنى باسالمىغان ھالدا يىغلىۋەتتى.

ئېخ! گۈزەل ياشلىق، ئۇ، ھايات ۋە مۇھەببەتنىڭ ئاجايىپ گۈزەل، لىرىك پوئېزىيىسى! ئۇنىڭ قۇياش نۇرىدەك يالقۇنلۇق مىسرالىرى يۈرەكنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا تاۋلىنىپ، سويىگۈ ۋىسالىنىڭ كۈي ـ نەزمىسىدە ئوزىنىڭ چەكسىز ئۇلۇغ ھاياتىي كۈچىنى نامايەن قىلدى!

گۈلنار بىرىكتۈرۈلگەن مۇرەككەپ زەھەر قايتۇرغۇچى دورا سۈيۇقلۇغىنى ئەكبەرنىڭ ئۇڭ بىلىگىدىكى ۋىنا قان تومۇرىدىن ماڭدۇرماقتا ئىدى. شۇ تاپتا ئەكبەرنىڭ تومۇرلىرى بىرئاز كوپۈشكەندەك قىلسىمۇ

باشلىرىنىڭ سەگسپ، بەدىنىدىكى ئاغرىقنىڭ بارا-بارا يوقلىپ بېرىد-ۋاتقىنىنى سەزدى. توغرا، ياش پروفېسسورنىڭ ۋۇجۇدىغا دورا سۈيۈقلۇغى ئەمەس، بەلكى قىزنىڭ بىغۇبار كۆڭۈل جامىدىكى پىشىپ قىيامىغا يەتكەن سويگۈ شەربىتى ئاقماقتا ۋە يۈرىگىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغىچە سىڭمەكتە ئىدى.

يىگىت بۇگۈن كېچە ئۇزۇنى تولىمۇ بەختلىك ھېس قىلدى. ئۇنىڭ ئاجايىپ شىرىن ۋە ئۇچقۇر خىيالى قىزنىڭ چەكسىز گۈزەل-لىگى مۇجەسسەملەنگەن توم قارا قاشلىرى ئاستىدىكى تىنىق كوزلىرىدە ئۈيۈپ قالدى.

1981 - يىل ئىيۇن، ئۈرۈمچى.

(«تارىم» ژورنىلىنىڭ 1981 - يىل 9 - سانىدىن)

ناخشىچى قىز

ئىسلام سادىق

1

ناخشا ـ ئۇنسان ھىسسىنىڭ لېرىك ساداسى. مۇھەببەت ھەم نەپـرەت يارقىن ۋە ئەڭ يۇكسەك دەرىجىدە مۇجەسسەملەنگەن قەلب ساداسىدۇر.

دۇنيادا ناخشا ئېيتمىغان ۋە ياكى ئۇنى چىن يۈرىگىدىن سويۇپ ئاڭلىمىغان بىرەر ئىنسان بارمىكىن؟

مەن ناخشىنى قەۋەتلا ياخشى كۆرەتتىم. ھەر كۈنى خىزمەتتىن چۈشۈپ ئۆيۈمدە كەچلىك تامىغىمنى يەپ بولۇپ، كارۋاتقا ئوزەمنى تاشلاپ راھەتلىنىپ يېتىۋالسەمەن ـ دە، ئۆزەم ئامراق ناخشىلارنى غىڭشىپ ئېيتىشقا باشلايمەن. ئەپسۇسكى ئاۋازىم بەكمۇ يېقىمسىز ئىدى. ناخشىنى سەللا ئۇنلۇك ئېيتىدىغان بولسام ئاۋازىم قېيىپ نەغمىدۇر كېتەتتى ـ دە، ناخشىغىمۇ ئوخشىماي قالاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىرەر ئادەم بار يەردە ھەتتا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتىم.

بۈگۈن كەچتىمۇ دەل شۇنداق بولدى. تۇرمۇشىنىڭ ئېيتىقۇسىز گۈزەل ھىسلىرىغا چومۇلۇپ، زوقلىنىپ ناخشا ئېيتىپ ياتقىنىمدا، توساتتىن ئىشكىنى بىرسىنىڭ چەككەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ناخشامنى ئىنتىك توختاتتىم ـ دە، بېشىمنى كوتىرىپ: "كىرىڭ!" دېدىم.

ئىشك ئېچىلىپ، كورۇشمىگىنىمىزگە خېلى ئۇزۇن بولغان كونا دوس-تۇم — ناھىيىلىك سەئىدەت ئومىگىنىك باشلىغى ئابلىز كىرىپ كەلدى.

— مەن كەلمىسەم سىز ئىزدەپمۇ بارمايسىز، — تەنبە ئاھاڭ بىلەن ئېيتتى ئابلىز، — ئويۇن كورۇشكە تەكلىپ قىلىپ كەلدىم. ئۇ يانچۇغىدىن بىر دانە ئويۇن بېلىتىنى ئېلىپ جوزامىنىك ئۇستىگە قويدى.

— ئىدارىدىكى ئىشلار ئالدىراش بولۇپ كېتىپ، راستىنلا سىلەر تەرەپكە بارالمىدىم، — دىدىم مەن ئەيىپكارلارچە، — ئويۇنىكلارنى بىر كورگۈم بار ئىدى.

— بىز بۇ قېتىم يېزىلاردا بىر تەرەپتىن سەييارە ئويۇن قويدۇق، يەنە بىر تەرەپتىن خەلق ئارىسىدىكى مول سەنئەت جەۋھەرلىرىنى توپلاپ ئۇگەندۇق، — دىدى ئابلىز پىيالىدىكى چاينى ئوتلاۋېتىپ.

— كىشىلەرنىك ئېيتىشچە سىلەرنىك بىر ناخشىچىكلار خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىشقا بەكمۇ ماھىرمىش، شۇنداقمۇ؟

— ئۇ ناخشىچىمىزنىك ھەقىقەتەن ماختىغۇچىلىگى بار، — جانلىنىپ جاۋاپ بەردى ئابلىز ۋە چىرايىدا ئىللىق غۇرۇرلۇق تۈيغۇسى جىلۋە قىلدى. ئۇ سائىتىگە قاراپ ئورنىدىن تۇردى-دە، مېنى ئالدىراتتى، — ۋاقىت توشۇپ قاپتۇ، جۇرۇڭ ماڭايلى.

مەن ئالدىراپ كىيىندىم. ئابلىز بىلەن بىرگە "غالىبىيەت" كۆلۈ-بغا ناخشا-ئۇسۇل كورۇش ئۇچۇن كەتتۇق.

زال تاماشابىنلار بىلەن لىقمۇ-لىق تولغان ئىكەن. بېلىتىمىز ئالدىنقى رەتنىك بولغانلىغى ئۇچۇن رەڭگا-رەڭ سۈت چىراقلىرى يورۇپ بەكمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەن سەھنىنى كوزلەپ ئىنتىزىشىپ، سقىلىشىپ دېگەندەك سەھنىنىك ئالدىغا باردۇق ۋە ئورنىمىزنى

تېپىپ ئولتۇردۇق. ئوتقاشتەك قىزىل دۇخاۋا پەردە ئاستا-ئاستا لەرزان ئېچىلىش بىلەن تەڭ زالدىكى ژاراڭ-چۇرۇڭلار بىردىنلا پەسىيىپ تەم-تاس بولۇپ كەتتى. ئىلانچى قىز نوۋەتتىكى نومۇرنى ئېلان قىلدى، ئارقىدىنلا سەھنىگە چوربىسىگە رەڭدار زەر يىپلار بىلەن كەشتە چېكىلگەن ئۇزۇن جىلىتكە، بېشىغا مەخمەل تاشلىق قاما تۇماق كىيگەن ئوتتۇرا بويلۇق، يۇزلىرى يۇمۇلاق، كوزلىرى قاپقارا 28 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئارتىست چىقىپ كەلدى.

ــ سىز تەرىپىنى ئاڭلىغان ھامىقى ناخشىچى شۇ، ــ دىدى ئابلىز مېنى ئاستا نوقۇپ ۋە مەنالىق كۇلۇمسىرىدى. مەن پۈتۈن دىققىتىم بىلەن ئۇنىڭ ناخشىنى قانداق ئېيتىشىغا سەپ سېلىپ ئولتۇردۇم. ناخشىچىنىڭ چىرايىدا شاتلىق تەبەسسۇمى جىلۋە قىلاتتى. ئۇ مۇزىكانتلارغا قىيا بېقىپ، يېنىككىنە باش لىڭشىتتى. شوخ مۇزىكا باشلىنىش بىلەنلا، ئۇ، زوق-شوقى بىلەن «ئەمگەكچى بالا» دىگەن ناخشىنى ئېيتىشقا باشلىدى.

كەڭ ئېتىزدا ئىشلەيسەن
ئەتىدىن تا ئاخشامغا.
چىن يۈرەكتىن ئاشىق بوپ،
قانتتىم سېنى ناخشامغا.

.....

"بۇلبۇل ئىكەن" دىدىم ئىچىمدە ئۇنىڭ كۇمۇچ قوڭغۇراقتەك زىل يېقىملىق ئاۋازىدىن سويۇنۇپ. ئۇ ناخشا ئېيتقاندا لەۋلىرى بەجايىكى ئانار گۈلىدەك ئېچىلىپ، كوزلىرىدىن نۇر توكۈلەتتى. ناخشىچىنىڭ ئەمگەكچى خەلقنى چەكسىز مۇھەببەت بىلەن كۈيلىگەن بۇ ناخشىسى ھەقىقەتەن يۈرەك تارلىرىمنى چېكىپ، ۋۇجۇدۇمنى ھاياجان ئىلكىگە

ئالدى.

ناخشچىنىڭ يېقىملىق چىرايى ماڭا تونۇش بولۇپ، ئۇنى قەيەر-دىدۇر بىر يەردە كورگەندەك قىلاتتىم. لېكىن ئەسلىيەلمەيتتىم. ناخشا تۈگىشى بىلەن زالنى كوتۇرۇۋتكۈدەك گۈلدۇراس ئالقىش ياڭرىدى. ناخشچى 2-ناخشىسىنى باشلىدى.

—ناخشچىنىڭ ئىسمى نىمە؟—دەپ سورىدىم ئابلىزدىن.

—جەمىلە، تونۇمايۋاتامسىز؟—دىدى ئۇ سەھنىدىن كوزىنى ئۇزمەي. قارىغاندا ئۇمۇ ئاھاڭنىڭ نازۇك رېتىملىرىگە چىرمىشىپ ناخشىنىڭ دولقۇنلۇق ئەزىم دەريادا ئاققاندەك قىلاتتى.

—جەمىلە؟— دەپ تەكرارلىدىم بىر ئىش ئېسىمگە كەلگەندەك بولۇپ،—راست ھىلىقى جەمىلەنىڭ ئوزىغۇ؟! توغرا، بۇنىڭدىن 13 يىل بۇرۇنقى ھىلىقى دىخان قىزى!

مەن ئۇنى قانداقمۇ ئۇنتاي! جەمىلەنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىسىنى ھەر قېتىم ئەسلىگىنىمدە ئېچىنىشلىق پاجىئەلەر كوز ئالدىمدىن بىر-بىرلەپ ئوتۇپ، يۈرەك باغرىمنى ئېزەتتى...

2

مەن جەمىلەنى 1965-يىلى ناھىيىمىزنىڭ "ۋېيشىڭ" گۈڭشې-سىدىكى گۈلئاۋات دادۇيىگە ئېتىز پەرۋىشىگە يارىدەم بېرىش ئۈچۈن بارغان چېغىمدا ئۇچراتقان ئىدىم. شۇ يىلى باھار ياخشى كەلگەن ئىدى. پۈتۈن جاھان كۆلۈپ، ياپ-يېشىللىققا پۈركىنىپ، باغلار قاراڭغۇلىشىپ، كاككۇكلار سايرىشىپ، كوكۈلنى مەپتۇن قىلغۇدەك گۈزەللىككە چومگەن ئىدى. لېكىن بەس-بەس بىلەن بوي تالىشىپ

تاختىلاشقان قوناق مايسلىرى يەر يولۇسىنىڭ ھۆجۇمىغا ئۇچراپ يامان بولدى! يەر يولۇسى مايسا يىلتىزلىرىنى خۇددى قايچىدا قىرقىغاندەك قىيىپ تاشلىغانلىقى ئۈچۈن بىخارامان باۋغانىلاپ ئوسۇۋاتقان قوناق تۈپلىرى بىردىنلا سولىشىپ، يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ قالغان ئىدى.

بىر كۈنى مەن قۇياش نەيزە بويىي ئورلەپ، ئادەم بەدىنىنى قىزدۇرۇشقا باشلىغان ۋاقتىدا خوشنا دۆيلەردىن 3 ـ دۆينەك قوناق لىغىما يېتىپ كەلدىم ۋە يەر يولۇسىدىن قانداق مۇداپىە كۆرۈش، يەر يولۇسىنى يوقىتىپ مايسىلارنى قۇتقۇزۇپ قېلىشنىڭ چارە ـ تەدبىرلىرى توغرىسىدا ئەزالار ۋە دۇي كادىرلىرى بىلەن مەسلىھەتلەشمەكچى بولدۇم.

ئەزالار تاڭ سەھەردىكى دولقۇندىن يېنىپ ئويىغا ئەتىگەنلىك تاماقلىرىنى يېيىش ئۈچۈن تارقاشقان ئىكەن. ئۇزۇن كەتكەن سالا ئېتىزلىقتا بىرەر كىشىمۇ كۆرۈنمەيتتى. قىز كەتمەن بىلەن قوناق تۈۋىنى ئەپچىللىك بىلەن چاناۋېتىپ، باغدىكى كاكۇك بىلەن سۆزداشقاندەك يېقىملىق ئاۋازدا ناخشا ئېيتىۋاتاتتى.

بۇلبۇل بولۇپ ئۇچسام مەن،
گۈلزارلىققا قونسام مەن.
قىلىپ قەلبىمنى گۈلدەستە،
ئىشچانلارغا تۇتسام مەن.

ناخشا ئىللىق باھار شامىلىدا لەرزان ئۇچۇپ يىراقلارغا كەتتى. مەن ئۈدۈل قىز تەرەپكە بۇرۇلدۇم.

ئۇ 18 ياشلاردا بولۇپ، زىلۋا، قوي كوزلۇك، قېشى قالغاچنىڭ

قانتىدەك، كىرپىكلىرى ئۇزۇن ھەم تال-تال ئىدى. ئىنچىكە ئورۇل-گەن قاپ-قارا چاچلىرى ئۇنىڭ زىلۋا بويىغا تولىمۇ يارىشىملىق كورۈنەتتى. ئىككى مەڭزى ئالمىدەك قىزارغان بولۇپ پىشانىسىدە مەرۋايىتتەك تەر تامچىلىرى يالتىرايتتى. ئۇستىگە كىيىۋالغان گۈللۈك چىت كويىنىگى، بېشىدىكى ئانارگۈللۈك ئىپەك ياغلىغى بۇ چىرايلىق دىخان قىزىغا تېخىمۇ ھوسۇن قوشقان ئىدى.

ــ ھارماڭ سىڭلىم، ــ دىدىم مەن قىزغا ھېرىسمەنلىك بىلەن، ئۇ بىردىنلا قىزاردى ۋە بېشىنى كوتىرىپ ماڭا قارىدى. نەپىس قىزىل لەۋلىرىدە ۋە ئوتكۇر تۇم قارا كوزلىرىدە ئىلىنىق تەبەسسۇم ۋە تارتىنىش ئالامەتلىرى جىلۋە قىلدى، ــ سىڭلىم، سىز ئويىگە قايتىمايسىزغۇ؟

ــ نان ئېلىپ كەلگەن ئىدىم.

ــ ئويىگە قايتقان بولسىڭىز، ئىسسىق چاي بىلەن يەيتىڭىز، ــ دىدىم مەن كويۇنۇپ.

ــ مەن سوغاق سۇ ئىچىشكە ئادەتلەنگەن، ــ دىدى ئۇ قاشلىرىنى ھەمىرىپ ۋە پىشانىسىگە تەر بىلەن چاپلىشىپ قالغان چاچلىرىنى تۆزەتكەچ قىر تۆۋىدىكى ئوتياشلارغا چۈمكەپ قويغان قاپاقنى كور-سەتتى، ــ قاپىغمدا سۈيۈم تەييار. مۇشۇ ئېتىزدىكى قوناق ئارىلىرىنى چانۇبتىپ، ئاندىن نان يەيمەن.

ئۇ مېنىڭ گېپىمنى كۆتمەستىنلا مايسا ئارىلىرىنى يۇمشىتىشقا كىرىشىپ كەتتى. مەن يەنە قىزدىن نىملەرنىدۇ سورىماقچى ئىدىمۇ، لېكىن شياۋدۇيجاڭ كېلىپ قالغاچقا، ئۇنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلاشقا توغرا كەلدى.

ــ قوناق تېرىلغۇسى ۋاقتىدا ئۇرۇق سالغۇچىلار سۈرئەتنى قوغ-

لىشپ، ئۇرۇقلۇق قوناقنى ئوبدان دارىلاشنى ئۇنىتۇغان، ــ دېدى دۇيجاڭ قاپىغىنى سېلىپ، ــ مانا ئەمدى يەر يولۇنسىنڭ ھۆجۇمىغا دۇچ كېلىۋاتىمىز.

ــ يەر يولۇسى ئېغىرراق زىيان يەتكۈزگەن ئېتىزلارنى ھىساپلاپ كوردىنگىزمۇ؟

ــ تەخمىنەن 10 مودىن ئاشىدۇ.

ــ بۇ قوناق مايسىلىرىغا دەرھال سۇ قۇيۇۋېتىش كېرەك. ئاپەتنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن يەر يولۇنسىنى پەيدا قىلغۇچى كىچىك كېپىنەكلەرنى يوقىتىشنىڭ ئۇنۇملۇك چارىسى ئۈستىدە كېڭىشىپ كورەيلى.

دۇيجاڭ بىلەن ئىككىمىز نىسبەتەن ئېغىرراق زىيانغا ئۇچرىغان قوناقلىقتا قاراپ كەتتۇق. قىزدىن ئانچە ئۇزۇمايلا، ئۇ يەنە ناخشا-سىنى ياڭرىتىشقا باشلىدى:

دىخان يىگىت مەردانە،
بولدۇم ئاڭا پەرۋانە.
بىرگە ئىشلەپ چولىلەرنى
قىلىمىز گۈل ـ بوستانە.

ــ بۇ قىز ناخشىنى قەۋەتلا ياخشى ئېيتىدىكەن، ــ دېدىم مەن ھوزۇرلىنىپ.

ــ ئۇ داڭدار ناخشىچى بولۇپلا قالماي، ئەمگەكتىمۇ قەيسەر باشلامچىلارنىڭ بىرى، ــ دۇيجاڭ تاماكىسىغا سەرەڭگە يېقىپ تۇتاشتۇردى. قېنىپ بىر شورۇپلىپ خۇمادىن چىققانىدەك بولدى، ــ ئۇ ھەقىقەتەن گۈلئاۋات دادۇينىڭ گۈلى.

ــ ئۇ ناخشىنى نەدىن ئۇگەنگەن؟ ــ ئەجەپلىنىپ سورىدىم مەن.

دۇيجاڭ كۆلدى:

ــ يېزىدا بىراۋدىن ناخشا ئۇگىنىشكە نەدە پۇرسەت بولسۇن! ناخشىنى ئوزى ئىجات قىلغان. بۇ ھەقتە سوزلەپ كەلسەم گەپ تولا، ــ دىدى.

قىزنىڭ ئاجايىپ تالانتى مېنى ھەيران قالدۇردى. ناخشىنى ياخشى ئېيتىپلا قالماي، يەنە ئوزى ئىجات قىلىدۇ ـ ھە؟!

مەن دۇيجاڭدىن بۇ قىزنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلى سوزلەپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدىم ۋە ئاخىرىدا:

ــ مەن بۇ قىزنى ناھىيىلىك سەنئەت ئومىگىگە تونۇشتۇراي دەۋا ـ تىمەن، ــ دىدىم. دۇيجاڭ بىردىنلا ئېچىلىپ، ئېتىز قىرىدىكى كادالڭ سوگەت تۇڭۇگە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدى ـ دە، ناخشىچى قىز توغرىلىق سوزلەپ بەردى.

3

دۇيجاڭ قويۇق قاشلىق، قارا ساقاللىق، 45 ياشلار چامىسىدىكى ۋەزمىن ئادەم بولۇپ، زەبەردەس بەستى، غەيۇرلۇق يالىلداپ تۇر ـ غان ئوتكۇر كوزلىرى ئۇنىڭ جاپالىق مېھنەت سەندىلىدە يۇغۇرۇل ـ غان تەجرىبىلىك دېخان ئىكەنلىگىدىن دېرەك بېرەتتى.

ــ قىزنىڭ ئىسمى جەمىلە، ــ دەپ باشلىدى سوزىنى دۇيجاڭ، كوزلىرىنى يېرىم قىسىپ، بىر نەرسىنى ئەسلىگەندەك بولۇپ، تاماكـ سىنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى قاتتىق شورىدى ـ دە، ماتاكۇ قالدۇغىنى يەرگە تاشلاپ، چالما بىلەن ئەزدى ۋە سوزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ ناخشىچىلىق ۋە سازەندىلىك جەمىلەنىڭ ئائىلىسىگە ئەۋلاتتىن ـ

ئەۋلات مىراس بولۇپ قالغان كەسپ. جەمئەتنىڭ بۇۋىسىنى ئەسلە-يەلمەيمەن، لېكىن كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە بۇۋىسى ئۇستا سازەندە بولۇپ، بۇ ئىقلىمغا داڭقى كەتكەن ئىمىش، جەمئەتنىڭ دادىسى بىلەن مەن تەقدىرىمىز ئوخشاش چاپاكەشلەر ئىدۇق، ئۇنى كىشىلەر "تاھىر قوشاقچى"، "تاھىر سىتە" دەپ ئاتىشاتتى، بىز كىچىك ۋاقتى-لىرىمىزدا ئاخشاملىرى توپلىشىپ ئويىگە باراتتۇق-تە، "12 مۇقام" نىڭ كوكۇلنى مەس قىلغۇچى ساز ۋە ناخشىلىرىنى ئېزىلىپ ئاڭلايتى-تۇق. مەشرەپ، توي-توكۇن، نوروزلارغا تاھىر قوشاقچى كېلىپ ساتار چالمىسا ھىساپ بولمايتتى. تاھىر قوشاقچى ئۇزۇنىڭ نامرات ئادەم بولۇشىغا قارىماي، نومۇسچان، توغرا پىكىرلىك، بىراۋ ئالدىدا بويۇن قىسمىنى يامان كۆرىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ توي-توكۇن، مەشرەپلەرنى شۇنچىلىك قىزىتاتتىكى، ئالدىغا پۇل، تەڭگىلەر، ھەتتا 1-2 گەز شاڭ، قاتلىما نان، قەن-گىزەكلەر توشۇپ كېتەتتى. لېكىن ئۇنىڭغا كوز قىرىنمۇ سالمايتتى، توي-مەشرەپلەر تۈگىگەندە قوپۇپلا كېتىپ قالاتتى. ناۋادا بەزىلەر ئىچى ئاغرىپ: "بۇ كىشىلەرنىڭ ياخشى كوڭلى، ئېلىپ كېتىڭ" دىگەندە: "مەن سەدىقە ئالمىدىغان دۆۋانە ئەمەس" دەيتتى ئۇ بوغۇلۇپ. تاھىر ئاخۇن خۇشپىچىم، ئايىغى ئىتتىك ئادەم بولۇپ، گايىدا بەزىلەرنىڭ كېسىگىنى قۇياتتى. ئېرىغىنى چاپاتتى، يەرلىرىنى ھەيدەيتتى، خانىملىرىنى سورىشاتتى، ئۇز ئەمگىگىگە يارىشا قانچىلىك ھەق بەرسە شۇنچىلىك ئالاتتى، بەرمىسمۇ رەنجىمەيتتى. ئاخشاملىرى ئۇزۇنىڭ غېرىبخانىسىدا قولىغا ساتارىنى ئالاتتى-دە، دەرت-ئەلەم، قايغۇ-مۇسىبەت ۋە ياكى ئىشقى-مۇھەببەت توغرىسىدا تەسىرلىك ۋە ئاجايىپ گۈزەل قوشاق-لارنى ئېيتاتتى...

لېكىن بىر يىلى تاھىر ئاكا ئېغىر خورلۇق ۋە ئازاپقا دۇچ كەلدى. ئۇ چولاق بولۇپ قالدى.

زومىگەر پومىشىك ئوسمان بەگ كىچىك قىزنىنى ياتلىق قىلىش ئۈچۈن يۈرتتا چوڭ توي قىلدى، ئېيتىشلارغا قارىغاندا بەگ-دوغلارنى ئەۋەتىپ تاھىر قوشاقچىنى ھەيدەپ ئەكەلگەن ۋە ئوز قىزىنىڭ توي مەرىكىسىنى ئۇلۇغلايدىغان قوشاقلارنى قېتىشقا زورلىغان، لېكىن تاھىر قوشاقچى بۇنداق قوشاق ئېيتىشقا زادىلا ئۇنىمىغان. قەھرى-غەزىۋى ئورلىگەن قانخور ئوسمان بەگ ئۇنى 100 كالىتەك ئۇرۇشقا بۇيرۇغان. دوغلار غالجىر ئىنتەك ئېتىلىپ كېلىپ 100 كالتەك ئۇرغان ۋە ئۇنىڭ ساتار پەدىلىرى ئۇستىدە لەززان ئۇچۇپ يۇرىدىغان خىلەتلىك سول قولىنى چېقىپ تاشلىغان، خولۇم-خوشنىلار چالا ئولۇك ياتقان تاھىر ئاكىنى ئوز ئويلىرىگە ئەكىرىپ دەرمانغا كەلتۇرگەن. قولىنى سۇنۇقچىلار تاڭغان...

تاھىر ئاكا ئۇزۇنغىچە قولىنى بوينىغا ئېسىپ يۇردى. يېقىملىق، مۇڭلۇق ساتار ئاۋازى ئوچىتى! ئۇ، ئۇزۇن ئوتەمەي بىر كېچىدىلا ساتارىنى قولتىغىغا قىسىپ، قايافقىدۇر غايىپ بولدى. بەزىلەر ئۇنى باشقا يۇرتقا باش ئېلىپ كېتىپتۇ دىسە، بەزىلەر تارىم دەريياسىغا ئوزىنى تاشلاپ بۇ دۇنيادىن خوشلىشىپتۇ دىيىشەتتى.

1950-يىلى ئازاتلىق قۇياشى كوتىرىلىپ، تارىم ۋادىسى بەخت نۇرىغا چومدى. فېودالىزىم كىشەنلىرىدىن مەڭگۇ ئازات بولغان گۇلئاۋات دېخانلىرى چەكسىز يۇرەك شاتلىغىنى تويلاۋاتقان كۇنلەرنىڭ بىرىدە تاھىر ئاكا ساتارىنى قولتۇغىغا قىسىپ، تۇيۇقسىز ئوز يۇرتىغا قايتىپ كەلدى.

ساتار شاتلىق-بەخت كۇيلىرىگە سايرىدى، يېزا خەلق ھوكۇمىتى

تاهىر ئاكسنى ئازاده ئويىگه ئورۇنلاشتۇردى، شۇ يىلى زومىگەر ئوسمانئىڭ مۇستەبىت ئوردىسىدىن مالايىلىقتىن ئازات قىلىنغان زەيتۇنە بىلەن توي قىلدى. توي قىلغان يىلى ئۇ 40 ياشلاردا ئىدى. بىر يىلدىن كېيىن جەمىلە تۇغۇلدى. زالىم قانخور ئوسمانئىڭ دەھشەتلىك زۇلمى بىلەن مېيىپلەنگەن تاهىر ئاكا شۇندىن بۇيان ئاغرىقچان بولۇپ قالغان ئىدى. جەمىلە 7 ياشقا كىرگەن يىلى تاهىر ئاكا ئۇشتۇمتۇت ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى.

ـــ ناخشا يۇرەكنىڭ ئوزۇغى، ـــ دىدى تاهىر ئاكا جەمىلەنى باغرىغا بېسىپ، ـــ ناخشا ئېيتقىنا قىزىم... ناخشا....

كىچىككىنە جەمىلە بۇلدۇقلاپ توكۇلۇۋاتقان كوز ياشلىرىنى سۇرتۇپ، دادىسى ئۇگەتكەن ناخشىنى ئېيتتى.

تاهىر ئاكا كوزلىرىنى يۇمۇپ راھەتلىنىپ كۇلۇمسىرىدى... لېكىن ئۇ ئالەمدىن ئوتكەن ئىدى.

دادىسى ۋاپات بولغانىدىن كېيىن زەيتۇنە ۋە بۇ يېتىم قىزغا خەلق گۇكشىسى غەمخورلۇق قىلدى. ئائىلىسىنى "5 كېيىل" ئائىلە قاتاردا ئاشلىق، كىيىم ـ كېچەك، تۇرمۇش بۇيۇملىرى بىلەن ھەقسىز تەمىنلەپ تۇردى. بەختكە قارشى ئانىسى زەيتۇنە ئەما بولۇپ قالدى. جەمىلە ئوتكەن يىلى گۇكشىمزدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تۇگەتكەن بولسىمۇ، ئانىسغا قارايدىغان ئادەم بولمىغاچقا شەھەرگە بېرىپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئامالسىز قالدى.

دۇيجاڭئىڭ ھىكايىسى مېنى چوڭقۇر ئويغا سالدى. "جەمىلەگە ئەۋلاتتىن ـ ئەۋلات مىراس بولۇپ قالغان ساتارنىڭ تارىنى ھەرگىز ئۇزۇپ قويۇشقا بولمايدۇ. جەمىلە تەربىيىلىنىشى، سەنئەت ئالاتنى ئوستۇرۇشى، چوقۇم خەلق سەھنىسىگە چىقىپ، ئازات دەۋرىمىزنىڭ

ياڭراق كۆيچىسى بولۇشى كېرەك" دەپ ئويلىدىم مەن. بۇ ھەقتە ناھىيلىك سەنئەت ئومىگىنىڭ باشلىغى ئابلىزغا خەت يېزىش ئۈچۈن جوزبغا ئولتاردىم.

خەلق ھوكۇمىتى بۇ ئاددىغىنا يېزا قىزىغا چەكسىز ئىستىقبال يولىنى ئېچىپ بەردى. جەمئەتنىڭ ناھىيىلىك سەنئەت ئومىگىگە قوبۇل قىلىنغانلىغى توغرىسىدىكى خۇشخەۋەر گۈلئاۋات دادۇيىگە باھار گۈلدۈرماماسىدەك تېزلا تارقاپ، ئەزالار قەلبىنى شاتلىق تەنتەنىسىگە چومدۇردى.

ـــبىزگە ناخشاڭدىن بىرنى ئېيتىپ بەرگىن، ـــدىيشتى مويسىپىت بوۋايلار جەمئەتنىڭ بېشىنى سىلاپ، ـــبىز سېنىڭسىز زېرىكىپ قالدىغان بولدۇق.

جەمئە ئايرىلىشقا كوزى قىيمىغان ھالدا ھەممىگە تەكشى سەپ سالدى ۋە بۇلبۇلدەك چاڭىلداپ:

"جەننەت دەيدۇ، جەننەت دەيدۇ،
گۈڭشىمىزغا يەتمەيدۇ.
بەخت تاپقان دىخانلار
ئەمدى كۆلۈپ ياشنايدۇ" ـــدەپ ناخشا ئېيتتى.

جەمئە ئەما ئانىسى زەيتۇنخاننى يولەپ "بېيجىڭ" ماركىلىق كىچىك ماشىنىغا چىقاردى.

ـــخوش، يۈرتداشلار! ـــدىدى جەمئە كوزلىرىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ.

ـــئاق يول بولسۇن قىزىم، ئاق يول بولۇڭلار!

كىچىك ماشىنا يېنىك قوزغىلىپ، يېزا يولىنى بويلاپ چاپسان يۈرۈپ كەتتى. يۈرتداشلارنىڭ قەلبىدە شاتلىق ئېيتىخار ھىسسى

قاينايتتى. شۇ تاپتا بۈتىزلىقتىن ئۈچۈپ كەلگەن بىر بوز تورغاي ۋىچىلداپ خوش ئاۋازدا سايرىۋەتتى-دە، كوكتە لەرزان پەۋەك تاشلاپ، ئالمىلىق باغ تەرەپكە ئۇچۇپ، كوزدىن غايىپ بولدى.

مەن گۈلئاۋات دادۇيىدىكى خىزمەتلىرىمنى تاماملاپ ئۆزۈن، ئوتمەي ناھىيىگە-ئوز ئىدارەم مەدەنىيەت يۇرتىغا قايىتىپ كەلدىم. ئەتىسى جەمئىلە بىلەن كورۇشمەكچى بولۇپ سەئىدەت ئومىگىگە باردىم.

-كېلىك سابىر! -دېدى ئابلىز خوشاللىق بىلەن مېنى ئىشخانىغا تەكلىپ قىلىپ، -يېزىدا خېلى چارچىدىڭىز، ئاخشاملىققا ئويۇنمىزنى كورىسىز. جەمئىلە قىزنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلايسىز.

-ھە... جەمئىلەنىڭ ئالغا بېسىشى قانداق؟ -ساپاغا ئولتۇرۇپ سورىدىم.

-بەئەينى بۇلبۇل! -دېدى ئابلىز راھەتلىنىپ كۈلۈپ، -ئاجايىپ ماھىر ناخشىچىنى بىزگە تونۇشتۇرغىنىڭىز ئۈچۈن سىزگە كوپ رەھمەت. ئۇ خەلق ئارىسىدىكى ئەلنەغمە، خەلق ناخشىلىرى، «12 مۇقام» ئىچىدىكى بىرنەچچە مۇقاملارنى سۇنى سۈمۈرگەندەك پىششىق بىلىدىكەن. ئۇ ھازىر ئومىگىمىزنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ناخشىچىلىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى.

مەن ئابلىزغا جەمئىلەنىڭ بالىلىق ھاياتى ۋە دادىسى تاھىر قوشاقچى توغرىلىق قىسقىچە سوزلەپ بەردىم.

-مۇنداق دەمۇ، -دېدى ئابلىز ھەيران بولۇپ، -مۇبادا تاھىر ئاكا ۋاپات بولۇپ كەتمىگەن بولسا ئۇنىڭدىن قانچىلىك كوپ نەرسىلەرنى ئۈگەنگەن بولاتتۇق-ھە؟

-جۇرۇك، جەمئىلە بىلەن كورۇشۇپ چىقايلى.

-ئۇ ھازىر ئاۋاز مەشقى ئوستىدە. ئۇدۇل رېپىتىسخانىغىلا

كىرەيلى.

پاكىزە، خىش ياتقۇزۇلغان ئازادە ھويلىدا گۈللەر رەڭمۇ-رەڭ ئېچىلىپ، خۇشپۇراقلىرى دىماقنى مەس قىلاتتى. بۇ گۈللۈكلەردىن ئايلىنىپ رېپىتسىخانىغا يېقىنلاشقاندا، گاڭچىڭنىڭ نازۇك، قەلبلەرنى تەۋرەتكۈچى يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ ئاڭلاڭ، جەمىلە گاڭچىڭ چىلىۋاتىدۇ.

بىز رېپىتسىخانىغا كىرگەندە تامىلاردىكى يوغان تاشەينەكلەر قۇياش نۇرىدا ۋالىلداپ كوزلىرىمنى چېقىپ ئوتتى. رېپىتسىخانا ناھايىتى ئازادە بولۇپ، يەرگە گېلەم سېلىنغان، جەمىلە چالغان گاڭچىڭ ئاۋازىغا تەڭكەش قىلىپ 7-8 ئوغۇل-قىز ئۈسۈلچىلار ئۈسۈل مەشقى قىلىۋاتاتتى.

جەمىلە ئوزگىچە گۈزەل للىشىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئەمدى ئىلگىرىدىكى ئاددى دېخان قىزىغا زادىلا ئوخشمايتتى. ئۇ ئادەتتە ئەرتىستلەر ئۈسۈل مەشقىدە كىيىدىغان ئاچ-يېشىل مايكا ۋە توقۇما ئىشتان كىيگەن بولۇپ، سۇ دولقۇنلىرىدەك بۇدرە چاچلىرى يېنىك تەۋرىنەتتى. نازۇك، ئىنچىكە بارماقلىرى گاڭچىڭنىڭ سەدەپ تىللىرى ئۈستىدە راۋان يورغىلاپ، گاڭچىڭنى گويا سۇبھى تاڭ قۇشلىرىدەك خۇشاۋازدا سايراتماقتا ئىدى.

ــ جەمىلە! ــ ئابلىز ئىللىقلىق بىلەن ئۇنى چاقىرىپ مېنى كور-سەتتى، ــ قاراڭ كىم كەلدى؟

جەمىلە يالت قىلىپ ماڭا قارىدى. بىردىنلا كوزلىرى يوغان ئېچىلىپ، خوشاللىغىدىن ۋاقىرىۋەتتى:

ــ ساىبر ئاكا!

مەن گويا ئوز قېرىندىشىمنى كورگەندەك يۈرىگىم ھاياجان

ئىچىده دۇپۇلدەيتتى، پۈتۈن ۋۇجۇدۇم سويۇنۇشىنىڭ ئوت يالقۇنىدا يېنىپ كوزلىرىمده ئىسسىق ياش ئەگمىدى، مەن ئۇزەمنى ئارانلا بېسىپ:

ــسىزنى چىن دىلىمدىن تەبرىكلەيمەن. دادىگىز تاھىر قوشاقچىنىڭ سىزگە قالدۇرغان ساتارى تاشلىنىپ قالمىسۇن، ــ دېدىم.

ــدادامنىڭ ساتارى مېنى ھەمىشە يېڭى ۋە گۈزەل ناخشىلارنى ئېيتىشقا ئۈندەيدۇ، ــ دېدى ئۇ مەنسىلىك قىلىپ، ــ بۈگۈن كەچكى ئويۇنغا چوقۇم بېرىڭ، ئانامنىمۇ ئېلىپ بارىمەن.

ــراست زەيتۇنخان ئانام قانداق تۇرىدى؟

ــناھايىتى ياخشى.

مەن ئاخشاملىقىقا ئويۇن كورۇش ئۈچۈن كەلگەچ زەيتۇنخان ئانام بىلەن چوقۇم كورۇشىدىغانلىقىمنى ئېيتىپ، جەمىلە بىلەن خوشلاشتىم.

دىگەندەك جەمىلە ئىسمى جىسمىغا لايىق ناخشىچى بولۇپلا قالماي، بەلكى جۈگكو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەزالىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان ئىدى.

لېكىن جەمىلەنىڭ بەختىيار ھايات باھارى تارىخ پاجىەسىنىڭ جۇدۇن ــ شۇئىرغانلىرىغا دۇچ كەلدى.

مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى باشلىنىپ، ئۇزۇن ئوتمەي 1966 ــ يىلنىڭ قەھرىتان سوغاق ئايلىرىغا كەلگەندە، ئەدەبىيات ــ سەنئەتتىكى "قارا لۇشيەن دېكتاتۇرىسى" نەزىرىيەسىنىڭ توپ ئوقلىرى سەنئەت ئومگىنى تېرە ــ پېرەڭ قىلۋەتتى. سەنئەت ئومگى "گېزەندىلەر ئۇۋىسى"، ئابلىز "گېزەندىلەر باشلىغى"، ئەرتىستلەر "گېزەندى"، "قارا يېپ" قىلىپ قويۇلدى. زال ۋە رېپىتسىخانىلار چۈۋۈلۈپ،

مۇزىكىلار چېقىپ تاشلاندى. ئەرتىستلەر قاراڭغۇ ئويگە سولاندى. مەنمۇ "شيۇجېڭجۇيلىق سېرىق كىتاپ تارقىتىپ ياشىلارنى زەھەرلىگەن" دېگەن بەدنام بىلەن قارىلىنىپ، جىن-شەيتانلار لاگېرىغا سولاندىم. سىرتتا ھە دەپ قار يېغىۋاتاتتى. بىز جىن-شەيتانلار قەھرىتان سوغاقتا مىڭ ئولۇپ، بىر تەرىپتە دېگەندەك كېچىنى ئۇيقۇسىز ئوتكۈزەتتۇق ۋە ئەتىسى بولدىغان سوراق-كۆرەشلەرنى كۈتۈپ تۇرىشاتتۇق.

بىر كۈنى ئەتىگەندە ھەممىمىز تالاغا چاقىرىلىدۇق ۋە ئۈزۈن قالىپاق كىيدۈرۈلۈپ سازايىغا ئېلىپ چىقىلىدۇق. ئۇ كۈنى قار توختىغان بولسىمۇ، لېكىن ھاۋا تولىمۇ سوغاق بولۇپ، ئاچچىق شۇرغان ۋىژىلداپ قارلارنى ئۈچۈراتتى. خۇددى زەھەرلىك ئىلاندەك يۆز-كۆزلىرىمىزنى چاقاتتى. سازايى قىلىندىغانلار تەرەپ-تەرەپتىن ھەيدەپ كېلىنىشكە باشلىدى. بەزىلەرنىڭ قوللىرى باغلانغان، بەزىلەرگە ئۈزۈن قالىپاق كىيدۈرۈلگەن، بەزىلەرنىڭ يۈزىگە قارا سۈرتۈلگەن، بەزىلىرىنىڭ بوينىغا ئېغىر قارا تاختاي ئېسىلغان. "ئاھ! بۇ سوتسىيالىستىك جەمىيىتىمىزدە نىمىلەر بولۇپ كەتتى-ھە!" دەپ ئويلايتتىم مەن ئازاپ ۋە ئەلەملىك خىتاپلىرىمنى بوغۇزۇمغا يۇتۇپ. بىز سازايى قىلىنغان "جىن-شەيتانلار" 100 كىشىدىن ئاشاتتۇق. قاتار تىزىلىپ، بېشىمىزنى توۋەن سېلىپ مېڭىشىمىز بۇيرۇلغان ئىدى. بىز جاڭ ئاۋازىغا كەلتۈرۈپ قەدەملىرىمىزنى ئېغىر بېسىپ، قار كېچىپ، شۇرغان قۇتۇرغان ناھىيە بازىرىدا يۇرۈپ كەتتۇق... مەن بېشىمنى توۋەن سېلىپ ئوك تەرىپىمدە كېلىۋاتقان "گېزەندە"گە قارىدىم-دە، چوچۇپ كەتتىم. يېنىمدا جەمىلە ماڭا يانداشىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىنى

كورۇپ، يۈرىگىم سقىراپ، كوزلىرىم قاراڭغۇلىشىپ، بەدىنىمنى سوغاق تەر باستى. يۈرىگىم پىچاق بىلەن تىلغانىدەك چىدىغۇسىز ئېچىشىپ ئاغرىدى. جەمئەتنىڭ بوينىغا قىلىن تاختاي ئېسىلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا "نەق ئەكسىلئىنقىلابچى" دېگەن قارا خەتلەر يېزىلغان. بۇ تاختاي ئىنچىكە سىم بىلەن بوينىغا ئېسىپ قويۇلغان. سىم بويۇنلىرىنى كېسىپ گوش ئارىلىرىغا كىرىپ كەتكەن ئىكەن. جەمئەتنىڭ قاتتىق تاياق يېگەنلىگى بىلىنىپ تۇراتتى. يۈزلىرىنىڭ بىرنەچچە يېرى يېرىلغان. لۆنى چىشلەپ ئۈزۈۋەتكەن بولسا كېرەك، لەۋلىرىدە قېپ-قىزىل قان ئۈيۈپ قالغان ئىدى.

ــ بەرداشلىق بېرىڭ! ــ دېدىم مەن جەمئەتگە ئاستا پىچىرلاپ، ــ بەرداشلىق بېرىش غەلىبە دېمەكتۇر.

ئۇ مېنى ئەتىمالىم تونۇمىدى، چۈنكى بىر يېرىم مېتىر ئىگىزلىكتىكى جىن-شەيتان قالپىغى كوزۇمگىچە چوكۈرۈلگەن ئىدى...

بەدەنلىرىنىڭ ماغدۇرسىزلىنىپ، قاتتىق تېلىپ ئاغرىشىنىمۇ ئۇنتۇدۇم. پۈتۈن پىكرى-خىيالىم پەقەت جەمئىدىلا ئىدى.

"جەمئىلە، جەمئىلە، ئۇلار سېنى نېمە ئۈچۈن ئازاپلىماقچى؟ خەلقنى، بەختىيار سوتسىيالىزمنى، ئۇلۇغ كومۇنىستىك پارتىيىنى كۆيلىگەنلىگىڭ ئۈچۈنمۇ؟"

ئارىدىن 2 ئاي ئوتكەندىن كېيىن مېنى "جىن-شەيتانلار" چوڭ جازا لاگىرىغا يوتكەشتى. مەن بۇ لاگىردىن تولىمۇ "مەمنۇن" بولدۇم. چۈنكى دوستۇم ئابلىز بىلەن تېپىشقان ئىدىم.

ــ جەمئىلە قانداق بولدى؟ ــ دەپ سورىدىم مەن بىر كېچىسى ئابلىزدىن ئاستا پىچىرلاپ.

ــ زادىلا بىلەلمىدىم، ــ دېدى ئابلىز ئېغىر ئۇھ تارتىپ، ــ ئائىلە-

سام، ئومىگىمىزنى پۈتۈنلەي تارقىتىۋېتىپتۇ. ئەرتىستلەرنى نەدىن كەلسەڭ شۇ يەرگە كەشكىنى توغرىلا دەپ قوغلاپتۇ...

مەن 4 ئايدىن كېيىن "جىنايىتىمنى ئويلاپ تاپشۇرۇش" شەرتى بىلەن لاگىردىن ئازات قىلىنىدىم. پىيەن-كۆرەش قىلىنىش ئۇچۇن ئىدارىغا تاپشۇرۇلدۇم. جەمئىيەتۋۇق ئويلىسام يۈرۈگۈم گويا قوغۇشۇن قۇيۇغاندەك دەرت-ئەلەم ئىچىدە ئورتىنىپ ئازاپلىناتتى. بىر كۈنى جەمئىيەتنىڭ مۇنداق بىر قايغۇلۇق خەۋەر ئاڭلىدىم: جەمئىيەتنىڭ ئاجرىغا سولانغان قەھرىتان سوغاق كۆنلەرنىڭ بىرىدە باش-پاناسىز قالغان ئەما زىيتۇنخان ئانا ئويىدە توڭلاپ قېتىپ قالغان، جەمئىيەتنىڭ "ئەكسىلئىنقلابچى" قالپىغى كىيدۇرۇلۇپ، گۇلئا-ۋات دادۇيىگە ھەيدەلگەن ۋە بۇ "سىنىپىي دۇشمەن"نى قاتتىق ئىشلىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىلگەن...

لېكىن جەمئىيەت بۇ مۇدھىش زوراۋانلىققا قىلچە پەرۋا قىلمىغان ھالدا ئەمگەكنىمۇ ياخشى قىلىدىكەن. ناخشىنىمۇ بىمالال ئېيتىپ يۈرىدىكەن. ئاخشاملىرى قاش قارايغان چاغدا ئۇنىڭ چەكلەنگەن كەپىسىگە كېلىپ-كېتىپ تۇرغۇچىلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيدىكەن.

يۇقۇرى ئەۋجىگە كوتىرىلگەن ئالقىش ساداسى بىردىنلا مېنىڭ خىيال يېپلىرىمنى ئۇزۇۋەتتى. مەن ئېسىمنى يىغىپ، سەھىنگە قارىغىنىمدا جەمئىيەت خۇش چىراي، ئىللىق تەبەسسۇم بىلەن كۆلۈپ تۇراتتى. ئۇ «بۇ دەۋرىمنى كۈيلەيمەن» دېگەن ناخشىنى ئوقۇدى:

ئېچىلدى قىزىل گۈلۇم،
گۈلزارداڭ باھارىمدا.
كۈيلەيمەن بۇ دەۋرىمنى،
ناخشامدا دۇتتارىمدا...

ئۇ ناخشىنى ياخشى ئېيتتى. قاياقى مۇھەببەت قەلبىدە جۇشقۇن-لاپ، كوز چاناقلىرىدا ئىسسىق ياش داۋالغۇدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ياڭراق مۇھەببەت كۈيى كېچىنىڭ ساپ ھاۋاسىنى تىترىتىپ، يىراق-يىراقلارغا ئاڭلانغاندەك قىلاتتى.

ــبۇ جەمىلىغۇ؟!ــدېدىم مەن يۈرەك ھاياجانلىرىمنى ئارانلا بېسىپ ۋە ئابلىزدىن رەنجىش ئاھاڭىدا سورىدىم.

ــنېمىشقا جەمىلە توغرىلىق ماڭا ئىلگىرىرەك ئېيتمىدىڭىز؟

ــمەن سىزنىڭ جەمىلىنى ئۇنتۇپ كەتكەن-كەتمىگەنلىگىڭىزنى سىنىماقچى بولغان ئىدىم،ــدېدى ئابلىز ھەييارلىق بىلەن كوزىنى قىسىپ.

ــئۇ ئومەككە قاچان قايتىپ كەلدى؟

جەمىلە ئارقا-ئارقىدىن خېلى كوپ ناخشا ئېيتتى. ئۇنىڭ ناخ-شىسىنىڭ تۈگىشىگە ئەگىشىپ قىزىل دۇخاۋا پەردە لەرزان يېپىلدى. قىزغىن ئالقىشنىڭ دولقۇنلۇق ئېقىمى شىددەت بىلەن زال ئىچىدە گۈلدۇرلەيتتى.

ئىلانچى سەھنە ئالدىغا چىقىپ، نوۋەتتىكى نومۇر «ئۇزۇمچىلىك ئۈسۈلى» دەپ ئېلان قىلدى. ئابلىز ئۇزۇلۇپ قالغان سوھبىتىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ، جەمىلە توغرىلىق مۇنداق دېدى:

ــجەمىلە ياۋۇز "4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ ئازاپ-ئوقۇبەتلىرىنى توپ-توغرا 10 يىلدىن ئوشۇق تارتتى. "ئەكسىلئىنقلابچى" دېگەن توھمەت قالپىغى ئۇنىڭ قەددىنى پۈكەلمىدى. ئۇ يېزىدا دېكتاتورا ئاستىدا جاپالىق ئەمگەككە سېلىنىۋاتقان مەزگىللەردىمۇ ناخشا ئىجا-دىيىتىنى توختاتمىدى. ئۇ ئوتكەن يىل كۆزدە ئاقلىنىپ، ئومىگىمىزگە قايتىپ كەلدى.

مەن تەسىرلىنىپ، كوزلىرىمگە ئىسسىق ياش ئالدىم.

مەن ئويۇنىنىڭ تۈگىشىنى كۈتۈپ تۇرالمىدىم. قانداقتۇر بىر يوشۇرۇن كۈچ مېنى ئورنۇمدىن تارتىپ تۇرغۇزغانىدەك بولدى. مەن ئايرىلغىلى ئۇزۇن بولغان بۇ سويۇملۇق ناخشىچى بىلەن كورۇشۇش ئۈچۈن پەلەمپەيدىن كوتىرىلدىم...

گۈل ـ چېچەكـكە پۈركەنگەن قەۋرە

مۇھەممەت روزى

بىزنىڭ ئويىمىز مومام تۇرغان تاغلىق يېزىدىن 80 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ناھىيە بازىرىدا ئىدى. مومام ئولۇپ كەتكەنىدە، مەن باشقا بىر شەھەردە ئوقۇشتا بولغاچقا ئۇنىڭ ئولىمىگە بارالمىدىم. ئارىدىن 4 يىل ئوتۇپ، ئوقۇشۇم پۈتتى. مەن ئويگە كېلىپ ئۈزۈن ئوتمەي مومامنىڭ قەۋرىسىنى زىيارەت قىلىش نىيىتىدە، كىچىك چېمىدا بىر يىل تۇرغان تاغلىق يېزىغا كەلدىم.

مومامنىڭ قەۋرىسى ئالدىدىن قايتىۋېتىپ، توساتتىن بىر قەۋرىدىكى تاختايغا كوزۇم چۈشتى ـ دە، يۈرىگىم دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. بۇ سوپاخۇن قوڭغۇراقچىنىڭ قەۋرىسى ئىدى، كىمدۇ قەۋرىنىڭ يېنىدىكى كىگىز ئورنىدەك يەرگە مەخسۇس گۈلزارلىق ياساپ، خىلمۇ ـ خىل گۈللەرنى ئوستۇرۇپتۇ، بىر تۈپ ئالما كوچىتى قويۇلۇپتۇ، قەۋرىستانلىق قۇرغاق جاي بولسىمۇ، گۈلزارلىققا كۇندە سۇ قۇيۇلۇپ تۇرغان بولسا كېرەك. گۈللەر ۋە ئالما كوچىتى باغدىكىدەك ياشناپ تۇرۇپتۇ، مەن ئىختىيارسىز، قەۋرە ئالدىغا كېلىپ يۇكۇندۇم، كوز ئالدىمدىن بۇ تاغلىق يېزىدا ئوتكەن بىر يىللىق باللىق ھاياتىم گويا كىنو لېنتىسىدەك ئوتۇشكە باشلىدى.

مومام تولىمۇ مېھرىۋان ئايال بولسىمۇ، لىكىن جاھىلىراق ئىدى. ئۇ بوۋام ئولۇپ كەتكەندىن كېيىن ناھىيە بازىرىغا بېرىپ، بىز بىلەن بىللە تۇرۇشقا زادىلا ئۇنىمىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە مېنى دادامدىن

سوردۇبلىپ، ئۇزىگە ھەمرا قىلىۋالدى.

مەن ئۇ چاغدا ئەمدىلا 9 ياشتا ئىدىم. مومام «مېنى ئوقۇشتىن قالمسۇن، دەپ مەكتەپكە بەردى. بۇ مەكتەپتە پەقەت توت سىنىپ، توت مۇئەللىم ۋە بىر قوڭغۇراق چالىدىغان بوۋاي بار ئىدى. مەن تېزلا بالىلار بىلەن ئېجىل بولۇپ كەتتىم. بىزنىڭ مەھەللىدىن مەكتەپكە باردىغان بىر توپ بالا ئىچىدە ئەخمەت ئىسىملىك بىرسى بار ئىدى. ئۇ ھەممىدىن چوڭ بولغاچقا، بىزنى ئەگەشتۈرۈپ، ھەر خىل ئويۇنلارنى ئويناشقا باشچىلىق قىلاتتى. بۇ ئويۇنلار ئىچىدە ھەممىدىن قىزىغى، كەچتە مەكتەپتىن قايتقاندا سوپاخۇن قوڭغۇراق-چىنى تېرىكتۈرۈپ ئويناش ئىدى، ئۇ 60 ياشلار چامىسىدىكى، ساقىلغا ئاق ئارىلىغان، كوزلىرى يوغان، بىر پۇتى ئازراق ئاقساي-دىغان، بەشىغا دائىم ئاق شاپاق دوپپا كىيىۋالىدىغان ئىشچان بوۋاي ئىدى. ئۇ، ئەتىگەنىدە بىز مەكتەپكە بارغىچە سىنىپلارنى پاكىزە سۈپۈرۈپ قويىاتتى، چۈشتە ياكى كەچلەردە بىز شوخلۇق قىلىپ، سۇندۇرۇۋەتكەن پارتا-ئورۇندۇقلارنى مىخلاپ ياسايتتى، ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا بولسا، دەرسكە كىرىش، دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىغى چالاتتى. ئۇ قوڭغۇراق چالغاندا يوغان كوزلىرى دائىم كۆلۈمسىرەپلا تۇراتتى، شۇنداقلا ئەتراپىغا ئولاشقان بالىلارنى ئەكىلىتىپ قويىاتتى. بالىلار ۋە مۇئەللىملەر ئۇنى ياخشى كورەتتى، لېكىن مەن ۋە «مېنىڭ دوستلىرىم ئۇنى بوزەك قىلىپ ئويناپتتۇق. سوپاخۇن بوۋاينىڭ ئويىغا مەكتەپ ئىچىدە ئىدى، ئۇ مەكتەپ ئىچىگە ھەر يىلى مېۋە كوچەتلە-رىنى قويۇپ تۇرغاچقا، كوچەتلەر ئايىنىپ، مەكتەپنى تولىمۇ چىرايـ-لىق قىلىۋەتكەن ئىدى. لېكىن بىز دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن باققا ئوغرىلىققچە كىرىپ مېۋىلەرگە ئارام بەرمەيتتۇق. ئىككى-ئۈچ

بالا دەرەخىگە يامىشىپ چىقاتىتى-دە، سۇنۇپ كېتىشىگە قارىمای شاخلارنى بولۇشىغا سلكىيىتتى. باشقىلىرىمىز يەرگە تورۇكلاپ چۈشۈۋاتقان مۆلەرنى قويۇن ۋە يانچۇقلىرىمىزغا تىقىشىپ قاچاتتۇق، بوۋاي بولسا، كايىغىنچە بىزنى قوغلايتتى. لېكىن بىر پۈتى ئاقسىغاچقا بىزگە يېتىشەلمەيتتى. ئەگەر ئۇ يېتىشۋالغۇدەك بولسا، قوينىمىزدىكى ئالمىلارنى بوۋايغا ئاتاتتۇق، ئالمىلار ئۇنىڭ بېشىغا، قاپاقلىرىغا تېگىپ، ئىششىتۇبتەتتى. ئەتىسى ئۇنىڭ باشقىچىرەك تۇسكە كىرىپ قالغانلىغىنى كورۈپ، بىز تام ئارقىسىدىن مارىشىپ پىخىلدىشىپ كۈلۈشەتتۇق.

بىر كۈنى كەچتە ئادەتتىكىدەك باققا كىرىپ دەرەخلەر ئارىسىغا بېرىشىمىزغىلا توساتتىن سوپاخۇن بوۋاي ئالدىمىزدىن چىقىپ قالدى. ئۇ بىزنىڭ كېلىدىغانلىغىمىزنى پەملىگەچكە ئالدىن تەييارلىنىپ تۇرغان ئىكەن. بىز قاچىتۇق، بوۋاي ئەخەتىنى تۇتۇۋالدى، مەن دوستۇمنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن يەردىن بىر سىقىم توپىنى ئېلىپ بوۋاينىڭ كوزىگە چېچىۋەتتىم. بوۋاي كوزىنى ئۇۋىلاشقا مەجبۇر بولدى-دە، ئەخەتنى قويۇۋەتتى. بىز ئۇنىڭدىن خېلى يىراقلىشىپ توختاشتۇق-تە، ئادىتىمىز بويىچە: "بومبا ساقال ئاقساق چال، يېتىشەلمەي ئولۇپ قال!" دەپ توۋلاشتۇق. بوۋاي كوزلىرىنى ئۇۋىلىغىنچە يەنە بىزنى قوغلىدى. مەن ئالدىراپ قاچىمەن دەپ بىر تاشقا پۇتلىشىپ، يىقىلىپ چۈشتۈم، تىزىم بەك ئاغرىپ كەتتى-دە، يىغلىۋەتتىم، باشقا باللار قېچىپ كەتتى. بوۋاي مېنى تۇتۇۋالىدى. مەن قورقۇپ كەتتىم، لېكىن ئۇ مېنى ئورنۇمىدىن يولەپ تۇرغۇزۇپ، كىيىمىمدىكى توپىلارنى قاقتى، تىزىمنى ئۇۋىلىدى.

—بەك ئاغرىۋاتامدۇ بالام؟—بوۋاينىڭ ئاۋازى بەكمۇ مۇلايىم

ئىدى. مەن ھېچنىمە دېمەي يىغلاۋەردىم. بوۋاي مېنى كوتىرىپ ئويمىگە ئەكىردى. بوۋاينىڭ ئويمىدە كوزگە چېلىققۇدەك ئالاھىدە بىساتلارمۇ يوق ئىدى، لېكىن پاكىز ۋە رەتلىك ئىدى. بىر پارچە كونا گىلەم سېلىنغان پاكار سۇپىسىنىڭ تورىدە كىچىككىنە گۇلۇك شىرە، شىرە ئۈستىدە كىتاپ ۋە دەپتەرلەر تۇراتتى. بوۋاي مېنى پەگادىكى كىچىك ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ، ئىشتىنىمنىڭ پۇشقىغىنى قايرىپ تىزىمنى كوردى. تىزىمىنىڭ تېرىسى سۇرۇلۇپ كەتكەچكە بىرنەچچە يەردىن قان چىقىپ تۇراتتى. بوۋاي چوڭقۇر ئېچىنىش بىلەن:

ــ ھەي، ياماق بوپتۇ. ئەگەر يەنە بىرئاز قاتتىق چۈشكەن بولساڭ، ئەتە مەكتەپكە كېلەلمەي قالىدىكەنسەن، سەۋىر قىل، مەن تىزىگىدىكى قانلارنى سۈرتۈپ تېڭىپ قوياي، ــ دېدى ۋە بۇلۇڭدىكى ساندۇق ئىچىدىن يېڭى پاختا ۋە داكا ئېلىپ پاختا بىلەن قانىنى سۈرتۈشكە باشلىدى.

ــ بەك ئاغرۇتاماىدۇ؟ ــ دېدى ئۇ مېھىرىۋانلىق بىلەن، ــ مەن ئالمىلارنى سىلەرنى يىغۇن دەپ پەرۋىش قىلىۋاتىمەن، مەندىن سورىساڭلار، مەن پىشقانلىرىنى ئۈزۈپ ئەپچىقىپ بەرسەم بولماسمىدى؟ لېكىن سىلەر نۇرغۇن دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ بولدۇڭلار، نۇرغۇن مېۋىلەرنىمۇ بىزەپ قىلۋەتتىڭلار، بۇنداق قىلساڭلار توغرا بولامدۇ؟

مەن ئىندىمىدىم. ئۇ تىزىمىدىكى قانلارنى سۈرتۈپ بولۇپ، داكا بىلەن تېڭىپ قويدى ــ دە، ئىشتىنىمنىڭ پۇشقىغىنى چۈشۈرۈپ قويدى، ئاندىن ئۇيۇقتىكى پەتنۇستىن قىزىرىپ پىشقان ئىككى ئالمىنى ئېلىپ ماڭا بەردى.

—سېنى بۇرۇن كورۈپ باقمىغان ئىكەنمەن بالام، كىمنىڭ بالىسىن؟

مەن جاۋاپ بېرىشتىن قاچتىم. چۈنكى بۇ‌اي ئەھۋالىنى مومامغا ئېيتسا، مومام مېنى باللارغا قوشماي قويامتى-دە، ئويلىمايتتىم.

—ئېتىڭ نىمە؟—سورىدى بۇ‌اي. مەن يەنە ئۇنچىقمىدىم.

—داداڭ نىمە ئىش قىلىدۇ؟

—باشلىق!—دېدىم مەن ئالدىراپ،—مېنى قويۇۋەتمىسىڭىز دادامغا دەيمەن.

بۇ‌اي كۈلۈپ قويدى ۋە يەنە:

—داداڭ قەيەرنىڭ باشلىغى،—دەپ سورىدى.

—بازارنىڭ،—كەسكىن جاۋاپ بەردىم مەن.

—ھىم،—دېدى كوزىنى ئۇۋلاپ،—باشلىقنىڭ بالىسى تېخىمۇ... تۇيۇقسىز "جاراڭ" قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ دەرىزىنىڭ بىر كوز-نىگى چېقىلىپ، كۆكۈم-تالقان بولۇپ كەتتى. بۇ‌اي ئەينەكىنى مېنىڭ دوستلىرىم چاقىنالغىنى پەملىدى-دە، ئاچچىقى بىلەن بىر نىمىلەرنى دەپ ئاقسىغىنىچە سىرتقا يۈگۈردى. مەن پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ غىپلا قىلىپ قېچىپ كەتتىم.

باللار مېنى مەھەللىدە ساقلاپ تۇرغان ئىكەن، ئەخمەت مەندىن:

—توكا قېرى سېنى ئۇردىمۇ؟—دەپ سورىدى.

—ياق! ئۇ مېنى ئۇرماقتا يوق تېخى ئىككى ئالما بەردى،—دېدىم مەن ۋە بۇ‌اي بەرگەن ئالمىنى يانچۇغىمدىن چىقىرىپ ئۇلارغا كورسەتتىم.

—ئۇ نىمىلەرنى سورىدى؟ سەن نىمىلەرنى دېدىڭ؟

—مەن ھېچنىمە ئېيتمىدىم، پەقەت ئۇ دادامنى سورىغاندا،

دادامنىڭ باشلىق ئىكەنلىگىنى ئېيتىپ، ئۇنى قورقاتتىم.

ــ بەللى، ياخشى دەپسەن، ئۇ داداڭدىن قورقۇپتۇ، شۇڭا ساڭا قول تەككۈزەلمەپتۇ ــ دە.

ھەممىز خوشال بولۇپ پاراققدە كۆلۈشتۇق ۋە ئويلىرىمىزگە تارقىشىپ كەتتۇق.

قوڭغۇراقچى بوۋاينىڭ كەچتە ئويىمىزگە كېلىشىنى كىم بىلىۋىن؟ ئۇ مومام بىلەن سوزلىشىپ ھىلىقى ئەھۋاللارنى ئېيتىپ قويدى. بوۋاي كەتكەندىن كېيىن مەن مومامغا يېلىندىم:

ــ موما، ئوبدان موما، سەن بۇ ئىشلارنى دادام كەلگەندە ئېيتىپ قويساڭ، دادامنىڭ ئاچچىغى يامان، ئۇ مېنى ئورۇپ قويۇشتىن يانمايدۇ.

ــ ئېيتمايمەن بالام، ــ ددى مومام بېشىمنى سلاپ، ــ داداڭ سېنى ئۇرسا مېنىڭ يۈرىگىم ئاغرىيدۇ، لېكىن بۇندىن كېيىن مەكتەپ بېغىغا چۈشمىگىن، ئالما دىسەڭ ئوزۇمزىنىڭ بېغىدىمۇ تۇرمامدۇ؟!

ــ ماقۇل موما، بۇندىن كېيىن ھەرگىز مەكتەپ بېغىغا چۈشمەيمەن.

قوڭغۇراقچى بوۋاينىڭ بۇ ئەھۋاللارنى مۇئەللىملەرگە ئېيتىپ قويۇشىدىن قورقىقان ئىدىم، لېكىن ئەتىسى مۇئەللىملەر بۇ ھەقتە ھېچنەرسە دىمىدى، نەتىجىدە، بىرئاز خاتىرجەم بولغان بولسامۇ، لېكىن مومامغا بەرگەن ۋەدەمنى ئاقلاش ئۈچۈن مەھەللىدىكى باللارنىمۇ ئىزلىمىدىم.

بىر يەكشەنبە كۈنى زېرىكىپ قالدىم ــ دە، يەنە باللارنى ئىزلەپ تاپتىم. ئۇلار ئەخەتتىنىڭ بوۋاينىڭ قولىدىن قۇتۇلۇشتا مېنىڭ

كورسەتكەن "قەھرىمان"لىغمنى تىلغا ئېلىپ مېنى ئالاھىدە ماختىدى.

ــ بۇگۈن يەكشەنبە، ــ دېدى ئەخمەت ھەممىمزگە قاراپ، ــ كۈندۈزى مەكتەپكە ھەچكىم كەلمەيدۇ، بىز بېرىپ توكا قېرىنى تېرىكتۈرۈپ ئويناماميدۇق. ئەتە مۇئەللىملەر سۈرۈشتۈرۈپ قالغۇدەك بولسا، ھەممىمز تەڭلا تېنىۋالمىز، قانداق؟

ــ مەيلى، بارساق بارايلى، ــ دېيىشتى باللار.

مەن ئىككى تايىن بولۇپ تۇرۇپ قالدىم.

ــ قورقۇۋاتامسەن؟ ــ دېدى ئەخمەت ماڭا، ــ ئەگەر قورقساڭ، سەن قال! لېكىن ئەتە بىزنى ئېيتىپ قويما، جۇمۇ؟!

ــ بۇ ئېيتىپ قويمىدۇ، ــ دېدى باللارنىڭ بىرسى ماڭا ئىشەنچسىزلىك بىلەن قاراپ، ــ بۇ بارمىسا، مەنمۇ بارمايمەن.

ئۇنىڭ سوزى جېنىمغا تەگدى. گويا بىر پارچە ئوت تېنىمگە يامىشىپ كويۋاتقاندەك بولدى، قوشۇملىرىم ئىختىيارسىز تۇرۇلدى.

ــ بارىمەن! ــ دېدىم كەسكىنلىك بىلەن ھىلىقى بالىغا ھوميىپ قاراپ.

ــ ئۇنداق بولسا، ئىش پۈتتى، قېنى ماڭايلى، ــ دېدى ئەخمەت قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ.

ھەممىمز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چۈۋۈرلىشىپ مېڭىشتۇق... لېكىن، باغنى توساپ ياسىغان تامنىڭ بىز چۈشۈپ چىقىدىغان يېرى كېسەك بىلەن قوپۇرۇۋېتىلگەن ئىكەن. ھەممىمز قانداق قىلىمىز دېگەنىدەك ئەخمەتكە قاراشتۇق. ئەخمەت قىلچە ئىككىلەنمەيلا بىر بالىنى تارتىپ تام تۈۋىگە ئاپىرىپ يۇكۇنىدۇردى ــ دە، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە چىقىپ تۇرۇپ كېسەكلەرنى قومۇرۇشقا باشلىدى، بىز ئۇنىڭغا ھەمكارلىشىپ،

ئۇ قومۇرغان كېسەكلەرنى يەرگە ئېلىپ تاشلىدۇق. هايت-هۇيت دىگىچە تامنىڭ بۇ يېرى ئەسلىدىكى هالىتىگە كېلىپ قالدى. باللارنىڭ هەممىسى بىر-بىرلەپ باقىغا كىرىپ كەتتى. مەن بىر هازا ئىككى تايىن بولۇپ تۇرۇپ قېلىپ، پۇتۇمنى ئەمدىلا يوتكىۋىدىم، باغنىڭ ئىچى ئوپۇر-توپۇر بولۇپ كەتتى. هايال ئۇتمەيلا باللار قېچىپ چىقىشقا باشلىدى. ئەسلىدە بوۋاي باغدا سۇ تۇتۇۋاتقان ئىكەن، باللار ئۇنىڭ بىلەن ئۇشتۇمتۇت ئۇچرىشىپ قاپتۇ-دە، بەدەر قېچىپتۇ، مەنمۇ ئالمان-تالمان قاچتىم. تۇيۇقسز بىر قاتتىق قول قۇلغىمنى كاپىلا قىلىپ تۇتۇپ سوزىۋەتتى، مەن "ۋايجان!" دەپ ۋاقىرىۋەتتىم، قارىسام، دادام ئىكەن. ئۇنىڭ كوزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى. دادامنىڭ قانداقلارچە كېلىپ قالغانلىغىغا بىر تەرەپتىن هەيران بولسام، يەنە بىر تەرەپتىن قورقۇپ پۇت-قوللىرىمدا جان قالمىدى.

ــ نىمە قىلماقچىسز؟ــ توساتتىن بوۋاينىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى،ــ كىچككىنە بالىنىڭ قۇلغىنى شۇنداقمۇ سوزغان بارمۇ؟

بوۋاينىڭ كوزلىرىدىكى غەزەپ، دادامنىڭ كوزلىرىدىكى غەزەپتىنمۇ كۈچلۈك ئىدى. ئۇنىڭ پۇشقاقلىرى تىزىغچە تۇرۇلگەن بولۇپ، پۇتلىرى لايغا سلەنگەن ئىدى.

ــ بوۋا، كەچۇرۇڭ! هارامزەدىلەر سزنى بەك بوزەك قىپتۇ، مەن ئۇنىڭ ئەدىۋىنى...

ــ سز بالىنىڭ دادىسمۇ؟ــ دەپ دادامنىڭ سوزىنى بولۇۋەتتى بوۋاي.

دادام بېشىنى لىڭشىتتى.

ــ ئۇنىڭ قۇلغىنى قويۇۋېتىڭ! شۇنداقمۇ قوپاللىق قىلغان بارمۇ؟

دادام هوپپیده قىزىرىپ كەتتى. قولىنىڭ مېنىڭ قۇلىغىمدىن قانداق بوشاپ كەتكىنىنى ئۇزىمۇ سەزمەي قالدى، مەن ئالدىراپ ئويگە كەتتىم. دادام بىلەن بوۋاي يەنە نىمىلەرنى دېيىشكىنىنى بىلمىدىم. خېلىدىن كېيىن دادام قايتىپ كەلدى، مەن قورقۇپ مومامنىڭ كەينىگە يوشۇرۇندۇم، دادام ماڭا ھېچنەرسە دېمىدى.

كەچتە يېتىپ ئۇخلىيالمىدىم. بوۋايىنىڭ ناھايىتى ياخشى ئادەم ئىكەنلىگىنى، ئۇنىڭ باللارنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدىغانلىغىنى ھىس قىلدىم. ئۇنىڭغا ئېيتقان، "دادام باشلىق، قويۇۋەتمىسىڭلار دادامغا دەيمەن" دېگەن سوزلىرىمنى ئەسلەپ خىجىللىقتىن بېشىمنى يوتقانغا تىقۋالدىم. مانا بۇگۈن كوردۇمكى، ئۇ باشلىقتىن قورقۇش ئەمەس، بەلكى ئۇنى تەنقىتمۇ قىلالايدىكەن، كوز ئالدىمدا ھىلىقى كۆنى مەن توپا چېچىۋەتكەن بولسامۇ، بوۋاينىڭ كوزلىرىنى ئۇۋلاپ تۇرۇپ، ماڭا قىلغان مېھرىۋانلىغى گەۋدىلەندى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ كوزلىرى قانچىلىك ئېچىشىپ كەتكەندۇ-ھە؟! ئۇنىڭغا بەكمۇ ئىچىم ئاغرىپ كەتتى. شۇنداق بىر ئادەمنىڭ ئەمگىگىنى دەپسەندە قىلىپ، ئۇزىنى بوزەك قىلىپ ئويناش نىمە دېگەن نومۇسسىزلىق-ھە؟! تاڭ ئاتقاندا مەن ئۇنىڭدىن چوقۇم ئەپۇ سورىغىلى بارماقچى بولدۇم.

تاڭمۇ ئاتتى. لېكىن ئىش مېنىڭ ئارزۇيۇمدەك بولمىدى. دادام ئەتىگەندىلا بېرىپ، مېنىڭ رەسىمىمنى ئوتەپ، بازارغا ئېلىپ كەتتى. شۇندىن كېيىن مەن بۇ تاغلىق يېزىغا كەلمىدىم....

شۇ ئىشلار بولۇپ ئاردىدىن بىرمۇنچە يىللار ئوتتۇپ كەتتى. بوۋايمۇ ئولۇپ كېتىپتۇ. بوۋايىنىڭ ئولىمىگە قاتناشقىنىمدا، كوزۇمدىن ئىختىيارسىز توكۇلگەن ياش تامچىلىرى گۇلزارلىقتىكى گۇللەر بەرگىدە گويا شەبنەمدەك يالتىراپ تۇراتتى. بىردىن گۇل-چېچەكلەر ئارىسى-

دىن بوۋايىنىڭ قوڭغۇراق چېلىپ، كۆلۈپ تۇرغان قىياپىتى پەيدا بولدى. بوۋاي ماڭا: "بالام چوڭ بوپسەن، ئەمدى سېنى نۇرغۇن ياخشى ئىشلار كۈتىدۇ" دەۋاتقاندەك تۇيۇلدى. تۇيۇقسز ئارقا تەرەپىمدىن قەدەم ئاۋازى ئاڭلاندى، بۇرۇلۇپ قارىسام، مەن بىلەن تەڭ دېمەتلىك بىر دىخان يىگىت ئەپكەشتە سۇ كوتىرىپ كېلىۋېتىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قاراپ، ئەمدىلا تونۇشۇمغا، ئۇمۇ ھەيرانلىق بىلەن مېنىڭ ئىسمىمنى ئاتىدى ـ دە:

ـــسەن بۇ ياقلارغا قانداق كېلىپ قالدىڭ؟ ـــدىگىنىچە چىلەكنى يەرگە قويدى. بىز كونا قەدىردانلارچە كورۇشتۇق، بۇ يىگىت ھىلىقى ئەخمەت ئىدى. قىسقىچە ئەھۋاللاشقانىدىن كېيىن مەلۇم بولىدىكى، گۈلزارلىقنى ئەخمەت باشچىلىغىدىكى ئاغىنىلىرىم بەرپا قىلغان ئىكەن، ئۇلار ھەر كۈنى نوۋەت بىلەن سۇ توشۇپ، گۈلزارلىقنى سۇغۇرۇپ تۇرىدىكەن.

شۇ كۈنى ئىككىمىز پاراڭلاشقاچ يەنە بىرنەچچە چىلەك سۇ ئەكىلىپ قوڭغۇراقچى بوۋاينىڭ قەۋرىسى يېنىدىكى گۈلزارلىقنى سۇغاردۇق.

بىز قەۋرىستانلىقتىن قايتىۋاتقانىدا، گۈللەر تېخىمۇ پۇرەكلەپ ئېچىلىپ، يوپۇرماقلار يېنىك شامالدا يېقىملىق شىلدىرلىماقتا ئىدى. مەن بوۋايىنىڭ قەۋرىسىگە يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر ھورمەت بىلەن تىكىلدىم.

(«شىنجاڭ ئەدەبىياتى»نىڭ 1980 ـ يىل 7 ـ سانىدىن)

بۇلۇڭ - پۇشقاقتىكى ئىشلار

تۇرسۇن قاسىم

ـ خەيرىنىسا، ھەي خەيرىنىسا! ـ ئابدىكىرىم نەشخورلۇقتىن قىزىرىپ كەتكەن كوزلىرىنى چەكچەيتىپ، ئايلى خەيرىنىسانى چاقىرىۋاتاتتى. ـ ئوچاق بېشىدا قەغەزگە ئوراقلىق تاماكا بار، مەيەرگە ئەپچىقىۋېتە.

يېگىدىن چېچەكلەشكە باشلىغان ئالما تۈۋىدە سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرغانلارنىڭ ئىچىدە ئابدىكىرىمدىن باشقا سۇلايمان، بەكرى ۋە بۇ سەپكە يېگىدىن قېتىلغان 20 ياشلىق مەھەممەتمۇ بار ئىدى.

قەغەزگە ئورالغان مۇشتۇمدەك يوغانلىقتىكى نەشنى كوتىرىپ، 45 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئايال كۈلۈۋاتاتتى. چىرايى قازانداەك قارىداپ، چاچلىرى چىگىشلىشىپ كەتكەن، گۈللۈك چىت كويىنىگى كىرلىشىپ، گۈللىرىمۇ يوقاپ، قازان يۈيىدىغان دەسمالغا ئوخشاپ قالغان بۇ كورۈمسىز ئايالغا يۈقۇرىدا ئېيتىلغان توت بەگگە بەجايىكى پەرىشتەنىڭ يولىغا تەلمۈرگەندەك بويۇنلىرىنى سوزۇپ قاراپ ئولتۇرۇشاتتى.

ـ مانا بۇ نېمىگىز! ـ خەيرىنىسا قەغەز بولاقنى ئابدىكىرىمغا ئۇزاتتى. ـ كالىسىنى قاپاق قىلىپ، نېمە قىلىدىكىن بۇ ئىپلاسنى چېكىپ.

ئابدىكىرىم خوتۇننىڭ قولىدىن نەشنى يۇلۇپ ئالدى.

ـ سەن خوتۇن، مەن ئەر، ئەركىشىنىڭ ئىشى بىلەن سېنىڭ كارىڭ

بولمسۇن. ــ ئۇ ئاۋازىنى ئۇزۇن ـ قىسقا قومۇچىتىن ياساپ، موللاق ـ چى كەپتەرنىڭ قۇيرۇغىغا ئېسىپ قويغان "سوز"دىن چمقىقان ئاۋازغا ئوخشاش ياڭزىمۇ ـ ياڭزا چمقىرىپ قاپىناپ كەتتى. ــ بۇنىچۇ قارا، خوداىنڭ ئىشقىدا، خوداىنڭ جامالىنى كورىمز دەپ چەكمىسەڭ، ئاناڭنىڭ ئىشقىدا چېكەمدۇقەۋاي؟!

ــ ئۇنداق بولسا خودايى تائالا سزىنڭ نەشكىزدىن چمقىقان ئىسنىڭ ئىچىدە ئوخشىمامدۇ؟ ــ خەيرىنسا شۇنداق دىدى ـ دە، بۇرۇلۇپ ئوي تەرەپكە قاراپ كېتىپ قالدى.

ــ ئەستاغپۇرۇللا! ــ ئابدىكىرم مومايلارنىڭكىدەك تۇكسز، قورۇق ئىڭمگىنى زەردە بىلەن تۇتۇپ يەنە قاپىناپ كەتتى. ــ ھىلى جۇما، ماۋۇ ئالۋاستى خوتۇننى نىمە قىلىۋېتەي!

نەشىگە قاراپ، تاقەتسزلىكتىن يۇلۇنى ئۇزۇلەي دىگەن قېرى بەگگە سۇلايمان سوزگە ئارىلاشتى:

ــ بولدى، بولدى، ئابدىكىرىماخۇن، سەۋرى قىلسىلا، خوتۇن خەق دىگەن نىمە دىمەيدۇ.

ــ خەپ! بۇگۇن سىلەرنىڭ يۇزۇڭلارنى دىمىسەم، بۇ خوتۇننىڭ ئانسىنى ئۇچقورغانىدا كورسىتەتتىم ـ دە، ــ ئابدىكىرم ھىلىقى ساغىرىپ كەتكەن قەغەز ئىچىدىن قوناقچىلىك يوغانلىقتىكى نەشىنى ئۇزۇپ ئېلىپ، ئالىقىنىغا سېلىپ ئۇ ياق ـ بۇ يېقىنا ئورۇپ قاراپ قويۇپ، سۇلايمانغا ئۇزاتتى. ــ سۇلايمىنىكا، ئوزلىرى بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ چېكىشمىگىلى خېلى زامانىلار بولۇپ قالىدى، بۇگۇن ئوز قوللىرىدىن بىر تال چېكەيلى.

ئابدىكىرم، بەكرى، مەھەممەتلەرگىمۇ قوناق دانىسچىلىكىتىن نەشە تەقسىم قىلىپ بەردى.

ـــبەكرى، مەن ساڭا ئېيتسام، مېنىڭ ئاچچىغىمنى مۇشۇ تاماكا بېسىپ تۈرمسا ئىش تولا جۇما. ئاچچىغىم تازا كەلگەندە بىر مۇشت بىلەن ھەر قاندىغىنى تىك چۈشۈرۈۋېتىمەن. ئوتكەن يىلى كۆزدە بىر يەردىن كەچ قايتىپ كېلىۋاتاتتىم، قاراڭغۇدا ناتونۇش بىر نەمە چىقىپ ئالدىمنى توسۇالدى. قارىسام پىچىغىنى كوتىرىپ، ماڭا قاراپ يۈگرەپ كېلىۋاتىدۇ، ئۇزەمىغۇ چېكىپ تازا پېتىلىپتىكەنمەن، ھىلىقى نەمنى تارتىپ مۇشت بىلەن بىر سېلىۋىدىم، نەمە بولغىنىنى بىلمەيمەن، قارىسام بېشى يەرگە بىر چارەك كىرىپ كېتىپتۇ.ـــ دېدى ئابدىكىرىم.

ـــياۋاللا! سەن بىلەن سوقۇشۇپ قېلىشتىن خۇدايىم ساقلىسا بولىدىكەن-دە.ـــبايا تىن بېرى، سۇلايمانىڭ قولىدىكى نەشىگە، بەزگە ئۇگەنگەن مۇشۇكتەك تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان بەكرىنىڭ نەشىنى چەككەندىن كېيىن كوزى ئېچىلىپ، تىلى سوزگە كېلىشكە باشلىدى. ئۇ ھەيران بولغان قىياپەتتە ياقىسىنى تۈتۈپ،ـــشۇ ئادەمنىڭ بېشىنى ئالغاچ كەلسەڭچۇ بۇرادەر، ھەتتىگىنەي، قولىدىن كېتىپ قاپتۇ-دە،ـــدىدى.

ـــئۇنىڭ بېشىنى نەمە قىلاتتىڭ؟ـــھەيران بولۇپ سورىدى ئابدىكىرىم.

ـــقاتتىق يەرگە بىر چارەك كىرىپ كەتكەن باش بولغاندىن كېيىن، ئۇنى تام سوقىدىغان سوقما تاش قىلغان بولساق، راسا باپمىكىن دەيمىنا.

بايا تىن بېرى ئاتقان پولىرى بەكرى تەرەپتىن بىر تىين بولغاندىغىنى بىلگەن ئابدىكىرىم ئەمدى گېپىنى نىمىدىن باشلاشنى بىلمەي قالدى.

چىكىلىۋاتقان نەشە توت بەگگىنىك ئوتتۇرىسىدا بىر ئايلىنىپ چىقتى. بۇ چاغدا بەگگىلەر ئەمدى قانداق رەگدىكى پو ئېتىشنى ئويلىشىۋاتقانىدەك، بېشىنى بىر يەرگە ئىگىشتۇرگەن ھالدا دۈمچەيگىنىچە يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى. نەشە يەنە بىر قېتىم ئايلىنىپ چىققاندىن كېيىن بەكرى:

ـــسۇلايمىنكامزە زامانىمىزدىكى چېكەرمەنلەر ئىچىدە تەڭەرۇك ئادەم-دە، بۇ ئاكىمزنىك قولىدىن چەككەن تاماكىنىگىمۇ ئالايىتەن كەيپى بار جۇمۇ، ـــدىدى.

ـــقولىنىك لەززىتى بار ئادەم-دە، ـــدىدى ئابدىكىرىم نەم دىدارى قالمىغان كېكىرتىگنى نەمدەش ئۇچۇن مىك جاپادا يىقتان تۈكۈرۈگىنى "غۇرت" قىلىپ يۇتۇۋېتىپ، ـــھەي خەيرىنىسا، بىر چوگۇن چاي دەملىگىنە. مەن ساڭا ئېيتسام، بەكرى، سۇلايمىنكام قالتىس مۇھەببىتى بار ئادەم جۇما، بىر ئومۇر چەككەن ئادەم-دە. ئەگەر بۇ ئادەم ئولۇپ كەتكەن تەقدىردە ئولۇگىنى كويدۇرۇپ، كۆلىنى بوتۇلكىغا قاچىلىۋېلىپ، پۇراپ يۈرسەگمۇ خۇمارىك چىقىدۇ.

ـــبۇرۇن سىلەرنىك داداڭلار بىلەن ئۇلپەتلىشىپ ئوتكەن ئىدىم، ئەمدى سىلەر بىلەن ئۇلپەتلىشۇاتىمەن، ئۇلپەتچىلىكنىك چوك-كىچىگى يوق دىگەن شۇ، ـــدىدى بەگگىلەرنىك ماختىشىدىن ئوزىنى يوقىتىپ قويغان سۇلايمان ساقلىنى سلاپ قويۇپ، ـــئابدىكىرىم، مەن سېنىك داداڭ بىلەن قىرىق يىلدىن كوپىرەك ئاغىنە بولۇپ ئوتكەن. ئەمدى ئۇ يوق، مېنىگمۇ توت كۈنىلۈگىم قالدى. ئولۇپ كەتسەم، مۇشۇنداق ئۇلپەتلىشىپ ئولتۇرغاندا روھىمغا دۇئا قىلىپ قويارسىلەر.

جىسمانى جەھەتتىن ئاجىزلاپ، روھىي جەھەتتىن زەئىپلەشكەن بۇ قېرى بەڭگىگە ئارقا-ئارقىدىن چەكمەن نەشە ئوز تەسىرىنى تېزلا كورسەتكەن ئىدى. بايىقى سوزلەر بىلەن ئۇنىڭ كوڭلى بۇزۇلۇپ، كوزىدىن تارامىلاپ توكۇلۇۋاتقان ياش ئاپاق ساقىلىنى بويلاپ ئېقىشقا باشلىدى. قاتاردا مۇكچيىپ ئولتۇرغان ياش بەڭگە مەھەممەت بۇ "تەسرلىك" مەنزىرىگە قاراپ خىرىلداپ كۇلۇشكە باشلىدى. بۇنى كورگەن ئابدىكېرىمنىڭ يەنە جۇدۇنى تۇتتى.

ـــمەيەردە بىر ئادەم قىيامەتىنىڭ غېمىدە يىغلاۋاتسا، ماۋۇ نەمىنىڭ ھەجىيىۋاتقىنىنى قارىمامدىغان. بۇ نەمىلەر كەيپىنىڭ لەززىتىنى بىلەمدۇ. قارا، بەكرى، مەن ساڭا ئېيتسام: مەھەممەتكە ئوخشاش غوررەكلەرگە ئورۇس پېرىسى بولسلا بولىدى. قارىغىنا، ئاۋۇ بۇلبۇل چېغىدا پەيزىنى ئېلىپ، يېنىمىزغا كېلىپ سايراپ بېرىۋاتقىنىنى، قالتىس سايرايدىغان جانۋار-دە!

ـــئورۇس پېرىسى دېگىنىڭ نەمىسى، بۇ يېڭى گەپمۇ؟ـــدەپ سوردى بەكرى.

ـــھىلىقىچۇ، ھىلىقى؟ ئەستاغپۇرۇللا، نىمە دەيتىتا ئۇنى؟ ھەي ھىلىقى قىز-ئوغۇل قۇچاقلىشىپ ئويناىدىغانچۇ؟

ـــتانسا دېگىنە، تانسا!

ـــھەببەلى، شۇ تاڭسا.

بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ياسلىپ تۇرغان نەشە بۇلبۇل ئىشقىدا چېكىلىپ تۇراتتى. خۇش ناۋا بۇلبۇل ھە دەپ سايرىماقتا ئىدى. قەدىناسلارنىڭ سوھبىتى ئەمدى ئابدىكېرىمنىڭ چېپىپ قويغان تاۋۇز چونەكلىرى ئۈستىگە كېلىپ توختىدى.

ـــئابدىكېرىماخۇن، قوغۇن-تاۋۇز تېرەي دەمدىلا نىمە؟ـــ

بۇ يەرگە كەلگىنگە ئىككى سائەتتىن ئاشقان بولسىمۇ، ئالدىدا تۇرغان چونەكلەرگە ئەمدىلا سەپ سالغان سۇلايمان ئابدىكىرىمدىن سورىدى.

ــ ھە سۇلايمىنكا، بۇ يىل بىر تېرىپ باقاي دەۋاتىمەن. ئىشەگىمىنگ ئالدىدىكى بۇ يەر ئىككى مو چامىسىدا چىقىدۇ. بىر مو يەرگە كام دېگەندە بەش يۈز تۆپتىن تاۋۇز ئۈندۈرگىلى بولار. ئىككى مو يەرگە مىڭ تۈپ سىغسا، يازچە سىلەرگە ئوخشاش بۇرادەرلەر بىلەن يەپ ـ ئىچكەندىن تاشقىرى، كۆزگە بارغانىدا، ھەر بىر تۈپ تاۋۇز پىلىگىدىن ئىككى دانىدىن تاۋۇز ماڭا قالغان تەقدىردىمۇ ئىككى مىڭ دانە تاۋۇز ساقلىۋالغىلى بولىدىكەن. بىر تاۋۇز بەش كىلودىن چىقسا، ھەممىسى ئون تونىنا تاۋۇز دېگەن سوز. كىلوسىنى تۆۋەن ھىساپلىغاندا 10 تىيىندىن ساتسامۇ كۆزدە مىڭ سومغا ئىگە بولۇپ قالىدىكەنمەن. قىزىمغا بىر كىيىم تىكىش ماشىنىسى، ئوغلۇمغا ۋەلىسپىت بىلەن سائەت ئېلىپ بېرىپ، قالغىنىنى قىشچە خىراجەت قىلسامۇ يەتمەمدۇ!؟

ــ شۇنداق، شۇنداق! ــ سۇلايمان بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ، يۇمۇلۇپ كېتىپ بارغان قاپىغىنى ئېچىشقىمۇ چامى يەتمەي، ئابدىكىرىمنىڭ سوزىنى باش لىڭشىتىپلا تەستىقلاپ ئولتۇراتتى.

ــ كامىۋىندا ئىشلەۋاتقىنىمغا 20 يىلدىن ئاشتى، ــ دېدى ئابدىكىرىم سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــ يىل بويى ئىشلەپمۇ قولۇمغا 10 سوم نەق پۇل ئالغىنىمنى ئۇقمايمەن.

ــ ئۇنىڭ ئېيتى ئوزى بىلەن بىللە ئەمەسمۇ، ــ دەپ سوزگە قوشۇق سالدى بەكرى، ــ كامىۋنا بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھەممە نەمىسى كام بولىدۇ، ئاغىنە.

ـــ توغرا پاراڭ بولدى. ئىسمى ئارتۇق مۇنا بولغان بولسا ھەممە تەرىپى قاملىشىپ كېلەتتىمكىن ـ تاڭ؟ بۇ يىل دۇيگە ئاندا ـ مۇندا كورۇنۇپ قويۇپلا، قوغۇن ـ تاۋۇزنىمۇ ئىشلەپ، ئۈزەمنى بىر تونۇتۇپ قويمىسام، خەپ توختاپ تۇر، ـــ دېدى ئابدىكىرىم.

كەينى ـ كەينىدىن چېكىلىۋەرگەن نەشە تەسىرىدىن ھۇشىنى يوقتىپ قويماي دېگەن مەھەممەت ئورۇس توخۇسىنىڭ بۇرنىدەك دارديىپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى مىدىرلتىپ، ئۇز ئۇزىگە: نىمە دېگەن تولا چەككەن تاماكا بۇ؟! ـــ دەپ غودۇڭشىغىلى تۇردى.

ـــ سەن نىمىنى بىلىسىنەۋاي! ـــ دېدى ئابدىكىرىم ئۇنىڭغا ژاقـ راپ. ـــ بىز ۋېجدانسىزنىڭ كۆچلۈكلۈگىدىن تاماكىنى كوپ چېكىمىز.

* * *

قىش.

قولىنى يېڭىنىڭ ئىچىگە تىقىپ، قولتۇغىغا ئۇزۇن تاياق قىستۇرۇۋـ ۋالغان مەھەممەت قايسى ھويلىدىن يۈگىرەپ چىقىقان ئىت پاچىـ غىدىن ئالاركىن، دېگەن ئەندىشە بىلەن ئەتراپقا ئەنسىز قاراپ كېتىپ باراتتى. مەن ئۇنىڭ ئالدىغا تۇيۇقسىز چىقىشىم بىلەنلا، ئۇ، قاراڭغۇدا مېنى تونۇيالماي، چوچۇپ توختىدى.

ـــ كىمسەن؟!

ـــ مەن، نەگە ماڭدىڭ؟

ـــ ھە، ئەكىرىما. ـــ مەھەممەت يېنىك بىر تىنىدى ـ دە، يېنىمغا كەلدى، ـــ جۇرۇ، ئابدىكىرىمكا ملارنىكىگە بېرىپ، بىر دەم ئولتۇـ رۇپ كېلىمىز.

مەن قىشنىڭ ئۇزاق كېچىلىرىدە چوڭلارنىڭ قىزىق پاراڭلىرىنى ئاڭلاشقا خۇشتار ئىدىم. شۇڭا گەپ قىلمايلا مەھەممەت بىلەن

بىللە ماڭدىم. بىز مازارلىقتىكى كونا گۈمبەزگە ئوخشاش قىيشىيپ، چوخچىيپ تۇرغان بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەنىدە، مەھمەمەت توختاپ ۋاقىراشقا باشلىدى:

ــ ئابدىكىرىمكا، ھوي ئابدىكىرىمكا!

غەزەپ بىلەن ئېتىلىپ كەلگەن ئىتنىڭ قاتتىق ھاۋشۇشى مەھمەمەتنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ كەتتى. ئۇ قولىدىكى تايىغى بىلەن ئوزىنى ئارانلا مۇداپىە قىلىپ تۇرغانىدا، ئويدىن بىر كىچىك قىز سوڭى يوق كەشنى سوربگىنىچە چمقىپ ئىتنى توردى. ئوي ئىچىدىن:ــ ئويگە كىر!ــ دىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ــ قايسى پايپاغلىق قوتازلىرىنى ئوغرى ئېلىپ كېتىشتىن قورقۇپ، ئىت باقىدىكەن بۇ خەق!ــ مەھمەمەت غودۇكشۇپ ئويگە قاراپ ماڭدى. مەنمۇ ئەگىشىپ كىردىم.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم!

ئابدىكىرىم مەشكە پوكىنىنى قاقلاپ، داق يەردە يانپاشلاپ ياتاتتى. ئۇنىڭ ئالتە بالىسى سەل نېرىراقتا بىزگە قوققانىدەك دۇگدىيىپ قاراپ ئولتۇرۇشاتتى. مەشنىڭ كەينىدىكى بۆلۈكىدا، بىر پارچە ئەسكى كىگىزنى ئاستىغا سېلىپ، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن بىر خوتۇن ئولتۇراتتى. دەرىزە تەكچىسىدىكى ئويگە خىرە يورۇق بېرىپ تۇرغان جىن چىراق ئەسكى قۇلاقچىنى قاپلاپ قويغان سۇنۇق كوزنەكتىن كىرىۋاتقان سوغ شامالدا يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

ــ بۇ ياقتا، بۇ ياقتا ئوتۇپ ئولتۇرۇڭلار،ــ دىدى ئابدىكىرىم ياتقىنىچە.

مەن ئەتراپقا قاردىم. ئۇينىڭ ئىچىدە داس، چىلەك، چوگۇنگە ئوخشاش نەرسىلەر تەرتىپسىز چېچىلىپ ياتقان بولۇپ، ئولتۇرغۇدەك

ئەپلىك يەر يوق ئىدى.

مەھەممەت موككىدە قىلىپ مەشىنىك يېنىدىكى بىر يەرگە چوكتى. ئابدىكىرىم مەشىنىك ئالدىدا تۇرغان يېرىندى ئوتۇنىنى ماكا تاشلاپ، ــمە، ماۋۇنىڭدا ئولتۇر، ــدىدى ۋە مەھەممەتكە قاراپ، ــ ھە نىمگە كەلدىڭ؟ــدەپ سورىدى.

ــتاماكاڭدىن بىر تال چېكەي، دەپ كېلىۋىدىم، ــدىدى مەھەممەت.

ــسەن خەققۇ ياساپ بەرگەننى چېكىشكە ئۇستا. ھىلىقى بەكرى دېگەن لامزەللىمۇ ئومۇر بويى يېنىغا بىر كويلۇق تاماكا سالمايدۇ. ئوزىمغۇ راۋاج تاپمايدىغان نەرسە.

ئابدىكىرىم گەۋدىسىنى يەردىن كوتىرىپ، يوتەل بىلەن تەڭ ئاغزىغا لىق كەلگەن خەپرۇكنى مەشىنىڭ ئالدىدا دۇگلەگىلىك تۇرغان كۆلگە تۆكۈرۈۋېتىپ، نەشە ياساشقا تۇتۇش قىلىدى. ئۇ ماكا قاراپ:

ــسېنىڭ ئاكاڭنىڭ ناھايىتى بەغەرەز نەرسە ئىكەن. قۇرۇق كىتاپ ئوقۇپ يۈرگەندىن نىمە چىقىدۇ؟ ئوقۇپ ئالىم بولىمەن. دەپ كاللىسىدىن ئېزىپ كەتكەن-نى نى نىملەرنى كورگەن بىز. ئۇ مېنىڭ مەسلىھەتىمگە كىرگەن بولسا، ئىككى يىلغا قالمايلا، مۇشۇ مەھەللىدىكى بايلارنىڭ ئالدى بولۇپ قالاتتى، ــدىدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مېنىڭ كۆلكەم قىستاپ كەتتى. ئىختىيارسىز ھالدا ئابدىكىرىمنىڭ ئوي ئىچىگە يەنە بىر كوز يۈگۈرتتىم. ئوينىڭ يۇقۇرقى تەرىپىدە، تامغا يولەپ تىزىلغان كېسەكنىڭ ئۈستىدىكى تاختايدا بىر-ئىككى ئەسكى يوتقان، ئوي ئىگىسىنىڭ قايسى بوۋىسىدىن مىراس قالغانكىن، ئىشقىلىپ، بىر دانە كونا جۇۋا تۇراتتى.

ئاغزىنىڭ ئورنىغا بىر پارچە قەلەينى لاخشىگىر بىلەن يولەپ قويغان كونا مەش ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا چېچىلىپ ياتقان ئەسكى-تۈسكى ئوي جابدۇقلار، بۇ مەشنىڭ ئارقىسىدىكى قاراڭغۇلۇقتا بولسا شۇ تاپتا نەشە بىلەن كاللىسىنى زەھەرلەۋاتقان كىشىنىڭ غەمخورلۇغىغا مۇھتاج يەتتە جان تۇراتتى. مەن ئۇزەمنى تۇتالمىدىم:

ــ ئابدىكېرىمكا، باي بولىدىغان مەسلىھەتنى باشقىلارغا بەرگىچە، ئوزۇڭنى ئالدى بىلەن تۇرمۇشۇڭنى ئوڭشىسىڭ بولمامدۇ؟ ــ دەۋەتتىم.

ــ ھەي، ئادەم ساناپ كىرىپتۇ، دەپ تاپقىنىمنى ئالدىڭغا قويۇپ، مۇھەببەت قىلىپ بېرەي دەۋاتسام، ھول تامغا ئېشەك تەپكەندەك نىمە دەۋاتىسەن؟ تولا چىشىمغا تەگمەي، چىق ئۆيدىن! ــ ئابدىكېرىم سەكرەپ ئورنىدىن تۇردى-دە، خۇددى مېنى ھازىرلا بوغۇپ قويىدىغاندەك ئەلپازى بىلەن قولىنى شىلتىپ ئىشكنى كورسەتتى، ــ ماۋۇ تۇنۇگۈنكى غوررەكنىڭ ماڭا ئەقىل ئۆگىتىۋاتقىنىنى قارا، چىق!

مەنمۇ ئورنۇمدىن چاچراپ تۇردۇم-دە، چېكىپ، خامۇش بولۇپ ئولتۇرغان مەھەممەتنىڭ قولىدىن قەتئىلىك بىلەن تارتىپ، ــ ۋاقىرىما، ئويىڭدىن چىقىپ كېتىمەن. سەندەك ھايۋان قاتارىدا ياشاۋاتقان بەكگىلەر قاتارىدىن مۇنۇ ئاغىنەمنمۇ ئېلىپ چىقىپ كېتىمەن، ــ دەپ مەھەممەتنىمۇ سورەشتۇرۇپ ئېلىپ ماڭدىم.

بىز ئابدىكېرىمنىڭ ئىتنىڭ قاۋاشلىرىغا پەرۋا قىلماي، يۈگرۈپ چوڭ يولغا چىقتۇق. بۇ چاغدا، ئاي كوتىرىلىپ ئەتراپنى سۈتتەك يورۇتۇۋەتكەن ئىدى. مەن ساپ ھاۋادىن نەپەس ئېلىپ، ئىختىيارسىز توختىدىم. بىزنىڭ ئارقىمىزدا، ئابدىكېرىمنىڭ ئىشگى ئالدىدا،

ئۇ تاۋۇز تېرىماقچى بولۇپ، قولى ئىشقا بارماي، ئاقۇەتتە پۈتۈن بىر ياز چونەكلەر تارتىلغان پېتىچە ئاق قالغان بىر پارچە يەر غەمكىن ياتاتتى. مېنىڭ كوز ئالدىمغا يەنە ئاشۇ ئويدىكى، تاماكىنىڭ ئىسلىرى ئىچىدە قالغان 6 بالا كەلدى.

ئېخ ھايات! سەن ئىنسانغا نېرلا قېتىم كۈلسەنغۇ؟! ئادەم دۇنيادىن ئادەمدەك ياشاپ ئوتۇشى كېرەكقۇ؟ دەۋر چاقى ئوقتەك ئىلگىرلەپ كېتىۋاتقان شۇ پەيتته ئاشۇ بۇلۇڭ-پۇشقاقتىكى ئادەملەر قاچانمۇ ئويغىنار؟! ئۇلار ئوزىنىڭ ئىنسانلىق بۇرچىنى قاچانمۇ تونۇپ يېتەر؟!

(«ئىلى دەريا سى» ژورنىلىنىڭ 1980 - يىل 4 - سانىدىن)

ئۇچرىشىش

ھەسەن سامساق

مەن ناھىيىدىن ئاپتوۇز بىلەن غۇلجا شەھىرىگە كېلىۋاتاتتىم. مەن ئولتۇرغان رەتلىك ئالدى تەرىپىدە بىر بوۋاي ئولتۇراتتى. ماڭا ئۇ تونۇشتەكلا كورۈندى. نەدە كورگەنلىگىمنى ئېسىمگە ئالالماي بىر دەم ئويلاندىم. ھە، بۇندىن 10 يىل بۇرۇن تۇرمىدە كورۈشكەن سايماخۇنكام بولمىسۇن يەنە؟ بوۋايغا تىكىلىپ سەپ سالدىم. شۇدەكلا تۇرىدۇ. مەن ئوتكەن كۈنلەرنى ئەسلىگەندە سايماخۇنكام كوز ئالدىمدىن كەتمەيتتى. ئۇ بوۋاي بارمىدۇ؟ دەپ ئويلايتتىم. ئالدىمدا ئولتۇرغان بوۋاي سايماخۇنكامدەكلا تۇرىدۇ. بىراق ياشراق كورۈنىدۇ. سايماخۇنكام شۇ ۋاقتىدا: يەتمىش ياشلارغا كىرىپ قالدىم، دىگەن ئىدى. ھازىر بار بولسا سەكسەنگە كىرىدۇ. بەك قېرىپ كەتكەن بولۇشى كېرەك ئىدى. قارىماي ياتقۇزۇلغان تاش يول دەرىزىدىن سۈدەك پاقىراپ كورۈنۈپ تۇراتتى. ئاپتوۇز بىر خىلدا، سىلىقىنا ماڭماقتا. تاش يولىنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى سۇۋادان تېرەكلەر ئاپتوۇزنىڭ كەينىگە يۈگۈرگەندەك ئوتۇشۇپ تۇراتتى. ئاپتوۇزنىڭ بىر خىل تەۋرىنىشى بىلەن يولۇچىلارنىڭ بەزىلىرى ئالدىدىكى ئورۇندۇقنىڭ يولەنچۇگىگە بېشىنى قويۇپ ئۇخلاشقە باشلىدى. مەنمۇ خىيال دەريياسىغا چوكتۇم. بۇندىن ئون يىل بۇرۇن سايماخۇنكام بىلەن كورۈشكەن

ۋاقىت كوز ئالدىمدىن بىر-بىرلەپ ئوتۇشكە باشلىدى.

* * *

بۇ ۋەقە 1970-يىلى بولغان. مەن ئەكسىلئىنقىلابچى دەپ قولغا ئېلىنىپ ئىككى ئايدىن كېيىنلا، مېنى ناھىيەدىن... تۇرمىگە يوتكەۋەتكەن ئىدى. ناھىيەدىن بۇ تۇرمىگە سەككىز-سەككىز مىنۇت يوتكەپ كەلگەن، ئالتىمىز سىياسى خاتالىق ئوتكۈزگەن بولۇپ، ئىككىسى ئوغرى ئىدى.

بىزنى ماشىنىدىن چۈشۈرگەندىلا، كوزۇم ئىگىز سېپىلىگە ۋە ئۇنىڭ تۆت بۇرجىگىدىكى پوتەيگە چۈشتى. بۇ تۇرمە ئىككى ھويلىدىن ئىبارەت بولۇپ، بىرسى چوڭ، بىرسى كىچىك ئىكەن. كىچىك ھويلىدا بىردىن ئادەم سىغىدىغان ئوتتۇز كامېر بار ئىكەن. چوڭ ھويلىدا ئوندىن ئادەم پاتىدىغان يەتتە كامېر بار ئىكەن.

بىزنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈپ، ئوغرىلىق جىنايەت بىلەن كەلگەن ئىككى جىنايەتچىنى چوڭ ھويلىغا، قالغان ئالتىمىزنى كىچىك ھويلىغا ئەكىردى. بۇ ھويلىدىكى ئوتتۇز كامېرنىڭ ئىككىسىلا بوش ئىكەن. قالغان يىگىرمە سەككىز كامېرنىڭ ھەممىسىدە ئادەم بار ئىكەن.

مەن ناھىيىنىڭ تۇرمىسىدە ياتقان ۋاقتىمدا، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنى ھوقۇق تارتۇۋلىش گۇرۇپپىسى ۋە ئىسيانچىلار ئىگەللەۋالغان بولۇپ، ئۇلار خالىغانچە زورلۇق-زومبۇلۇق قىلىپ يۈرەتتى. بىرەر تۇرمە باشقۇرۇش تۈزۈمىمۇ يوق ئىدى. مېنى... تۇرمىسىگە يوتكەيدىغانلىغىنى ئاڭلىغىنىمدا: ئەمدى بىرەر تۈزۈمى بار، توغرا باشقۇرىدىغان ئورۇنغا بارىمەنغۇ، دەپ ئويلىغان ئىدىم. لېكىن، بۇ تۇرمىنىمۇ ئىسيانچىلار باشقۇرىدىكەن. كېيىنرەك ئۇقۇشۇمچە، بۇ تۇرمىنىڭ كونا كادىرلىرىنى خۇمداندا ئىشلىتىۋېتىپتۇ.

بىز تۇرمە ھويلىسىدا بىر دەم تۇردۇق. كامېرلارنىڭ قاغجىراپ كەتكەن ئىشكلىرىنىڭ يوچۇقلىرىدىن بىزگە بىرنەچچە كوزلەر مارىشپ تۇراتتى. بىرئازدىن كېيىن، قىڭغىر كىيىۋالغان شەپكىسىنىڭ بىر چېتىدىن بىر تۇتام چېچى چىقىپ تۇرغان، يېشى يىگىرمە-لەردىن ئاشقان بىرسى قولىدا بىر تىزىق ئاچقۇچ بىلەن كىرىپ كەلدى. كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا بىزگە قاراپ قويۇپ، ئىشىگىگە "2" دىگەن رەقەم يېزىلغان كامېرنى ئاچتى. بۇ كامېردا ئادەم يوق ئىكەن. بىز بىردىن تىزىلىپ تۇراتتۇق. مەن 3-قاتاردا ئىدىم. بىرىنچى رەتتە تۇرغان مەھبۇسنى بېشى بىلەن شارەت قىلىپ:

— كىر، — دىدى. مەھبۇس كىرىپ بولغاندىن كېيىن، 4-كامېرنى ئېچىپ مېنىڭ ئالدىمدىكى مەھبۇسنى كىرگۈزدى. تاراقشىتىپ ئىشىككە قۇلۇپ سېلىپ بولۇپ، 5-كامېرنى ئاچتى. كامېرنىڭ ئىشىگى ئېچىلىش بىلەن بۇرنىمىزغا سېسىق بۇس كېلىپ ئۇرۇلدى. ئاچقۇچ تۇتقان باشلىق ماڭا باشتىن-ئاياق ئالىيىپ بىر قاراپ قويۇپ:

— ئېتىك نىمە؟ — دىدى.

— تۇرسۇن مەھەممەت، — دىدىم.

— نىمە جىنايەت قىلغانسەن؟

— قىلغان جىنايىتىمنى ئۆقمىدىم، — دىدىم.

— نىمە؟! جىنايەت قىلمىغان بولساڭ نىمىگە كەلدىڭ؟ ساڭا ئوخشاش بۇرنىنىڭ بىزى بار جاھىل ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى زۇۋانغا كىرگۈزىدىغان ئورۇن بۇ، بىلىپ قوي! — دىدى ئۇ، قولىدىكى ئاچقۇچلارنى شاراقشىتىپ ماڭا گولىيىپ تۇرۇپ. مەن گەپ يانداۋرماي جىم تۇردۇم. ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپلا "6" دىگەن رەقەم

يېزىلغان كامېرنى ئېچىپ:

ــ چىق! ــ دەپ ۋاقىردى.

كامېردىن چاچ-ساقاللىرى ئاپپاق، يېشى 70 لەرگە بېرىپ قالغان، دۈمچەيگەن بىر بوۋاي چىقتى. بوۋاي ئىشكتىن چىقىشىغا. ئاچقۇچ تۇتقان باشلىق:

ــ شىكىلىنى ئەپچىق! ــ دەپ ۋاقىردى. بوۋاي يەنە يېنىپ كېرىپ، قاپ-قارا بولۇپ كەتكەن بىر يوتقان ۋە تېشى قالمىغان، مازىلرى ساڭگىلاپ تۇرغان بىر چەكمەن چاپانىنى كوتىرىپ چىقتى. ئاڭغىچە 7-كامېرنى ئېچىپ تۇرغان باشلىق:

ــ بۇنىڭغا كىر! ــ دېدى بوۋايىنى ۋە بوۋايدىكى سېسىقچىلىقتىن قېچىپ، ئۇزۇنى ئىككى قەدەم كەينىگە ئالدى. بوۋاي كىرگەن بۇ 7-كامېردا ئىككى جىنايەتچى بار ئىكەن، ئۇنىڭ بىرسى كامېرنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ:

ــ زىداۋۇيۇەن، بىز ئىككى ئادەم ئاران يېتىۋاتاتۇق، 3 ئادەم قانداق پاتارمىز، ــ دېدى.

ھە، بۇ ئاچقۇچ تۇتۇۋالغانىنى مەن ئادەتتىكى خادىمىكەن دېسەم، مۇشۇ تۇرمىنىڭ چوڭ باشلىغى مۇشۇكەن-دە! بۇ داخىگگەنلىك قەيىرىمۇ سىياسى رەھبەر بولالار، دەپ ئويلىدىم.

ــ سوزلىمە! ــ دەپ ۋاقىردى زىداۋۇيۇەن غەزەپ بىلەن ھوميىپ، ئاڭغىچە بوۋاي كامېرغا كىرىپ كەتتى. ھىلىقى زىداۋۇيۇەن ئىشكنى غەزەپ بىلەن يېپىپ، قۇلۇپلاپ بولغاندىن كېيىن، ماڭا قاراپ:

ــ بۇنىڭغا كىر! ــ دېدى. مەن بوۋاي ئىلگىرى ياتقان كامېرغا كىرىپ كەتتىم. مېنىڭ... تۇرمىگە يوتكىلىشنى ئاڭلىغانىدا: "بىرەر توغرا ئىشلەيدىغان كادىرلار بار يەرگە بارىمەنغۇ" دەپ ئويلىغان

خیاللرنم هازیرقی زىداۋیۇەننى كورۇپ یوققا چىقتى.

كامېرغا كىرىپ، یاتىدىغان یەردىكى پاخالىنلىق ئۇستىدە ئولتۇرۇدۇم. بۇ پاخال دەسسىلىپ توپان بولۇپ كەتكەن ئىدى. كامېرنىڭ ئۇزۇنلۇغى 2 مېتىر، توغرىسى 1.80 مېتىر بولۇپ، بىر ئادەم یاتسا ئارانلا سىغاتتى. ئىشكىنىڭ تۈۋىدىكى بۇلۇڭغا بىر یاغاچ چىلەك قویۇلغان بولۇپ، بۇنى تۇرمە تىلىدا "پاراش" دەیتىتۇق. چوڭ-كىچىك تەرەتنى شۇنىڭغا قىلاتتۇق. ناھىیىدە ھەر كۇنلۇگى ئەتىگەندە پاراش توكۇشكە چىقىراتتى. بۇ یەردە ئىككى كۇندە بىر قېتىم توكىدىكەنمىز. كامېرلارنىڭ تېمى پىششىق خىش بولۇپ، سېمونت بىلەن سۇگالغان، ئۇستى پىششىق خىش بىلەن ئەگمە قىلىپ یاسالغان. كامېر ئىشگىنىڭ ئۇستىدە تومۇر شالالىق كىچىك بىر دەرىزە بولۇپ، قىش-یاز ئېچىلمایتتى. مېنى بۇ كامېرغا ئەكىرگەن ۋاقىت 3-ئاي بولۇپ، كامېرغا ئوت یېقىشنى توختىتىپتىكەن. تامغا چاپلاپ سېلىنغان كىچىك تام مەش تۇرىدۇ. ئالدىدا كىچىك بىر ئوچاق، ئۇستىنى خام كېسەك بىلەن دۇملەپ سۇگاپ قویۇپتۇ، قىشتا بىرئاز-دىن كومۇر بېرىدىغانغا ئوخشایدۇ.

بۇ كىچىك قورادىكى 30 كامىردا یاتقان قىرىقتىن ئوشۇق جىنایەتچىدىن ئونداق ئادەمنى ئىشقا ئېلىپ چىقىدىكەن، چوڭ قورادىكى یېگىرمىدىن ئوشۇق جىنایەتچىنىڭ ھەممىسى ئوغرى، خىیانەتچى، باسقۇنچى، یانچۇقچى قاتارلىقلار بولۇپ، بۇلارنى سىیاسى جىنایەتچىلەرگە قارىغاندا ئەركىنرەك باشقۇراتتى. ئۇلارنى ھەر كۇنلۇگى ئىشقا ئېلىپ چىقاتتى، ئۇچ ۋاق تاماق بېرەتتى. بىزگە ئىككى ۋاق تاماق بېرەتتى. قوساق دائىم ئاچ، قاچان تاماق ۋاقتى بولار، دەپ ئىشككە قاراپ، تەلمۇرۇپ ئولتۇرۇش بىلەن كۇنلەرنى ئوتكۇزۇشكە

باشلىدىم. قاسقانىدا پۇشۇرغان "هوباتۇر" دەپ ئاتىلىدىغان قوناق مومىسى شۇنچىلىك لەززەتلىك تەتىتتىكى، ئېغىزدا بىرئاز چاينا‌پ لەززەتلەنگىچە ئوزلۇگىدىن كىكىرتەككە كىرىپ كېتەتتى...

كۇنلەر ئىسپ كەتتى. كامىرنىڭ ئىچى ناھايىتى دىمىق بولۇپ، كۇنىدۇزى كۇن ئىسسىغاندا تونۇردەك بولۇپ كېتەتتى. پاراشتىكى تەرەت ۋە سۇيدۇك دىماقنى يارغۇدەك ئاچچىق بۇس چىقىرىپ، باشنى ئايلاندۇرۇپ، كوكۇلىنى ئاينىتاتتى. كۇننىڭ ئىسسىغدا پاراشنىڭ سۇيدۇك بارمىغان يېرى يېرىلىپ كېتىپ، ئۇنىڭدىن تەمچەرەپ ئېقىپ چىققان سۇيدۇك كامىرنىڭ ئىچىنمۇ بۇلغاپ تۇراتتى.

شۇنداق قىلىپ، مانا 10 ـ ئايمۇ كېلىپ قالدى. مەن بۇ كامىردا ياتقىلى 7 ئاي بولدى. بىر قېتىمۇ سوراق قىلىنمىدىم. بىكاردىن ـ بىكار شۇنچىلىكمۇ يېتىپ كەتتىما، دەپ ئويلايتتىم.

تۇرمە قوراسىنىڭ قوش قاناتلىق ئىشىگى تاراقشىپ ئېچىلدى. مەن ياتقان كامېر دەرۋازىغا ئۇدۇل بولغاچقا، ئىشكىنىڭ يېرىغىدىن دەرۋازىدىن كىرگەن ـ چىققانلارنى كورۇۋېلىشقا بولاتتى. دەرۋازا ئېچىلىش بىلەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئىشكىنىڭ يېرىغىدىن قارىدىم، ھىلىقى زىداۋىيۇەن بولۇۋالغان داخىگە قولىدا بىر قەغەزنى كوتە‌رىپ، ئۇدۇل مەن بار كامېرغا كېلىشكە باشلىدى. مەن ئاستا ئورنۇمغا كېلىپ ئولتۇرۇۋالدىم. ئۇ تاراقشتىپ ئىشكنى ئاچتى ـ دە، تالادا تۇرۇپ:

ـ ھوكمىڭ كەپ تۇ، ـ دەپ قولىدىكى بىر ۋاراق قەغەزنى ماڭا تاشلىدى، ـ يۇۋاشلىق بىلەن ياخشى ئوزگەرگىن، سېنىڭ جىنايىتىڭ ئېغىر بولسىمۇ ياشلىغىڭنى ئېتىۋارغا ئالسا كېرەك، كەچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قېپتۇ. ئەتىدىن باشلاپ ئىشقا چىقىسەن. ياخشى

ئىشلە! ــ دەپ قويۇپ ئىشكىنى يېپىپ قۇلۇپلاپ كەتتى.

مەن ھوكۇمنى ئىلىپ ئوقۇشقا باشلىدىم. 10 يىل دىسكەن يەرگە كوزۇم چۈشكەندە، يۈرىگىم جىغىدە قىلىپ قالدى. ھوكۇمدە: دادۇيگە ئىلىكتىر ئىستانسىسى قۇرىمىز دەپ، دادۇي ۋە دولەت ئىقتىسادىغا نۇرغۇن زىيان يەتكۈزگەن. كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار سابىق دادۇيجاڭ ھاشماخۇن بىلەن بىرلىشىپ، "ئىشلەپچىقىرىشنى تۇتقا قىلىش" دىگەن شيۇجېڭجۇيىلىق لۇشيەندە چىڭ تۇرۇپ، ئىنقىلاپنى باسقان. سىنىپىي كۈرەشكە قارشى چىققان. ئىنقىلاپچىلارنى ھاقارەتلىگەن، دىگەنگە ئوخشاش بىرمۇنچە سوزلەر جىنايەت بولۇپ ييزىلىپتۇ.

كوز ئالدىمغا ئىلىكتىر ئىستانسىسىنىڭ لاۋۇلداپ كويۇۋاتقان بىناسى كەلدى. ئىختىيارسىز بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويدۇم.

مەن شىنجاڭ ييزا ئىگىلىك تېخنىكومنى پۈتتۈرۈپ، ناھىيەمگە قايتىپ كەلگەن ئىدىم. ناھىيىلىك تېخنىك بولۇمى مېنى ئوز گۈڭشې-مىز ــ "يېڭى يول" گۈڭشېسىغا ئەۋەتتى. بۇنىڭا ناھايىتى خوشال بولۇپ كەتتىم. گۈڭشېمىزنىڭ پىشقەدەم شۇجىسى ۋاڭ شۇجى مېنى ئوچۇق چىراي بىلەن كۈتۈۋالدى.

ــ سىز مۇشۇ گۈڭشېدىنمۇ؟ ــ دىدى ماڭا شۇجى.

ــ شۇنداق، ــ دىدىم شۇجىغا.

ــ ناھايىتى ياخشى، گۈڭشېمىزدا تېخنىك كادىرلار كەم، سىزدەك تېخنىكلارغا مۇھتاجمىز، دولىتىمىزنى قۇدرەتلىك زامانىۋى دولەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن، سانائەتلىشىش كېرەك. تېخنىكلىشىش كېرەك. تېخنىكا بولمىسا، قۇرۇق قول بىلەن ھېچ ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقارغىلى بولمايدۇ، بىزنىڭ بۇ "يېڭى يول" گۈڭشېمىزدا

مانا مۇشۇ ۋاقىتقىچە گۈڭشې ئەزالىرى ئىلھىكتىر يورۇغىنى كورمىدى. خىلى ئۇزۇندىن بېرى بىر ئىلھىكتىر ئىستانسىسى قۇرۇشىنى پىلانلاپ يۈرەتتۇق، سىزنىڭ كەلگىنىڭىز بەكمۇ ياخشى بولدى. ئويىڭىزگە بېرىپ بىرنەچچە كۈن دەم ئىلىڭ. ئاندىن ئىشقا چۈشەرسىز، — دىدى.

مەن ئىداردىدىن خوشاللىق بىلەن قايتىپ چىقتىم. ئۇز يېزامىنى ئىلھىكتىر نۇرى بىلەن يورۇتۇشنى ئويلىغىنىمدا قەلبىم يايراپ كېتەتتى.

ئويگە بېرىپ بىر كۈنلا دەم ئالدىم. ئەتىسى دادۇيجاڭ ھاشما-خۇنكام بىلەن كورۇشتۇم. ئۇنىڭغا مۇجىنىڭ ئىلھىكتىر ئىستانسىسى قۇرۇش توغرىسىدىكى گەپىنى ئېيتتىم.

— بىزمۇ خىلى ئۇزۇندىن بېرى بۇ ئىشنى ئويلىشىپ يۈرەتتۇق، سىزنىڭ كەلگىنىڭىز ياخشى بولدى. بىزنىڭ دادۇيدە ئىلھىكتىر ئىستانسىسى قۇرۇشقا ياخشى شارائىت بار. ئۇزىڭىز بىلمىسىز، بىزنىڭ سۇ تۇگىمىنمىز ئىلھىكتىر ئىستانسىسى ياساشقا ناھايىتى ئەپلىك. مەن مۇجى بىلەن سوزلىشىپ چىقاي، ئىشنى ۋاقتىدا باشلايلى، — دىدى ھاشماخۇنكام.

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇز يېزامنى ئىلھىكتىرلەشتۇرۇش ئىشىغا كىرىشىپ كەتتىم. ناھىيىدىن ئىلھىكتىر ئىستانسىسىنىڭ بىر تېخنىگىنى ئەۋەتتى. جاپالىق ئەمگەكلەر بىلەن، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ يېقىنىدىن ياردىمى ۋە قوللىشى ئاستىدا ئىلھىكتىر ئىستانسىسىنمۇ پۈتكۈزدۇق. ئەپسۇسكى، گۈڭشې ئەزالىرى، بىر ھەپتىمۇ ئىلھىكتىر يورۇغىنى كورەلمىدى. ئىسيانچىلار گۈڭشېنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋالدى. ۋاڭ مۇجى ۋە ھاشماخۇنكاملارنى سورەپ چىقىپ، پىچەن قىلىشقا باشلىدى. بىر

كۇنى ئىستانسا ئىچىدە ئىش ئۇستىدە ئىدىم، تالادىن قىيا-چىيا ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئىشكىتنى چىقىشىمغا ۋاقتى شۇجى بىلەن هاشىماخۇنكامغا كوزۇم چۈشتى. ئۇلارنىڭ بېشىغا ئۇزۇن قەغەز قالپاقنى كىيگۈزۈپ، بويىنىدىن زەنجىر بىلەن باغلىۋاپتۇ، گۇڭشې سىياسەتچىلىرىنىڭ باشلىغى بولۇۋالغان توختى تۇڭ ئىستانسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ گۇكىرىگەن نىملىرىكنى توختات، ــ دەپ ۋاقىرىدى.

ئىستانسىمىز ھەركەتتىن توختىدى، تۇڭ مەيدىسىنى كېرىپ سوزـ لەشكە باشلىدى.

بۇ ئەسلى دائىم هاراق ئىچىپ، كورگەنلا ئادەم بىلەن جاڭجالـ لىشىپ يۈرىدىغان لۇكچەك ئىدى. هاراق ئىچىشتە داڭ چىقارغانلىـ غىدىن "تۇڭ" دىگەن لەقەم سىڭىپ قالغان. هازىر توختى تۇڭ ئەمەس، "توختى سلىك" دەپ ئاتىلىدىغان بوپتۇ. توختى شولگەيـ لىرىنى چاچرىتىپ هامان سوزلەيتتى:

ــ كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان گۇڭشې ۋە دادۇيىمزدىكى هوقۇقـ دارلارنىڭ كاپىتالىزىمنى تىرىلدۈرۈش، شيۇجېڭجۇيىلىق يولغا مېڭىشىدىكى ئاساسلىرىدىن بىرى مۇشۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى. گۇڭشىنى ئېلېكترلەشتۈرىمىز دەپ كوپچىلىكنىڭ ئىختىسادىغىمۇ نۇرغۇن زىيانـ لارنى كەلتۈردى.

مەن چىداپ تۇرالماي توختى تۇڭغا قاراپ:

ــ كوپچىلىكنىڭ ئىقتىسادىغا قىلچىلىك زىيان يەتكىنى يوق. بانكىدىن پىزا ئىگىلىگنى سانائەتلەشتۈرۈشكە بېرىلىدىغان قەرز پۈلدىن 7 يىللىق سۈرۈڭ بىلەن پۈل قەرز ئېلىپ ياسىدۇق. بۇ يىل 10 تېپىنمۇ تولەنمىدى، ــ دىدىم. سوزۇمنىڭ ئاخىرى تۇگمەيـ

تۇرۇپ ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كەلگەن توختى توڭ مۇشت بىلەن مېنى بىرنەچچىنى ئۇرۇۋەتتى. ئاڭسىچە توختى تۇڭنىڭ بىرنەچچە شايكىلىرى يۈگرەپ كېلىپ مېنى قوللىرىدىكى كالتەكلەر بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى. ھۇشۇمدىن كېتىپتىمەن. بىر ھازادىن كېيىن كوزۇمنى ئاچسام ئېلىكتر ئستانسىسى ھاۋايى پىلەك قىپ-قىزىل ئوت بولۇپ كويۇۋېتىپتۇ. ئستانسا ئىچىدە ئۈن تارتىش ئۈچۈن ئەكەلگەن 2 تونىدىن ئارتۇق بۇغداي ۋە قوناق بار ئىدى. قوناقلارنىڭ تارسىلداپ ئېتىلىۋاتقان ئاۋازى سىرتقا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ۋاڭ شۇجى ۋە ھاشىماخۇنكامىلارنىڭ كويۇۋاتقان ئېلېكتر ئستانسىسىغا قاراپ، كوزلىرىدىن ياشلار ئېقىۋاتاتتى. مېنىڭمۇ ئىچىم سېرىلىپ كەتتى، ئوزەمنى ئۇنتۇغان ھالدا:

ــ دولەت ۋە خەلقىمىزگە سېلىۋاتقان بۇ زىيىنىڭلار ئۈچۈن بىر كۈن جاۋاپ بېرىسىلەر، ــ دەپ ۋاقىرىدىم. يەنە كالتەك، توخماق، تېگىشكە باشلىدى.

* * *

مېنى ئەتىسى ئىشقا ئېلىپ چىقتى. ئوزەم سەمرىپ قالغانىدەك بولۇپ قالغان بولساممۇ، ماغدۇرسىزلىقتىن ئىتتىكرەك ماڭالمايدىغان بولۇپ قاپتىمەن. شۇ كۈنى بىزنى قوناق ئورۇشقا ئېلىپ بارغان ئىدى. باشقىلارغا يېتىشىپ ماڭالماي، يولدا باشقۇرغۇچىدىن بىرنەچچە قېتىم تاياق يىدىم. ئىككىنچى كۈنى ماڭالمغانلىغىم ئۈچۈن ئېتىۋار بېرىلمىدىمۇ، مېنى چوڭ ھويلىغا ئەكىرىپ، چەتتىرەك بىر كامېرنىڭ ئىشىگىنى ئېچىپ كىرگۈزۈپ قويدى. بۇ تۇرمىدىكىلەرگە مەجلىس ئېچىش ئۈچۈن ياسالغان چوڭ بىر زال ئىكەن. بۇنىڭ يېرىمغا دېگۈدەك باش قوناق توكۈلۈپتۇ. شۇنىڭدىن ئۇرۇقلۇق ئۈچۈن ياخ-

شلىرىنى بىر چەتكە تاللايدىكەنسىز. مەن كىرسەم، مەن بىلەن خوشنا كامېردىكى ھىلىقى بوۋايمۇ بار ئىكەن. مەن بوۋايدىن تېچ-لىق-ئامانلىق سورىدىم. مانا، 7 ئايدىن بېرى سوز قىلغىنىم مۇشۇ ئىدى. بوۋايمۇ ئىللىق چىراي بىلەن ئامانلىق سورىدى. مەن بوۋايدىن:

ــ ئاتلىرى نىمە! ــ دەپ سورىدىم.

ــ سايىماخۇن، ــ دىدى بوۋاي.

ــ قەيەرلىك سىلى؟

ــ قورغاسلىق، ــ دىدى بوۋاي. مەن ناھايىتى خوشال بولۇپ ئوز تۇققۇنۇمنى كورگەندەك:

ــ مەنمۇ قورغاسلىق، سىلى كېسىلدىلىمۇ؟ ــ دەپ سورىدىم.

ــ ھەئە، 12 يىل كېسىلگەنمەن، ــ دىدى بوۋاي ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ.

ــ نىمە ئۇچۇن؟

ــ ھەي، نىمە جىنايەت بولاتتى. لىۋ شاۋچىنى ياخشى ئادەم دەپ قويغانلىغىم ئۇچۇنلا.

ــ مۇشۇ سوز ئۇچۇنلا 12 يىلمۇ؟ ــ دىدىم مەن ھەيران بولۇپ.

ــ شۇ، باشقا ھىچ قانداق ئىش يوق، ــ دىدى بوۋاي ھەم بۇ ئىشنىڭ جەريانىنى سوزلەپ بەردى.

ــ مەن بىر كەمبەغەل دىخان ئىدىم. كۇڭشېمىر يىلدىن-يىلغا كەمبەغەللىشىپ، گۇڭشې ئەزالىرى قەرزگە بوغلىپ كەتتى. تەقسىمات دىگەن نەرسە يوق. نىمشقا بۇنداق بولۇپ كېتىۋاتقانلىغىنى ھىچ ئۇقالمىماي قالدىم. ئازراق قوشۇمچە ئوقەت قىلىشقىمۇ يول قويمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئىشلەپچىقىرىش دۇيىمدىكى فەرزىڭىنى

تولەيسەن، دەپ ئويمىزدىكى بار-يوقمىزنى تارتىپ ئالغىلى تۇردى. مېنىڭ بىر يالغۇز سىيرىم بار ئىدى، شۇنىڭ سۆتى بىلەن ئويىنىڭ چاي-تۇزىنى قامداپ كېتىۋاتاتتىم، قەرزىڭىنى تولە، دەپ يالغۇز سىيرىمنى قەرزگە ھىساپلاپ ئېلىپ كەتتى. مەن بۇنىڭغا چىدىمايا: لېۋ شاۋچىنى يوقاتقاندىن كېيىن، دولەت دولەت بولماي قالدى-دە، دەپ تاشلاپتىمەن. بۇ گېپىمنى ئاڭلاپ قالغان بىرسى ئىسيانچىلار باشلىغا دەپ قويۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مېنى بىرنەچچە كۈن سورەپ يۈرۈپ كۆرەش قىلدى. كېيىن بىر-ئىككى قېتىم سوراق قىلدى، ئاخىرى ئوچۇق سوتنا قولغا ئېلىپ، شۇ يەردىلا ھوكۈمنى ئوقۇدى. مېنى تۇتقان ئىسيانچىلار باشلىغى شۇندىن كېيىن گۇڭشې ئىنقىلاۋىي ۋېيىۋەنخۇيىنىڭ مائاۋىن مۇدىرى بوپتىمىش. ھە، ئۇزاق نىمە بولۇپ كىردىڭ بۇ يەرگە؟—دىدى بوۋاي.

مەن ئوز بېشىمدىن ئوتكەن ئىشنى—ئېلىكتىر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشىغا ئەۋەتىلىپ، ئۇ يەردە ئىشلەۋاتقان ۋاقتىمدىن باشلاپ ئاخىرى ئىسيانچىلار قولىغا چۈشۈپ قالغانغىچە بولغان ئىشلارنى بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بەردىم. بوۋاي ئىختىيارسىز ھەيران قېلىپ، ئاندىن ئاستا بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

ھوكىمىز چىقىپ، 20 كۈندىن كېيىن، مېنى لوگەيدۇيگە يوتكەپ كەتتى. شۇندىن بېرى مانا 10 يىل ئوتتى. سايىماخۇنكامنى كورمەدىم.

**　　**

غۇلجا بىكەتكە كېلىپ، ئاپتوبۇزدىن چۈشتۇق. بۇ بوۋاي ئۇسۇلىغا قارا چىمبەرقۇتىنى پىرىجە، پۇتىغا مەسە كالاچ كىيىۋالغان بولۇپ، ئوزى تەمەن ئىدى. بوۋايىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام قىلدىم. بوۋاي كۆلۈمسىرەپ، سالامىمغا جاۋاپ قايتۇردى. مەن بوۋايدىن:

—سىلىنىڭ ئاتىلىرى كىمكەن؟—دەپ سورىدىم.

— سايماخۇن، — دېدى بوۋاي.

— سىلى قورغاسلىقمۇ؟

— ھەئە، — دېدى بوۋاي ھەم مېنى تونۇغانىدەك بولۇپ ماڭا تىكىلىپ:

— بالام، سىزنى تونۇغاندەك قىلىپ تۇرىمەن، ئەسلىيەلمەيۋاتىمەن، كىم بولىسىز؟ — دېدى.

— سايماخۇنكا، سىلى بىلەن بۇنىدىن 10 يىل بۇرۇن ××× تۇرمىدە كورۇشكەن ئىدۇققۇ؟! — دېدىم.

— ھوي! سىز تۇرسۇن مەھەممەتمۇ؟ — دېدى بوۋاي ماڭا قاراپ. بىز ئۈزۈن يىللار كورۇشمىگەن تۇغقانلاردەك كورۇشۇپ كەتتۇق.

— ما ئۇچرىشىشنى قارا، سالامەتكەنسىز، بالام، جۇرۇڭ بىر دەم پاراڭلىشايلى، — دېدى سايماخۇنكام.

بىز چەتكىرەك چىقىپ پاراڭغا چۈشتۇق.

— قاچان بوشاندىڭ، بالام؟ — دېدى بوۋاي.

— 1977 - يىلى ئاقلىنىپ چىقتىم. ئۇز گۇناھىمىزدا، بۇرۇنقى تېخنىكا ئىشىم بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىمەن. ئورنى ئىزىدىن يوق قىلىۋېتىلگەن ئېلېكتر ئىستانسىسىنى يەنە ئەسلىگە كەلتۈردۇق. شۇنىڭ بىرئاز زاپچاسلىرى كەم بولۇپ، شەھەرگە شۇ ماتېرىياللارنى ئالغىلى كەلدىم، — دېدىم ھەم بوۋايغا قاراپ، — سىلىچۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— مەنمۇ 1977 - يىلى ئاقلىنىپ چىقتىم. ھازىر گۇناھىدا پېنسىيگە چىقاردى. يىلىغا 2000 نومۇر بېرىدۇ. نورمامغا ساپ ئاق بېرىۋاتىدۇ. ئەھۋالىم ياخشى. پارتىيەمىز 4 ئەبىلەخىنى يوقاتمىغان بولسا، بىز تۇغۇشۇپ كەتكەن بولاتتۇق. خۇدايىم يېڭى ھوكۇمىتىمىزنىڭ ئومرىنى

ئۇزۇن قىلسۇن! ــ دېدى بوۋاي.

ــ شۇنداق، خەلق مۇشۇنداق زامانىنى ئارزۇ قىلغان ئىدى. پارتىيىمىز رەھبەرلىگىدە 4 ئەبلەخنى بىراقلا يوقتىش بىلەن، ئارزۇ قىلغان جەمىيەتنى ۋۇجۇتقا چىقاردى. سايماخۇنكا، ئوزلىرى شەھەرگە نىمىگە كەلدىلا؟ ــ دېدىم.

ــ ئەتە لىۋ شاۋچىنىڭ ماتەم مۇراسىمى ئوتكۈزۈلىدىكەن، شۇنىڭغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلدىم، ــ دېدى بوۋاي.

ــ مەنمۇ ماتەم مۇراسىمىغا قاتنىشىمەن. ئەتە يەنە كورۇشەرمىز، ــ دېدىم بوۋايغا. ئۇنىڭ بىلەن بىر دەم پاراڭلىشىپ ئايرىلدۇق.

(«ئىلى دەرياسى» ژورنىلىنىڭ 1981 ــ يىل 3 ــ سانىدىن)

يىراقتىن يېزىلغان خەت

مەمتىمىن ھوشۇر

رىزدۇان!

ئىككى ھەپتە ئىلگىرى، ئىككىسىمىز بىر ئويدە ئىدۇق، ھازىر بۇ خەتنى سىزگە يىراقتىن يېزىۋاتىمەن. ئويدىن كېتىش ئالدىدا خەت قالدۇرۇپ كەتكەن ئىدىم. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن سىز ئىشتىن قايتىپ كېلىپ، جوزا ئوستىدىكى خەتنى كورۇپ، ھەيران بولغانسىز؟ مەن ئۇ خەتكە ئاددىلا قىلىپ: بۇگۈن سىرتقا ماڭىمەن، ئەنسىرىمەڭ. قايسى ۋاقىتتا قايتىپ كېلىدىغانلىغىم توغرىسىدا ئايرىم خەت يازمەن، دەپ يازغان ئىدىم. بۇ سىزنى ئالاقزادىلىككە سېلىپ قويماسلىق ئۈچۈنلا دېيىلگەن گەپ. كوڭلۈمدە بولسا: ئۇ ئويگە قايتىپ كەلمەيمەن، دېگەن قارارغا كېلىپ بولغان ئىدىم.

شۇ كۈنى كەچتە شەھەرلىك باغچىنىڭ ئۈزۈن ئورۇندۇغىدا يېتىپ تاڭ ئاتقۇزدۇم، سەھەرلىگى، باغچىنىڭ دەرەخلەر ئارىسىدىن كەتكەن يالغۇز ئايال يوللىرىدا ئۇ ياق-بۇ ياققا مېڭىپ، نىمە قىلىشىم توغرىسىدا قايتا ئويلاندىم... بىرئازدىن كېيىن، ئەتىگەنلىك قۇياش كوتىرىلىپ، يوپۇرماقلار ئارىسىدىن رەڭگا-رەڭ شوللىلىرىنى توكىتى. گۈللۈكلەردىكى گۈللەر قىزغۇچ نۇرغا چومۇلدى. مەن ئەتىگەنلىك ساپ ھاۋادىن قېنىپ نەپەس ئالدىم. ھايات نىمە دېگەن گۈزەل! لېكىن مەن ئولۇشنى خالايمەن. سىز ھەيران بولماڭ، ئۆزىنى ئوزى ئولتۇرگۈچىلەرنىڭ ھەممىسى ھاياتتىن بىزار بولغان بولمايدۇ.

ئۇلارنىڭ ئېچىدە ھاياتنى سويىدىغان، لېكىن ۋىجدانسىزلىق بۇيرۇغى بىلەن ئۆزىنىڭ ئولۇم جازاسىنى ئوزى ئىجرا قىلىدىغانلارمۇ بار... ئىككىسىز ئاشۇ گۇللۇكلەر ئارىسىدىن كوپ قېتىم ئوتكەن ئىدۇق. يەنە، سىز ياخشى كورىدىغان ئاق-سېرىق ئەتىر گۇللەرمۇ يەنە ئىلگىرىكىدەكلا كۆلۈپ قاراپ تۇرۇپتۇ. بىز ھەر دائىم كېلىپ ئولتۇرىدىغان، دەرەخلەر ئارىسىدىكى ھىلىقى يولەنچۇكلۇك ئورۇندۇقنى مەن بۇگۈن كېچە ئوز بەدىنىم بىلەن ئىسسىتتىم. بۇ مېنىڭ خاتىرىلىك جايلار بىلەن ئەڭ ئاخىرقى قېتىم خوشلىشىشىم ئىدى.

ئەتىسى مەن ماشىنىغا ئولتۇرۇپ، "A" يېزىسىغا يېتىپ كەلدىم. بۇ يەردە توختىشىمدىكى سەۋەپ: بۇ يەردە مېنىڭ يېقىن بىر ساۋاقدىشىم تۇرىدۇ. كوگلۇمدىكى بارلىق گەپلەرنى شۇ بۇرادىرىمگە ئېيتىپ، ئاندىن، ئاشۇ يېزىنىڭ توۋەن تەرىپىدە شاۋقۇن سېلىپ ئېقىۋاتقان دەريانىڭ ئوزەمنى تاشلىماقچى ئىدىم. ئۇنىڭ ئويىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدىم. مېنىڭ بۇ يەرلەرگە كەلمىگىنىمگە 7-8 يىلدىن ئاشقان ئىدى. ئوز ۋاقتىدا، ئېرىق بويىلىرىغا يېڭىدىن تىكىلگەن كوچەتلەر ھازىر ئىگىز بوي تارتىپ يوغىناپ كېتىپتۇ. ھويلىدىن باللارنىڭ ۋاراڭ-چۇرىگى بىلەن بىر ئايالنىڭ باللارنى تاماقتا چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلىنىدى. شۇ چاغدا، مېنىڭ بۇ ئويىگە كىرىشكە كوگلۇم تارتمىدى. ئوز تۇرمۇشى، بالىلىرى بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان بۇ كىشىلەرگە ھەسرەت توكۈپ ئۇلارنىڭ كوگلىنىڭ ئارامىنى بوزۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئېچىمدە: ياشاپ قالىدىغان كىشىلەرنىڭ ئارامىنى بوزىدىغان ھەسرەتمۇ مەن بىلەن بىللە ئولسۇن،— دىدىم-دە، كېتىپ قالدىم.

يېزىدىن چىقىپ، شۇاقلار بىلەن قاپلانغان دوگلوكتىن توۋەنلەپ

چۈشۈپ، دەريا بويىغا يېتىپ كەلدىم. ئىگىز يار ئاستىدا لايلىشىپ ئېقىۋاتقان دەريا ھەيۋەتلىك شاقىرايتتى. مەن يوغان قورام تاش ئۈستىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ تاماكا چەكتىم. كوپ-كوك ئاسمانىدا قۇشلار قاناتلىرىنى كېرىپ ئۇچماقتا ئىدى، توۋەندە بىر يەردە، پادىچى بالا چالغان نەي ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. پۈتۈن ۋادا گويا ئاشۇ مۇڭلۇق نەي ئاۋازى بىلەن تەڭ يېنىك نەپەس ئېلىۋاتقاندەك ئىدى. مەن ئېچىنىش بىلەن ئويلىدىم: تەبىەتمۇ، قۇشلارمۇ، دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان دەريامۇ-بۇلارنىڭ ھەممىسى قۇياش نۇرى ئاستىدا تاۋلىنىپ، شۇنچە چىرايلىق ياشناپ تۇرۇپتۇ. لېكىن مەن ئۇلمەكچى...

رىزۋان! مەن ئولمىدىم. قولۇمدىكى تاماكىنى ئىچىمگە قاتتىق تارتىپ، ئورنۇمدىن چاچراپ تۇردۇم-دە. ھاياتىم بىلەن ئۇلۇمۇم ئوتتۇرىسىدا پەقەت بىر-ئىككى چامدامالا ئارىلىق قالغان بۇ دەھشەتلىك يار ئۈستىدىن كېتىپ قالدىم.

تۇنۇگۈن مەن "C" شەھىرىگە يېتىپ كەلدىم. ئېھتىمال، بۇ خەت سىزنىڭ قولىڭىزغا تەككەن چاغدا، مەن تېخىمۇ ئۇزاقلاپ كەتكەن بولارمەن. نېمە ئۈچۈن سىزدىن ئايرىلىشنى ئىستەپ قالغانلىغىمنى ئېيتسام، گەپنى يىراقتىن سوزلەشكە توغرا كېلىدۇ.

بىز دەسلەپكى تونۇشقان ۋاقتىمىزدا سىز مېنىڭدىن:

—سىز ئىلگىرى بىرەرسىنى ياخشى كورۈپ باققانمۇ؟—دەپ سورىدىڭىز. مەن پەرۋاسىزلا:

—ياق،—دەپ جاۋاپ بەردىم. سىز:

—مەن ياخشى كورگەن، لېكىن. ئۇ يىگىت "مەدىنىيەت ئىنقىلاۋى"دا يامان ئادەملەر تەرىپىدىن بىگۇنا ئولتۇرۇۋېتىلىدى. ئۇنى

ئومرۇم بويى ئۇنتالمايمەن، ــ دەپ يەرگە قارىدىگىز.

مەن سىزگە قارىدىم. سىزنىڭ مەكتىبلىرىگىز ھاياجاندىن قىزارغان ئىدى. بۇ ــ سىزنىڭ يۈرىگىگىزدىكى ماڭا نامەلۇم يىگىت سالغان ئوتنىڭ تەپتى ئىدى. رىزۋان! سىز ماڭا بىرىنچى قېتىم ئەتىر گۈل ئۈزۈپ بەرگەن ۋاقتىگىز ئېسىگىزدىمۇ؟ ئۇ گۈل مۇھەببەتنىڭ بەلگىسىمىدى؟ ياق! بىز پەقەت تۇرمۇش زورۇرىيىتى بىلەن ئۇچرىشىپ قالغانلا ئادەملەر. ھەقىقى سويگۈ ـ مۇھەببەتنى باشتىن كەچۈرۈش نېسىپ بولغان ئىنسانغا ئۇ پەقەت بىرلا قېتىم كېلىدۇ. ئۇ شۇنچىلىك نازۇك ھېسسىياتكى، قايتا تەكرارلانمايدۇ. سىز باشقا بىرسىنى ياخشى كورۇشكە ئۇزىگىزنى زورلاپ باقسىگىزمۇ، ئۇ ئالدىنقىسىدەك چىن بولمايدۇ. سىزنىڭ مۇھەببىتىگىز ئالىلبۇرۇن ھىلىقى نامەلۇم يىگىتكە بېغىشلىنىپ بولغان...

بىز توي قىلىشتىن ئىلگىرى، سىز يېشىل ئوتلار بىلەن قاپلانغان دوڭلۇك ئۇستىدە يىراقلارغا قاراپ، ئۇزىگىزنىڭ ئىلگىرى ياخشى كورگەن شۇ يىگىتىگىزنى ئۇنتالايدىغانلىقىگىزنى ئېيتىپ، مېنىڭدىن: شۇ يىگىت توغرىسىدىكى گەپ ـ سوزلەرنى قىلىشىگىزغا، ئۇنىڭ توغرىسىدىكى خاتىرىلەرنى ساقلىشىگىزغا رۇخسەت قىلىشىمنى، ئۇ يىگىتكە بولغان مۇھەببىتىگىزنى ھورمەت قىلىشىمنى تەلەپ قىلدىگىز. مەن بۇ شەرتنى قوبۇل قىلدىم. چۈنكى، مېنىڭ ھاياتىمدىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش بىر مۇھەببەت ۋەقەلىگى بار ئىدى. مەن ئۇنى سىزگە ئېيتمىشنى خالىمىدىم. ئۇ قىز ھازىرمۇ ھايات تۇرۇپتۇ. ئۇ، مېنى تاشلاپ كەتكەنىدە، مەن ئازاپلانىدىم. ئۇنىڭ ئۈز ۋاقتىدا ماڭا مۇھەببەت بىلەن قارىغان كوزلىرىنى، بوينۇمغا گىرە سالغان ئىسسىق قوللىرىنى زادى ئۇنتالمىدىم. شۇڭا، سىزنىڭ بۇ تەرەپتىكى ھىسسىـ

ياتلىرىڭىز ماڭا چۈشىنىشلىك ئىدى. ئىككىنچىدىن، سىزنىڭ ئۇ يىگىتىڭىز ئالەمدىن ئوتكەن. مېنىڭ ئۇنىڭغا تارلىق قىلىشىمىنىڭ، ئۇنىڭدىن سىزنى قىزغىنىشىمنىڭ ھېچبىر ھاجىتى بوق ئىدى.

لېكىن، رىزۋان، مەن سىز بىلەن بىللە بولغان شۇ يىللار ئىچىدە، ئالەمدىن ئوتكەن ئۇ نامەلۇم يىگىتىنىڭ سىزنىڭ ھاياتىڭىزغا مەن پەرەز قىلغاندىنمۇ چوڭقۇر سىڭىپ كەتكەنلىگىنى ھىس قىلدىم. سىز ئۇنى ھەر كۈنى بىرنەچچە قېتىم تىلغا ئالاتتىڭىز. تۇرۇپلا، تاتىلىق خىيالىلارغا چوكۈپ كېتەتتىڭىز. شۇنداق چاغلاردا سىز ئوتىمۇشىنى ئويلايتتىڭىز، خىيال كېمىسىگە ئولتۇرۇپ، ئۇزىڭىز ياخشى كورگەن يىگىت بىلەن ياشايتتىڭىز...نېمە ئۈچۈن تەقدىر سىزنى ئوز يىگىتىڭىزگە، مېنى ئوز قىزىمغا قوشماي، ئىككىسىزنى بىر ئويدە قىلىپ قويدى، بىزگە ئوخشاش كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى نېمە دېيىش مۇمكىن؟ بىز بىر بىرىمىزنى ھورمەتلەيمىزغۇ، بىر بىرىمىزنى سويىمىزغۇ، شۇ يىللار ئېچىدە بىر قېتىمۇ جاڭجاللاشمىدۇقتۇ. بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى مۇناسىۋەت مۇھەببەت بولمىسا، ئەمسە نېمە!؟ سىز بۇ سوئالغا: بىز ئىناق ئەر-خوتۇن، دەپ جاۋاپ بەرمەڭىز. سىز راستىنى ئېيتىڭىز. بىز ئەنە شۇنداق ئىناق ئەر-خوتۇن ئىدۇق. بىز مۇھەببىتىمىزنى بەرگەن ھىلىقى نامەلۇم كىشىلەر بىزنىڭ يۇرىگىمىزدە بىز بىلەن بىللە ياشايتتى.

رىزۋان، سىز مۇلايىم، ئاق كوڭۈل ئايالسىز، سىز بىلەن مەن شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئويدە تۇرالمىدۇقكى: سىزنىڭ گېپىڭىز ئوچۇق، كوڭلىڭىزدە يامانلىق يوق. مەن بولسام سىزنىڭ ھىلىقى يىگىتىڭە بولغان ھىسسىياتلىرىڭىزنى قەدىرلىدىم. سىزنىڭ مۇھەببەتتىكى سادا-قەتلىگىڭىزنى ھورمەتلىدىم...مەن سويگەن قىز مۇھەببەتىڭە ئۇنداق

سادىق بولالمىغان. مەن ئۇ قىز بىلەن "مەدىنىيەت ئىنقىلاۋى" دىكى قالايمىقانچىلىقلار ھاشلىنىشتىن ئىلگىرى تونۇشقان ئىدىم. ئايدىڭ كېچە، شىرىلداپ ئېقىۋاتقان سۇزۇك سۇ، ھاياجاندا دۆپۈلدىگەن بىر جۈپ يۈرەك، قاراڭغۇ تۈن قوينىنى يېرىپ ئوتكەن مۇھەببەتلىك ناخشىغا ئوخشاش گۈزەل خاتىرىلەر شۇ چاغدىكى مېنىڭ ھاياتىمنى بېزىگەن. قالايمىقانچىلىق يىللارغا يېتىپ كەلگەندە، مېنىڭ مىڭەم قىزىپ كەتتى. نېمە قىلىپ، نېمە قويۇۋاتقانلىغىمنى بىلمىگەن ھالدا چارسىلداپ ئېتىلىۋاتقان ئوق، ئۇرۇش-چېقىش قاينامىلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئۇزدۇم. بىزدەكلەرنى مايمۇن ئويۇنىغا سېلىۋاتقان ئەبەلەخلەر ئۇ چاغدا بىزگە "يېڭى شەيئى" دىگەن چىرايلىق ئۇنۋانىنى بېرىشكەن ئىدى. بىز شۇ چاغدىكى "يېڭى شەيئىلەر"—جەمىيەتنى ۋەيرانچىلىققا سېلىۋەتكەنلىگىمىز بىلەن مەغرۇرلانغان ئىدۇق. بىگۇنا كىشىلەرنىڭ دات-پەرياتلىرى بىزنى ھوزۇرلاندۇرغان ئىدى. مەن شۇنچىلىك تەلۈلەشكەن ئىدىمكى، ھېچكىمنىڭ نەسىھىتى قۇلىغىمغا كىرمەيتتى. شۇ چاغدىكى شوئار ۋە تەشۋىقىي گەپلەر كاللامغا قوغۇشۇندەك قۇيۇلغان بولۇپ، ئۇزەمنىڭ ماڭغان يولىنى "شەكسىز توغرا" دەپلا بىلەتتىم. لېكىن، مېنىڭ بىر ئاجىزلىغىم بار ئىدى، باشقا ئىشتا قانچىلىك قاتتىق بولساممۇ، ھىلىقى ئۇزەم ياخشى كورگەن قىز ئالدىدا شۇنچىلىك مۇلايىم ئىدىم. ئۇ نېمە دىسە، مەن شۇنى قىلىشقا تەييار ئىدىم. ھازىر ئويلىسام، ئۇ چاغدا مېنى مەن يېتىپ كېتىۋاتقان پاتقاقتىن قۇتقۇزۇپ قالىدىغانمۇ يەقەت شۇ قىزلا ئىدى. لېكىن ئۇ ماڭا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى-دە، مەن بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئۇزۇپ كېتىپ قالدى. ئۇ چاغدا، ئۇنىڭ مەندەك بىر "يېڭى شەيئى" نى نېمە ئۈچۈن تاشلاپ كەتكەنلىگىنى

چۇشىنەلمىدىم. ئۇنىڭ ئەقىلسىزلىغىغا كۈلدۈم. پەقەت، يىللار ئوتۇپ باش سۈڭىقەستچىلەرنىڭ ئەپتى-بەشىرىسى ئاشكارىلىنىپ، ھەقىقەت ئايدىڭلاشقاندىلا، ئاندىن مەن ئۇ قىزنىڭ توغرا قىلغانلىغىنى چۈشەندىم.

رىزۋان! سىزچە ئادەمنىڭ ھاياتى نىمىگە ئوخشايدۇ؟ مېنىڭچە ھايات—ئۇ بىر ئاق دەپتەر، ياشاش جەريانىدا ھەركىم بۇ دەپتەرگە ئۆزىنىڭ تارىخىنى يېزىپ ماڭىدۇ. شۇ شەخس ئولگىنىدە، ئۇنىڭ ھاياتى توغرىسىدىكى بۇ تارىخنى ئەسەرمۇ يېزىپ تاماملىنىدۇ. مېنىڭ ھاياتىمنىڭ نۇرغۇن سەھىپىلىرى ئەنە شۇنداق لەنەتلىك تارىخ بىلەن پۈتۈلدى. مەن ئۆزەمنىڭ ئون يىلچە ئەخمەق بولغانلىغىنى تونۇپ يەتكەندە، مېنىڭ سويىگەن قىزىم تۇرمۇشلۇق بولۇپ كەتكەن ئىدى. ئوتكەن كۈنلەرگە قاتىتىق ئوكۇنىدۇم. ھاياتىمنىڭ بۇندىن كېيىنكى سەھىپىلىرىنى ياخشى يېزىش ئۈستىدە ئويلاندىم. ئەنە شۇنداق كۈنلەردە مەن سىزنى ئۇچراتتىم، رىزۋان. مەن يەنە شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى ھورمەتلەيتتىمكى، سىز ۋە سىز ئالاقە قىلىدىغان بىر بولۇم ياشلار—سەلەر ھىلىقى قارا يىللاردىمۇ ئۆزەڭلەرنى بۇلغىمايلى ئوتكەن كىشىلەردىن ئىدىڭلار.

ئالدىنقى ئاينىڭ 23-كۈنى ئېسىمدىن زادى چىقمايدۇ، شۇ كۈنى سىز ماڭا كۆزلىرىڭىزنى تىكىپ:

-نۇرى، مەن ئايۇپنىڭ ئانىسىغا خەت يېزىپ، ئايۇپنىڭ ۋەسىمنى ئالدۇرغان ئىدىم. ئۇنى چوڭايتىشقا بېرىپ قويغان. بۈگۈن چىقىدۇ. ۋەسىمنى ئەكىلىپ، ئويگە ئېسىپ قويسام رۇخسەت قىلامسىز؟—دەپ سورىدىڭىز. مەن كۈلۈپ:

—شۇنىمۇ مەندىن سوراپ يۈرەمسىز، ئەكىلىڭ!—دىدىم.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن مەن ئويگە كېلىپ، تامدىكى يوغان رەسمنى كوردۇم. رەسمدە قارا قاشلىق، چىرايلىق كەلگەن بىر يىگىت كۆلۈپ تۇراتتى. مېنىڭ يۈرىگىم "قارت" قىلىپ قالدى. رەسمدىكى يىگىتنىڭ سول پىشانىسىدە تۇرغان يوغان قارا مەڭمدۇ ياكى ئۇنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ تۇرغان چېچىمدۇ؟!... مەن رەسمنىڭ يېنىغا بېرىپ سەپ سالدىم. سول پىشانىسىدە تۇرغان بۇ قارا باشقا نىمە ئەمەس، مەڭ ئىدى. مەن بېشىم قېيىپ ئولتۇرۇپ قالدىم...

1968 ـ يىلنىڭ بىر كېچىسى ھازىرقىدەك ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. بۇ ـ "جىن ـ شەيتانلارنى يوقىتىش جەڭگىۋار دۇيى"نىڭ يەر ئاستى تۇرمىسىدە بولغان ۋاقە ئىدى. مەن 25 ياشلار چامىسىدىكى بىر داشۇي ئوقۇغۇچىسىنى سوراق قىلدىم، ماڭا، باشقىلار ئۈچ كېچە سوراق قىلىپ ھېچ نەتىجە چىقىرالمىغان بۇ "جىن ـ شەيتان"نى ئىنىدەكىكە كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئەكسىلئىنقىلاۋىي تەشكىلاتى بارلىغى توغرىسىدىكى ماتېرىيالغا قول قويدۇرۇش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلغان ئىدى. مەن ئۇنى تاسما بەلۋاغ بىلەن ھارغىچە دۇمبالىدىم. ئاخىرىدا، ئۇ ئەلەمگە چىدىماي مېنى بىر تېپىپ ئارقامغا ئۇچۇرۇۋەتتى، بۇ قارشىلىق مېنىڭ ئەسەبىلىگىمنى تېخىمۇ قوزغىدى. مەن تومۇر كالىتەك بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا ئۇردۇم. ئۇ بىر تەرەپكە قېيىشىپ يىقىلىپ، ئاغزىدىن كەلگەن قويۇق قان سىمونت ئۇستىگە يامرىدى. ئۇنىڭ مىڭىسىنىڭ ئارقا تەرىپىگە قاتتىق تەككەن تومۇر كوزىنگە باغلانغان قارا لاتىنمۇ كېسىپ تاشلىغان بولۇپ، يىگىتنىڭ ئوچۇق قالغان كوزى ماڭا نەپرەت بىلەن توپ ـ توغرا قادالغان ئىدى. ئۇ مېنى تونۇۋالدى، ئۇنىڭ ھايات قالسا مېنىڭدىن ئۆچ ئېلىشىدىن ئەنسىرەپ، مەن ئۇنى ئېتىپ تاشلىدىم. شۇ چاغدا، ئولگۈچىنىڭ سول پىشانىسىدە تۇرغان قاپ ـ قارا

مەڭ مېنىڭ ئېسىمدا ئېنىق قالغان ئىدى.

رىزۋان! شۇ كۈنى مەن سىزنىڭ كۆرىكىڭىزگە زادى قارالمىدىم. شۇ كېچە، سىز تامدا تۇرغان رەسىمگە قاراپ قويۇپ خاتىرجەم ئۇخلىدىڭىز. ئېھتىمال، مەڭىلىك يىگىت بىلەن ئوتكەن كۈنلەرنى چۈشىگىزدە يەنە قايتا كورگەنسىز. لېكىن، مەن ئۇخلىيالمىدىم. ئەتىدىن باشلاپ سىزنىڭ يۈزىڭىزگە قانداق قارىشىمنى ئويلاپ ئازاپلانىدىم. بىزنىڭ ئويدە، ئىككىمىزدىن باشقا، رەسىمدىكى ئاشۇ يىگىتمۇ بىز بىلەن بىللە ياشايدىغۇ؟ سىز مېنى "هاياتىمدىكى ياخشى ھەمرا" دەپ قارايسىز. لېكىن، مەن سىزنىڭ هاياتىڭىزنى بېزەيدىغان ئەڭ چىرايلىق گۈلنى غازاڭ قىلغان ۋىجدانسىزغۇ؟! قاچان بولمىسۇن بىر كۈنى، مېنىڭ ياخشى كورگەن يىگىتىڭىزنى ئولتۇرگەن قاتىل ئىكەنلىگىمنى بىلگەن چېغىڭىزدا، ماڭا قانچىلىك نەپرەت بىلەن قارارسىز...مەن ئەنە شۇلارنى كوز ئالدىمدىن ئوتكۈزدۇم-دە، كېتىش قارارىغا كەلدىم...

سىز بۇ خەتنى ئوقۇپ، ئۇزىڭىز ئۇقۇشماي بىللە ياشىغان قاتىلدىن نەپرەتلىنىپ؛ سەن نىمە ئۈچۈن ئۆزەڭنى دەريا‌غا تاشلىمىدىڭ؟! دەرسىز. مەن ئولۇمدىن قورقمايلىغىم ئۈچۈن ئەمەس، هاياتىنى ياخشى كورگەنلىگىم ئۈچۈن ئۆزەمنى دەريا‌غا تاشلىمىدىم. مەن ئولىمەن. ئالدى بىلەن، بىزنى ئوز ئادەملىرىمىزگە زىيانكەشلىك قىلىشقا قۇتراتقان باش جىنايەتچىلەر سوراق سەھنىسىگە تارتىپ چىقىرىلغاندا، ئۇلارغا تېگىشلىك بىرنەچچە ئېغىز گەپنى قىلىۋېلىپ ئاندىن ئولىمەن. شۇ چاغدا، قانۇن ئالدىغا ئوزۇم بېرىپ، جىنايەتلىرىمنى تاپشۇرۇپ، ماڭا ئولۇم جازاسى بېرىشنى تەلەپ قىلىپ ئولىمەن. ماڭا ئولۇم جازاسى بېرىلگەندە، مېنى باشقا كىشى ئەمەس،

دەل سىزنىڭ ئېتىپ ئولتۇرۇشىڭىزنى خالايمەن. سىز ئۇز قولىڭىز بىلەن مېڭەمدىن توشۇك ئېچىپ: ياخشى كورگەن ئادىمىمنىڭ ئىنتىقامىنى ئالدىم، دەپ ئۇزىڭىزگە تەسەللى بەرگەنسىدە، مەنمۇ ۋىجدان ئازابىدىن قۇتۇلۇپ، خاتىرجەم كوز يۇمغان بولىمەن...

سىرگە بەختلىك تۇرمۇش تىلەپ:

نەپرەتلىك قاتىل نۇرى.

× × 19 ـ يىلى × ـ ئاينىڭ × ـ كۇنى.

ئەجدەرها جىلغىسىدا

هىلمىنياز قادىرى

مەن "ئەجدەرھا جىلغىسى"دا قۇرۇلۇۋاتقان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇش ئورنىدىن دەم ئېلىش بانسى بىلەن قايتىپ كەلدىم. كوكلۇمدىكىنى ئېيتسام مەھەللىدىن 100 نەچچە كىلومېتر يىراقلىقتىكى بۇ تاغ ئارىسىدا زېرىكتىم. ئەتراپقا قارىسامۇ تۇتاش كەتكەن ئۇشما تاشلار، غولىدا ئېقىۋاتقان سۇ، قۇرۇلۇش ئورنى، ئۇنىڭدىن ئارتۇق نەمە بار دەيسەن؟ ماڭا ئوخشاش يۇرىگىدە ئوتى بار يىگىتلەرگە مۇنداق چەتتىكى ئىش ئورنى قاملاشمىدى.

ئويغە كېلىپ ئىشكىتىن كىرىشىمگىلا بىرىنچى بولۇپ مۇسا بوۋام بىلەن ئۇچراشتىم. مۇسا بوۋام 80 ياشتىن ھالقىغان، ساقاللىرى قارىدەك ئاقارغان، كەڭ گەۋدىلىك، ئىگىز بويى سەل ئالدىغا مۆكچەيگەن بولسىمۇ تېخى تېتىك، كوزى روشەن ئىدى.

ـــ ئەسسالام بوۋا، سالامەت تۇرۇۋكمۇ؟ ـــ دىدىم بوۋامنىڭ ئالدىغا بېرىپ.

ـــ مۇراتجانمۇ سەن، كەلدىڭمۇ بالام؟ ئابلا تاغاڭلار تېچلىقمۇ؟ قۇرۇۋاتقان ئىستانسىڭلار پۈتەي دىدىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

بوۋام بىلەن ئولتۇرۇپ بىر دەم مۇڭداشتىم. بوۋام بىز نەۋرە، چەۋرىلىرىگە ناھايىتى ئامراق ئىدى. بولۇپمۇ مېنى ياخشى كورەتتى. مەن "ئەجدەرھا جىلغىسى"دىكى قۇرۇلۇش ئورنىغا ئىشچى بولغىنىمدىن كېيىن بوۋام ئويدىكىلەرگە:

ـــمۇراتجان چەتتە ئىشلەيدۇ، ئۇ خاسيەتلىك ئىش قىلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭغا گوش قورۇپ بېرىڭلار، ئېلىۋالسۇن،ـــدەيتتى. مەنمۇ بوۋام-نىڭ كوڭلىنى دەپ بىر يىلدىن بېرى ئىشلەپ كەلدىم.

بوۋام بىلەن بولغان سوھبىتىمىز ئاخىرلاشقانىدىن كېيىن ئىشقا كەتكەن دادام بىلەن ئاپامنىڭ كېلىشىمىۋ كۆتىمەي مەھەللىدىكى ئەل-ئاغىنىلار بىلەن ئۇچرىشىشقا ئالدىرىدىم.

ئاخشاملىرى كەچ يېتىپ، ئەتىسى ۋاقىچە تۇرۇپ ئويۇن-تاماشا بىلەن بىر ھەپتىمۇ ھايت-ھۇيت دېگىچە ئوتۇپ كەتتى. ئىش ئورنۇمغا قايتىشنى خىيالمۇ قىلمىدىم. بىر كۈنى بوۋام مېنى ئالدىغا چاقىرىپ:

ـــبالام، ئىشلار جىددى دەيسەن، بىر ھەپتىنى ئويناپ ئوتكۈزۈ-ۋەتتىڭ، رۇخسەت سورىغان ۋاقتىڭ توشتىغۇ دەيمەن،ـــدىدى. بوۋام ئوز ئەۋلادىغا ئەزەلدىن شۇنداق تەلەپچان ئادەم ئىدى. مەن بوۋامغا سەل دۇدۇقلاپ جاۋاپ بەردىم:

ـــۋاقتىمغۇ توشتى. بىراق ئاغىنىلارنىڭ كوزى قېمايۋاتىدۇ. يەنە ئازراق ئىشمۇ بار ئىدى، يەنە بىر-ئىككى كۈنلەردىن كېيىن قايتارمەن،ـــدىدىم. بوۋام ئارتۇقچە گەپ قىلمىدى. يەنە توي-مەشرەپلەر بىلەن بىر ھەپتە ئوتۇپ كەتتى. بوۋام ئەمدى چىدىمىدى بولغاي، مېنى ئالدىغا چاقىرتىپ:

ـــبالام، ئويۇندىن ھەچنىمە چىقمايدۇ، ئىش ئورنىڭغا ۋاقتىدا قايتقىن، بولمىسا تەشكىل ئالدىدا، يولداشلىرىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قالىسەن،ـــدىدى.

ئەمدى كورستىدىغان باناـسەۋەپلىرىم تۈگىگەچكە مەقسىدىمنىڭ ئۇچىنى بوۋامغا ئېيتتىم:

ـــبوۋا، مەن ئەمدى قايتمايدىغان بولدۇم. ناھىيە بازىرىدىن يېڭى ئىش ئورنى ئۇقۇشتۇم.

ـــھە؟! سەن ئەمدى "ئەجدەرھا جىلغىسى"نى تاشلىماقچىمۇ سەن؟ بالام، مېنىڭ يۈرىگىم ئومۇر بويى "ئەجدەرھا جىلغىسى"دا سوقۇپ كەلدى. سەن بارمىسائ بولمايدۇ.

ـــزېرىكتىم بوۋا، مېنىڭ ياشلىغىم ئاشۇ چەت تاغ ئارىسىدا ئوتەمدۇ؟ـــدىدىم ـ دە بوينۇمنى تولغاپ بىچارە قىياپەتكە كىردىم.

ـــئۇندىق بولسا مۇراتىجان، سەن بىر ماشىنا ئۇقۇشۇپ مېنى "ئەجدەرھا جىلغىسى"غا ئېلىپ بار، ئاخىرقى ئومرۇمدە بىر كورۇ ـ ۋالاي. شۇ يەرگە بارغاندا ساڭا دەيدىغان گېپىم بار، ـــدىدى.

ـــقېرىغاندا بوۋا، نەمە قىلىسەن جاپا چېكىپ! ـــدىدىم.

ـــياق، كىچىك ۋاقتىڭدا مەن سېنى ئېشەككە مىندۈرۈپ ئېلىپ بارغان ئىدىمغۇ؟ مەن بارسام بولمامدۇ، ـــدىدى كەسكىن قىياپەتتە ئۇ.

نەمە دېيەلەيمەن؟ بۇ مېنىڭ بوۋام تۇرسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ياشانغان ئادەم. قانچە كۈنلۈك ئومرى قالدى، ئاخىرى ئامالسىز ماقۇل بولدۇم. ئېلىكتىر ئىستانسىسى قۇرۇلۇش ئورنىغا خىش توشۇيدىغان بىر شوپۇر بىلەن ئۇقۇشتۇم.

ئەتىسى ماشىنىغا ئولتۇرۇپ تاڭ سەھەردە يولغا چىقتۇق. ماشىنىدا كېتىۋېتىپ خىيال سۈرىمەن، بىردىن ـ بىر ئەندىشە قىلىدىغىنم ئابلا شۇجى ئالدىدا بوۋام مېنىڭ يېڭى ئىش ئورنى تاپقانلىغىمنى دەپ سالمىسا بولاتتى.

...مەھەللە ئىچى دېگەن مەھەللە ـ دە. ئويۇن كۆلكىسى بىللە، تەڭتۈش قىز ـ يىگىتلەرنىڭ كوڭۈللۈك ئولتۇرۇشلىرى بولۇپ تۇرىدۇ. "ئەجدەرھا جىلغىسى" تاغ ئارىسى، كەچتە يۇلتۇزلارنى تاماشا

قىلمسەن، كۆندە قەرەللىك ئىش! نىمە قىزىغى بولسۇن...

بوۋامنىڭ ئىستانسا قۇرۇلۇشىنى كورمەكچى بولۇپ كەلگەنلىگىنى ئاڭلىغان قۇرۇلۇش ئورنى پارتىيە ياچەيكىسىنىڭ شۇجىسى ئابلا شۇجى ئالاھىدە يوقلاپ كەپتۇ. ئابلا شۇجى بوۋام بىلەن كونا تونۇش، ئابلا شۇجىنىڭ ئاتىسى بوۋام بىلەن قەدىناس ئوتكەن ئىكەن.

بۇ قۇرۇلۇش ئورنىدا ئابلا شۇجىنىڭ ماڭا قىلغان غەمخورلۇغىنى ئاز دەمسىلەر؟ شۇڭا ئۇ، ئىشكىتىن كىرىپ كەلگەندە، "ئىشتانغا چىققان، كوكۇلگە تايىن" دىگەندەك ئۇنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قارىيالمىدىم، يۈزلىرىم ئوتتا قىزىشقاندەك چىمىلداپ قىزاردى.

ئۇلار سالاملاشقاندىن كېيىن ئابلا شۇجى بوۋامغا:

ــ موسا تاغا، ئىچىڭىز پۈشۈپتۇ-دە، ئىككى يىلدىن بېرى نىمە قىلىۋاتقاندۇ دەپ ئويلىدىگىزمۇ؟ ــ دىدى.

ــ ئابلا شۇجى، ھېچكىم بىلمىسە، سەن مېنىڭ بۇ "ئەجدەرھا جىلغىسى"غا چىڭ باغلانغانلىغىمنى ياخشى بىلىسەن. ھايات ۋاقتىمدا شېھىتلەر قېنى ئورنىدىن چاقنىغان نۇرنى كورسەم خاتىرجەم بولاتتىم، ــ دىدى.

ئىككويلەنىڭ سوزىدىكى بەزى مەنىلەر ماڭا تېخى سىر ئىدى. چاي ئىچىپ بولغاندىن كېيىن بوۋام ئابلا شۇجى بىلەن ماڭا:

ــ قېنى، قەۋرە بېشىغا ئىلىپ چىقىڭلار، ــ دىدى. قەۋرىنى ئابلا شۇجى ياخشى بىلەتتى. غولدىن 3-4 يۇز مېتىردەك ئىگىزدە، تاغنىڭ باغرىدىكى بىر يوغان تاشنىڭ تۈۋىدە 3 دوم توپا بار ئىدى. مانا بۇ بوۋامنىڭ ھەر يىلى بىر دىگۈدەك يوقلايدىغان مۇڭلۇق قەۋرىسى ئىدى. بوۋام قىرائەت قىلدى، دۇئا قىلدى. مەن "تۇققىنىمىزنىڭ قەۋرىسى" دىگەننى بىلسەممۇ تېخىچە قانداق تۇققىنىمىز، نىمە سەۋەپ

بىلەن بۇ چەت تاغ ئارىسىدا ئولگەن، دىگەنلەرنى بىلمەيتتىم. مەن بۇۋاغا سەپسالسام گەرچە ئۇ يىراقلارغا كوز تىكسىمۇ چىرايى مۇڭلانغان ئىدى. بۇۋامنىڭ ھەركىتىگە قىزىقىپ بىرمۇنچە ئىشداشلارمۇ بىزنىڭ قېشىمىزغا چىقىپ بۇۋامغا سالام بەردى. مەن ئىچىم پۈشۈپ:

ــ بۇۋا، بۇ كىمنىڭ قەۋرىسى، نىمە دەپ بۇ چەت تاغ ئارىسىغا قويۇلغان؟ ــ دەپ سوردىم. بۇۋامنىڭ كوزىدىن 2 تامچە ياش دۇملاپ چۈشتى. بىر دەملىك سۈكۈتتىن كېيىن:

ــ بالام، مەن ساڭا "ئەجدەرھا جىلغىسى"غا بارغاندا دەيدىغان گەپىم بار دىگەن ئىدىم. مانا ئەمدى ساڭا ئېيتىمەن، قۇلغىڭدا مەھكەم تۇت، ــ دىدى ــ دە، 3 مۇڭلۇق قەۋرە ھەققىدىكى ھىكايىسىنى باشلىدى.

* *

مۇنىدىن 50ــ60 يىل بۇرۇن ناھىيىمىزنىڭ ئاق تېرەك يېزىسىدا دادامنىڭ بىر نەۋرە تۇققۇنى مەكسۇركام ئەسلا بەگنىڭ يېرىنى ئىجارىگە تېرىپ تىرىكچىلىك قىلاتتى. ئۇلار 3 جان ئىدى ــ مەكسۇركام، ئايالى ۋە قىزى رەيھان. رەيھان تولىمۇ گۈزەل بولغاچقا 16 ياشقا كىرگەن يىلى مەكسۇركامنىڭ بېشىغا بالاــقازا كەلدى. ئەسلا بەككە 4ــ5 دادەن ئاشلىق "قەرزدار" بولۇپ قېلىپ، ھىلىگەر بەگنىڭ كوزى گۈزەل قىز رەيھانغا چۈشكەچكە قەرزنى قىستاش يولى بىلەن رەيھاننى قولغا كىرگۈزمەكچى بولىدۇ.

مەن رەيھاننى ياخشى كورەتتىم، ئۇمۇ مېنى ياخشى كورەتتى. ئاتاــئانىلارنىڭ خىيالىدا ۋاقتىــكۇنى كەلگەندە بىرنىڭ تويىمىزنى قىلىپ قويۇش خىيالىمۇ بار ئىدى. بەگ ئاخىرى ۋەھشىلىشپ 3 كۈن موھلەتتە قەرزنى تاپشۇرۇش، تاپشۇرالمىسا، رەيھاننى چاكار

بولۇپ ئىشلەشكە تاپشۇرۇشنى ئېيتىدۇ.

"جەننەتلىك قەستى شاپتۇلدا" دېگەندەك بەگنىڭ رەيھانىنى چاكار قىلىۋېلىشتىن مەقسىدى ئۇنى تارتىۋېلىش ئىكەنلىگىنى بىلگەن مەڭسۇركام غەزەپلىنىدۇ. نېمە ئامال؟!

شۇنىڭ بىلەن مېنىمۇ بىللە ئېلىپ بۇ جىلغىغا قېچىپ كەلدۇق. بۇ يەر ئىنسان ئايىق باسمىغان پىنھان جاي ئىدى. ئازراق يەر ئېچىپ تېرىدۇق. مەڭسۇركام ئەتىيازلىغى بىر كىيىك بالىسىنى تۇتۇۋېلىپ ئەپكەلدى. ئۇنى رەيھان ئاسراپ بېقىپ ئوستۇردى. رەيھان ئۇنىڭغا بەكمۇ ئامراق ئىدى.

بىر كۈنى كىيىك كەپىدىن چىقىپ تاغدا ئوتلاشقا باشلاپتۇ. بىز قېچىپ كەلگەن 3-يىلى ئىدى. بەگ يالاقچىلىرى بىلەن ئوۋغا چىقىپ بىزنىڭ كىيىككە كوزى چۈشۈپتۇ-دە، كىيىكنى ئېتىپتۇ. مەن ئۇ كۈنى غول بويىلاپ مېڭىپ چارۋىچىلاردىن بىرئاز نەرسە سوراپ كېلىشكە كەتكەن ئىدىم. ئوق چالا تەككەن كىيىك كەپىگە قېچىپ كېلىپ يېقىلىپتۇ. رەيھان يىغلامسىرىغان ھالدا جان ئۈزۈۋاتقان كىيىككە قاراپ:

—سېنى قانداقمۇ قارانىيەت ئاتقانىدۇ، بىچارە كىيىگىم، —دەپ يىغلاپتۇ. ئاڭغىچە بىر توپ ئاتلىق كىيىكنىڭ ئىزىدىن قوغلاپ كەپىگە كەپتۇ. ئاۋۇ ئاق تاشنىڭ ئۈچى كەپىنىڭ ئورنى ئىدى. ئاتلىقلارنى كورگەن رەيھان قورقۇپ، ئويدە بىرنىمىلەر قىلىۋاتقان مەڭسۇركامغا:

—دادا، ئاتلىقلار كېلىۋاتىدۇ، —دەپتۇ، مەڭسۇركام ئويدىن چىقىپ بىر قاراشتىلا بەگنى تونۇپ:

—قورقما قىزىم، بۇ خۇدانىڭ ماكانى، بىزنى ھېچكىم بوزەك قىلالمايدۇ، —دەپتۇ ھەمدە بىر تال چوماقلىق تاياقنى راسلاپ

قويۇپتۇ. رەيھان كەپىگە كىرىپ كېتىپتۇ. كەپە ئالدىغا كەلگەن بەگ ھەيران بولغان ھالدا:

ـــھە، سەن قېرى بۇ يەردىكەنسەن-دە، قەرزدىن قېچىپ! مانا بىزنى خۇدانىڭ پەرىشتىلىرى باشلاپ كەپتۇ، ـــدەپتۇ ۋە چىرايىدىن غەزەپ ياغدۇرۇپ:

ـــمەڭسۇر، قەرزنى تولەمسەن، يوق! ـــدەپ ۋاقىراپتۇ ۋە يالاق-چىلىرىغا مەڭسۇركامنى تۇتۇشقا بۇيرۇپتۇ. يالاقچىلار ئاتلىرىدىن چۈشۈپ مەڭسۇركامنى تۇتماقچى بولغاندا ئوچ-ئاداۋەت، غەزەپ كۆچكە ئايلانغان مەڭسۇركام يالاقچىلاردىن نەچچىسىنى ئۇچۇرۇۋېتىپتۇ. كوزىگە قان تولغان بەگ ملتىقنى ئېلىپ مەڭسۇر-كامنى ئېتىپ تاشلاپتۇ. ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئانا-بالا كەپىدىن چىقىپ قانغا بويۇلۇپ ياتقان مەڭسۇركامغا ئوزلىرىنى ئېتىپتۇ، مەڭ-سۇركام جان ئۇزۇش ئالدىدا:

ـــئىنتىقام، ئىنتىقام... ئا...ل، ـــدەپتۇ. ئانا مەڭسۇركام تۇتقان توقماقنى، رەيھان ئىتتىك چەيدۇنى قولغا ئېلىپ بەككە ئېتىلىپتۇ. قاتىل 2-ئوق بىلەن رەيھاننىڭ ئانىسىنى ئېتىپ تاشلاپتۇ. قورقۇنچاق قىز رەيھان باتۇرغا ئايلىنىپتۇ. چەيدۇنى كوتىرىپ بەككە ئېتىلىپتۇ. يەقىن بولغانلارنى چېپىپتۇ. قاتىل بەگنىڭ قىزنى ئېتىشقا كوزى قىيماي يالاقچىلىرىغا:

سالما تاشلاپ تىرىك تۇتۇڭلار! ـــدەپ ۋاقىراپتۇ. ئەمدى ئىشنىڭ ئەپلەشمىگىنىنى بىلگەن چېچەن قىز رەيھان، ئىتتىك چەيدۇنى غەزەپ بىلەن ئوز بوينىغا ساپتۇ. قىزىل قانلار شېغىل تاشلار ئۈس-تىگە چاچراپ، ئۇ سەنتۇرۇلۇپ بەككە "ئىنتىقام ئالمەن" دەپ ئېتىلىپ يېقىلىپتۇ.

بىگۈنا 3 جانىغا زامىن بولغان قاتىل بەگ 3 ئولۇكنى تاشلاپ كېتىپتۇ. مەن دىگەر ۋاقتى بىلەن كەلسەم كەپىمزنىڭ ئالدى قىزىل قىيامەت. كىيىك بىلەن 4 جان قانغا مىلىنىپ سۈنايىلىنىپ يېتىپتۇ. تاغامغا ئۈزەمنى ئاتتىم، ئانامغا ئۈزەمنى ئاتتىم، ئۇلارنىڭ قېنى ئاللىقاچان مۇزلىغان. قانلار چاچرىتىپ بېرىدىرەك يىقىلغان رەيھانغا ئۈزەمنى ئاتتىم. ئۇنى ئېتىگمگە ئالىدىم. كوزۇمدىن توكۇلگەن ئىسسىق ياش ئۇنىڭ قان يۇقى مەڭزىگە تامىدى. ئۇ تېخى تىرىك ئىدى. ئۇ تېخى سەكراتتا مېنى كۆتەتتى. رەيھان يالت قىلىپ كوزىنى ئاچتى، مەن خوشاللىغىمدا:

—رەيھان، رەيھان، قايسى قاتىلىنىڭ ئىشى بۇ؟—دىدىم. ئۇ كوزىنى يۇمۇۋېتىپ، ناھايىتى پەس ئاۋازدا:

—ئەسلا بەگ، ئەسلا بەگ، ئىنىتىقام...—دىدى—دە، ئۇنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى.

—رەيھان، رەيھان، رەيھان!—ۋاقىراپ باقتىم، ئۇ جان ئۈزگەن ئىدى. مەنمۇ تىرىك قىزىل قانغا بويالىدىم. مانا مۇشۇ يەرگە قەۋرە قېزىپ بۇ 3 نەپەر بىگۈنا ئولگەن، شېھىت بولغان قېرىنداشلىرىمنى دەپنى قىلىپ، قانخور ئەسلا بەگدىن چوقۇم ئىنتىقام ئېلىشقا قەسەم ئىچتىم.

دەرھال يولغا چىقتىم. ئۇزەم خامۇش، جاھان قىزىرىپ كەتكەندەك كورۈنىدۇ. جىلغا ئاغزىدىن چىقىدىغان چېغىمدا يېرىم كېچە بولغان ئىدى. مۇشۇ بويىچە ماڭسام مەھەللىگە كۆندۈزدىلا باراتتىم. شۇڭا بىر دالدىنى تېپىپ ياتتىم. كوزۇمنى يۇممەن، رەيھان پەيدا بولىدۇ. "ئىنتىقام ئالمامسەن؟ قورقۇۋاتامسەن؟" دىگەندەك قىلىدۇ. ئويغىنىپ كېتىمەن. ئاخىرى كېچىلەپ يولغا چىقىپ مېڭىۋەردىم.

تاڭنىسى كەچتە مەھەللىگە كىرىپ، قانخور ئەسلادىن ئوچ ئېلىشنىڭ يولىنى ئىزلىدىم. غۇر-غۇر شامال چىقىشقا باشلىدى. ئوت قويۇپ كويدۇرەي دىدىم-دە خۇپتەن ۋاقتىدا ئەسلا بەگنىڭ ئېغىلى تەرەپتىن ئوتنى ياقتىم-دە، ئىشىك ئالدىغا باغلاقلىق تۇرغان ئاتتىن بىرنى مىنىپ قېچىپ كەتتىم. مەھەللە سىرتىغا چىقىپ قارىسام شامالدا ئوت گۈرۈلدەيتتى. قىقاس-چۇقانلار. "كويۇپ ئول زالىم ئەسلا!" دىدىم-دە ئاتنى يۇرتىپ تاغ ئارقىسىغا يۇرۇپ كەتتىم.

* * *

بىز كەمبەغەللەرگىمۇ ئاخىر تاڭ ئاتتى. كوممۇنىستىك پارتىيە بىزنى ئازات قىلدى. مەن بىگۇنا قۇربانلارنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن ياقا يۇرتتىن قايتىپ كەلدىم. ئەسلا بەگ كېسەل بىلەن ئولگەن، ئۇنىڭ ئەجداتلىرى ھوكۈمران ئىكەن.

كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ رەھبەرلىگىدىلا ئىنتىقامىمىز ئېلىنىپ دەرت-ئەلەمدىن قۇتۇلدۇق. شۇندىن بۇيان ھەر يىلى بىر قېتىم بۇ مۇڭلۇق قەۋرە بېشىنى يوقلايمەن. بىگۇنا توكۇلگەن قىزىل قانلار ئىزىدا قىزىل گۈللەرنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتىمەن.

مانا يېشىم 80 دىن ھالقىغان كۈنلەردە بۇ ماكاندا مېنىڭ ئارزۇ-ئارمىنىم ئەمەلگە ئېشىشقا باشلىدى. مەنمۇ ئىشلەي دەيمەن، قېرىپ كەتتىم. نەۋرەم مۇراتجانىنى ئوز ئورنۇمدا ئابلا شۇجىغا تاپشۇرغان ئىدىم.

مەن ياشايمەن، مۇڭلۇق كەپە ئورنىدا قەد كوتەرگەن ئېلېكتر ئىستانسىسىنى، ئۇنىڭدىن چىققان بەخت نۇرلىرىنى كورىمەن. بالام مۇرات، بوۋاڭنىڭ ئۈمىدىنى ئاڭلىدىڭ، يەنە كېتەمسەن؟—دىدى. مەن ئىنتايىن خىجالەت بولغان ھالدا، يىغا ئارىلاش:

ـــبوۋا، "ئەجدەرها جىلغىسى"نى گۈللەندۈرۈشكە مەڭگۈ قالمەن، پارتىيىنىڭ ئۈمىدىنى، سېنىڭ ئۈمىدىڭنى ئاقلايمەن، مېنى كەچۈر! ـــ دىدىم.

ئەتراپتا كوزىگە ياش ئېلىپ ھاياجانغا چوكـكەن ھەممـىزگە قاراپ بوۋام:

ـــپارتىيىنىڭ رەھبەرلىگىدە، سوتسىيالىزىم يولىدا تازا ئىشلەڭلار، ئۈمىت سىلەردە! ـــ دىدى.

(«تۇرپان» ژورنىلىنىڭ 1981 ـ يىل 1 ـ سانىدىن)

كومۇلگەن كىتاپ

ئابدىرېھىم تۇنىياز

دەم ئېلىش كۈنى، پوچتىدىن ئەۋەتىلگەن بىر پارچە خەت تاپ-شۇرۇۋالدىم. كونۋېرت ئاستىدىكى: "K ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ-تىكى ئەخمەتجاندىن" دېگەن تونۇش پوچۇركىغا قىزىقىش بىلەن نەزەر تاشلىدىم-دە، ئالدىراش كونۋېرتنى ئاچتىم.

"ھورمەتلىك قۇربان ئاكا:

ئوبدان تۇرۇۋاتامسىز؟ سىزگە ۋە بالا-چاقىلىرىڭىزغا سالام. مەنمۇ، ئائامۇ سالامەت تۇرىدۇق. سىزگە بۇ خەت ئارقىلىق بىز ھەم سىز ئۈزۈندىن بۇيان كۈتۈپ كەلگەن مۇنداق بىر خۇش خەۋەرنى يەتكۈزمەكچىمەن: دادام يېقىندا پۈتۈنلەي ئاقلىنىپ "توت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ گۇندىخانىسىدىن ئازات قىلىندى. دادام سىزنىڭ خەيرى-خاھلىغىڭىزنى ئاڭلاپ ئىنتايىن مىننەتدار بولدى. سىزگە ئوخشاش پەن-مەرىپەتنى سۆيىدىغان ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ بولغانلىغىدىن تەسىرلىنىپ كوز يېشى قىلدى. دادام سىزنى ۋە سىز ساقلىغان ئەنە شۇ قىممەتلىك كىتاپلارنى كورۈشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىدۇ. دادامنىڭ ۋە بىزنىڭ كوڭلىمىز ئۈچۈن قىممەتلىك ۋاقىتىڭىزنى چىقىرىپ بىز تەرەپكە كېلىشىڭىزنى، مالال كورمىسىڭىز كىتاپلارنى ئالغاچ كېلىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن. ھە، راست، مېنىڭ يېقىندا شەرەپلىك ھالدا ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىلىغىغا ئورۇنلاشقانلىغىمدىن خەۋەر

تېپىپ قالارسىز. خەير، سالامەت بولۇڭ!

ئەخمەتجان.

1976 ـ يىل 12 ـ ئاي"

بۇ ئاددى ۋە قىسقىغىنا يېزىلغان خەت، بولۇپمۇ ئۇنىڭدىكى ئىككى خوش خەۋەر قەلبىمنى ھاياجانغا سالدى. چۈنكى بۇ خەت ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان قەلبىمنى چىرمىۋالغان ئەنە شۇ كىتاپلارنىڭ ئىگىسى ۋە ئۇنىڭ ھاياتى توغرىسىدىكى چىگىش سوئاللارغا جاۋاپ بەرگەن ئىدى. تۇرمۇشتا خوشاللىق ياكى قايغۇ تۇيۇقسىز بولغىنىدەك، ئىلھامىمۇ شۇنداق. خەتنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن مەن ئۇزاق ۋاقىت ئۆزۈمنى تۇتالماي ئولتۇرۇپ قالدىم. ئۇنىڭ خېتىدىكى ھەر بىر سۆز، ھەر بىر ئىبارە مېنى ئۆزىگە جەلىپ قىلغاندەك، ئۇ ماڭا ئۆزىنىڭ ھاياتىنى، ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ بەرگەندەك ھېس قىلدىم. ئۇ ماڭا ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىنى، ئۆزىنىڭ ئىزدىنىشلىرىنى، ئۆزىنىڭ ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىنى سۆزلەپ بەرگەندەك ھېس قىلدىم. ئۇ ماڭا ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ بەرگەندەك ھېس قىلدىم. ئۇ ماڭا ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىنى، ئۆزىنىڭ ئىزدىنىشلىرىنى، ئۆزىنىڭ ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىنى سۆزلە

رادىئاتۇرغا قۇيۇپ بولۇپ كېپىنكىنىڭ تۇتقۇچىغا قول ئۇزارتىشىمغا يېنىمدا بىرسىنىڭ: ئاكا! ماشىنىڭىزغا مېنى سېلىۋالسىڭىز، دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئادەتتە "بولمايدۇ" دەپ جاۋاپ بەرگەنمۇ بولاتتىم. بىراق بوش ئەمما مۇلايىم ئاۋاز مېنى ئىختىيارسىز بۇرۇلۇپ قاراشقا مەجبۇر قىلدى. كونىراق سەپەر سوماكسى كوتەرگەن بۇغداي ئۇۋاق، قاراقاش، كېلىشكەن قامىتىنى چاڭ باسقان، قارىماقىغا 22 ـ 23 ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت مۇلايىم قوي كوزلىرى بىلەن تەلمۇرۇپ قاراپ تۇراتتى.

ـ نەگە بارماقچىدىڭىز؟ ـ سورىدىم تۇتقۇچتىن قولۇمنى ئاجراتماي تۇرۇپ. ـ نېمىشقا ئاپتوۇزدا قالىتمىدىڭىز؟

يىگىت ئۇنچۇقماستىن يەرگە قارىدى. ناھىيىگە يېراق بولغان بۇ گۈزەللىكىدىن ناھىيىگە ھەپتىدە ئۈچ قېتىملا ئاپتوۇزۇر قاتنايدۇ، ئادەم كوپ بولسا ئاپتوۇزدىن قېپقېلىش تۇرغانلا گەپ. مەن ئۇنىڭ بېشىدىن ئايىغىچە سەپسالدىم. ئۇ كۆپ كەتكەن كوك خادانى جۇڭسەنفۇ تۈجۈرمىسى، تىزلىرىغا يامان سېلىنغان ھەربىچە ماشىرەڭ شىمى، ئۇستى ـ ئۇستىلەپ يامان سېلىنىپ ئېغىرلاشقان چىپەرقۇت خېنى ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىنىڭ قىيىن ئىكەنلىگىدىن دېرەك بېرەتتى. "يوقسۇزلۇق تاشتىن قاتتىق، بەلكى يېنىدا پۇلى يېتەرلىك ئەمەستۇ، ئەپتىدىن قارىغاندا ياش دېخان يىگىتىدەك كورۈنمىدۇ، بۇ كۆنلەردە دېخانغا پۇل دېگەن تۇتىياغۇ!" ئۇنىڭ ھالىغا ھەمداشلىق قىلغۇم كەلدى ـ دە، كېپىنكىغا چىقىۋېلىڭ، دېدىم. ئۇزەمۇ يالغۇز ئىدىم، ئۇزۇن يولدا يېنىڭدا بىرەر ھەمرا بولغىنىمۇ ياخشى.

يىگىتنىڭ غەمكىن كوزلىرى نۇرلانغاندەك بولدى ـ دە، ئايلىنىپ بېرىپ كېپىنكىنىڭ ئىشىگىنى ئاچتى...

تاناپتەك تۆپ-تۆز يوللار، ئاپتوموبىلنى بوك-باراقسان تېرەك-لەرنىڭ سايىسى ئاستىدا بولۇشىغا قويۇۋەتتىم. كۈن غەرپىكە قايرىلىشقا باشلىغاندا هارغىنلىق هەس قىلىپ قالدىم. مېنىڭ بەزى سەپداشلىرىم تولا كاپىلداپ زېرىكتۇرۇۋېتەتتى. بىراق بۇگۈنكى هەمرايىم بولسا نىمىشقىدۇ ئۇنچۇقماي مەيۈس ئولتۇراتتى. ئاردىدىكى جىملىقنى بۇزۇپ ئېغىز ئاچتىم:

ــ ئۇكا، ئىسمىڭىز نىمە؟

ــ ئەخمەتجان، ــ ئۇ ماڭا لاپپىدە قارىدى-دە، يەنە ئالدىغا تىكىلدى.

ــ سىز مۇشۇ يەرلىكمۇ يا بىرەر ئىش بىلەن كېتىۋاتامسىز؟

ــ بۇ يەرگە "چىنىقش"قا چۈشۈرۈلگەن. ئائىلە يوقلاشقا كېتىۋاتىمەن. ــ ئارىغا يەنە جىمجىتلىق چۈشتى. ئالدىمىزغا ئۇچرىغان ئوستەڭنىڭ تار كۆۋرۈگىدىن ئوتۇپ كەتكەندىن كېيىن غىڭشىپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدىم. ئارىلاپ-ئارىلاپ يىگىتكە قاراپ قويۇاتتىم. لېكىن ئۇ گويا ناخشامنى ئاڭلاشنى خالىمىغاندەك يىراقتا كورۇنگەن تاغ تىزمىلىرىغا، ئەتراپتىكى چەكسىز كەتكەن ئېتىزلارغا، ئۇچرىغان هەر بىر نەرسىگە ئىرەڭسىزلىك بىلەن قاراپ بىر خىل قىياپەتتە ئولتۇراتتى.

ــ ئۇكا، يول خېلى بار. ماشىنىنىڭ "غىڭ-غىڭ"ىدىن گەپ ياخشى. "يولنى قىسقارتىش"نىڭ ئېپىنى قىلمامسىز، ــ دىدىم يولدىن كوزۇمنى ئۇزمىگەن هالدا كۆلۈپ.

شۇ ئەسنادا ئاپتوموبىل قاتتىق سىلكىنگەنلىكتىن يىگىت ئېينەككە ئۇسۇۋالدى.

ــ هە، مانا، دىمىدىمۇ، گېپى قىممەت ئادەمنى ماشىنا ياقتۇر-

مايدۇ، ــ مېنىڭ ئەتەي قىلغان چاقچىغىم ئۇنى كۆلدۈردى. كۆلكە بىلەن ئازراق ئېچىلغاندەك بولدى ـ دە، ئاغزى گەپكە كەلدى.

ــ ئاكا، ئۆزۈن يىل يېزىدا ئەمگەك بىلەنلا بولۇپ جاھاندىن خەۋەرسىزمەن. گەپنى نەدىن باشلاپ نەدە توختىتىشنىمۇ بىلمەيمەن، ــ دىدى ئۇ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ.

ــ ئىشەنمەيمەن! ــ دىدىم مەن جىددى قىلىپ. ــ تۇرقىڭىزدىن خېلى سوزمەن كورۇنمىسىز، پەمىچە، كوزلىرىڭىز بىرەر كېلىشمەسلىك ياكى بەختسىزلىكتىن دېرەك بەرگەندەك قىلىدۇ. نىمىدىن تارتىنىسىز؟... بۇگۈنكى كۈندە دەرتىمەنلەر، يالغۇز مەنلا دەمسىز؟ خالىسىڭىز، ئېچ پۇشۇغىڭىزغا ھىسداشلىق قىلىشنى خالايمەن.

يىگىت چوڭقۇر "ئۇھ" تارتتى. "بۇ ئادەم كورۇنۇشىدە قوپال كورۇنگەن بىلەن دىلى يۇمشاق ئادەم ئىكەن" دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك، ئەتىمالىم. بىردىنلا سوزلەشكە باشلىدى:

ــ ئېچىمدىكى دەرت ـ ئەلەمنى كىشىگە تىنماي، باش چوكۇرۇپ ئىشلەشكىلا كونۇپ قالغانمەن. دادام تۇرمىدە، ئانام بولسا ئاغرىقچان، ئۆكىلىرىم كىچىك، مەن بولسام ئەنە شۇ يولەنچىسز قالغان ئانامنى يىلدا بىرەر قېتىملا يوخلىيالايمەن، يىغلاپ ـ قاخشىساڭ تىڭشايدىغان ئورۇن بولمىسا، ئۇنىڭدىن جىمغۇرلۇق ياخشىكەن. بۇگۈن ئانام بىلەن كۆلۈپ ئەمەس، يىغلاپ كورۈشىمىز.

مەن بۇرۇلۇپ قارىدىم، ئۇنىڭ كوز چاناقلىرىدا ياش ئەگىشىكە باشلىدى.

ــ دادىڭىز تۇرمىدە؟ ئۇ نىمە جىنايەت ئوتكۈزگەن؟

بۇ گەپ بىلەن ئۇ تىترەك ئاۋازدا ئوز ئائىلىسىنىڭ بېشىدىن ئوتكەن ئاجايىپ قىممەتلىك بىر ۋەقەنى بايان قىلىشقا باشلىدى.

* * *

"ئېسىمگە كەلسەم دادام ناھىيلىك دوختۇرخانىدا ئىشلەيدىكەن، كىشىلەر دادامنى ھورمەتلەپ ھەمىشە 'نەجمىدىن دوختۇر' دەپ ئاتىشاتتى. دادام خىزمەتتىن چۈشكەندىن كېيىنمۇ ئويدە نەچچە ئونلاپ كېسەل-ئاغرىقلارنى كۆتۈۋالاتتى. ئۇنىڭ كېسەللەرگە قىلىدىغان قىزغىن مۇئامىلىسى، مۇلايىم پوزىتسىيىسىدىن كىشىلەر ئۇنى بەكمۇ ھورمەتلەيتتى، قەدىرلەيتتى. دادام كېسەللەرنى يولغا سالغاندىن كېيىن تۇن نىسپىغچە كىتاپ كورەتتى. ئۇچراتقان كېسەللەرنىڭ شىپاسى ئۈستىدە ئىزدىنەتتى. 'ئوغۇل بالا دادىسىنى دورايدۇ' دىگەن راست گەپ ئىكەن، مەن مەكتەپتىن كېلىپلا دادامنىڭ كىتاپ كورىدىغان بولمىسىگە بېكىنىۋالىدىغان بولدۇم. توققۇزىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىم بولسا كېرەك، بىر كۈنى «دورىگەرلىك قوللانمىسى»نى كورۈپ ئولتۇرغىنىمدا دادام ئىشتىن يېنىپ كىرىپ كەلدى ۋە قولۇمدىكى كىتاپنىڭ مۇقاۋىسىغا قاراپ بېقىپ ھەۋەس قىلغان ھالدا كۈلدى، ئاندىن: بالام، ھازىر تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتسەن، بۇ سېنىڭ كەلگۈسىگە ئاساس سېلىشىڭنىڭ ياخشى پۇرسىتى. مەن سېنى تىرىشىپ ئوقۇشقا دەۋەت قىلىشتىن سىرت يەنە بىر ئىشقا جەلپ قىلماقچىمەن، دىدى. مەن قىزىقىش بىلەن دادامغا تىكىلدىم. ــ قارىغانىدا، ــ دىدى دادام سوزىنى داۋام قىلىپ، ــ سەن تىببىي ئىلىمگە قىزىقىۋاتسەن، بۇ ياخشى. ئائىلىمىزدە بۇ كەسىپكە ۋارىس بولۇشى كېرەكقۇ. ھازىر غەرپچە تىبابەتچىلىك بىلەن جۇڭگوچە تىبابەتچىلىكنى بىرلەشتۈرۈش تەشەببۇس قىلىنىۋاتىدۇ. مەن ئۇيغۇر مىللى تىبابەتچىلىك بايلىغىنى قېزىپ تەتقىق قىلىپ راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتە ئىزدىنىپ

بهقشنى ئويلىنىۋاتىمەن. خالىساڭ بىرلىكتە قول سالايلى.

"پاھ! بۇ دەل مېنىڭ ئارزۇيۇم ئىدى. بۇ مېنىڭ كەلگۈسىدە تىبىبى ئىنستىتوتقا كىرىپ ئوقۇش، دادامدەك ئاق خالاتلىق جەڭچى بولۇش ئارزۇيۇمىنىڭ ئىشقا ئېشىشىدا ياخشى پۇرسەت ئىدى، خوشاللىغىمدىن يايراپ كەتتىم.

ــمەن تېخى سىزنى "كىتاپنى قوي، تاپشۇرۇغۇڭنى ئىشلە"دەپ دېكىن دەپ ئەنسىرىگەن ئىدىم، ــدېدىم كۈلۈپ.

دادام ھوزۇرلىنىپ كۈلۈپ كەتتى:

ــھەر ئىككىسىنى قىلىسەن، ئوغلۇم، تىرىشچان بولساڭ، ھەچېنىر ئىش چالا قالمايدۇ!

"شۇندىن بۇيان دادامنىڭ ياردەمچىسى بولۇپ قالدىم. دادامنىڭ ماتېرىيال ئىزدەش، توپلاش، خاتىرىلەش ئىشلىرىغا ياردەملىشىدىغان بولدۇم. شۇ يىلى يازلىق تەتىلدە دادام بىلەن ناھىيىلىك دوختۇرخانا تەشكىللىگەن سەييارە داۋالاش ئەترىتىگە قاتنىشىپ چارۋىچىلىق رايونلىرىغا باردىم. بۇ ئەترەتنىڭ ۋەزىپىسى ھەم داۋالاش، ھەم دورا ئوسۇملۇكلىرىنى توپلاش ئىدى، بىز تاغلارغا چىقتۇق، يايلاقلارنى ئارىلىدۇق. تېك قىيا، پاتقاق ساي دادامنىڭ ئىزدىنىشىنى توسالمايتتى، قايتىقاندىن كېيىن كوپ ئوتتۇرىدا دادام يازغان «دورا ئوسۇملۇكلىرىنىڭ مىللى تىبابەتچىلىكتىكى رولى» دىگەن تۇنجى ئىلمىي ماقالا گېزىتتە ۋە «تىبىبى ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرى» ژورنىلىدا ئېلان قىلىندى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن دادام نۇرغۇن كىتاپخانىلاردىن تەشەككۈر خەتلىرى تاپشۇرۇۋالدى. تەشكىل دادامنىڭ بۇ ساھەدە تېخىمۇ ئىزدىنىشىنى، ئىختىرا قىلىشىنى قوللىدى ۋە شارائىت يارىتىپ بەردى. ئاخىر دادام ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىسى

ئاساسدا قان-تەر بىلەن سۇغۇرۇلغان بىر كىتاپ يېزىپ پۈتتۈردى. بىراق دادامنىڭ بۇ جاپالىق ئەمگىگى ئاخىر بېرىپ ئوزنگە جىنايەت بولۇپ ئارتىلىدىغانلىغىنى كىم بىلىۋن!

"1966-يىلىنىڭ ئاخىرلىرى قاتتىق سوغۇق بىلەن تەڭ بېسىپ كەلگەن مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋىنىڭ رەھىمسىز بورىنى دادامنى ئەنە شۇ كىتاپنى نەشرگە بېرىش خىيالىدىن ۋاز كەچتۈردى.

"ناھىيە ئىچىنى ئالا-توپىلاڭ قاپلىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، مەن مەكتەپتە كورگەن كىتاپ كويدۇرۇش ۋەقەسىنى دادامغا يەتكۈزدۇم.

—جاۋەندىكى كىتاپلار بۇ بالايى-ئاپەتتىن قۇتۇلالمايدىغاندەك تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە سىز يازغان كىتاپ،—... دېدىم مەن تاقەتسىزلىك بىلەن دادامغا. دادام بىرەر ۋەھىمىنى سەزگەندەك بىر نۇقتىغا تىكىلىپ تۇرۇپ قالدى. ھەقىقەتەن، كوچىلاردا سازايى قىلىنىۋاتقان كىشىلەرگە ئوخشاش دادامنىڭمۇ تارتىپ چىقىرىلىش خەۋپى قىستاپ كېلىۋاتقاندەك ئىدى. چۈنكى دادامدەك پىشقەدەم دوختۇر، ئۇنىڭ ئۇستىگە كۈندۈزى پىنانىدوسكوپ تۇتسا، كېچىسى قەلەم تۇتقان بۇ تىرىشچان ئادەم ئەنە شۇلاردەك ھەر خىل نامىلار بىلەن قارىلانماي قالاتتىمۇ!؟

"بىز كىتاپلارنى ساقلاپ قېلىش قارارىغا كەلدۇق. لېكىن پۈت قويغۇدەكمۇ يەر قالمايۋاتقان بۇ كۈنلەردە بۇ قىممەتلىك كىتاپلارنى نەگمۇ يوشۇرارمىز؟ ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ مەن بىر چارە تاپتىم. كېچىك ۋاقتىمدا دوستلۇرۇم بىلەن 'جەڭ' قىلىپ ئويناپدىغان ئويىمىزنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى كونا ياداڭلىق يادىمغا چۈشتى، ئۇ يەردە بىز 'مۇداپىە ئاكوبى' قىلىپ كولىغان بىر كىچىك چوڭقۇرچاق بولۇپ، مەن ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر تامنى ئويۇپ، ئوزەم پاتقۇدەكلا

بىر ئويما گەمە كولۇڭالغان ئىدىم. دادام بىلەن ئىككىمىز مۇھىم دەپ بىلگەن كىتابلارنى (رەختكە ئورالغان، دادام يازغان ھىسابقى كىتابنىڭ ئارگىنالى ھەم دورا ئوسۇملۇكلىرى نۇسخىلىرىنى) ئىككى يەششككە قاچىلاپ تۇن قاراڭغۇسىدا سىمىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇرغا قارىماي ھىسابقى 'گەمە'گە جايلاشتۇرۇپ كومۇۋەتتۇق. يەششىكىلەر سۇلياۋ رەخ بىلەن ئۇرالغانلىقتىن كىتابلارنىڭ چىرىپ كەتمەسلىگىگە ئىشەنچىمىز كامىل ئىدى.

"ئەتىسى مەكتەپتىن كېلىپ ئوي ئىچىنىڭ خاراب‌لىقتا ئايلانغانلىغىنى كوردۇم. ئانامدىن شۇ كۈنى چۈشتە، قىزىل يەڭ بەلگىسى تاقىغان بىرنەچچە ئادەمنىڭ دادامنى تۇتۇپ كەتكەنلىگىنى، ئۇلارنىڭ 'ئەكسىيەتچىل ئىلىم نوپۇزلۇغىنى يوقىتايلى!' دەپ شوئار توۋلاشقانلىغىنى ئاڭلىدىم. كوز ئالدىم قاراڭغۇلىشىپ زىمىن پىقىراۋاتقاندەك بىلىندى. دادامنى قايتۇرۇپ كېلىمەن! دەپ ئىشكىتىن ئېتىلىپ چىقىشىمغا ئانام تۇتۇۋالدى، ئىككىمىز ئەلەمدىن بوغۇلۇپ يىغلاشتۇق. ئىككىنچى كۈنى ئىدارە ھوقۇق تارتىۋېلىش ئىنقىلاۋىي گۇرۇپپىسى دېگەن بىرنىمىنىڭ باشلىغى ھامۇت مېنى چاقىرتىپتۇ، ئىشخانىغا كىرسەم ئۇ قوللىرىنى يانچۇغىغا سېلىپ ئۇ ياقتىن-بۇ ياقىقا مېڭىپ يۈرگەن ئىكەن. ئۇ، مېنى كورۈپ دەرھال ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلىدى، ئۇ، گويا دادامنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋىرى يوقىتەك قىياپەتتە ھەجىيىپ دادامنىڭ، ئانامنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى.

—دادامنى ئوزەكلار تۇتۇپ كەتتىڭلارغۇ؟ ئانامنىڭ ئەھۋالى قانداق بولماقچىدى!؟—دىدىم مەن كوز ياشلىرىمنى يوشۇرۇپ تەتۇر قارىۋالدىم. ئۇ، ساپاغا بېلگىچە چوككەن ھالدا دىدى:

—شۇنداق ئىش بولدىمۇ؟... ھە، ھېچ ئىش يوق، نەجىدىن

قايتىپ كېلىدۇ، ئۇ سىلەر بىلەن بەختلىك ياشاۋېرىدۇ، بىراق... بىرلا شەرت بار، ئۇنى پەقەت سىزلا ئورۇنلىيالايسىز.

ــ قانداق شەرت؟ ــ مەن بۇرۇلۇپ ئۇنىڭ ھىلىگەرلىك بىلەن مىتىلداپ تۇرغان كوزلىرىگە تىكىلدىم.

ــ دادىگىز بىر كىتاپ يازغان ئىكەن. ئاڭلىشىمىزچە ئۇنىڭ بار يېرىنى سىز بىلدىكەنسىز، شۇ كىتابىنى بىزگە تاپشۇرۇۋەتسىگىز، دادىگىز بۇگۈن كەچتىلا ئويگە قايتىپ كېلىدۇ.

ــ نىمە؟... كىتاپ؟ كىتابلارنى تۇنۇگۈن سىلەر ئەپچىقىپ كەتكەن تۇرساڭلار، سىلەر ئۇنىچۋالا باش قاتۇرۇپ ئىزدەپ كەتكۈدەك يەنە قانداق كىتاپ بولسۇن.

ــ ئۇكا، سەن ياشسەن، ــ ھامۇت مۇغەمبەرلىك بىلەن ئالداشقا كىرىشتى، ــ ماڭا قارا، تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈش ئالدىدا تۇرۇۋا-تىسەن، ئەنە شۇ ئەرزىمەس كىتابنى تاپشۇرۇۋەتسەڭ، بىرىنچىدىن، دادالىڭ يېنىڭدا بولىدۇ، ئىككىنچىدىن، ئوقۇش پۈتتۈرگەن ھامان خىزمەتكە ــ ئۆزەڭ خالىغان خىزمەتكە ئورۇنلىشىسەن، كەم ئەقىللىق قىلما. ــ ئۇ قولىدىكى پاپىروسنى ئاغزىغا چىشلەپ، ئالدىمدا تۇرغان كۇرۇشكىغا چاي قۇيدى.

"غەزىتىمدىن ئوزەمنى تۇتالمايلا قالدىم. ھامۇت ئىدارىنىڭ گۇمانلىيۇەنى بولۇپ، خىيانەتتىن قول ئۈزمىگەنلىگى ئۈچۈن دادام ئۇنى پاش قىلغان، تەنقىت قىلغان، شۇ سەۋەپتىن ئۇ تەشكىل ئالدىدا ئەدىۋىنى يىگەن. مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىنى پۈرسەت بىلىپ 'ئىنقىلاپچى' تونىغا كىرىۋالغان بۇ ئەبلەخ دادامدىن ئوچ ئېلىش ئۈچۈن زەھەرلىك قولىنى ئىشقا سالغان!

ــ دادام كىتاپ يازدى. لېكىن سىلەر ئېيتقاندەك ئەكسىيەتچىل

كىتاپ يازغىنى يوق! دادامنىڭ يازغىنى قان-تەرنىڭ جۇغلانمىسى. ئۇنى يوقىتىشقا ئۇرۇنۇش خام خىيال!

ھامۇت چىچاڭلاپ سەكرەپ ئورنىدىن تۇردى:

ـــ دادا، ئىنىڭ يازغىنى ئادەم ئالدايدىغان سەپسەتە! ھايۋانمۇ يەمەيدىغان ئوت-چوپلەرنىڭ كېسەل ساقايتقىنى نەدە بار!؟ ئەبلەخ... ـــ زەرەپ بىلەن تەككەن شاپلاق كوزلىرىمدىن ئوت چاقنىتىۋەتتى. ئۇستەل ئۈستىدە تۇرغان چەينەكنى بۇ ھايۋان نەسلىدىن تورەلگەن ئەبلەخكە قارىتىپ ئاتتىم. بۇنداق جاسارەت، بۇنداق كۈچ نەدىن كەلدىكىن، بىلمەيمەن، چەينەك جارانگلاپ چېقىلىپ ئۇنىڭ سوكنو كېيىملىرىنى ۋە پاقىراپ تۇرغان ئوتنىنى ھول قىلىۋەتتى. ئۇ چالا بوغۇزلانغان ھايۋاندەك خىقىرايتتى، ـــ ھاي،... قايسىك بار، ماۋۇ ھارامنى سولا! ئىگىسىنى دورىغان ئىتنىڭ كۈچۈگىنى ئوزەم ئەدەپلەيمەن!

"قاياقتىندۇر پەيدا بولغان 'قىزىل قوغدىغۇچى'لار مېنى ئەپچىقىپ دوختۇرخانىنىڭ ئولۇك قويىدىغان ئويىگە قامىۋەتتى.

"ئىدارىنىڭ سەينانسىغا ئورۇنلاشقان يىغىن مەيدانى سۈرلۈك ئىدى. ئادەمنى كوپەيتىپ، داغدۇغىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن بولسا كېرەك، مەكتەپتىنمۇ بىر تالاي 'قىزىل قوغدىغۇچى' لار يىغىنغا قاتناشتۇرۇلۇپتۇ. كوزۇم بىردىنلا ئوتتۇرىدا تۇرغان بىركىشىگە چۈشتى (ئوتتۇرىدا تۇرغانلار بىر كىشى ئەمەس ئەلۋەتتە)، ئۇ مېنىڭ جانجان دادام ئىدى. ئۇ قوللىرى باغلانغان، بوينىغا تاختاي ئېسىلىپ، بېشىغا موزا كىيدۈرۈلگەن، يۈزىگە قارا سىيا سۈرتۈلگەن ھالدا تۇراتتى، دادام مېنى كورۇپ ھاڭ-تاڭلىقتا قېتىپ قالدى. مەن ئۆزەمنى تۇتالماي دادامغا ئېتىلدىم. دادامنى قۇچاغلاپ

سويگۇم كېلەتتى، بىراق قوللىرىمىز باغلانغان.

"يىغىن باشلاندى، نۇتۇقلار سوزلەندى، ھامۇت ھەممىدىن بەك كاكىرايتتى. بىرنەچچە "پىپەن سوزى" سوزلىگۈچىلەردىن كېيىن "دىكتاتۇرا" يۇرگۈزۈلدى، دوشكەلەشلەر، ئۇرۇپ-تېپىشلەر دادامنى ھالىدىن كەتكۈزدى. ھىلىقى كىتاۋىكىنىڭ ئارگىنالى قەيەردە؟ دېگەن سوئالغا دادام: بىلمەيمەن! دەپ جاۋاپ بېرەتتى. يىغىن سەھنىسىدىكى بىرنەچچە ئادەم چوشقىدەك چىقىراپ تېپىرلايتتى. يىغىن قاتناشقۇچىلىرىنىڭ كوزلىرىدىن بۇ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان زورلۇققا نارازىلىغى بىلىنىپ تۇراتتى. دادامنىڭ يۈز-كوزلىرى قانغا بويالدى. ھالسىزلىنىپ ئىككى تەرەپكە داۋالغۇيتتى. ئىككى تەرىپىمدىن قاماللاپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ قولىدىن ئاجراپ چىقىشقا ئۇرۇنماتتىم. چاپارمەنلەر ئۇرۇپ-تېپىشتىن ھالسىرىغانىدا ھامۇت ئالدىمغا كەلدى:

—ئەخمەت، كوردۇڭمۇ، ھىلىقى بىرنەچچە كويغا ئەرزىمەيدىغان كىتاپنى دەپ دادائىنىڭ جېنىغا زامىن بولامسەن؟ ياخشىسى، كىتاپنى بىزگە تاپشۇرۇپ دادائىنى قۇتقاز...

—تۇڤى!...—مەن ئۇنىڭ چوقۇر يۇزىگە تۈكۈردۇم، —ئېپلاس، سەن خىيانەتچى قوسغىڭغا پۇكۈپ كەلگەن ئوچمەنلىگىڭنى چىقىرىش ئۈچۈن مۇشۇ بىر كىتاپنى بانا قىلىپ ئەلەم كۆرسىتىشى قوزغاۋاتسەن. دادام بىلەن مېنى ئېتىۋەتسەڭمۇ، كىتاپ سېنىڭ يىرگىنىشلىك قولۇڭغا چۈشمەيدۇ!

"مەن كوز ئالدىمدا يۇز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ھەرقانداق ئاقىۋەتكە تەييارلىنىپ قويغان ئىدىم.

"بۇ سوزلەر ھامۇتنىڭ ئەپتى-بەشىرىسىنى ئامىما ئالدىدا چېتقا يايدى. بۇنىڭ بەدىلىگە دۇمبالاندىم. شۇ كەمگىچە مېنى "تاك"

قىلىپ چېكىپ باقمىغان دادام ئېچىدىن بۇلدۇقلاپ يىغلايتتى، قانغا بويالغان ئىكىكى گەۋدە يىغىن قاتناشچىلىرىنىڭ غۇل-غۇلىسىغا سەۋەپ بولدى. ئۇلار "ئىنقلاپ" نىڭ بۇنداق بولىدىغانلىغىنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەن بولغىيدى! ھامۇت ئىشىنىڭ ئوزمگە پايدىسىز-لىغىنى بايقىدىمۇ، قانداق، يىغىنىنىڭ ۋاقتىنچە ئاخىرلاشقانلىغىنى جاكالىدى. مېنى ھىلىقى ئولۇك خانىغا، دادامنى ئۇنىڭ يېنىدىكى ئامبارغا سولىدى. ئۇزۇن كېچە ئۇيقۇسىز ئوتتى. تاڭ ئاتارغا يېقىن، بىزنى نازارەت قىلغۇچىلار خورەك تارتىشقا باشلىغاندا ئاراتام ئورۇلدى. ئومىلەپ بېرىپ تامغا قۇلۇغۇمنى ياقتىم. دادامنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ ئوغلۇم، چىقىپ كېتەلىسەڭ ئاناڭغا، ئۇكىلىرىڭغا ئوبدان قارا، ھىلىقى كىتاپلارنى ئوبدان ساقلا...ئاڭلىدىڭمۇ؟...

مەن ئەتراپقا زەڭ سېلىپ خورەك ئاۋازىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

ــ دادا، ئاڭلىدىم، ئاڭلىدىم، ــ دىدىم. يىغا ئارىلىشىپ كەتكەن ئاۋازىم دادامغا ئاڭلانغان بولسا كېرەك، جىمىپلا كەتتى. بىرقانچە كۈندىن كېيىن مېنى "ئازات" قىلىپ "ئالغا" گۇڭشىسىغا نازارەت ئاستىدا "قايتا تەربىيە" ئېلىشقا ئەۋەتىشتى. تولا يىغلاپ ھالىدىن كېتەي دىگەن بىچارە ئانامنى بولسا ئىدارىدىن ھەيدەپ چىقىرىپ ناھىيە بازىرىنىڭ چېتىدىكى بىر كونا ئويىنى ماكان تۇتۇپ ئولتۇرۇشقا مەجبۇر قىپتۇ. ئىكىكى ئۇكامۇ مەكتەپتىن قوغلاپ چىقىرىلىپتۇ. مەن بولسام "بىپايان زىمىن"دا ئانىسىدىن ئايرىلغان ئۇچۇرۇم قۇشتەك غېرىپ-مۇساپىر بولۇپ يۈرۈپتىمەن. مانا مۇشۇ سەپىرىمىمۇ شۇ مېھرىۋان ئانامنى كورۇش، دەردىگە دەرمان بولۇش ئۈچۈن،... دادامنى بولسا شۇندىن بۇيان 3 يىل بولدى، كورمۈدۇم...

يىگىتنىڭ ئاۋازى بوغۇلدى. ئۇنىڭ ھىكايىسى مۇڭلۇق مۇزىكىدەك يۇرەك باغرىمنى ئېزىۋەتتى.

ئاپتوموبىل دوڭدىن پەسكە ئېگىلىشى بىلەنلا، "K" ناھىيىسىنىڭ ئومۇمى مەنزىرىسى كورۇنۇشكە باشلىدى، كوركەم كورۇنۇشلەر مېنىڭ زوقۇمنى جەلپ قىلالمىدى. مېڭەمنى نەجمىدىن دوختۇرنىڭ قەيسەر ئوبرازى، بىچارە ئانىنىڭ قىسمىتى چولغىۋالغان ئىدى، مانا مەنزىلگە يېتىپمۇ كەلدۇق. مەن يىگىتنى ئويىگىچە ئاپىرىپ قويدۇم. ئۇ ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ قايتا-قايتا تەلۈي بويىچە، ئاپتوموبىلنى خىمىيۇي ئوغۇت بېسىلىدىغان ناھىيىلىك تەمىنات-سودا كوپىراتىۋىنىڭ ئوغۇت تەقسىملەش ئورنىغا توختىتىپ قويۇپ ئەتىگە ئۇلىگۈرتۇپ يۈك بېسىپ قويۇشقا كېلىشكەندىن كېيىن، ئەخمەتجانىڭ ئويىگە كەلدىم. ھەر ھالدا، بۇ ئائىلىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىسىنى، نەجمىدىن ئاكىنىڭ قەيەردە ۋە قانداق ئەھۋالدا ئىكەنلىگىنى تولۇقراق بىلگۈم كېلەتتى. ئەخمەتجان ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ بىر ئاخشام قونۇڭ، غېرىپ ئويىمزىنىڭ مېھمىنى بولۇپ كېتىنىڭ دىگەن تەلۈىنى يەردە قويغۇم كەلمىدى. بۇ چاغلاردا بۇنداق "قاشقىسى بار" ئائىلىلەرگە كىرىش جىنايەت ھىساپلانسىمۇ، ھىلىقى ئارزۇ ۋە ھىسداشلىق ئىختىيارسىز مېنى ئويگە ئىتتەردى. چاچلىرى كۈمۈشتەك ئاقارغان، كېسەل ۋە روھىي ئازاپ چىكىسىگە ساناقسىز قورۇقلارنى سالغان ئانا ئالىلقاچان تامغىنى پىشۇرۇپ مېنى كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن، ئازغىنا ئوي بىساتلىرى ئانچە يېڭى بولمىسىمۇ ئوي پاكىز ۋە رەتلىك ئىدى. سۈۋاقلىرى چۈشۈپ كەتكەن تامنى بىرنەچچە يېرىگە ياماق سېلىنغان زەدىۋالىمۇ يوشۇرۇپ قالالمىغان. ئەخمەتجانىڭ ئىنىسى ۋە سىڭلىسى ماڭا تارتىنىپ قارىشاتتى. ئۇلارنىڭ كوزلىرى-

دەمۇ ئەخمەتجاننىڭ كوزلىرىدىكىدەك غەم-مىسكىنلىكىنىڭ شولىسى ئەكس ئېتەتتى.

مەن ئۇلارنىڭ كوڭلى ئۇچۇن سەۋزە ۋە پىياز بىلەنلا سەي قىلىنغان لەغمەننى ئىشتىها بىلەن يىدىم. تاماقتىن كېيىنكى ئازغىنا پاراڭدىن كېيىن، مەن گەپنى يۇرەكلىك بىلەن مەن بىلىشكە ئىنتىلگەن ئاساسىي مەقسەتكە يوتكىدىم.

ــ ئانا، نەجمىدىن ئاكام هازىر نەدە؟ سالامەتلىگى قانداقراق؟

ئانا داڭقېتىپ بىر دەم تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن گېپىنى باشلىدى:

ــ بالىلارنىڭ دادىسىنى "ئىنقلاپ بىلەن قارشىلاشتى، ئەكسىيەتچى ئىلىم بىلەن شۇغۇللانغان جىنايەتنىى تاپشۇرۇشتا جاھىللىق قىلدى" دىگەن بەتنام بىلەن تۇتۇپ كېتىشكەن ئىدى. توۋا، "ئوت-چوپتىن دورا ياساپ كىشىلەرنى زەھەرلىدى، كونىلىقنى تەرغىپ قىلدى" دىيىشكىنىنى قارىمامىدىغان تېخى! ــ ئانا مۇنچاقتەك توكۇلۇشكە باشلىغان ياشلىرىنى ياغلىغىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتتى. ــ ئوتكەن يىل مۇشۇ كۈنلەردە بېرىپ كەلدىم، ئىككى كۈنلۈك يېراقلىقتىكى دېخانچىلىق مەيدانىدا ئەمگەك قىلىدىكەن، بىچارە جۈدەپ بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ قاپتۇ. ــ ئانا ياغلىغىنى يەنە كوزىگە ئاپاردى. بالىلار ئۈنسز يىغلىشاتتى. مېنىڭمۇ كوزلىرىم نەملىنىپ قول ياغلىغىمنى چىقاردىم. بىر ئاز سۈكۈتتىن كېيىن سورىدىم:

ــ هىلىقى كىتاپ ئارگىنالى توغرىسىدىكى سۈرۈشتۈرۈشلەر بېسىقىپ قالغاندۇ؟

موماي، سىز قانداق بىلىسىز؟ دىگەندەك هەيران بولۇپ ماڭا تىكىلدى:

ــ نەدىكىنى، تېخى ئۇلۇشكۈنمۇ بىرنەچچىسىنى هىلىقى هامۇت

دىگەن نەرسە باشلاپ كېلىپ ئويىنى ئاختۇرۇشتى. "ئاشۇ كىتابىنى تاپشۇرمىساڭلار نەجىمدىن ئومۇر بويى كېلەلمەيدۇ" دەيدۇ، ئاڭلىمىشمچە ئۇ كىتاپ تېپىلمىسا، ھامۇت "يالغان ئەنزە پەيدا قىلىپ كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلدى" دەرمكىن دەپ قورقىدىغان ئوخشايدۇ.

ــ كىتاپلار ھىلىمۇ كومۇلگەن جايدىمۇ؟

ــ ھەئە، شۇ يەردە، ئۇلۇشكۇن ئوغلۇم بىلەن بىرىپ كورۇپ كەلدۇق. ئوبدان تۇرۇپتۇ.

ــ كىتاپ سەۋىۋى بىلەن نەجىمدىنكام قايتىپ كېلەلمىسە، ئۇنداقتا...ئۇنى بىرئۆەتكەن تۇزۇكتۇ، ــ دېدىم مەن ئەتەي سىناپ باقماقچى بولۇپ. مومانىڭ سارغايغان چىرايى جىددى تۇسكە كىردى.

ــ بۇ قېتىم دادىسى ماڭا، ئۇ كىتابىنى ئۇلارغا تاپشۇرۇشقا بولمايدۇ، ئۇ قان بىلەن باراۋەر. ناۋادا مەن چىقالماي قالسام، كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئەخمەتجاننىڭ مېنىڭ ئىرادەمگە ۋارىسلىق قىلىپ ئۇ كىتابنى ئامما بىلەن يۇز كورۇشتۇرەلىشىگە ئىشىنىمەن، دېدى. كىتابنى بىرىپ قويساق، دادىسغا يۇز كېلەلمەيمىز.

مەن ھاياجانلانغانلىغىمدىن ئولتۇرالماي قالدىم:

ــ ئۇنداقتا سىلەر ماڭا ئىشەنمىسىلەر، كىتابلارنى ماڭا تاپشۇرماڭلار. ــ دېدىم قەتئى قىلىپ، ــ مۇۋاپىق پەيتى كەلگەندە ئوز قولۇم بىلەن ئەكىلىپ بېرىمەن.

ئويدىكى توت جۇپ كوز نۇرلىنىپ كەتتى، ئەخمەتجاننىڭ يۇگرەپ كېلىپ قوللىرىمنى سقىشى مومانىڭ بىر پەس ئىككىلىنىپ قېلىشىنى يەڭدى. شۇ كۇنى كېچىدە ئەخمەتجان ئىككىمىز ھىلىقى ياداڭلىققا بېرىپ كومۇلگەن كىتاپ يەششكىلىرىنى يوتكەپ كەلدۇق. ئەتىسى ئەتىگەندە مومای راسلىغان مىزلىك قايماق چايدىن كېيىن، مەن يۇڭ بىسلىپ بولغان ئاپتوموبىلنى ھەيدەپ كەلدىم. كىتابلارنى

بىرنەچچە خالتا ئوغۇتنىڭ ئاستىغا بىلىنمەيدىغان قىلىپ جايلاشتۇرۇ-ۋەتتۇق. ئايرىلىشقا قىيمىغان ھالدا ماتۇرنى ئوت ئالدۇردۇم.

— خەير، ئوغلۇم، ئاق يول بولسۇن! — دەيتتى ئانا كۆلۈپ تۇرغان كوزلىرىگە ياش ئېلىپ.

— خەير، ئاكا، بىزنى ئۇنتۇمىڭ! — دەيتتى ئەخمەتجان قوللىرىمغا ئېسىلىپ.

— ئوغلۇم، بۇ يەرگە كېلىپلا قالسىلا، مېنى يوقلاپ ئوتسىلە.

— سىلەرنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن، چوقۇم كېلىمەن.

مەن ئاپتوموبىلىنى قوزغاپ ئازراق ماڭغاندىن كېيىن توختاپ كەينىمىزدىن بېشىمنى چىقاردىم. قىزچاق يولۇالغان ئانا ۋە ئىككى يىگىت تېخىچە ئوي ئالدىدا قاراپ تۇراتتى. بۇ چاغدا ئاجايىپ بىر خىل سېزىم پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى گويا توك ئېقىمىدەك تىترىتىپ ئوتتى — دە، كوز چاناقلىرىمدا ياش ئەگدى، ئاخىرقى قېتىم قولۇمنى پۇلاڭلاتتىم:

— خەير!

قايتىش سەپىرىم تۇنۇگۈنكىدەك كوڭۈللۈك بولمىدى، تېگى يوق خىياللار دېڭىزىدا ئۈزەتتىم. ئېخ! قىسمەت، بەزىسىنى كۆلدۈ-رۈپ، بەزىسىنى يىغلاتقان قىسمەت!... سەن بۇ ئەيۇبكىنى قاچان ئوڭلارسەن...

ئېسىمگە ئاپتوموبىل كوزۈپىدىكى گوھەرلەر — "كومۇلگەن كىتاپ" لار چۈشكەنىدە يايراپ كەتتىم. گويا ھاياتىمدا ئەڭ قىممەتلىك بايلىقنى دۇشمەن لېنىيىسىدىن ساق-سالامەت ئوتكۈزۈپ كېتىشكە ئالدىرىغاندەك خوتىنى ئەڭ تېز سۈرئەتكە يوتكىدىم.

(«تارىم ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1980 - يىل 4 - سانىدىن)

سېغىنىش

(هىكايىلەر)

مەسئۇل مۇھەررلىر: نۇرمۇھەممەت دولەتى
مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1984-يىل 4-ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى
1984-يىل 4-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى
قاتتىق مۇقاۋا:بەلگىلىك باھاسى: 1.05 يۈەن
ئاددىي مۇقاۋا:بەلگىلىك باھاسى: 0.55 يۈەن

思　念

（短篇小说集）

（维吾尔文）

责任编辑：努尔穆罕默德

民族出版社出版　新华书店发行

民族印刷厂印刷

开本：850×1168毫米 1/32　印张：10 1/4

1984年4月第1版

1984年4月北京第1次印刷

精装印数：0001—1,700册　定价：1.05元

平装印数：0001—4,400册　定价：0.55元

书号：M10049(4)156

封面设计：王琮

书号 M10049(4) 156
定价 0.55元